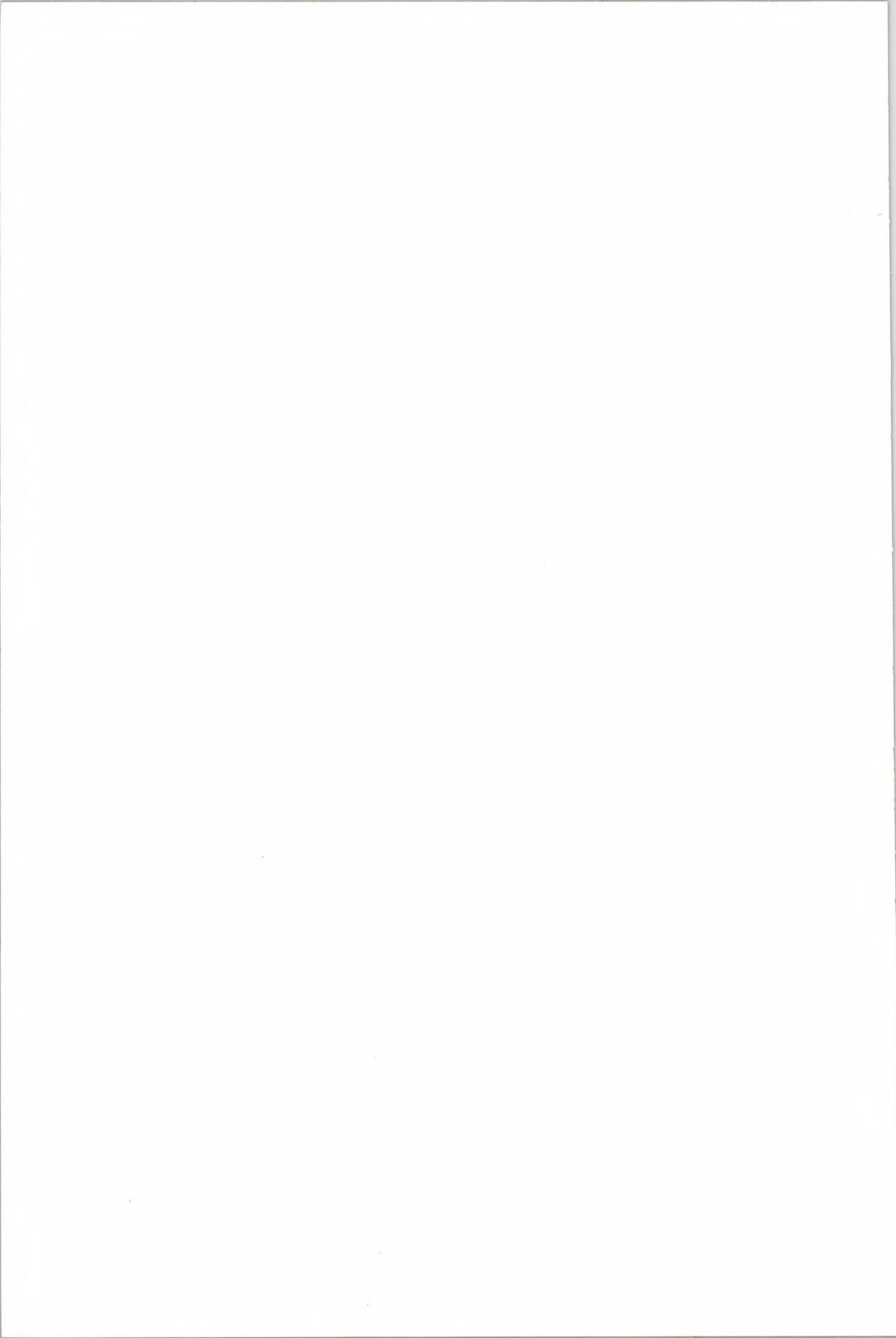

X C I V
2 0 1 2

Néprajzi Értésítő

ANNALES MUSEI ETHNOGRAPHIÆ

Néprajzi Értésítő

ANNALES MUSEI ETHNOGRAPHICÆ

Néprajzi Múzeum, Budapest 2013

XCV
2012

Néprajzi
Értésítő

ANNALES MUSEI ETHNOGRAPHIÆ

Szerkesztő bizottság
Fejős Zoltán (elnök), Granasztói Péter,
Gyarmati János, Lackner Mónika

Szerkesztő
Szarvas Zsuzsa

A szerkesztő munkatársa
Máté György

Grafikai terv
Gerhes Gábor

Nyomdai előkészítés
Medve Zsuzsa/ART-AND Produkciós Iroda

Nyomás
Mesterprint Nyomda Kft.

Az angol rezüméket fordította
Antaffy Elayne

© Néprajzi Múzeum, Budapest, 2013

Felelős kiadó
Kemecci Lajos főigazgató

www.neprajz.hu

A címlapon

1. kép. A jászfelsőszentgyörgyi csengőszalag. *Ménkői János felvétele*
2. kép. Családi kerekesjármű-géppark kerékpárja. *Kemecci Lajos felvétele*
3. kép. Kazsapó indián tollsapka, Brazília. *Sarnyai Krisztina felvétele*

HU ISSN 0077-6599

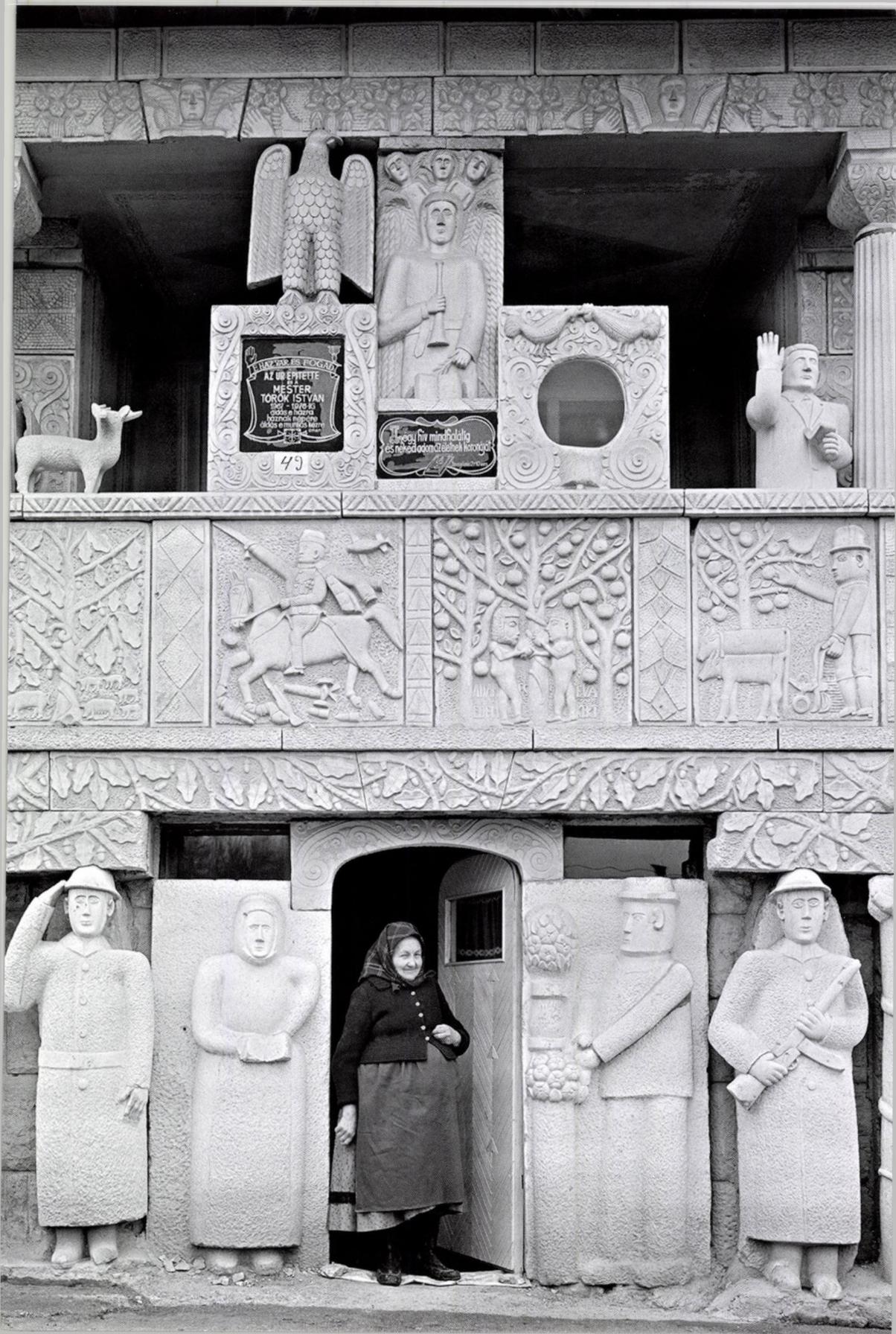
Megjelent a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

A Néprajzi Múzeum fenntartója az

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

FAHAR ÉS FOGAD
AZ ŐBÉHETTE
MESTER ISTVÁN
1887 - 1960
KÖZSÉGI HÍR MÉRŐHATÁR
ÉS NEKEDOMODÓZÁBÉHET KÖZÖSSÉG

49

Tartalom

A NÉPRAJZI GYŰJTEMÉNYEK FEJLESZTÉSÉNEK KÉRDÉSEI A 21. SZÁZADBAN – STRATÉGIA ÉS GYAKORLAT

SZARVAS ZSUZSA	Vágyak és választások. Stratégia és gyakorlat a Néprajzi Múzeum tárgyi gyűjteményeinek gyarapításában 9
GRANASZTÓI PÉTER	Az Etnológiai Archívum mint komplex gyűjtemény fejlesztésének kérdései 23
GEBAUER HANGA	Gyűjteménygyarapítási kérdések és lehetőségek a Néprajzi Múzeum fotótárában 31
TASNÁDI ZSUZSANNA	A Néprajzi Múzeum nyomatgyűjteményének gyarapítási kérdései 35
FRAZON ZSÓFIA	A terep helye és a tárgy hangja – dialógusban a mával Esettanulmányok 39
BERECZKI IBOLYA	Kiállítások és kiállítási stratégia a múzeumokban 51
ARANYOS SÁNDOR – SÁRI ZSOLT	Kortárs tárgyak gyűjtése a Skanzenben 57
VASS ERIKA	Az Erdély épületegyüttes gyűjteményfejlesztési lehetőségei a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban 67
ILLÉS PÉTER	Stand by. Az eleven, a holt és a néprajzi gyűjtemény 79
MÓD LÁSZLÓ	Gyűjteményfejlesztési kísérletek a szentesi Koszta József Múzeumban 95
GECSE ANNABELLA	A változó vallásosság tárgyi világa – funkcióban és a múzeumi gyűjteményekben. Kutatási tapasztalatok 107

K. KOVÁCS PÉTER TISZTELETÉRE

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA	Emlékek K. Kovács Péterről születésének centenáriumán 123
GRANASZTÓI PÉTER	Ugocsától Ohatig. K. Kovács Péter a terepen 127
FORRAI IBOLYA	K. Kovács Péter, a néprajztudomány központi archívumának megteremtője 133
A Néprajzi Múzeum kiállításai, publikációi és programjai 2012-ben 139	

Contents

QUESTIONS OF ETHNOGRAPHICAL COLLECTION DEVELOPMENT IN THE 21ST CENTURY – STRATEGY AND PRACTICE

ZSUZSA SZARVAS	Wishes and choices. Strategy and practice in expanding the collections of the Museum of Ethnography 9
PÉTER GRANASZTÓI	Questions of the development of the Ethnological Archive as a complex collection 23
HANGA GEBAUER	Questions and potentials concerning the enlargement of the Photo Collection in the Ethnological Archive of the Museum of Ethnography 31
ZSUZSANNA TASNÁDI	Problematic issues concerning the enlargement of the Collection of Images in the Museum of Ethnography 35
ZSÓFIA FRAZON	The place of the field and the sound of the object – in dialogue with the present. Case studies 39
IBOLYA BERECKZI	Exhibitions and exhibition strategy in the museums 51
SÁNDOR ARANYOS – ZSOLT SÁRI	Collection of contemporary objects in the Hungarian Open Air Museum 57
ERIKA VASS	The possibilities of developing the collection of the Open-air Ethnographic Museum with a group of buildings from <i>Transylvania</i> 67
PÉTER ILLÉS	Stand by. The quick, the dead and the ethnological collection 79
LÁSZLÓ MÓD	Attempts at collection development in the József Koszta Museum in Szentes 95
ANNABELLA GECSE	The material world of changing religiosity – in function and in museum collections. Research observations 107

TO COMMEMORATE PÉTER K. KOVÁCS

ATTILA PALÁDI-KOVÁCS	Memories of Péter K. Kovács at his birthday 123
PÉTER GRANASZTÓI	From Ugocsa to Ohat. Péter K. Kovács on the field 127
IBOLYA FORRAI	Péter K. Kovács, founder of the central archive of ethnography 133
	Exhibitions, Publications and Programs in the Museum of Ethnography in 2012 139

Vágyak és választások

Stratégia és gyakorlat a Néprajzi Múzeum tárgyi gyűjteményeinek gyarapításában¹

Bevezető

2010-ben jelent meg egy kötet *Encouraging collections mobility* címmel, amely a múzeumok gyűjteményi stratégiáival, történeti, mai és jövőbeni kitekintésben egyaránt foglalkozik. Írásomban e kötet egyik tanulmányának néhány kulcsfogalmából szeretnék kiindulni. A tanulmány – sokszor meglehetősen explicit módon – a múzeumok gyűjteményezési stratégiáinak alapkérdéseit, megoldandó feladatait a múzeumi funkcióváltozások összefüggésében taglalja (MAIRESSE 2010). Az alábbi megállapításaihoz, kérdéseihez kapcsolódnék a Néprajzi Múzeum gyűjteménystratégiai kérdéseire vonatkoztatva is:

1. Miért kell megőriznünk a tárgyakat, amikor tökéletesen dokumentálni is tudjuk őket? – a dokumentálás, a digitalizálás nem helyettesítheti a tárgyakat a maguk valójában.
2. A digitális dokumentáció hely és pénztakarékosságuk tűnik, és arra késztet, hogy ne korlátozzuk magunkat a gyűjtemények fejlesztésében, kiterjesztésében.
3. A network szerepének erősítése a múzeumi élet minden területén (kiállítás, kölcsönzés, Samdok, digitális gyűjtemények)
4. A választás szükségének igénye

Más megközelítésben: E kötet több tanulmánya foglalkozik a Néprajzi Múzeum gyűjteményeit érintő kérdésekkel (Frazon Zsófia, Granasztói Péter, Gebauer Hanga, Tasnádi Zsuzsanna írásai). Nem kerülhetjük meg a kérdést: új múzeumot kell építenünk lehet, hogy a szó konkrét értelmében is, de átvitt értelmében biztosan. Szembe kell néznünk a 21. század múzeumokat is érintő kihívásaival. Számba kell vennünk eredményeinket, hiányosságainkat, lehetőségeinket, adottságainkat. Tájékozódunk kell, hogyan csinálják ezt mások, milyen feladatokkal szembesülnek, milyen eredményeket tudnak felmutatni. De talán ezzel nemcsak a Néprajzi Múzeum van így. Ebben a gyorsan változó világban mindannyian muzeológusként is átéljük az átalakulást, s közben meg kell fogalmaznunk, hogy hogyan tovább. Kényszerből vagy önként vállaltan hogyan formáljuk át múzeumainkat, hogyan biztosítsuk megmaradásunkat és létjogosultságunkat, hogyan alakítsuk a múzeumi lét legfontosabb alapját képező gyűjteményeinket.

Én magam a néprajzos muzeológus továbbképzéseken korábban, az interpretáció kapcsán, beszéltem a Néprajzi Múzeum tárgykatalógusairól,² más alkalommal az intézmény gyűjteményi struktúrájának átalakulásáról tartottam előadást, most pedig a gyűjteményfejlesztés van soron. Mindezek alapján már egészen komplex képet rajzolhatunk arról, hogy mi is történik a gyűjtemények szintjén a Néprajzi Múzeumban. Ez az írás a jelen kötetben megjelent többi másikkal együtt segítségére lehet a Néprajzi Múzeumnak abban, hogy megalkossa komplex gyűjteménygyarapítási –fejlesztési stratégiáját, ami az új múzeum építésének (konkrét vagy átvitt értelemben egyaránt) mérföldköve lehet.

Hármas tagolásban – felvillantva a múltat, néhány példán keresztül bemutatva a jelent és kísérletet téve a jövő felvázolására – szeretnék beszélni a Néprajzi Múzeum tárgyi gyűjteményének fejlesztési gyakorlatáról és stratégiáiról elképzeléseiről.

1 Ez és a következő tíz tanulmány a Néprajzi Múzeum által szervezett, 2012. október 3–5-ig megtartott *Gyűjteményfejlesztési stratégiák* című néprajzos muzeológusi továbbképzésen elhangzott előadások bővített, szerkesztett változata.

2 A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai sorozatban eddig 19 kötet jelent meg, ezek között megtalálható a magyar és a nemzetközi anyagot feldolgozó munka egyaránt.

Kiindulás: a „Zöld könyv”

2000-ben jelent meg a „Zöld könyv” (FEJŐS [főszerk.] 2000), ami kézikönyv módjára azonos szempontok alapján igyekezett összefoglalni a Néprajzi Múzeum gyűjteményeinek történetét. Ennek a vállalkozásnak már megszületésekor is az volt a célja, hogy az ismeretek, adatok egybegyűjtésén túl kijelölje a jövő kutatásának, gyűjteménygyarapításának irányait, legfontosabb céljait. Ezek közül az egyiknek Fejős Zoltán a következőt tartotta: az „...elméleti felkészültséget igénylő, de közvetlen gyakorlati céllal induló kollektív, a múzeum teljes gyűjtőkörét érintő munka az itteni gyűjteményfeltáró tanulmányok utolsó fejezetének továbbgondolása lesz. A jövőt illető gyűjteményfejlesztési stratégia kidolgozása és érvényesítése [...] a Néprajzi Múzeum előtt álló elodázhatatlan feladat, mert a gyarapításról a továbbiakban sem mondhatunk le. Eddig, a jelen kötet számára elsősorban a korábbi gyűjtések irányai, tapasztalatai nyomán kellett a továbblépés lehetőségeit megfogalmazni. A következőkben alapos nemzetközi kitekintésre van szükség, és a hazai társzámúzeumok gyakorlatának megismerésére, beleértve ebbe az intézményi határterületek elemzését és, ha szükséges, felülvizsgálatát.” (FEJŐS [főszerk.] 2000. 48)

Ezekben a bizonyos utolsó fejezetekben sokszor eltérő, még több esetben azonban egymással összecsengő gondolatok fogalmazódtak meg. A muzeológusok szerint szükség lenne egykori kutatópontokon a kutatások megismétlésére, folyamatos felmerül a dokumentálás és/vagy tárgygyűjtés arányainak kérdése, a gyarapítás fontos forrásának látszanak a gyűjteményeket felszámoló, a műkereskedők és természetesen a hagyatékok. Szükségesnek tartják a kollégák a térbeli és időbeli hiányok pótlását, formai variációk lehetőség szerinti kiegészítését. Szinte mindenkinek elkerülhetetlennek gondolja változásvizsgálatok beindítását, folyamatos terepmunka végzését. A jelenkutatás akkori egyik fontos dilemmáját talán Rékai Miklós fogalmazza meg legszemléletesebben: „gyűjtünk-e mikrohullámú sütőt?” (RÉKAI 2000. 312.) Felmerül a tárgyrekonstrukciók készítésének lehetősége csakúgy, mint a valamilyen szempontból teljes tárgye gyűjtések beszerzése, illetve esettanulmányok készítése tárgy-mikrovilágokon keresztül. A nemzetközi gyűjtemények esetében mindehhez hozzájön még a meglévő – egyénekhez köthető – gyűjtemények kiegészítése, a „primitív művészet” bevonása a múzeum gyűjtőkörébe, illetőleg a meglévő gyűjtemények recens anyaggal való kiegészítése. Úgy tűnik, a más múzeumokkal, gyűjteményekkel való csere kérdése – bár Vargyas Gábor tanulmánya (VARGYAS 2000) nagyon kritikusan fogalmaz ezzel kapcsolatban – azóta végleg lekerült a napirendről. Ezeknek a felvetéseknek egy része azóta megvalósult, más részük nem. Egy részük még ma is releváns, más részük felett eljárt az idő. Mindenesetre ma már ezeket a kérdéseket is újra kell gondolnunk.

Mi történt azóta?

A zöld könyv megjelenését követően sok minden történt a gyűjteményi anyag feldolgozása kapcsán. Megszületett például a nemzetközi gyűjtemények angol nyelvű összefoglalása (Gyarmati [szerk.] 2008), ami a nemzetközi porondon is ismertté teszi a Néprajzi Múzeum nemzetközi anyagát. A feldolgozásban, hozzáférésben óriási előrelépés történt, megindult és minden nehézség ellenére ütemesen halad a digitalizálás – amiben már bekövetkezett az, ahol írásainkkal egyelőre még nem tartunk: a tárgyi gyűjtemények és az archívumi gyűjtemények egy helyre kerültek, egymással összekapcsolhatók, ide-oda kereshetők. 2012-ben a Néprajzi Múzeum rendelkezett a múzeumok között a legnagyobb digitális gyűjteményi adatbázissal.

Kialakult és elfogadottá vált az új gyűjteményi struktúra, ami megfelelő kereteket ad a továbblépéshez. Ebben a Néprajzi Múzeum anyagának három szintjét különböztetjük meg, amelyek részben a gyűjteményi egységekre, részben pedig a raktározás helyére vonatkoznak. Tematikus rendben új gyűjteményi csoportokat hoztunk létre, ezen belül megőriztük a gyűjteményi egységeket az eddigi felosztásnak megfelelően, s mindezzel egy időben megkezdődött a gyűjteményi vagy tematikus raktárak, az anyag szerinti tárolás kialakítása, végiggondolása. A gyűjtemények megoszlása a következőképpen alakult:

Gazdálkodás gyűjteményi csoport: Földművelés, Állattartás, Vadászat, Halászat, Gyűjtögetés gyűjtemények

Háztartás gyűjteményi csoport: Bútor, Világító eszközök, Kerámia, Táplálkozás, Kosár gyűjtemények

Viselet és textilgyűjtemény

Technológia, kommunikáció gyűjteményi csoport: Mesterség, Közlekedés, Építkezés gyűjtemények

Rítus gyűjteményi csoport: Egyház, Szokás, Hangszer gyűjtemények.

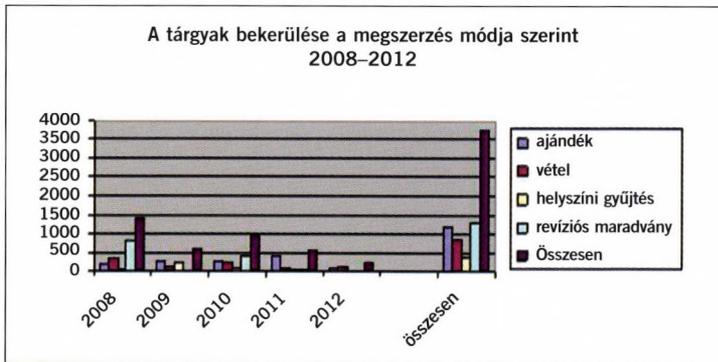
Regionális (Nemzetközi) gyűjteményi csoport: Európa, Ázsia és Indonézia, Amerika, Afrika, Óceánia gyűjtemények

A korábbi gyűjteményi szerkezetben meghatározó átalakítást jelentett az Átány gyűjtemény integrálása (természetesen az eredeti gyűjteményhez tartozás pontos dokumentálásával), az úgynevezett Roma gyűjtemény anyagának szétosztása a megfelelő gyűjteményi egységekbe, valamint az – elsősorban a Műanyag kiállításához kapcsolódóan – létrejött műanyag gyűjtemény szintén tematikus szétosztása.

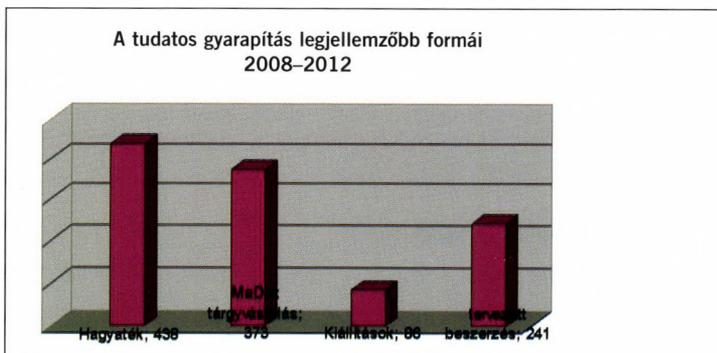
A feldolgozó munka eredményeként pedig számos tárgykatalógus született meg az elmúlt néhány évben, amelyek magyar és nemzetközi anyagot egyaránt feldolgoznak.

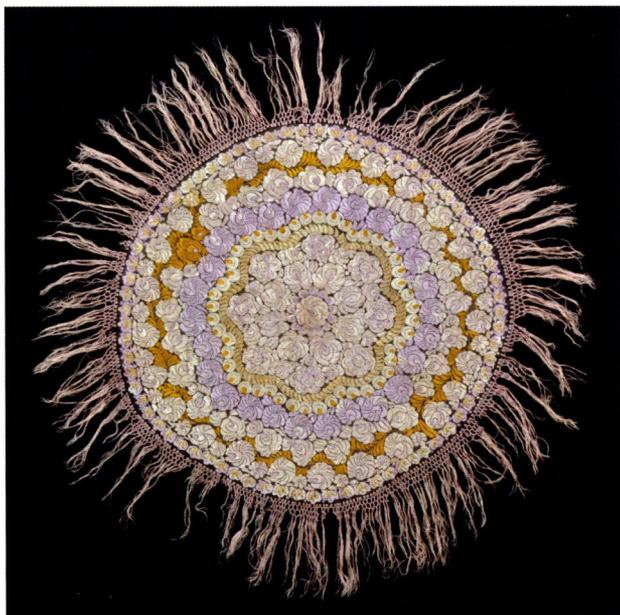
Helyzetjelentés

A tárgyak sokféleképpen módon kerülhetnek a gyűjteménybe, az alapkategóriák a múzeumok megalakulása óta változatlanok. Az alábbi grafikon 2008–2012 között tekinti át a Néprajzi Múzeumba bekerült tárgyak megszerzésének módját. A – sajnos – általánosan megfigyelhető csökkenő tendencia mellett érdekes megfigyelni a vásárolt és ajándékba kapott tárgyak közötti arányok változását és a helyszíni gyűjtésből származó tárgyak számának jelentős csökkenését. A revíziós maradványokat azokat a tárgyakat jelenti, amelyek egy-egy revízió során kerülnek elő, s beazonosításuk nem lehetséges. Ezek azután új leltári számot kapnak, és a gyűjteményben gyarapodásként jelennek meg. Valójában azonban ezek a tárgyak korábban is a gyűjteményhez tartoztak, valódi gyarapodást tehát nem jelentenek. (1. grafikon)

A következő grafikon a tudatos gyarapítás különböző lehetséges formáit foglalja össze, ugyancsak a 2008–2012. közötti időszakban. Ebben látszanak azok a kategóriák és arányaik, amelyek révén a Néprajzi Múzeum az elmúlt időszakban (is) gyarapította gyűjteményét. Itt a hagyatékok igen magas száma szembetűnő (2. grafikon).

1. kép. Matyó terítő
Mezőkövesd, Borsod megye, 1920-as évek
Helen Lamb ajándéka
Gysz. 2012/9

Az alábbiakban néhány példán keresztül szeretném érzékeltetni, hogy melyek azok a lehetőségek, választott vagy sokszor a véletlennek köszönhető irányok, melyek révén a Néprajzi Múzeum kollekcója gyarapodik.

A *véletlennek* sokszor nagy szerepe van nemcsak a tárgy múzeumba kerülésében, hanem abban is, hogy egy egyébként nem különleges tárgy a hozzá tartozó történet révén egészen egyedí, hozzáadott értékkel ruházódik fel.

A matyó terítő és Matuska Szilveszter

2011-ben került a múzeumba ajándékként egy olyan tárgy, ami nem önmagában, hanem a hozzá kapott történettel együtt izgalmas. (1.kép)

Helen Lamb közvetítőként keresztül jutatta el a Néprajzi Múzeumba a nagynénje, Miss Hilda Fowlds csomagjából származó matyó terítőt. Miss Fowlds a Matuska Szilveszter által 1931. szeptember 13-án Biatorbágyon elkövetett merénylet egyik halálos áldozata volt. Csomagját, ékszereit az angol nagykövetség jutatta el hozzátartozóinak. A csomagban két matyó terítő is volt. Hilda Fowlds több alkalommal járt Magyarországon, elsősorban népzeneét gyűjtött. Angol archívumok is őriznek leveleket és fotókat az egykori tanárnőtől.³

Egészen más irány, a tudatos gyűjteménygyarapítás egyik lehetséges és a Néprajzi Múzeumban a lehetőségekhez képest sokszor alkalmazott módja, amikor a *jelentkező kutatás* a múzeum anyagának *történeti előzményeihez* kapcsolódik.

3 A tárgyat és történetét Lackner Mónika dolgozta fel.

4 A kutatómunkát, a tárgyak adatolását, feldolgozását Lackner Mónika végezte, s az itt található szöveghez is felhasználtuk az új szerzemények 2011 című kiállításához készült szövegeit.

Falvédók mai értelmezésben

Egy rendkívül jól ismert tárgycsoportról, a falvédókról van szó, s ennek a tárgytípusnak mai továbbéléséről, újragondolásáról. Ebben a szerencsés esetben a gyűjteménygyarapításhoz kutató-feldolgozó munka is kapcsolódott.⁴

2. kép. Home phone – mobiltelefon-tartó

Pittmann Zsófi munkája

Budapest, 2008

Vétel Rose Andrásról

Ltsz.: 2012.37.1

Sarnyai Krisztina felvétele

3. kép. Felírtos konyharuha

Kósa Gabi textilművész terve

Budapest–Győr, 2010

Vétel Kósa Gabitól

Ltsz.: 2012.5.1

Sarnyai Krisztina felvétele

4. kép. Afrikai takaró Fuszek
Rudolf hagyatékából
Ltsz.: 2011.63.10
Sarnyai Krisztina felvétele

A Néprajzi Múzeum által koordinált MaDok kortárs tárgy- és dokumentumgyarapítási program 2010-ben támogatta egy, a szöveges falvédők mai típusait, szerepét bemutató tárgye gyűttes megvásárlását, melyben a mai falvédőkínálat mellett helyet kapott a téma kortárs művészeti alkalmazása is. A gyűjteményben megjelent egy kézimunkabolt teljes kínálata (előnyomott falvédőkön) és az interneten nászajándékként, legény- vagy leánybúcsúkra és anyák napjára kínált darabok is. Három falvédőt vásárolt a múzeum Pittmann Zsófi munkáiból, aki az 1920–1950-es évek hagyományos tárgyait alkalmazza előképként, miközben a mai (közelmúltbeli) populáris kultúra egyes elemeit választja falvédői témájának. Műveiben a műfaj magyarországi alaptematikáját követi, így politikai reflexió éppúgy megjelenik munkái között, mint például az 1970–1980-as évek slágereinek alkotói, slágeridézetekkel (Zorán, Zámbo Jimmy, Deák Bill Gyula, Európa Kiadó). Munkáinak egy másik része provokatíván ötvözi a hagyományos képi világot reklámszövegekkel, a „magyar valóság” egyes jelenségeinek ábrázolásával. A megvásárolt munkák között van Magyarország európai uniós csatlakozása alkalmával, 2004-ben, az ARC plakátkiállításra tervezett falvédője („Térj be hozzánk, drága vendég, tündökölj ránk fényözön”) is.

Kósa Gabi iparművész konyharuháival és abroszaival hagyományos előképeket követve a szöveges konyhai textilek új típusát alkotta meg.

A gyűjtemény másik fontos része a házi áldás szövegével illusztrált különféle változatokat dokumentálja. A régi, házi áldás szövegével előnyomott falvédők „újrakiadásai” mellett forgalomban vannak kalocsai, matyó, kalotaszegi változatokban is. (2-3. kép)

A gyűjteménygyarapítás más módját jelentheti, amikor egy meglévő – egy gyűjtőhöz kapcsolódó – anyag valamilyen oknál fogva *kiegészülhet* a gyűjtő tevékenységét kiteljesítő más darabokkal. Ennek különösen a nemzetközi gyűjtemények esetében van különös jelentősége, ahol egyébként is meghatározó szegmenst jelentenek az egy-egy gyűjtőtől származó tárgycsoportok. A közelmúltban két jelentős példát is találhatunk erre a személynézési módra, melyek révén igen jelentős és színvonalas tárgyakkal, tárgycsoportokkal gyarapodhat a múzeum.

5 Az anyag múzeumba kerülése, a családtagokkal való kapcsolattartás Földessy Edinának, az Afrika-gyűjtemény muzeológusának köszönhető. A tanulmányban található szöveg az Új szerzemények 2011 című kiállításra készült tárgycsoportot bemutató feliraton alapul.

A Fuszek-gyűjtemény⁵

Fuszek Rudolf (1882–1941) trópusi betegségekre specializálódott, a 20. század első felében Afrika-szerte híres orvos közel harminc évig élt Libériában. Amellett, hogy az ország első orvosaként, majd egészségügyi miniszte-

5. kép. Kazsapó indián tollsapka, Brazília,
Boglár Lajos hagyatékából.
Sarnyai Krisztina felvétele

reként a közegészségügy megalapozásán és kidolgozásán fáradozott, több száz darabos néprajzi gyűjteményt is létrehozott, amelyet a Néprajzi Múzeumnak ajándékozott 1937-ben. E mellett kétszáz kötetes történelmi-néprajzi témájú könyvtárát is erre a múzeumba hagyományozta.

Unokái, Fuszek Csilla és dr. Fuszek Péter 2011-ben nagyapjuk hagyatékából további tizen-négy darabbal gazdagították a Néprajzi Múzeumban őrzött Afrika-gyűjteményt: pamutvásznakkal, takarókkal, férfi öltözetekkel és díszes bőrpárnákkal, valamint Fuszek Rudolf kórházi ingével, amelyet 1905-ben Dél-Afrikában viselt, és feleségének 1925-ből való ruhájával. (4. kép)

Boglár Lajos hagyatéka

Boglár Lajos hagyatékának megvásárlására a Nemzeti Kulturális Alap támogatása, valamint a Szimbiozisz Alapítványnak köszönhető felhívás révén⁶ nyílt lehetőség 2012-2013-ban.

Boglár Lajos (1929–2004) kulturális antropológus, néprajzkutató 1959-től folyamatosan végzett gyűjtőmunkát dél-amerikai trópusi őserdei indián törzsek körében Braziliában, Venezuelában és Francia-Guayanában. Munkája során gyűjtötte össze a Magyarországon páratlan és napjainkra már pótolhatatlan kollekción e közösségek ünnepi és hétköznapi tárgyaiból. Gyűjtőmunkáját 1999-ig folyamatosan végezte, itthon általa ismerte meg mind a szakma, mind pedig a nagyközönség a dél-amerikai indiánok kultúráját. Munkájának eredménye az a felbecsülhetetlen értékű tárgyi anyag, amely a Néprajzi Múzeumban található.

Halálát követően a család tulajdonában maradt a gyűjtemény egy értékes része. Közöttük olyan amazóniai tárgyak, amelyek többségéhez Boglár Lajos haláláig ragaszkodott, személyes emlékei fűződtek hozzájuk. Ez az anyag került be a múzeumba, s ezzel kiegészült a Boglár-gyűjtemény. (5.kép)

A kutatáshoz kapcsolódó tudatos gyűjteménygyarapításra is nyílik olykor lehetőség. A Néprajzi Múzeum évek óta pályázik sikeresen egy hintás kollekción reprezentatív darabjainak megvásárlására. A gyűjtemény megszerzésére részben NKA tárgyvásárlási pályázatok, részben pedig ajándékozás útján nyílik lehetőség.⁷

Egy hintás család tárgykészlete

A vásári tömegszórakoztatás sajátos formáját képviselik a hintások. Külön válfaját alkotják vándorló cso-

⁶ A felhívás Boglár Lajos tárgyainak a Néprajzi Múzeum számára történő megvételére kérte a kutató munkásságát nagyra becsülő egykori tanítványait, barátait, magánembereket és cégeket. A felhívás teljes szövege itt olvasható: <http://boglar-hagyatek.blogspot.hu/p/felhivas.html>

⁷ A kutatást és a gyűjteménygyarapítást évek óta Szojka Emese végzi, az erre a tárggyarapításra vonatkozó szöveg az ő, az Új szerzemények 2011 és 2012 című kiállításokra írt szövegei alapján készült.

6. kép. Ló a hintás kollekciónál

Ltsz.: 2012.28.3

Sarnyai Krisztina felvétele

portjaik, akik a falusi templomi búcsúk ünnepéhez kapcsolódva járnak egyik helységről a másikra. Különleges, a mozgásra, folyamatos helyváltoztatásra alapozott utazó életmódjuk a kívülálló számára kevésbé ismert világ. A Néprajzi Múzeum kísérletet tesz arra, hogy a hintások jellemző tárgykészletének be-gyűjtésén keresztül megragadja, megörökítse a szórakozásnak ezen, egykor széles körben elterjedt típusát.

A tárgygyűjtés egyetlen, a szakmában négy generáció működését számon tartó budapesti családtól történik. A múzeum a mutatványos-hintás felszerelés három jellemző tárgykészletét, a lovas gyermekkörhintát, a céllövő sátor és a dobozdobáló sátor elemeit gyűjti. A tárgyakkal bemutatni kívánt időszak az 1950–1960-as évek.

A gyűjtőmunka több ütemben, évek óta, 2006-tól folyik. Ez a kutatás felveti a tárgyrekonstrukciók gyűjteménygyarapításban betöltött szerepét, hiszen például a nyereménykészlet olyan tárgycsoport, amelyet mindig újra és újra el kell készíteni, így a gyűjteménybe is csak a frissen gyártott darabok kerülhetnek. (6. kép)

A Néprajzi Múzeum gyűjteménygyarapítási irányainak fontos eleme a *kiállításokhoz kapcsolódó* gyűjteménygyarapítás. Ilyenkor nemcsak az adott kiállítás tárgyigényeit, hanem elsősorban az adott gyűjtemények sajátosságait, a szükséges kiegészítéseket tartjuk szem előtt. Az elmúlt időszakban a legjelentősebb, kiállításokhoz kapcsolódó tárggyarapodás a *Műanyag*⁸ kiállításnak

8 *Műanyag*. Néprajzi Múzeum, 2006. április 28 – 2007. február 4. Főrendező: Fejős Zoltán, rendezők: Frazon Zsófia, Torma László, Turai Tünde

7. kép. A H&M – Marimekko kollekció szoknyája

Ltsz.: 2009.14.1

Sarnyai Krisztina felvétele

köszönhető. Ugyancsak átgondolt tárgygyarapodási stratégia kapcsolódott a *(M)ilyenek a finnek?* című kiállításához is.⁹ Ezekről beszámolt Frazon Zsófia egy korábbi tanulmányában (FRAZON 2009. 110–114.), itt a finn kiállítás egy másik példáján szeretném mindezt illusztrálni. Olyan példával, amikor a tárgynak nem az egyedisége, személyes története, sokkal inkább tágabb kontextusa a meghatározó.

Fin lakáskultúra és design – városi életmód ma

A Néprajzi Múzeum finnakkal foglalkozó kiállításának egyik egysége „a kéregedénytől a finn design-ig” ívet kívánta körüljárni, s ennek keretében bemutatni a finn lakáskultúra bizonyos meghatározó elemeit. A terített asztal, a finn márkatermékek mindennek részét jelentik. Ezek az *littala*, az *Arabia* és a *Hackman* – Finnországban mindenki által ismert – gyárak termékeinek kedvelt darabjai, ismert finn formatervezők munkái.

Ezek a tárgyak a kortárs finn tárgykultúra meghatározó termékei, amelyek természetesen más-más jelentéssel bírnak Finnországban és Magyarországon. Formájuk és használatuk egyszerre tükrözi a hagyományhoz és mai igényekhez való viszonyt, s a kiállításon túl is fontos, meghatározó darabjai a Néprajzi Múzeum gyűjteményének. (7. kép)

Ugyancsak egy nagy kiállításához, a 2011-ben megrendezett *Nők, szőnyegek, háziipar* címűhöz¹⁰ kapcsolódik tárgygyarapítás, amikor a kiállítási koncepcióba illeszkedő kutatás és terepmunka révén lehetett a múzeum szőnyeggyűjteményét gazdagítani. Ennek része egy rendkívül jelentős egyedi vásárlás, amikor a múzeumnak a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával egy iparművész által készített darabot sikerült megszereznie.

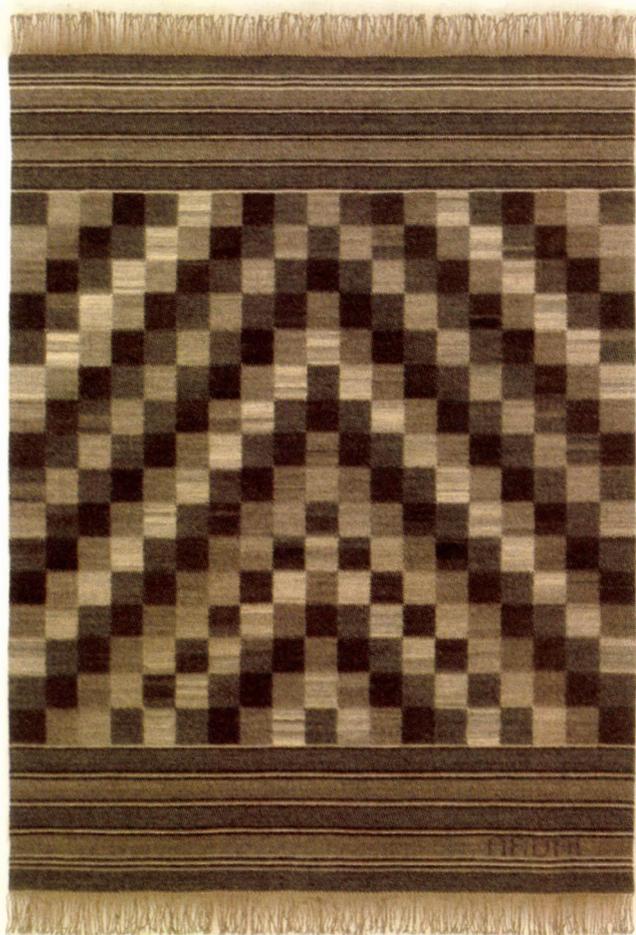
Sakktáblás festékes¹¹

A sakktáblás festékes az úgynevezett rakott festékesek típusának legegyszerűbb és valószínűleg legrégebbi változata.

⁹ *(M)ilyenek a finnek?* Néprajzi Múzeum, 2009. június 27 – 2011. május 1. Főrendező: Szarvas Zsuzsa, rendezők: Bata Tímea, Kerezi Ágnes, Sojka Emese

¹⁰ *Nők, szőnyegek, háziipar*. 2011. június 24. – 2013. január 20. Rendezők: Fülöp Hajnalka, Lackner Mónika

¹¹ A leírás Fülöp Hajnalka munkája, az *Új szerzemények 2012.* című kiállításra készült szövegének alapján készült.

8. kép. Arday Ildikó iparművész alkotása, készült 1997-ben
Ltsz.: 2013.5.1
Sarnyai Krisztina felvétele

Arday Ildikó munkája (1997) sajátosan átértelmezett újraszövése ennek a korai és terepen ma már nem fellelhető szőnyegtípusnak. A szőnyeg különlegességét a festetlen rackagyapjú egyetlen fonásából adódó gazdag textúra adja, az évszázadokig általánosan használt kézi fonású fonalak minőségét idézve. (8. kép)

Az utóbbi években (majdnem évtizedben) a nagyon szűkös lehetőségeket biztosító NKA pályázatok mellett a *MaDok program* volt az egyetlen, amely tudatos tárggyarapításra adott lehetőséget.¹²

A gyarapítás egyik lehetséges, és gyakori módja a különböző *hagyatékok* megszerzése. Ezek egyfelől rendkívül gazdag és sokrétű anyag bekerülésére nyújtanak lehetőséget, másfelől viszont számos problémát vetnek fel. Egy hagyatékából mindenre szükségünk van vagy válogatnunk kell? Mit kezdünk a teljességgel adatolatlan tárgyak halmazával? Mi az erősebb motiváció: a teljességre törekvés vagy a múzeum profiljához való igazítás? Ezekben eddig nem igazán született konszenzus, a hagyatékokból különböző szempontok szerint válogatunk, elsősorban a muzeológus ízlése, álláspontja határozza meg egy-egy ilyen tárgycsoport bekerülését. A Néprajzi Múzeum formálódó gyűjteményi stratégiájának egyik fontos elemének kell lennie a hagyat-

¹² Erről lásd a kötetben Frazon Zsófia írását.

tékokhoz való viszony meghatározásának. A dunabogdányi anyag esetében – Szacsvey Évának köszönhetően – egy teljes háztartás anyaga került (igaz nem egy időben, hanem fokozatosan, évről évre) a múzeumba. Az anyag elhelyezése, gyűjteményi besorolása, adatolása, feldolgozása rendkívül nagy munka.

Szendehelyi szobabelső

A Nógrád megyei Szendehelyről származó német család ajándékeként került a Néprajzi Múzeum birtokába egy különleges tárgye gyűttes, amely jelentős mennyiségű új anyaggal gyarapította a textil-, a háztartás- és a rítusgyűjteményt. A múzeum korábban nem rendelkezett erről a településről tárgyakkal, így örömmel fogadta a felajánlást.

A szobabútorok, a szekrényekben lévő ruhák és textilek, valamint a falra akasztott szentképek German Antalné hagyatékához tartoztak, aki halála előtt fél évvel költözött fiához Dunakeszire, eladva a családi házat, a földeket, de ragaszkodva az őt körülvevő személyes tárgyakhoz.

Az idős asszony számára berendezett szoba a régi, szendehelyi ház egykori hangulatát idézte. A 20. század elején készült festett (márványozott) bútorok mellett ott állt a pedálos varrógép. A szekrényekben példás rendben sorakoztak a felcsavart szoknyák, az összehajtogatott fejkendők, mellények, a hagyományos öltözet elemei mellett újabb ruhadarabok is. A párnákkal és dunyhákkal magasra vetett ágyak fölött a falat családi fotók és szentképek díszítették. A tárgyak jól mutatják, ahogyan az idős édesanya otthoni életét felszámolva, új környezetében is ragaszkodott az otthon használt festett bútorokhoz, viseletes ruháihoz.¹³

A gyarapodás egyik legértékesebb csoportja, amikor a tárgyak bekerülése *kutatási projekthez* kapcsolódik. Erről már volt szó a hintás család tárgykészlete vagy a feliratos falvédók kapcsán, de a példákat szerencsére tovább lehet folytatni. Mindenképpen ide sorolható a 2008-ban Fülöp Hajnalka jóvoltából Inaktelkéről bekerült teljes kelengye anyag, melynek feldolgozása folyamatban van. Ebben az esetben olyan tárgye gyűttesről van szó, amely egyrészt jelentős múzeumi előzményekkel rendelkezik, másrészt pedig komoly mikrovizsgálat kapcsolódik a konkrét tárgye gyűjtéshez.

Lássunk erre egy izgalmas példát a legutóbbi új szerzemények kiállításból.

Menyecske öltözet Nagyvisnyóról¹⁴

Nagyvisnyó közösségében az öltözetét és a népköltészeti repertoárja hangzó anyagát a múzeumnak felajánló Molnár Gyuláné (1931–) a meghatározó személyiségek közé tartozik.

Szerepe elsősorban a balladák, köztük például a „Halálra táncoltatott leány” című, népdalok, nóták, helyi történetek, mondák és szokások megőrzésében és továbbadásában kiemelkedő jelentőségű.

Tehetsége és szereplési vágya a Röpülj Páva mozgalomhoz kapcsolódóan tudott kibontakozni.

Az ajándékba adott öltözete is a pávaköri szereplésekhez kapcsolódik. Népviseletben 1958-ig járt, majd korosztályában utolsóként ő is városi ruhát öltött. Így a „fellépő ruháját” a régi népviselet mintájára 1971-ben varratta és 2009-ben viselte utoljára.

Bár a 20. század közepének még élő, mindennap hordott helyi népviselete is sok újítást fogadott be, mégis ez az alkalmivá váló öltözéktípus már határozott átmenetet képez a modern városi- és a hagyományos falusi ízlésvilág között.

A népviselet sokféle jelző funkcióval rendelkezik. Ez az öltözék azonban már elvesztette az életkort jelölő szerepét, hiszen színvilágában, díszítettségében az ifjú menyecskekhez illő ruházatot idézi fel. Ő viszont 40 éves korától egészen 78 éves koráig hordta.

Merre induljunk?

A teljesség igénye nélkül álljon itt néhány olyan kutatási, gyűjteménygyarapítási elképzelés, amelyek részben a *Zöld könyv* lapjain, részben pedig azóta fogalmazódtak meg, s amelyek talán kiindulásként is szolgálhatnak a Néprajzi Múzeum kutatási projekteinek elindításához, folytatásához vagy éppen lezárásához: Felmerült mai gazdálkodási létformák vizsgálata, a szegénység néprajza kutatásának lehetősége, mindenképpen előtérbe kell kerülniük a lokális mikrovizsgálatoknak (például egy kalotaszegi asszony teljes viselete), fontos lenne az egykori fazekasközpontok újra kutatása, a fazekasság tovább-

13 Kiss Margit és Lackner Mónika gyűjtése.
14 Katona Edit gyűjtése és kutatása

élésének vizsgálata, lehetne foglalkozni kisközösségek táplálkozáskultúrájának változásával vagy éppen az új vallási közösségekkel és tárgykultúrájukkal. Fontos irány lehet a különböző nemzeti szimbólumok tárgyakhoz köthető kutatása, de hogy a múzeum nemzetközi anyagára is utaljunk, az új primitív művészetet sem szabad kihagynunk látóköreinkből. Jelenleg is folyik a magyarországi migránsok kultúrájának tárgyközpontú vizsgálata Szeljak György vezetésével.¹⁵

Ideális és reális

A bemutatott példák részben kijelölik az utat, amit a megfogalmazandó szerzeményezési stratégiának tartalmaznia kell. A legfontosabb feladat olyan komplex stratégia kidolgozása az egész múzeum számára, ami egységes szerkezetben gondolja el a tárgyi gyűjtemények, az Etnológiai Archívum, valamint a kortárs gyarapítás legfontosabb irányelveit, sarokpontjait.

Feladatunk a közös intézményi csapatások megtalálása, a gyűjtés fő irányainak kijelölése, más intézményekkel való összehangolása.

Le kell számolni azzal az illúzióval, hogy a gyűjtemény fehér foltjainak tudatos kiegészítése lehetséges. Ezen túllépve, más irányokba kell elindulni. Az ajándékok ésszerű elfogadása vagy éppen elutasítása: a szelektálás igénye egyre fontosabbá kell hogy váljon. Alapvető feladat még a valódi gyűjtés és dokumentálás helyes arányainak megtalálása, a történeti és kortárs anyag egyidejű gyűjtése. Lehetőség szerint a tervszerű gyarapításnak mindig kutatással kell összekapcsolódnia. Törekedni kell arra, hogy minél több tárgyat terepmunka révén – a terepet a legszélesebb értelemben véve – tudjunk behozni a múzeumba.

Az egyedileg bekerülő tárgyakat involválni kell a gyűjtemények szövetébe, csakúgy mint a kortárs kutatás révén bekerülő tárgyakat, melyeknek be kell épülniük a múzeumi anyagba és struktúrába. A minél pontosabb adatolás most is, mint mindig, elengedhetetlen követelmény. Fontos – mint ahogyan már szó volt róla – a tényleges tárgygyűjtés és a dokumentálás helyes arányainak megtalálása. A virtuális tárggyarapításról, ami szintén egyre nagyobb szerephez jut a múzeumok életében, Frazon Zsófia e kötetben található tanulmányában olvashatunk.

---

¹⁵ Bevándorló közösségek kortárs tárgyközpontú vizsgálata Budapesten. 2011–2014. Témavezető: Szeljak György. OTKA K 84286.

Irodalom

FEJŐS Zoltán (főszerk.)

A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2000

FRAZON Zsófia

2009 A műanyagtól a finn metálig. A Néprajzi Múzeum kortárs gyűjteményének gyarapítási tendenciái, 2005–2008. Néprajzi Értesítő XC. 107–116.

GYARMATI János (szerk.)

2008 Taking Them Back... Hungarian Collectors – None-European Collections of the Museum of Ethnography in a European Context. Museum of Ethnography, Budapest

MAIRESSE, François

2010 Collection Strategies now! In Susanna PETERSSON–Monika HAGEDORN–SAUPE–Teijamari JYRKKIÖ–Astrid WEJ (eds.) Encouraging Collections Mobility – a Way Forward for Museums in Europe. http://www.lending-for-europe.eu/fileadmin/CM/public/handbook/Encouraging_Collections_Mobility_A4.pdf

RÉKAI Miklós

2000 Táplálkozásgyűjtemény. In FEJŐS Zoltán (főszerk.): A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2000. 299–316.

VARGYAS Gábor

2000 Óceánia-gyűjtemény. In FEJŐS Zoltán (főszerk.): A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2000. 553–593.

Wishes and choices

Strategy and practice in expanding the collections of the Museum of Ethnography

This article, together with several other writings in the present volume, may help the Museum of Ethnography in elaborating a complex strategy for the expansion of its collections and its development, in which the building of the new museum can be a milestone (both literally and metaphorically).

The discussion of the development practice and strategic proposals for the material collections of the Museum of Ethnography is divided into three sections: a glimpse at the past, a few examples illustrating the present, and an attempt to outline the future.

Az Etnológiai Archívum mint komplex gyűjtemény fejlesztésének kérdései

Az Etnológiai Archívum gyűjtési-gyűjteményi stratégiájával csak az utóbbi évben, a tárgyi gyűjteményektől időben jóval lemaradva kezdtünk el foglalkozni. Az úgynevezett archivális gyűjtemények kapcsán talán úgy gondolhatnánk, hogy nincs is szükség – mint a tárgygyűjtemények esetében – ilyen stratégiára, hiszen a gyarapodás keretei, témái, dokumentumai adottak, kéziratok, fotók, képeslapok, nyomatok továbbra is léteznek, a régi, akár 20. század első feléből származó klasszikus anyag is nagy számban fellelhető, akár ajándékozás révén, illetve egy-egy sikeres pályázattal is jelentős tételekkel lehet a gyűjteményeket gyarapítani. Tény, hogy alapvető különbségek léteztek és létezhetnek az archivális és a tárgyi gyűjtemények gyűjtési koncepciójában és lehetőségeiben, de ez nem indokolja, hogy ezeknek a sokáig segéd-, másodlagos gyűjteményeknek tartott területeknek ne lenne létkérdés a gyűjteményi-gyarapítási stratégia megfogalmazása.

Előadásomban ennek, az Etnológiai Archívum gyűjteményeire vonatkozó stratégia kialakításának első, kezdeti fázisáról szeretnék szólni. Hosszabban érintem az elmúlt körülbelül hetven év gyakorlatát, hiszen ennek ismerete, rendszerezése, tipizálása és tapasztalatai nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy megfelelő stratégiát fogalmazzunk meg.

Az Etnológiai Archívum (korábbi nevén Ethnológiai Adattár) a Néprajzi Múzeum nem tárgyi gyűjteményeinek nagyon heterogén szervezeti egysége, ahol az egyes gyűjtemények egymástól is nagyon különböző gyűjteményi stratégiájának kialakítása valószínűsíthető. Hasonló szervezeti egység más múzeumokban nem gyakori, de az egyes gyűjtemények minden múzeumnak szerves részét alkotják. Egyrészt tehát egy egyedi és speciális, hosszabb ideig az egyetlen és központi néprajzi gyűjtemény stratégiájának kialakításáról lesz szó, másrészt az Etnológiai Archívum példáján lehetőség nyílik arra is, hogy felhívjuk a figyelmet a néprajzi archívumok nagyon sajátos gyűjtési elveire, és egyfajta kényszerből is összehasonlítsuk a különböző hordozójú archivális gyűjtemények gyűjtési-gyarapítási lehetőségeit, kiemelve a hasonlóságokat és az alapvető különbségeket.

Gyűjtés és gyarapítás az Ethnológiai Adattár kialakításának időszakában

Keszi Kovács László egy hosszabb skandináviai tanulmányút közben, 1938-ban egy Györfly Istvánnak címzett 31 oldalas levélben fejtette ki az Ethnológiai Adattár programját, amelynek legtöbb pontja – különösen a gyűjteményfejlesztés témakörében – még ma is vagy talán a gondolatok, az elvek, a sajátosságok tisztázása miatt ma különösen aktuális.¹

Az egyik fontos bevezető gondolata volt Keszi Kovács Lászlónak, hogy „Az én tapasztalataim szerint, amiket itt északon szereztem, a múzeum csak akkor felelhet meg hivatásának, ha többé nemcsak tárgyakat gyűjt, hanem a tudományos néprajzi adatokat is. Szerintem a tárgy, a kép, a rajz sem egyéb tudományos adatnál.”

Mіндеzen tudományos adatok gyűjtésére dolgozta ki az Ethnológiai Adattár koncepcióját, amelynek feladatait tizennégy pontba szedte. Ezekből a legfontosabbak:

1. „Itt gyűjtenénk össze az elődök (Herman Ottó, Jankó János stb.) jegyzeteit, amik nincsenek az Akadémia kéziratárában (sőt másolatban az ottani anyagot is)” stb.

2. „Itt kell összegyűjteni az országban akárhol található műkedvelő néprajzi feljegyzéseket, népi leírásokat, rajzokat, rég fényképeket.”

3. „A szakemberek feljegyzéseit is leírt állapotban vagy eredetiben ezután kötelező lenne az Ethnológiai

¹ K. Kovács László: Az Ethnológiai Adattár és a néprajzkutatás, ill. muzeológia tervezete (1938). Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 8275.

Adattárban elhelyezni, szerzői jogvédelem alatt, úgy mint itt, az észteknél. Így a szakemberek felbecsülhetetlen értékű gyűjtései nem szóródnának széjjel.”

4. „Vidéki múzeumok szakembereinek gyűjtései is – másolatban – itt kellene elhelyezni. Természetesen az Ethnológiai Adattár is másolatot adna a vidéki múzeumoknak az ott őrzött és az illető múzeumot – területileg érintő anyagról. Így az Ethnológiai Adattárban együtt lenne az egész ország teljes anyaga, a vidéki múzeumok pedig megkapnák cserébe az őket illető anyagot.”

5. „Nagyon fontosnak tartom, hogy otthon nálunk is megszervezzük az ún. társadalmi gyűjtőhálózatot. Itt, északon csodákat értek el ezzel a gyűjtési módszerrel. [...] a társadalmi néprajzi gyűjtés hasznos és elengedhetetlenül szükséges még akkor is, ha sok fáradsággal, sok adminisztrációval jár. A társadalmi gyűjtést ki kellene terjeszteni a nép minden foglalkozási területére, a gyári munkástól a tisztviselőn át a parasztig.”

6. „[Az] Ethnológiai Adattár keretében kellene nálunk megszervezni a *Néprajzi atlasz* gyűjtéseit.”

7. „[Az] Ethnológiai Adattár keretében kellene nálunk megszervezni a rajzok, fényképek szeres gyűjtését. Itt, északon vannak külön rendszeresített rajzolók, akik rajzolják a múzeum tárgyait, de kimennek a terepre is a szakemberekkel, és azok utasítása szerint rajzolják le a tárgyakat.”

8. „A fotógyűjtemény mellett meg kell szervezni a film- és diapozitív tárat is.” A diapozitív akkoriban az egyetlen lehetőség volt a színes dokumentálásra, míg a filmet Keszi Kovács László rendkívül fontos eszköznek tartotta a néprajzi gyűjtésben.

9. „A népzenei kutatásokat is az EA keretébe kell vonni. És ott is elkélne a korszerű eszközök használata.”

10. A szellemi néprajz, a folklór gyűjtés-kutatás megszervezése az Ethnológiai Adattáron belül, a tárgyi néprajzra fókuszáló gyakorlattal szemben is az egyik fő pontja volt a tervezetnek.”

11. Külön pontban fejtette ki a néprajzi gyűjtéssel, terepmunkával kapcsolatos elképzeléseit: „Északon rengeteget gyűjtenek, kötelező évente 1-2 hónapot terepen tölteni. Előre kidolgozott terv szerint gyűjtenek, nem vaktában. A gyűjtött anyagot hamarosan és folyamatosan le is kell írniuk, és azt együtt tartva helyezik el az archívumba.”

Ritka az olyan koncepció, mint Keszi Kovács Lászlóé, amelynek szinte minden programpontja megvalósult. Az Ethnológiai Adattárat 1939-től Gunda Béla, majd mások, de 1949-től leginkább Keszi Kovács László öccse, K. Kovács Péter szervezte meg a koncepció alapján, és a közelmúltig is ezen elvek alapján működött, és tulajdonképpen a gyarapodása is ezen elvek mentén alakult.

Az Ethnológiai Adattár programjáról azért is érdemes részletesebben beszámolni, mert igazából nem egyfajta gyűjteményi struktúra, egy új múzeumi egység létrehozása fogalmazódik meg benne, hanem egy új gyarapítási, gyűjtési stratégia. Keszi Kovács László számára a gyűjtemények létrehozása másodlagos, a lényeg az adatgyűjtés, a népi-paraszti kultúra minden, például modern eszközökkel való kortárs dokumentálása, valamint a néprajzi kutatások, a tudománytörténet minden dokumentumának összegyűjtése.

Rögtön az első idézett mondat magában hordozza a néprajzi adattári-archivális gyűjtemények óriási problémáját és egyben sajátosságát, amely – különösen napjainkban – megannyi szabályzat elveivel ellenkezik. A néprajzi archívumok dokumentumokban található adatokat gyűjtöttek, vagyis önmaga a néprajzos vagy néprajzkutatók sokasága hozta létre az egyes gyűjteményeket, ami alapjaiban különbözik attól a gyűjtési-gyarapítási metódustól, ahogy akár egy klasszikus képzőművészeti, irodalomtörténeti, akár a Nemzeti Múzeum legtöbb gyűjteménye gyarapodott. Sőt ezeknek a néprajzi gyűjteményeknek a javát sok esetben maga a gyűjteménykezelő muzeológus készítette, de leggyakrabban az adott intézmény vagy tágabban a kortárs kutatók. A gyarapodás javát Keszi Kovács László koncepciójában a kortárs néprajzi gyűjtések jelentik, illetve megemlíti a nagy elődök hagyatékának megszerzését, valamint a régi néprajzi tematikájú dokumentumok gyűjtésének fontosságát is.

A néprajzi archívumok gyarapodását, gyűjteményeit a Keszi Kovács László által említett társadalmi gyűjtőhálózat sokrétű kihasználása, működtetése is alapjaiban befolyásolta, és megkülönbözteti a nem néprajzi archívumoktól. Ez is olyan programpont volt az ismertett tervezetben, amely maximálisan megvalósult, sőt az adattári munka, a gyarapítás alapját jelentette. Az önkéntesek bevonásával az 1940-es évektől virágzott a néprajzi gyűjtések szervezése, aminek egyik fő formája a kérdőíves, tematikus gyűjtési kampány volt, ahogy például 1948-ban a forradalom és szabadságharc százéves évfordulója alkalmából 1848 hagyományát gyűjtötték, míg a másik az önkéntes néprajzi gyűjtőpályázat, amely 1952-től 2010-ig működött, és jelenleg szüne-

tel. Csak a gyűjtőpályázatra beérkezett pályázatok egyharmadát jelentik a kéziratgyűjtemény anyagának, ami több mint tízezer darab kéziratot jelent, és így az egyik legfontosabb forrásbázisa a paraszti kultúra kutatóinak.

Ha eltekintünk az egyes gyűjtemények egyedi sajátosságaitól, akkor a gyűjtemények összetételében nagy többségben valóban kortárs néprajzosok-amatőr kutatók gyűjtései, adatfeltárási találhatók. A kéziratgyűjteményben, a fotótárban – nem is beszélve a film- vagy a népzenei gyűjteményekről – szinte csak néprajzosok, néprajzi érdeklődésű kutatók által készített kéziratok, fényképek, filmek, hangzó anyagok találhatók.

Az adatgyűjtés, a szó szerinti adattár létrehozásának programjában és az elmúlt évek folyamán történő megvalósulásában a hordozó, maga a dokumentum eredetisége, ritkasága, különlegessége, esztétikai vagy pénzbeli, műtárgyértéke, mondhatjuk, egyáltalán nem számított. Ezért esik szó olyan gyakran a másolatokról Keszi Kovács László koncepciójában, amely még azt is propagálta, hogy párhuzamosan jöjjenek létre gyűjtemények a másolatok kölcsönös átadásával.

A másolatok gyűjtése nemcsak Keszi Kovács László koncepciójában bukkan fel, hanem napi gyarapítási gyakorlat volt minden archivális gyűjteményben, sőt központi előírás volt a magyarországi néprajzi gyűjtések másolatban való leadása a Néprajzi Múzeumnak.

A Keszi Kovács László által megfogalmazott gyarapítási-gyűjtési célok és elvek maximálisan megvalósultak az adattár gyűjteményeiben, de fokozatosan, az évtizedek múlásával más szempontok is felmerültek a gyarapítások során. Egyre inkább múzeumi gyűjteményként kezdtek működni az egyes gyűjtemények, egyre inkább a klasszikus, hagyományos gyűjtési elvek érvényesültek, amikor már fontos szempont volt az eredeti, az egyedi, a ritka dokumentumok gyűjtése. De ameddig a Néprajzi Múzeum munkatársai aktívan és rendszeresen terepmunkát végeztek, addig a gyarapodás fő forrását ezek a kortárs gyűjtések jelentették.

A terepmunkák, néprajzi gyűjtések mennyiségének és a gyarapodás ütemének csökkenése ugyanakkor összefügghet azzal is, hogy a gyűjteményként működő egységekben egyre tudatosabb feldolgozó-, nyilvántartási és muzeológiai munka folyt, valamint hogy a klasszikus néprajzi terep, a hagyományos paraszti közösségek kutatása egyre kevésbé volt lehetséges.

Az elmúlt években, évtizedben már alig kerültek be az Etnológiai Archívum gyűjteményeibe terepmunka során keletkezett dokumentumok; a gyarapodás fő forrása a nagyobb kutatói-intézményi hagyatékok múzeumba kerülése volt ajándékok vagy vásárlás formájában. Ezek megszerzése igazából sokszor a szerencsének is köszönhető, vagyis számos esetben az eladó, ajándékozó kereste meg a Néprajzi Múzeumot, másrészt viszont tudatosabb gyűjtési tevékenység eredményei is, ami a személyes kapcsolatok, ismeretségek alapján felbukkanó anyagok megszerzését jelentette.

A fotótárban vagy a képarchívumban a gyarapodás egyre jellegzetesebb iránya lett a neves, jegyzett alkotóktól vagy műkereskedőktől vásárolt, néprajzi tematikájú képzőművészeti, fotóalkotások, illetve kéziratok vásárlása.

Egy múzeumi gyűjtemény értékét a kívülről állók – akár szakmabeliek vagy a fenntartó – nem biztos, hogy ugyanolyan szempontok alapján ítélik meg, mint a gyűjteményben dolgozó muzeológusok, akik számára például a néprajzi adatok, dokumentálási projektek gyűjtése a fő érték. Egy kéziratár esetében gyakori kérdés, hogy melyik a legrégebbi kézirat, mekkora a feudális kori anyag, a fotótárban hány híres fotóstól van fénykép, mekkora a korai fotográfia aránya. Büszkén mondjuk ezt az érdeklődést kielégítve, hogy Bartók Béla és Kodály Zoltán által készített fonográfhangereink is vannak. Az ilyen gyűjteményi szemléletmód kevésbé értékeli, kevésbé kezeli értékként, kincsként Hofer Tamás vagy még kevésbé közismert néprajzosok esztétikai szempontból kevésbé értékelhető fotóit az 1950–1960-as évekből, bár talán éppen most élünk meg ebben fordulatot, éppen most válnak kincssé ennek az időszaknak a néprajzi dokumentumai. Stratégiai döntés, hogy mennyire kívánja preferálni az adott gyűjtemény a ritkaságokat, a drágán beszerezhető értékes, a gyűjtemény értékét látványosan reprezentáló egyedi alkotásokat.

Az előbb elmondottak alapján jól érzékelhető, hogy mennyire szükség van stratégiára, hiszen az eddig bejárt utak, gyűjtési módszerek elhaltak, nem működnek, a hagyományos paraszti kultúra, mely az Etnológiai Adattár kialakításakor a gyűjtés-gyarapodás tárgya volt, immár nem létezik, viszont körbevesz minket egy gyorsan változó világ, amelyet dokumentálni kellene, illetve a keletkezett, materializálódott adatokat meg kellene őrizni, és akkor még nem is szoltunk az objektív körülményekről (forrás- és munkaerőhiány), amelyek szintén arra kell hogy készítessenek minket, hogy új gyűjteményi stratégiát fogalmazzunk meg.

Aktívan vagy passzívan?

Néprajzi archívumok gyűjteményi stratégiája a 21. században

Ami véleményem szerint nem változott, hogy a néprajzi archívumok továbbra is adatokat gyűjtenek, vagyis néprajzi, társadalmi jelenségek dokumentumait, és fő feladatuk a dokumentumok gyűjtésének, a dokumentáció készítésének minél aktívabb és tudatosabb megvalósítása.

Mindezek alapján kell végiggondolni az archivális gyűjtemények gyarapítási stratégiáját.

Hogyan, milyen módszerekkel akarunk gyűjteni? Ezeket próbáltam pontokba szedni, íme:

1. A néprajzi archívumok gyarapodásának egyik ki nem aknázott iránya a saját erős, aktív dokumentálás: ennek az iránynak, vagyis amikor a gyűjtemény tervezetten maga végez dokumentációs céllal gyűjtéseket, sokkal hangsúlyosabbnak kellene újból lennie. De értelemszerűen gyűjteményenként nagy különbségek vannak a lehetőségekben: az audiovizuális gyűjtemények esetében a lehetőségek korlátlanok, míg a kéziratos gyűjtemények esetében már sokkal redukáltabbak. Érdekes módon a Néprajzi Múzeum legnagyobb gyűjteményében – mondhatni – sohasem voltak fotódokumentálási projektek, inkább a passzív befogadás, feldolgozás volt a jellemző, míg a film- vagy népzenei gyűjtemény sokkal aktívabban dokumentált, és így ilyen módon is gyarapodott egyes időszakokban.

Az említett gyűjteményekben az aktív, szervezett tudományos dokumentálási projektek létrehozása olyan nagy lehetőség, amelynek számos formája lehetséges egy hosszabb terepmunka keretében, vagy akár csak körülöttünk zajló jelenségek tudatos dokumentálásában vagy dokumentáltatásában (az utóbbi esetben például a múzeum fotósaival vagy külsősökkel).

2. Nagyon hangsúlyos volt a passzív gyarapodása ezeknek a gyűjteményeknek, amikor a múzeumi kutatáshoz, kutatási projektekhez kapcsolódó, leginkább fotó- és kéziratos anyagok kerültek a fotó- és diaprojektív-, a kéziratos-, illetve részben a rajzgyűjteménybe. Erre a Néprajzi Múzeum esetében egyre kevesebb napjainkban a példa. De korábban, például az 1980-as években több ilyen nagy múzeumi projektben (Mezőkövesd, Bajna) az archívum gyűjteményei is aktívan részt vettek, tehát a gyarapodási stratégia tervezése elválaszthatatlan a múzeum tudományos projektjeitől, a tárgygyűjtemények gyarapítási irányaitól.

3. Múzeumon kívüli kutatások során keletkezett dokumentáció. Amíg a Néprajzi Múzeum adattára az egyetlen néprajzi archívum volt, addig számos kutatás anyaga került fotó vagy kéziratos formájában a múzeumba, hiszen ez kötelező előírás volt minden néprajzi múzeum, gyűjtemény számára. Napjaink viszonyai közepette ez elképzelhetetlen, hiszen a kutatások anyagai az adott intézmények archívumaiba kerülnek. Az amatőr gyűjtőktől a terepmunkát végző néprajzosok adatgyűjtései viszont továbbra is gyarapítják a gyűjteményeket, tehát nagyon fontos gyarapítási irány lehet egy ilyen gyűjtőhálózat működtetése. Minden néprajzi tematikájú dokumentálási gyakorlatot érdemes figyelni, számon tartani és az izgalmas projektek anyagát megszerezni, legyen szó amatőr vagy profi fotósról, filmesről, gyűjtőről.

Míg az előbbi esetben a múzeum inkább passzív szerepet játszik, addig aktív irányító szerepet a gyűjtési kampányok szervezésében játszhatna. Ez, vagyis a társadalmi gyűjtés egy óriási lehetőség továbbra is, akár dokumentumok, akár adatok, vagyis kortárs jelenségek gyűjtésére, archiválására. Erre nagyon jó példa az utóbbi években az országos néprajzi gyűjtőpályázat, ahol csak az előre meghatározott és tudatosan választott témákban fogadtunk be pályázatokat, és ennek köszönhetően több tucat pályázat segítségével sikerült dokumentálni sajátos, napjainkban élő társadalmi jelenségeket, közösségek életét. Azonban napjainkban egy országos múzeumnak, amely nem él benne intenzíven egy adott közösségben, sokkal nehezebb az önkéntes gyűjtőpályázatok szakmailag színvonalas szervezése, mert országos szinten nehéz a jelenlegi erőforrásokkal aktívan szervezni, kapcsolatokat kialakítani. Ez a helyi, városi, akár megyei múzeumok nagy lehetősége. Egy országos múzeumnak tematikus gyűjtési kampányokat kell szerveznie, és valószínűleg már egyre inkább on-line, webes gyűjtésekben kell gondolkodnia, hiszen a képek, szöveges információk gyűjtésére ez lesz a legalkalmasabb módszer, főleg ha a fiatalabb korosztályokat is meg akarjuk szólítani. A webes gyűjtésnek éppen most készült el a múzeumi fejlesztése (www.etnomobil.hu), ami nagy lehetőség új gyarapítási irányok alkalmazásában.

4. A mindennapi élet szereplői által önmagukról, világukról készített dokumentációs anyagok (kéziratos, audiovizuális dokumentumok) gyűjtése szintén jelentős kutatási-kutatási irány kellene legyen az egyes archivális gyűjteményeknek: amatőr fotóktól az írásbeliség mai megnyilvánulási formáig. Ez korábban is létezett, hiszen akár a paraszti írásbeliség vagy az amatőr fotók témái megjelentek a gyűjteményekben, azonban a tudatosság, a tervezés már kevésbé.

5. Végül a néprajztudomány dokumentumait kell nagyon speciális területként megemlítenünk, hiszen az Etnológiai Archivum kéziratára és dokumentációs gyűjteménye továbbra is kiemelésének tartja a néprajzkutatók hagyatékának gyűjtését és hozzáférhetővé tételét. Továbbra is igyekeznek egyfajta központi archívumi szerepet betölteni legalább ezen a szűk tudománytörténeti területen és még szűkebben a múzeummal hosszabban kapcsolatba került kutatók esetében.

Fontos, hogy kitérjünk arra is, hogy mivel a néprajzi archívumok adatokat gyűjtöttek és gyűjtenek, nem volt érdekes, hogy ezek eredeti vagy másolat formájában kerülnek-e az egyes gyűjteményekbe. Nem volt lényeges az eredeti hordozó megszerzése, és nem volt szempont az adott hordozó története szempontjából ritkaságok, régiségek, például korai fotográfiák gyűjtése.

Óriási dilemma, hogy mit kezdjen a gyűjtemény a másolatokkal, amelyek mindig léteztek, de a digitális dokumentumok tömeges megjelenése következtében a probléma még látványosabban jelentkezik. Könnyű lenne azt kijelenteni, hogy másolatot nem gyűjtünk. De ha nem a hordozó és annak eredetisége, egyedisége, hanem az adatok gyűjtése és hosszú távú megőrzése a cél, akkor mit tegyünk a másolatokkal? Például egyre gyakoribb, hogy amatőr vagy néprajzi gyűjtők felajánlják terepen, családonál még megtalálható régi fényképekről készített digitális másolataikat. Mit tehet egy néprajzi fotógyűjtemény ebben az esetben: egy analóg fénykép digitális másolatát beleltározhatja-e? A nyilvántartási szabályzatok ezt nem engedik, legfeljebb a néprajzi gyűjtemények szempontjából értelmezhetetlen adattári fotógyűjteménybe. Ha az Etnológiai Adattár korábbi gyakorlatát követjük, és adatokat gyűjtünk, akkor viszont fontos lenne ezeket a digitális másolatokat megőrizni.

De a másolatok gyűjtésének, archiválásának problémaköre nem új jelenség, csak látványosan és talán erőteljesebben jelenik meg napjainkban a digitális dokumentumok könnyű, bárki által elvégezhető másolhatósága miatt. Az analóg hordozók másolása is virágzott mindig, csak talán nem is vettük-vesszük észre, vagy nem foglalkoztunk vele, hiszen kezdetben a kéziratokat kézzel másolták, az írógéppel is lehetett több másolatot készíteni, a fotóról több nagyítás is készült, nem is beszélve duplum negatívról, duplum diákról. Az ügyes kutatók, fotósok ezeket is eljuttatták, akár eladták több gyűjteménybe, de egy másolati példányt biztosan megőriztek.

A másolatok megítélésekor azonban egy, a mindennapi élet adatait gyűjtő, megőrző archívum szempontjai mások is lehetnek: vajon az az eredeti dokumentum, amelyet nem szerezhetsz meg, és nem tarthat számon, hosszú távon meddig marad meg? Véleményem szerint nem járunk messze a valóságtól, ha azt feltételezzük, hogy visszatérve a konkrét példához, hosszú távon csak a Néprajzi Múzeum fotógyűjteményében, a digitális másolatokon maradnak meg ezek a családi felvételek, mert előbb-utóbb, egy-két generáció múlva a családi fényképek többsége megsemmisül. Az ilyen típusú anyagok tudatos gyűjtése nagy megfontoltságot igényel, és egy jól kidolgozott stratégia keretében valósítható meg.

A gyűjtés korszakai és tematikus határai

Az archívumi gyűjtemények helyzete alapvetően különbözik a műtárgygyűjtemények többségétől, hiszen még feltételezhetően nagyszámú 19. század végi és 20. század első feléből származó kéziratos és audiovizuális dokumentum található magánszemélyeknél, gyűjtőknél. A 20. század második fele is gazdag olyan fotó-, rajz-, nyomat- és akár kéziratos anyagokban, amelyeknek gyűjtése magától értetődik. Ezenkívül az archivális dokumentumok mindig egyediek, nem sorozatokban léteznek, például egy paraszti gazdasági napló vagy visszaemlékezés mindig egyedi, amennyi felbukkan, azt mind meg szeretnénk szerezni, és tulajdonképpen hasonló a helyzet a fotókkal és a filmekkel is, vagy a tudománytörténeti iratokkal, a néprajzi terepmunka-kutatások anyagaival. Két hasonló nincs köztük.

Az aktív gyűjtés, a kampányok, a tematikus gyűjtések szervezése ebben az esetben is látványos sikereket hozhat. A fotógyűjtemény kipróbálta ezt a módszert az adventi-karácsonyi fotók gyűjtésével, de az *Etnomobil* projekt gazdag anyaga is igazolja, hogy a kampányszerű, egy témára vonatkozó és meghatározott ideig tartó gyűjtések sikeresek lehetnek. Az országos néprajzi gyűjtőpályázat tematikái közül az egyik legsikeresebb volt a hadifogoly-visszaemlékezések, amelyekből közel ötven darab került a múzeumba. Lehet prioritás a műkereskedelemben felbukkanó paraszti írásbeliség dokumentumainak gyűjtése, csakhogy ilyen forráshiányos időkben ez mennyire lehet sikeres? A tematikák száma óriási nagy, éppen ezért a történeti anyaggyűjtésben is kellenek prioritások, amelyek meghatározását a gyűjtemény összetétele, illetve a várható eredményesség is befolyásolja.

A történeti anyagok feltárásánál, gyűjtésénél is nehezebb feladat, és nagyobb tudatosságot kíván a jelenkor dokumentálása, vagyis a mai társadalmi folyamatok dokumentálásának tervezése és megvalósítása.

Egyáltalán, nagy kérdés, hogy önállóan és főleg aktívan mit vállalhat fel egy archívum, illetve milyen mértékben koncentráljon a napjainkban keletkező dokumentumok gyűjtésére.

Ha az aktív jelenkor-dokumentálás is cél, akkor három nagy irány lehetséges a gyarapításra:

1. a kortárs jelenségek aktív saját erős dokumentálása, dokumentálási-kutatási projektek szervezésével;

2. dokumentálási kampányok szervezése külsősök részvételével;

3. a jelenkor dokumentumainak gyűjtése.

A tematika kiválasztása immár elválaszthatatlan a múzeumban vagy a tárgyi gyűjteményekben folyó közép- és hosszú távú projektektől, kutatási irányoktól, preferenciáktól. Ebben az archívumok aktívan vagy passzívan is részt vehetnek.

Egy másik, az archívumok számára önálló lehetőség, hogy az adott hordozó, dokumentumtípus jelenkori használata a gyűjtés tárgya, tehát a fotózás, a filmezés-videózás, a mai sokszorosított nyomatok használata, például új formái, alkalmi vagy akár az írásbeliség mai karakteres megnyilvánulásai. Ebben a tematikában, irányban már könnyebb szűkíteni a témákat, könnyebb kitalálni rövid, közép- és hosszú távú projekteket.

* * *

A gyarapítási irányok, módszerek, tematikák gazdagsága, lehetséges útjai arra hívják fel a figyelmet, hogy választani kell, mert a magyarországi archivális gyűjteményekben dolgozó kevés muzeológus a gyűjteményi munka mellett csak egy-két aktív gyűjtést igénylő prioritást tud maximum felvállalni a passzív, befogadó gyűjtés mellett, ami nagyobb anyagok beesésekor szintén óriási munkát ad. Ez utóbbi esetek át is írják a stratégiát vagy annak megvalósítását.

Az elmondottak tükrében különösen egyértelmű, hogy a gyűjteményi stratégia létkérdés a munka tervezhetősége, ütemezése szempontjából. Sőt ezt a stratégiát hierarchikus módon kell kialakítanunk, az általános nagy célok, gyűjtési irányok hosszú távra szóló kitézése mellett szükséges kisebb résztémákra, -célokra is lebontani, ami már öt-tíz éves periódusokban való tervezést jelent. És kellenek egy-öt éves gyarapítási időszakok, amikor az aktív gyűjtés egy-két témánál többre nem fókuszálhat, és ami után az adott tematika aktív gyűjtését le kell zárni. A hosszú és a középtávú terv már lehetőséget teremt a következő aktív gyűjtési időszakok előkészítésére.

Néprajzi, különösen az archivális gyűjteményekben ilyen típusú kottát, stratégiát mi legálábbis a Néprajzi Múzeumban még nem foglalmaztunk meg, de gyanítom, hogy más gyűjteményekben sem. Szerintem ez a feladat önmagában, a napi munka tervezhetőségéből fakadó szükségességén kívül egy izgalmas intellektuális kihívás is, ami rákényszerít bennünket, muzeológusokat arra, hogy végiggondoljuk gyűjteményünk múltját, feltárjuk nagy egységeit, és főleg megértsük és megfogalmazzuk az adott hordozó, dokumentumtípus mai szerepét, használatát. Ez pedig még inkább indokolja, hogy belevágyjunk.

Questions of the development of the Ethnological Archive as a complex collection

The idea of the Ethnological Archive was outlined in 1938 by the young ethnologist László Keszi Kovács who was in Scandinavia at the time on a study trip. He drew on Estonian, Swedish and Finnish examples to elaborate the idea for the Museum of Ethnography's new organisational unit in which the main emphasis was on the organised collection of ethnological data, from researchers' legacies and papers, through examples of peasant literacy to photographs and drawings. He wished to place great emphasis on field work and the participation of volunteers in collecting the data.

The mission and tasks of ethnological archives remain the same, they continue to collect data in the form of the documents of ethnological and social phenomena and their main aim must be to collect the documents and provide the documentation as actively and consciously as possible. Active collecting – organising thematic collecting, campaigns for the collection of historical material or contemporary phenomena – can produce really substantial and spectacular results.

Gyűjteménygyarapítási kérdések és lehetőségek a Néprajzi Múzeum fotótárában

A fotó mint dokumentáció, információforrás már a kezdetektől jelen van a magyar néprajzi muzeológiában, így a Néprajzi Múzeum fotótárában is rendelkezésünkre állnak fotográfiaiak a múzeum működésének legkorábbi időszakából is (FOGARASI 2000. 729). A gyűjtemény – amely jelenleg hozzávetőleg 450 ezer negatívot és pozitívot számlál – a képek eredetétől függően, készítőjük látásmódjából és technikai felkészültségéből következően fotográfiai szempontból igen változatos képet mutat.

A fotótár gyűjteményében a kezdetektől napjainkig – jelenleg a korábbinál kisebb arányban – jelen vannak a múzeum munkatársai által készített terepmunkafotók, amelyek széles skálán mozognak a gazdag információtartalommal bíró felvételektől az egyben művészi értéket is képviselő képanyagokig. Több esetben (például Gönyey Sándor, Gunda Béla, Molnár Balázs, Molnár Benő) a korábban múzeumi dogozó kutatók későbbi, már nem az intézmény kötelékében készült terepmunkafotói is többezres tételben kerültek be a fotógyűjteménybe. Számos részleges vagy teljes fotóműtermi anyag került be hivatásos fényképészek hagyatékából, illetve műtermek anyagának tudatos gyűjtése, megvásárlása által. Ugyancsak jelentős mennyiségű (3800 darab) és minőségű fényképanyaggal gyarapodott a múzeum fotótára, amikor a második világháború után megszűnt Magyar Film Iroda anyagának néprajzi szempontból releváns része Vargha László kezdeményezésére bekerült a gyűjteménybe (FOGARASI 2000. 756). Ennek anyagát fotóriporterek, ismert hivatásos fotósok, fotóművészek készítették a két világháború között, ami egy esztétikailag meghatározott képi világot eredményezett (LAJTA 2001. 90–96). Ezenkívül vásárlás vagy ajándékozás útján számos tanult vagy amatőr fotós munkája gyarapította a múzeum archívumát.

Az utóbbi években tudatos, aktív gyűjteménygyarapítás megvalósítására csak pályázatok segítségével volt lehetőség, ajándékozás, felajánlás útján azonban számos anyag érkezett a gyűjteménybe. Rendszeresen kerülnek be néhány darabból álló vagy több generációt felölelő családi fotográfiaiak (általában fényképész által készített vizitkártyák vagy saját amatőr felvételek pozitívjai), ahol az örökösök kinyilvánítják, hogy azért szeretnék az adott fotóanyagot egy közgyűjteményben elhelyezni, hogy ne (vagy lassabban) semmisüljön meg, valamint hogy a szülők, nagyszülők neve fennmaradjon egy múzeum archívumában. Értékes anyagokkal gyarapodik így a gyűjtemény, leginkább akkor, ha például egy többgenerációs fotósorozat esetében a leszármazottakkal való interjúk által kontextusba kerülnek a beadott képek. Ezek azonban nagyon esetlegesek, és nem minden alkalommal egyértelmű, hogy valóban a mi gyűjtőkörünkbe tartoznak-e az adott fotográfiaiak. (Például budapesti értelmiségi családok hagyatéka, amelyre joggal tarthat igényt a Budapesti Történelmi Múzeum.)

Az ajándékként beérkező anyagok között olyan egységes koncepció mentén készült fotósorozatok is találhatóak, mint a mérnök és amatőr fotográfus Szirtes Tibor felvételei, aki az 1960-as évektől a kétezres évek elejéig több mint 150 esküvőt fotózott végig az ország különböző pontjain, és ezek teljes anyagát – mely közel 15 ezer negatívot tartalmazott tökéletesen adatolva, rendszeresítve – a fotótárnak ajándékozta. Ezt a fotósorozatot kiegészíti a képekhez tartozó esküvői meghívók gyűjteménye, amelyet a múzeum nyomtatványgyűjteményében leltároztak be,¹ valamint a fotós pályafutásáról készült interjú, amelyben történelmi kontextusba helyezte az adományozott képsorozatot. Később, ahogy Szirtes Tibor továbblépett a pályája során készült fotográfiaiak rendezésében, a múzeum fotótárának adományozta ugyanilyen gondosan összeállított, adatolt 795 darab negatívját, amelyet 1967 és 2012 között készített 57 temetésen. Mindkettő önálló egységet alkotó, néprajzi és fotográfiai szempontból is értékes anyag, azonban problémákat is felvet. Noha szerzői jogi kérdések ebben az esetben nincsenek (az adományozó ajándé-

¹ Lásd Tasnádi Zsuzsanna írását ebben a kötetben.

kozási nyilatkozatot töltött ki, és átadta az eredeti negatívokat a múzeum tulajdonába), amennyiben beletárolták őket, és nyilvánosan kutathatóvá válnak, vagy kiállításban, kiadványban felhasználják, ezekben az esetekben minden ábrázolt ifjú párt kell keresni, beleegyezésüket kérni, hogy személyiségi jogok ne sérüljenek. Jelenleg is vannak olyan felajánlott, de még be nem leltározott értékes anyagok, amelyek tulajdonjogi, szerzői jogi kérdések miatt egyelőre nem kerülhetnek be a gyűjteménybe. Ezeket jelenleg szekrénykataszterben tartja nyilván a fényképtár. A fotókat érintő különböző jogi szabályozások egyre szűkülő teret hagynak a képek felhasználásának, noha jelenleg a múzeumi gyakorlat még megengedőbb, kiállítások, kiadványok készítésekor egyre inkább az alapvető szempontok között kell hogy szerepeljen ez is.

Korábban az a szemléletmód volt meghatározó, hogy „a tárgy és a szöveg elsőbbséget élvez a képhez képest” (FEJŐS 2004. 13), így az archívum gyűjteményei, köztük a fotógyűjtemény is, segédgyűjteményként szolgáltak a tárgyi gyűjtemények mellett, ezért a fotográfiák témája volt az elsődlegesen meghatározó szempont, míg a kép készítője esetleges volt. Az elmúlt évtizedekben bekövetkezett szemléletváltás hatására azonban a fotó mint tárgy, „mint önálló szakanyag, gyűjteménytípus jelenik meg” (GRANASZTÓI 2004. 63). Megnőtt az érdeklődés nem csupán a felvételek tartalmazta információ, hanem a középpontba került fotográfiák iránt is, ami a gyűjtemények megítélésének megváltozását, a fotóarchívumok felértékelődését hozta magával. Ebben a folyamatban a fotógyűjtemények „legalizálásának” és pozicionálásának egyik lehetséges módja, hogy felértékelődnek a negatívok és pozitívok technikai paraméterei, fizikai valósága, kora, valamint készítőjük személye. Növeli egy adott gyűjtemény presztízsét, ha minél több ismert fotóstól, fotóművésztől van felvétele. Noha egy társadalmi múzeum archívumának szempontrendszerében ez kevéssé követendő (GRANASZTÓI 2004. 65), mégis megjelenik külső elvárásként is.

A Néprajzi Múzeum fotógyűjteményének gyarapítása kapcsán felmerült, hogy pályázati pénzből olyan néprajzi, antropológiai témájú fotókat, fotósorozatokat vásároljanak meg, amelyeket ismert fotóriporterek, fotóművészek készítettek. A szerzők negatívot csak igen kivételes esetben adnak el, így számos múzeum által alkalmazott irányzat a készítő által szignált vintage nagytárolók – digitális felvétel esetén szignált, az alkotó elképzelései és irányutatai mentén előállított nyomatok – megszerzése. Ez a módszer a gyűjtemény valós és presztízsértékének növelésén túl egy mindinkább előtérbe kerülő problémának – a digitális felvételek kérdésének – átmeneti megoldását is szolgálja, noha nem oldja meg. Az analóg fényképezés korszakában egy fotográfia – a Néprajzi Múzeum fotógyűjteménye esetében – egy konkrét üveg- vagy celluloidnegatívot (még ha ezek nem is találhatók meg minden esetben a múzeum gyűjteményében), illetve az esetleg hozzá tartozó pozitív képet jelentette, amely a múzeum számára maga a műtárgy. Ezeknél egyértelmű az eredetiség kérdése, illetve a tulajdonjoga. Jelenleg a digitális technika alkalmazásánál bizonytalanná válik az „eredeti” kép meghatározása (noha a fényképezőgépek elektronikusan tárolt adatainak, valamint a RAW formátumnak az alkalmazásával léteznek erre kísérletek). Kérdéssé válik az is, hogy muzeológiai szempontból egy elektronikusan tárolt információ, kép – a digitális felvétel – műtárgynak tekinthető-e, vagy ez esetben magát a képalkotót, illetve tároló eszközt (például memóriakártya, mobiltelefon, winchester) kell begyűjtenie a múzeumnak. Számos nyugat-európai intézmény egyelőre azzal próbálja kikerülni ezt a problémát, hogy amíg nem körvonalazódik a digitális technika muzeológiai megítélése, addig visszautasítja a digitális felvételek gyűjtését, és szignált papírnagyítások, nyomatok beszerzésére korlátozza gyűjtőtevékenységét. Ezzel azonban az adott intézmény elveszítheti naprakészségét, és azt kockáztatja, hogy bizonyos évek lenyomata kimarad a gyűjteményből, és utólag már esetleg felkutathatatlanná válik.

A Néprajzi Múzeum fotótárának kortárs hivatásos fotósok képeivel való gyarapítását saját szakmai szempontjainak megfelelően úgy valósíthatná meg a legcélravezetőbben, ha egy előre eltervezett koncepció mentén, hivatásos fotósok felkérésével, velük együttműködve készülne a gyűjtemény koncepciójába illeszkedő néprajzi, antropológiai felvételek, kiforrott fotográfiai látásmóddal. Példa erre egy, nem a múzeum által kezdeményezett, 2001-től több nyáron át megrendezett alkotótábor, ahol felkért ismert fotósok egy-egy kiválasztott falu társadalmát, mindennapi életét, építészetét, szokásait örökítették meg. E táborok anyagából készült kiállítás a Néprajzi Múzeumban 2005 tavaszán *Három megye határán* címmel, és a fotóknak eddig kis hányada a fotótár tulajdonába került.

Megtekintve a Néprajzi Múzeum tulajdonában lévő fotográfiák szerzői mutatóját, bőven akad példa arra, hogy ismert fotósok, fotóriporterek, fotóművészek munkái kerültek be a gyűjteménybe (Szathmári Papp Károly, Haranghy György, Vadas Ernő, Rác István stb.), ezek azonban a fel-

vételek néprajzi értéke miatt voltak fontosak a muzeológusok számára, nem a fotós személye miatt. Az elmúlt évtizedekben elkezdődött szemléletváltás következtében azonban egyes szerzők (például Szöllősy Károly, Szendrő István) felvételei már tudatosan, „saját jogon” kerültek be a múzeum archívumába.

E kettős szempontrendszerbe illeszkedik bele a Néprajzi Múzeum fotótárának legújabb gyűjteménygyarapítása. A Nemzeti Kulturális Alap pályázatán nyert összegből vásárolta meg a múzeum 2012-ben Kása Béla Németországban végzett fotográfus kétszáz felvételét, amelyet Indiában, a rabarik között készített. A szerző több éven keresztül járt vissza ugyanazokra a településekre, heteket, hónapokat töltve ott egy-egy alkalommal, így a néhány év alatt végbemenő változásokat is dokumentálni tudta.

Az itt felvetett kérdések és gondolatok – amelyek nap mint nap felmerülnek a gyűjteményi munka során – csupán néhány szempontot kívánnak adni, támpontot nyújtani a Néprajzi Múzeum fotótára gyűjteménygyarapítási koncepciójának meghatározásához.

Irodalom

FEJŐS Zoltán

2004 Miért a fotó? In FEJŐS Zoltán (szerk.): Fotó és néprajzi muzeológia. Budapest, Néprajzi Múzeum, 7–38. (Tabula könyvek, 6.)

FOGARASI Klára

2000 Fényképgyűjtemény. In FEJŐS Zoltán (szerk.): A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Budapest, Néprajzi Múzeum, 729–776.

GRANASZTÓI Péter

2004 A néprajzi fotográfia dokumentációs értéke. In FEJŐS Zoltán (szerk.): Fotó és néprajzi muzeológia. Budapest, Néprajzi Múzeum, 63–72. (Tabula könyvek, 6.)

LAJTA Andor

2001 A magyar filmlaboratóriumok története 1901–1961. Filmspirál, 26. sz. VII. évf. 2. sz. Internetcím: <http://www.filmintezet.hu/magyar/filmint/filmspir/26/lajta.htm>.

Questions and potentials concerning the enlargement of the photo collection in the Ethnological Archive of the Museum of Ethnography

Photos as documents and sources of information have always been present in Ethnographical museology. The Museum of Ethnography collects photo negatives and positives right from the foundation of the museum in 1872. Today the Photo Collection possesses more than 400 000 items.

Earlier the Collection had mainly been enlarged through purchase or collection from professional photographers, photo ateliers and through the pictures the museum's curators took on their fieldworks. During the last decades the financial situation of the museum became uncertain, which resulted in less and less fieldworks done by the curators and less opportunities as well to buy whole series of photographs from professional or amateur photographers. The curators of the museum apply for funds every year that makes it possible to buy regularly a certain amount of pictures but it is rather limited and uncertain. The Collection gets enlarged through donations from the public, consisting either old family photographs or recent pictures taken by amateur photographers.

Earlier the main focus by the purchase had been on the theme of the picture, since the Photo Collection served as minor collection beside the Collections of Artefacts. But the last decades witnessed a change in the appreciation of photo archives in general that resulted in the revaluation of them, and the photo collections became interesting and researched on their own rights. The prestige of a photo collection depends largely on how many vintage pictures it owns from famous photographers. Therefore a possible way for the enlargement of the Photo Collection of the Museum of Ethnography could be to gain funds and work together with young professional photographers according to a schedule specified in advance that serves the goals of the museum.

A Néprajzi Múzeum nyomatgyűjteményének gyarapítási kérdései

A Néprajzi Múzeum nyomatgyűjteményét 1968–1969-ben alakították ki, amikor a fényképgyűjteményből kiemeltek mintegy nyolcszáz darab képeslapot, metszetet, illetve nyomatot, és beleltározták az új nyomatgyűjteményi leltárkönyvbe.

Ezt megelőzően a munkálatok során selejtezésre és profiltisztításra is sor került, több száz nem néprajzi témájú képeslapot, nyomatot adtak át a Nemzeti Múzeum Történelmi Arcképcsarnokának, a Sárospataki Gyűjteménynek és az Iparművészeti Múzeumnak (TASNÁDI 2000. 682).

A mára már közel 12 ezer darabos gyűjtemény sokszorosított képi anyagokat tartalmaz, aminek hetven százalékát a képes levelezőlapok teszik ki, a fennmaradó részt pedig sokszorosítási eljárással készült fametszetek, litográfiák, rézmetszetek, rézkarcok, reprodukciók és aprónyomatványok, például termékcímkék, -reklámok, emléklapok, plakátok, poszterek, naptárak.

1976 és 1985 között nagymértékben gyarapodott a gyűjtemény, hiszen több neves képeslapgyűjtő magyarországi viseletet és népeletet ábrázoló képeslap-kollekcióját vásárolták meg.¹ Ekkor került Gyökér István, Gadó György, Kremszner Miklós, László József, Triznya József és Páska Csaba gyűjtő több száz magyar és külföldi képeslapot tartalmazó anyaga az Ethnológiai Adattár nyomatgyűjteményébe.²

Ezek a vásárlások mutatják a gyarapítási gyakorlatot és a jól körbehatárolt tematikus gyűjtést. A vásárlások és gyűjtések során csak olyan lapok kerültek a gyűjteménybe, amelyek képoldalán elsősorban viseletábrázolás, népszokás vagy valamilyen néprajzi téma volt. Kisebb arányban kaptak helyet a városképek, amelyek egy-egy település központi részét, piacát, templomát örökítették meg. Fontosak voltak a szép színezett, esztétikus darabok. Nagyon kis számban vannak épületeket, tárgyakat, konkrét személyeket ábrázoló lapok. A címoldal sem volt fontos, hiszen a korábbi leltározásnál nem vezették be a leltárkönyvbe a címoldal adatait akár postatiszta, akár futott lapról volt szó, ezért sok hasznos információ a későbbi kutatások során került és kerülhet előtérbe.

A nagy képeslapgyűjtemények megvásárlása mellett az 1990-es évek elején még történtek olyan gyarapítások, amelyeket az akkor még létező tárgyvásárlási keret tett lehetővé. Így sikerült magán személyektől, galériáktól alkotásokat vásárolni,³ de aukciókon is hozzájutottak néprajzi témájú, képzőművészeti jellegű alkotásokhoz.

1994-ben egy nagyobb gyűjtés részeként került be Szuhay Péter révén egy több száz darabos képeslapgyűjtemény, egy verőcei házaspár által az 1970–1990-es években, az év jeles napjaihöz kapcsolódóan gyűjtött anyag.⁴

Ezt követően, ahogy a vásárlási lehetőségek megszűntek, az ajándékozás lett a legfőbb módja az újabb gyűjtemény gyarapításának. Napjainkban a képeslapgyűjteményt ajándékozóik száma egyre nő, többen szeretnék a múzeumnak ajándékozni olyan gyűjteményeket, amelyek nem néprajzi témájúak, ugyanakkor gyűjteményként fontos dokumentumok egy korszakról, egy területről, turizmusról, utazásról stb. A felajánlott gyűjtemények között voltak és vannak:

- budapesti értelmiségi család gyűjteménye 1925–1990 közötti lapokkal (70 cipődoboznyi európai városkép),

- vidéki kamionsofőr képeslapgyűjteménye az 1970–1980-as évekből utazásai során összegyűjtött tájképekből,

- gyermekkori képeslapgyűjtemények többszázas példányszámban (közöttük tengerésztiiszt unokahúgának küldött lapjai, közel kétezer darabbal),

1 A 2. számú nyomatgyűjteményi leltárkönyv bejegyzései szerint.

2 Az átmenő ethnológiai adattári leltárkönyv szerint a bekerülő nagyobb tételek leltári számai: ÁEA 21/1976, 1/1977, 2/1977, 5/1979, 19/1979, 1/1980, 34/1980, 8/1982, 9/1981, 2/1982, 28/1982, 5/1983, 22/1984, 17/1984, 12/1985, 10/1987, 12/1987, 42/1991, 13/1992, 21/1992.

3 Így például Prihoda István, Glatz Oszkár, Benyovszky István metszetei.

4 ÁEA 17/1994-es átmenő leltári számon.

– református püspök képeslapgyűjteménye, amely több évtizedes munkássága során gyűlt össze.

A képeslapgyűjtemények mellett feltűnnek másfajta nyomtatványkollekciók is. Így például egy budapesti fényképész, Szirtes Tamás közel kétszáz darab 1970–2001 között készült esküvői meghívót ajánlott fel ajándékként. A meghívók legtöbbje menükártyával is rendelkezik, és azokra az esküvőkre szól, amelyeken a budapesti fotográfus fényképezett. Az ajándékozó főfoglalkozása műszerész, mellette évekig esküvői fényképezéssel foglalkozott, főként a Galga mentén, ebből 158 esküvő negatívjait a Néprajzi Múzeum fényképgyűjteményének ajándékozta.⁵

A nyomtatványgyűjtemény gyarapítási kérdései a kortárs jelenségek felé irányítják a figyelmet. Manapság is az emberi élet fordulóihoz és a jeles napokhoz kötődnek az aprónyomtatványok. Kérdés azonban, hogy az esküvői, keresztelői, születésnap, ballagási stb. meghívók tömege és az emléklapok, oklevelek sokasága (iskolai, óvodai, úttörőélettel összefüggő, vallásos, katonai, mesterségekkel kapcsolatos, nyugdíjazás, érettségi, vendiák-találkozó alkalmából készült) és más közösségekhez, ünnepekhez kapcsolható nyomtatványok digitális világunkban megmaradnak-e. Éppen emiatt talán fontos volna az egy-egy család, egy-egy ember mindennapi életével kapcsolatos aprónyomtatványok begyűjtése, hiszen a rajzgyűjtemény tartalmazza az ilyen típusú nyomtatványok 19. századi előzményeit, így például a keresztelési emléklapokat. Az újabb szempontok között a kortárs és a történeti anyagok kapcsolatának erősítése (FRAZON 2009. 114) az egyik fontos cél, de továbbra is kétséges, hogy a többi szempontot miként érvényesítsük (HORVÁTH 2009. 101–106). Az emberi élet és a jeles napokhoz köthető aprónyomtatványok mellett lényeges kérdés, hogy befogadjuk-e az említett több száz darabos képeslapgyűjteményeket.

A múzeumi szakemberek együttes döntésének kell meghatároznia egy-egy nagyobb gyűjtemény sorsát. E kérdésben nem mellékes, hogy milyen képeslapokat gyűjtenek a társintézmények, múzeumok, galériák. Ebből a célból 2009–2010 között felmértem, milyen néprajzi tematikájú képeslapokat találunk a Zempléni Múzeum szerencsi képeslapgyűjteményében, az Országos Széchényi Könyvtár plakát- és kisnyomtatványtárában, valamint a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum történeti dokumentációs gyűjteményében és fotógyűjteményében. A néprajzi tematikájú képeslapokon a népviseleteket, életképeket tartalmazó képeslapokat értem, amelyek az egyes gyűjteményekben külön tematikus egységet alkotnak (például a szerencsi gyűjteményben). Ez az első felmérés és összehasonlítás azt mutatja, hogy a Néprajzi Múzeum képeslapgyűjteménye ezen a területen a leggazdagabb. Kérdés tehát, hogy folytassuk az úgynevezett néprajzi képeslapok további gyűjtését, és a felajánlott több száz darabos kollekciókból válogatva gyarapítsuk ezt a részét a gyűjteménynek, vagy teljes kollekciókat is szerezzünk meg, tekintet nélkül az ábrázolásra, kiemelve a gyűjtemény jellegét és a gyűjtő személyes igényét. Véleményem szerint határozott kereteket nem szabhatunk a gyűjtemény gyarapítása terén. Az eseteket mérlegelve tovább kell folytatni az egyes válogatott darabok mellett (korai képeslapok, metsetek, nyomtatványok) egy-egy gyűjtemény teljes megszerzését vagy befogadását, amennyiben az egy-egy szokáshoz (karácsonyi, húsvéti ünnepi képeslap), egy-egy közösséghez kapcsolódik. Ugyanakkor a képeslapok korábbi, *képpoldal szerinti gyűjtésének* módszere tarthatatlan, hiszen a címpoldalon található adatok legalább annyira fontosak, mint a képpoldal által nyújtott információk.

Az emberi életfordulókhoz kapcsolódó nyomtatványok mellett azonban léteznek olyan aprónyomtatványok (reklámok, árucímkek, szóróanyagok), melyek szintén tematikus egységet képviselnek a mindennapi tárgyi kultúránkat megjelenítő és értelmező nyomtatványok között (gondolok itt azokra, amelyek nem tartoznak más múzeumok gyűjtőkörébe, például a hímezések, székelykapuk, cserépkályhák vagy más hagyományos tárgyak készítőinek reklámjaira, albumaira).

A kis- és aprónyomtatványok gyarapítási kérdésében a könyvtárak is – hasonlóan a múzeumokhoz – szembesülnek a megőrzés etikájával, amely lényegében a válogatási folyamathoz kapcsolódik. A kis- és aprónyomtatványok – újabban *efemer kiadványoknak* nevezett anyagokgyűjtésének nemzetközi gyakorlatát vizsgálta Dancs Szabolcs (DANCS 2012), aki hangsúlyozza, hogy egy efemer kiadványnak adott esetben jelentős forrásértéke lehet, ugyanakkor ez sem indokolja a dokumentumtípus teljes körű, kritikátlan gyűjtését és megőrzését. A könyvtárak is a múzeumokkal, gyűjteményekkel együttműködve alakíthatják ki az efemer anyagok gyűjtésének gyakorlatát.

Mindezen szempontok ellenére a gyűjtést és a felajánlott gyűjtemények befogadását a műfajok sokrétűsége, az állandó helyhiánnyal való küzdelem és a módszeres gyűjtés hiánya is meghatározza, esetlegessé teszi.

⁵ A fényképek az ÁEA 3/2012-es, a meghívók az ÁEA 19/2012-es átmenő leltári számon vannak leltárba véve.

Irodalom

DANCS Szabolcs

2012 Az efemer kiadványok gyűjtésének nemzetközi gyakorlatáról és annak tanulságairól. Könyvtári Figyelő, 58. évf. 2. sz. 336–343. Internet cím: <http://ki.oszk.hu/kf/2012/06/az-efemer-kiadvanyok-gyujtesenek-nemzetkozi-gyakorlatrol-es-annak-tanulsagairol/>. (Letöltés: 2013. január 23-án.)

FRAZON Zsófia

2009 A műanyagtól a finn metálig. Néprajzi Értesítő, 90. évf. 107–115.

HORVÁTH Sándor

2009 Nevesíthetők-e a gyűjteményfejlesztés szempontjai? Néprajzi Értesítő, 90. évf. 101–107.

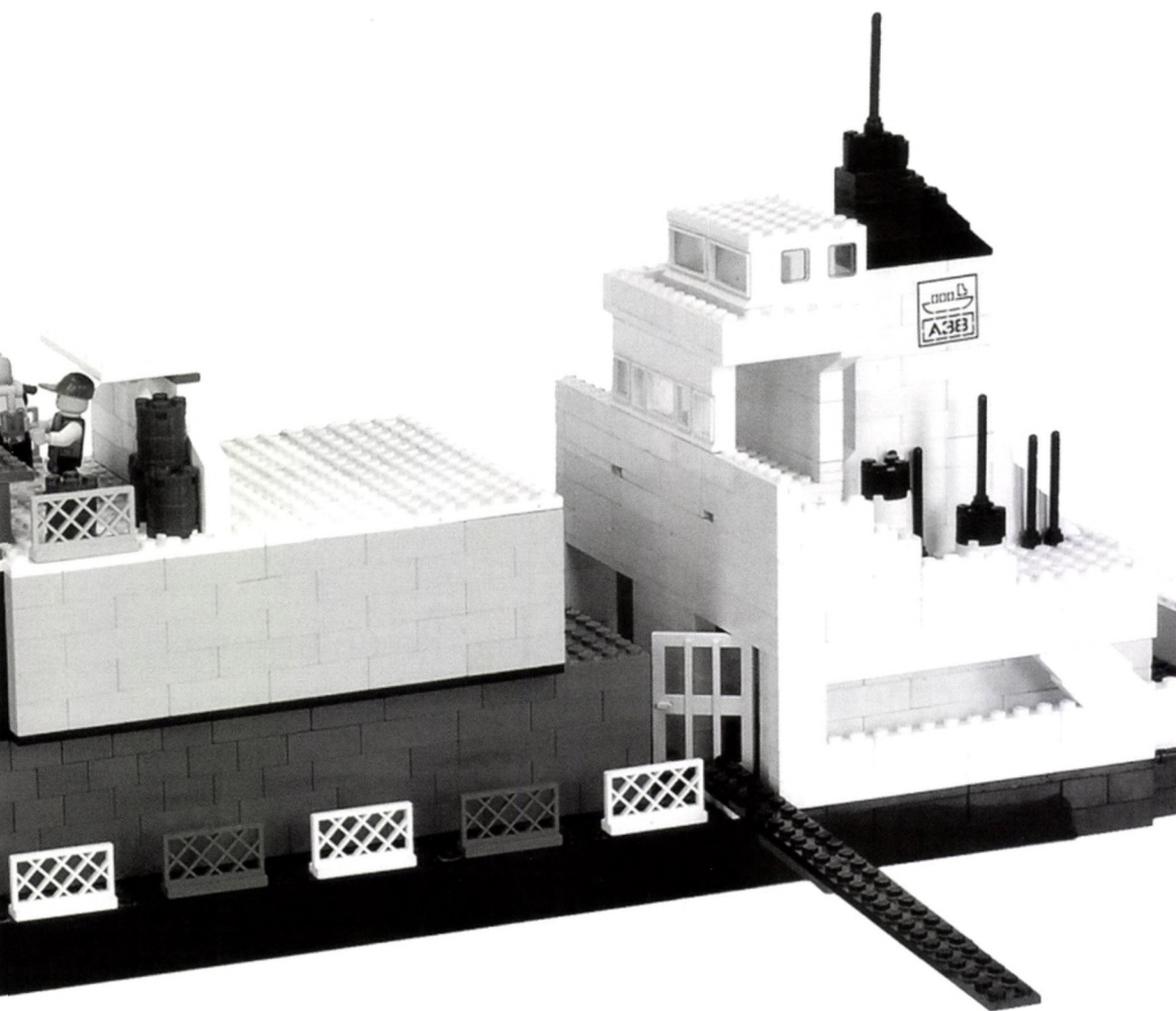
TASNÁDI Zsuzsanna

2000 Rajz- és festménygyűjtemény, nyomtatványgyűjtemény. In FEJŐS Zoltán (főszerk.): A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Budapest, Néprajzi Múzeum, 667–697.

ZSUZSANNA TASNÁDI

Problematic issues concerning the enlargement of the collection of images in the Museum of Ethnography

The Collection of Images contains around 12 000 items, postcards (about 70%), woodcarvings, lithography, copperplates, etchings, reproductions and small prints. The Collection was greatly enlarged between the years 1976 and 1985, when the museum purchased several postcard collections depicting folk costumes and rural life from distinguished collectors. By the enlargement of the Collection the main focus was on the theme of the prints (everyday life of the village people with emphasis on traditional costumes) and that they should be nicely coloured with high aesthetic values. The approach towards the enlargement of the Collection has altered during the past decades. The other change is that more and more material is offered to the museum by the public, so the personal collections are becoming an important part of the Archive. Beside the older prints it is also important to collect the contemporary material and also to cooperate with other institutions to avoid the creation of identical collections.

A terep helye és a tárgy hangja – dialógusban a mával

Esettanulmányok

„Kisebbségi testvérem kezdte a hagyományt. És milyen praktikusnak bizonyult! Nemcsak a pénztárca és a kulcs fér el benne, de egy kisebb parfüm, rágó vagy csoki is [...]. Körülbelül öt éve minden alkalommal nálam van. Ugyanúgy volt hű társam esküvőn, mint a Zöld Pardonban a számtalan PASO-koncerten, amit végigbuliztam. Persze szüleim nem tartják elegánsnak, de én ugyanúgy felveszem magas sarkúhoz és szoknyához, mint a szakadt farmerhez [...]. Igazából nemcsak a hétköznapi részem, hanem inkább az én részem. Nyugalansággal tölt el, ha nincs rajtam, és jó érzés, ha megnézik a fenekem, és azt is megnézik, milyen remek kis Eastpak övtayóm van.” (1. kép)

A történetet Lugosi Zsuzsa mesélte el 2011 nyarán a Sziget Fesztiválon az *EtnoMobil 2.0* lakókcis kiállítás archívuma számára.¹ Nemcsak elmesélte, hanem a helyszínen be is gépelte, amit még aznap megosztottunk a projekt akkori blogján.² Ha újraolvassuk a történetet, első látásra élőbeszédszerű és világos. Mégsem beszél magáért. Nyilván sokan tudják, hogy mi a Zöld Pardon, de sokan nem (egy szabadtéri budapesti szórakozóhely korábban a Petőfi híd, ma a Lágymányosi híd budai hídfőjénél). És a PASO? Avagy Pannonia Allstars Ska Orchestra? Mit jelent az Eastpak márka? Fontos-e a szín? És miért kényelmes egy ilyen öltözetkiegészítő például egy nyári fesztiválon? A történet nélkül mindezt megérthetjük-e? És a történettel? Képpel és szöveggel? Jó-e nekünk mint múzeumnak, ha valami nem feltétlenül irodalmi, hanem kicsit szlenges stílusban íródik? Mit kezdünk ezzel a kicsit vicces, kicsit laza bejegyzéssel? Integrálható-e egy ilyen szöveg a múzeum mint archívum szövegkorpuszába?

Nos, én kedvelem. Leginkább azért, mert vallomásos – a szó kevésbé patetikus értelmében –, és mert azt is példázza, hogy a jelenkutatást nem lehet előkelő távolságból művelni, muszáj megmártózni benne, a megértéshez pedig saját tapasztalatokra éppúgy szükség van, mint a szakirodalom ismeretére. És legfőképp: nyitottságra. Innen fogok indulni.

Előzmények és indulás

A Magyar Néprajzi Társaság és a Tudományos-technikai Forradalom Kutatásának Szervezőbizottsága 1971 decemberében konferenciát tartott *A néprajzi jelenkutatás problémái* címmel. A konferenciára Fejős Zoltán hivatkozott a MaDok első programszövegében (FEJŐS 2003a. 9). Az előadások a *Magyar Filozófiai Szemlében* jelentek meg, 1972-ben. Hofer Tamás így fogalmaz tanulmányában: a néprajz „hagyományos”, anyagi/szellemi/társadalmi néprajzi hármastagolása kevésbé használható a kortárs jelenségek megragadására. Hiszen a jelen legizgalmasabb kérdései – az urbanizáció, a társadalmi mobilitás, a kommunikáció, a változások ideológiai és lélektani oldala – nehezen illeszthetők be a hármastagolási rendszerbe. Hofer észrevételére a vitában Barabás Jenő azt felelte: a felvetések izgalmasak és újszerűek, de semmi közük a jelenkutatáshoz. A vita érzékelhetően a városról mint néprajzi terepről szólt (FEJŐS 2003a. 9–10).

2002-ben a kaposvári konferencián Fejős Zoltán 1971-től tekintette át a jelenkutatást tudománytörténeti szempontból. A tanulmány végén öt pontban foglalta

1 A 2009 óta tartó archiválási, forrásképzési és kiállítási projekt web2 archívuma és interaktív projektje itt érhető el: <http://www.etnomobil.hu/>.

2 A projekt 2011-ben egy nyilvánosan hozzáférhető, ingyenes blogfelületen működött: <http://etnomobil2.pont0.blogspot.hu/2011/07/etnomobil-20.html>.

1. kép. Lugosi Zsuzsa: Az övtáska
2011. augusztus, Sziget Fesztivál;
Gebauer Hanga felvétele

össze harminc év jellemző tendenciáit: 1. a jelenkorkutatás a „történetiség” máig való kiterjesztése; 2. a jelenkutatás a közelmúltra irányult; 3. erősödik a társadalmi különbségek vizsgálata, a mindennapok személyes aspektusa; 4. megjelenik a szinkrón állapottrögztítés és elemzés igénye a néprajztudományban; 5. a néprajzi muzeológiában a kortárs jelenségek elsősorban kiállításon láthatók (FEJŐS 2003a. 17). Erről a pontról rajtolt 2002-ben a MaDok-program.

Stratégiai rajt

A terv és a cél egy jelenkor-dokumentációs hálózat szervezése, kutatás és gyűjteménygyarapítás megvalósításával. Témaválasztás és módszer tekintetében – a javaslat szerint – kiemelt szerepet kapott néhány előre kiválasztott témakör, ezek „folyamatos, múzeumi célú dokumentálása” (FEJŐS 2003b. 115); a működés alapját hálózatos szerveződés és kooperáció adta. A tanulmányt nem ismertetem részletesen, csak egy alfejezetre utalok, amelyben a témák körülhatárolása szerepel. Eszerint az egyik, nagy múltú visszatekintő problémakör a *lakáskultúra és a személyes lakókörnyezet* vizsgálata lehet, amely az épített környezet, a berendezés és tárgyhasználat, illetve a társadalmi státus, az etnikum, a generációk, életkorok, nemek és lakóhely szerinti eltéréseket is tükrözi. A témák ugyanakkor új koncepciókat is rejtenek, mint például a fogyasztás. A második kiemelt kérdéskör a *mobilitás és a helyhez kötöttség* komplex világa, amely nemcsak társadalmi, hanem személyes, nemcsak nyilvános, hanem rejtett és szimbolikus dimenzióval is bír. Végül a harmadik a *romák/cigányok életviszonyainak* kutatási területe, amely elsősorban a téma „rendkívül erős társadalmi relevanciája” miatt indokolt. Tehát ezek voltak a tartalmi javaslatok. A tanulmány hangsúlyozza a múzeumnak megfelelő műfajok választását: ne csupán egy írott monográfia vagy tanulmánykötet csomópontjait határozzuk meg a kutatás során, hanem a jelenkor muzeológiai programja lebegjen a szemünk előtt.

Nézzük, hogy mindezekből mit fogadtunk meg, mit csináltunk másképp, hol vannak a tartalmi hangsúlyok! Az áttekintésben a módszertani megfontolásokat veszem előre, és kevésbé foglalkozom a múzeumba került tárgyak és dokumentumok mennyiségével, esetleg esztétikai minőségével.

Az első kritikai áttekintés

Először 2008-ban írtam visszatekintően és kritikusan a Néprajzi Múzeum jelenkori kutatásokra és gyűjteménygyarapításra alapozott muzeológiai munkájáról (FRAZON 2009a). Az írásban akkor két szempontot vizsgáltam: egyfelől a kortárs kutatások és gyűjteménygyarapítások során a múzeumba került tárgyak karakterét, másfelől azt, hogy tárgyak és a témák miként helyezhetők el a múzeum tágabb gyarapítási stratégiájában. Kivehető-e valamiféle mintázat? A tárgyak választását és dokumentálását milyen módszertani megfontolások mozgatták? És mi lehet mindebből a tanulság? Az alábbiakban röviden utalok a korábbi tanulmány két részére: az egyik a kezdő idézet, a másik pedig a kutatások áttekintését követő kérdéseim és válaszaim lesznek. És ehhez képest vizsgálom tovább az azóta megvalósított múzeumi stratégiát.

A 2009-es publikáció egy, a *Magyar Narancs*-ban akkor frissen megjelent interjú részletével kezdődött, amely Jacques Hainard etnológussal, a Genfi Néprajzi Múzeum akkori igazgatójával készült.³ A beszélgetés során az újságíró arról faggatta Hainard-t, hogy a „hagyományos” múzeumok miként választanak a tömegtermékek közül aktuális problémákkal foglalkozó kiállításaira tárgyakat. Hainard elmondta, hogy egyszerűen bevásárolnak: mindent, amire szükségük van. És csak évek múlva jutottak arra a következtetésre, hogy ezeket a tárlatokhoz vett darabokat a kiállítást követően archiválják, és gyűjteménybe helyezték: „Szerintem ez a helyes muzeológusi hozzáállás. Diskurzust teremteni a tárgyról, bármilyenek is, szépek vagy kevésbé szépek, hatások vagy értékelenek – az a fontos, hogy a közönség megértse a bennük rejlő történetet” – nyilatkozta a genfi igazgató.

A 2009-es tanulmányban az idézetet arra használtam, hogy rámutassak arra: a mai hétköznapi kultúrával foglalkozó etnográfus/etnológus számára lényegében minden tárgy lehet forrás, attól függően, mire keressük a választ. Erről ma sem vélekedem másként, de erősebben hangsúlyoznám e tárgyak kutatásba és információba ágyazottságát. Vásárolni persze nem tilos, ha pontosan értjük, mi a különbség, mi a cél, és ha nem ez az egyetlen kutatási módszer, ha nemcsak a fogyasztás, hanem a használat oldaláról is meg tudjuk érteni a mindennapokat. A beszélgetésben a genfi igazgató több példát is említett (nyakkendő, műanyag csirke, mindenféle szerkentyűk, szexuális segédeszköz), amelyek egészen különös módon megfeleltethetők voltak a Néprajzi Múzeum *Műanyag* című kiállításának tárgyai közül vett példákkal. Így aztán lehetőség volt a genfi stratégia és a műanyag-kiállítás során múzeumba került kortárs tárgykollekció „összeolvasására”, amit – némi ironiával a hangomban – így zártam: láthatóan „szorosan igazodunk a nemzetközi trendekhez”.

A kortárs fogyasztói és mindennapi tárgykultúra esetében a széles körű elterjedése mellett, azonfelül módszertanilag fontos szempont, hogy – még mindig Jacques Hainard megfogalmazásában – első látásra „egzotikus, megbotránkozató, banális, ócska és fölösleges” tárgyakról beszélünk, amelyek az alapos és elemző tekintet számára fedhetik csak fel jelentéstelítettségüket, tehát sűrű és hasznos tárgyakká válhatnak, de csak akkor, ha megértjük őket. A kortárs tárgykultúra múzeumi feldolgozása ugyanis komplex tanulási folyamat, olyan társadalomtudományi kutatás, amelynek kiindulópontját a közvetlen társadalmi és kulturális környezet adja, a feldolgozás reflektál az intézmény gyűjteményi rendszerére, és hatással van a múzeum nyilvános műfajaira, és ezt a diskurzust szakmai szempontokat szem előtt tartó, konstruktív párbeszéd keretezi.

2005-től a MaDok-programot a fenntartó minisztérium (ma Emmi) financiálisan támogatta a gyűjteménygyarapítás és -fejlesztés szintjén. Ekkor a múzeumok gyűjteményi megújítása, új gyűjteményegységek létrehozása jelentette a kiindulópontot – a Néprajzi Múzeum és a hálózathoz csatlakozó intézmények számára egyaránt. 2009-ben viszont leginkább az látszott, hogy a múzeumokban dolgozó kutatók számára nagyjából egy kiállítás megvalósítása és csak kisebb részben a közvetlen kortárs jelen megfigyelésének tárgykutatással való összekötése, ennek napi múzeumi praxisba illesztése jelenti a megvalósítandó és megvalósítható feladatot. Kérdés tehát, hogy a kiállítási munka során végzett kutatásokat tudjuk-e katalizátornak használni egy kortárs múzeumi gyűjteménygyarapítási stratégia kidolgozásához. Összhangba tudjuk-e hozni a mai társadalom kérdéseit például a mai Néprajzi Múzeum gyűjteményfejlesztési tendenciáival és gyűjteményi örökségével? És kialakítható-e olyan terv, amely más társadalmi múzeum számára is használható?

---

3 Mi mondjuk meg 2008. A beszélgetést Kovácsy Tibor készítette.

Hol állunk, és mit nézünk?

A mával foglalkozó múzeumi kutatások során szinte mindig érezzük, hogy két eltérő paradigmában kell egyszerre mozogni: egyfelől a néprajztudomány és a néprajzi muzeológia örökségében – amelynek letéteményesei a gyűjtemény, illetve a kutatás, a dokumentálás és az archiválás ma is használatos múzeumi módszerei –, másfelől a minket közvetlenül körülvevő, komplex és szüntelenül változó, meglehetősen illékony, aktuális, szinkrón jelenben, amelynek megragadására a korszerű társadalomtudományok kimeríthetetlen tárháza áll rendelkezésünkre. A kérdés az, hogy ezek az eltérő koncepciók és eljárások miként ötvözhetőek a napi munkában. Hogyan válik a múzeumi kutatómunka a múzeumtudomány részévé? És ez egyedi megoldásokból építhető-e előremutató stratégia? Olyan, ami akár egy adott intézmény praxisán túl is érvényes lehet? Ami biztosnak tűnik: totális muzealizálásra nincs szükség, nem kell mindent bevinni a múzeumba. És az is nyilvánvaló, hogy a mai tárgyak csak akkor illeszkednek a gyűjteményi rendszerbe, és válnak szerves részeivé, ha ebben a két egymástól eltérő paradigmában egyaránt megkeressük a helyüket. Ehhez viszont rengeteg kísérletre, sikeres és sikertelen próbálkozásra, műfaji átjárásra, új helyekre, új hangokra és intenzív dialógusra van szükség. Számomra az elmúlt tíz évnek talán ez a legnagyobb tapasztalata.

Az alábbiakban arra törekszem, hogy belülről és kritikus módon hivatkozzam néhány esetre, ezért olyan munkákat vizsgálok, amelyeket valóban belülről is látok. Mindettől függetlenül ezeket a példákat, múzeumi kutatásokat nem tekintem példa- vagy mintaértékűnek, viszont a következtetéseket igyekszem tágabb értelemben, általánosabb szinten is megfogalmazni.

Számomra a múzeum gyűjteményi öröksége kétélű: fojtogató kötelezettség, nehéz hagyomány az egyik oldalon, de kifogyhatatlan tudást és inspirációt jelentő lehetőség és játéktér a másikon. Egy kortárs kultúrával foglalkozó múzeumi kutatás alap karakterében nem történeti, ami nem azt jelenti, hogy a munka során ki van kapcsolva a múlt és az idő, hanem azt, hogy a kutatói perspektíva elsősorban a kritikailag feldolgozott, interpretatív múltira irányul, az felfogkoztatja, figyelmét és kérdéseit pedig a mára, a velünk szinkrón jelenre irányítja. Két ponton szeretnék utalni a tanulmány elejére: az egyik Hofer Tamás észrevétele arról, hogy a néprajztudomány 19. századi szemüvegén keresztül csak nagyon korlátozottan látható a „ma”; a másik pedig Fejős Zoltán áttekintésének az a része, amelyben elvlasztja egymástól a „jelen” különféle néprajzi/muzeológiai megközelítéseit, s e szerint a történetiség máig való kiterjesztése nem egyenlő a szinkrón jellegű, komplex muzeológiai vizsgálatokkal – még ha gyakran össze is mossuk őket. A „jelen”, a „ma” szinkrón vizsgálata viszont nem a pillanat művészete, és az is természetes, hogy nem emelhető ki az idő folyásából. Arról van csupán szó, hogy a mából érdekesek az összefüggések és a magyarázatok, a „világ ideje a ma”, amelynek feltárásához a korszerű társadalomtudományként felfogott muzeológia ad eszközkészletet (FEJŐS 2003a). Az idősíkok és perspektívák, az időbeliség és a múlt kritikai feldolgozása a jelenkorral foglalkozó kutatások egyik legfontosabb sarkköve.

A terep helye és a tárgy hangja – esetek és változatok

2004 tavaszán egy pattogatottkukorica-készítő gép és a hozzá tartozó utcai elárusítóbodé került be az újjalotai lakótelepről a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe.

Csavaros történet volt: az anyagot tulajdonosa ajánlotta fel a múzeumnak, így passzív gyarapításnak számított, ami nem alakult át aktív kutatássá – pedig lehetőség lett volna komplex megközelítésre: az utcakép, a lakótelepi élet, a fogyasztás, a szocialista élet buherája, a lakótelep negyvenéves története egyaránt benne volt. Az ajándékozás során nem lett igazán a tárgynak gazdája: bekerült a gyűjteménybe, készült róla dokumentáció, de az eset komplex feltárása elmaradt. Így a gyűjteményben ma nem látható igazán a műtárgy egyedisége, inkább valamiféle típusa vált, és sokkal inkább a nosztalgia, mint saját szituációja adja az elsődleges kontextusát. Ha ma dönthetnék, így semmiképp nem hoznám be – még akkor sem, ha amúgy remek anyagnak tartom (FRAZON 2005).

A *Műanyag* című kiállítás kutatásairól már többször, többféle nézőpontból írtam és beszéltem (FEJŐS–FRAZON, szerk. 2006; FRAZON 2007; 2011; FRAZON, szerk. 2007), ezért csak két szélső pontot említek most, amelyek a munka legtöbb módszertani tanulságát jelentették. Egyrészt azt, hogy a rövid idő alatt nagy számban gyűjteménybe kerülő tárgyak feldolgozására nincs felkészülve a múzeum – kapcsolódjon ez egy kiállításához vagy múzeumi alapkutatáshoz. A műanyag-

2. kép. Rákapcsolódás című LEGO makett;
építette: Mester Attila, 2006
Sarnyai Krisztina felvétele

kiállítás során múzeumba került tárgyanyag izgalmasan egyesíti az aktív és a passzív kutatás jellemzőit: a tárgyak egymásra felelgetnek, és több esetben a múzeum történeti anyagával is párbeszédbe kerülnek, ezért nem tűnik ésszerű megoldásnak, hogy lemondjunk róluk. A kereskedelemről és az aktív kutatásokból származó tárgyak gyűjteményi feldolgozása megtörtént, viszont az önkéntes tárgybehozás heterogén kollekciónak csak részlegesen. Van a történetnek némi dzsungelharchangulata, amit a tárgyakhoz kapcsolódó személyes szövegek tartalomgazdagsága, sok nézőpontból való használhatósága és szubjektív finomsága csillapít csak. Számomra ez az új műfaj az – a tárgyhasználók részletes személyes történetei és vallomásai –, amely új módszertani lehetőséget és egy karakteresen új hangot jelentett a korábbi munkához képest. A kiállításához – a bemutatás koncepciójához – közvetlenül is készültek tárgyak (ami mára nem bejáratott módszer): öltözet, berendezési tárgyak, installációs elemek (makett); (2. kép) és ebben a kutatásban kapott a Néprajzi Múzeumban először nagyobb hangsúlyt és erősebb hangot a hétköznapi tárgyak és a képző-, illetve iparművészeti alkotások, valamint az etnográfiai koncepciók egymáshoz közelítése. A kiállításnak gyűjteménygyarapítási szempontból egy általánosabb módszertani következménye is volt: döntés született arról, hogy a múzeum gyűjteményi struktúrájában nem lesz külön jelenkori részleg, amolyan MaDok-gyűjtemény. Nem építünk saját homokozót, amelyből évtizedek múlva zárvány válik. Ez fontos döntés volt (vö. Frazon 2007). Végül az sem elhanyagolható szempont, hogy a *Műanyag* kiállítás lendületet adott a múzeum jelenkorkutatásainak – minden hibájával és következetlenségével együtt: azóta több olyan kiállítás is készült, amely zászlajára tűzte a „Hozz egy tárgyat!” szlogent.

2006 és 2007 két erős év volt a Néprajzi Múzeum kortárs gyűjteménye gyarapításának és a műtárgyak koncepcióba rendezett kiállításának történetében. A *Műanyag* kiállításához két időszaki tárlat készült, melyek friss gyűjteménygyarapításra épültek (*Bakelitbarázdák* [FEJŐS–FRAZON, szerk. 2007a]; *Vízálló* [FRAZON, szerk. 2008]), és összeállt két önálló koncepció tárgygyarapításra: egy tárgyakotás/újrahasznosítás koncepciójára épülő terv és gyűjteménygyarapítás (FRAZON 2009a. 112), illetve egy deszkás fiatal teljes ruhatárát és eszközkészletét feldolgozó munka (FRAZON 2009a. 112). Ezekben a munkákban más stratégiák, más terepek, egymástól eltérő hangok érvényesültek. Ma már mindegyik felfogható egy-egy módszertani kísérletnek, ami egymástól eltérő, de egymást erősítő módszertani keretek megvalósítását tette lehetővé.

A *Bakelitbarázdák* és a *Vízálló* a műanyag-kiállítás időszaki tárlatai voltak, az egyikben Vályi Gábor DJ-vel, a másikban Joó Emese múzeumpedagógussal dolgoztunk együtt. Mindkét munkában jelentős szerepe volt a kereskedelemről származó termékek múzeumi feldolgozásának, de míg a bakelitek esetében ezek egyedi, kézi megmunkálású tárgyak voltak (melegítéssel, stencilezéssel, toldással bakelitlemezekből készített használati eszközök), addig a *Vízálló* a sorozatgyártott tömegtermékekről szólt. Az első esetben a szubkulturális jegyek, a másodikban viszont a sorozati jellemzők voltak hangsúlyosak. Mindkét kollekciónak az adott kiállítás koncepciójára épült,

3. kép. Gradvólt Róbert deszkás ruhatárának részlete, 2007
 Dezső Tamás felvétele

és ez a tárgyválasztásban is tükröződött. A tárgyak gyűjteménybe illesztése megtörtént, kiállítási koncepcióhoz való kötődésüket pedig a katalógusok viszik tovább. Az előkészítésben egyáltalán nem kaptak szerepet előzetes gyűjteményi szempontok, a választott témán és egy-egy megragadható mai jelenségen kívül a tárgyak egyik esetben sem kötődtek gyűjteményi előzményekhez (hacsak magát a műanyag-kiállítást nem tekintjük annak). Ma már nehéz volna megmondani, hogy más tárgyak kerültek volna-e a kutatás látóterébe, ha esetleges gyűjteményi előzmények is szerephez jutnak. Viszont a másik két munkában már tudatosan próbáltam gyűjteményi reflexiókat is beépíteni. Erre azért is nyílt lehetőség, mert nem kiállítási koncepcióhoz kapcsolódtak a gyarapítási tervek, hanem „csak” egy problémaorientált gyűjteménygyarapítási koncepcióhoz. Az első esetben olyan újrahasznosított hétköznapi tárgyakat és eszközöket vásároltam, amelyek jól meghatározható alkotócsoporthoz kapcsolódtak: olyan alkotócsoporthoz, amelyek létét és mindennapjait erősen átítatja a tudatos társadalomkritika; ennek fényében készítik tárgyaikat, ezzel összefüggésben tartanak workshopokat és foglalkozásokat, a közönséggel folyamatosan együttműködnek, munkáik közül több épít a bevonásra, a részvételre (ami a társadalomkritikus művészeti munkákban nem újdonság). Az alkotók nem egyszerűen aktivisták, viszont az „ellenállás” és a kritika immanens része mindennapjaiknak, ezen keresztül munkáiknak, alkotásaiknak is. A múzeumi munka a tárgyakkal indult, a terv pedig az volt, hogy az egyes műhelyek teljes dokumentálása is megtörténik, amire egyszerűen idő hiányában nem került sor. Viszont ezek a csapatok cseppfolyós és illékony módon működnek: átalakulnak, megszűnnek. Ma már egyik csapat sem abban a felállásban működik, mint 2007-ben, a tárgyak múzeumba kerülésekor. Nem voltam elég gyors: mire észbe kaptam, kicsúszott a téma a kezemből. A tárgyak által rögzített pillanatkép mára átíródott. A tárgyak persze jók, és jól használhatók bizonyos kérdések és reflexiók múzeumi megfogalmazására. A másik gyűjteményi munka egy deszkás fiú hét éves ruhatárának és kellekeinek teljes dokumentálása és múzeumi feldolgozása volt, (3. kép) ami szerencsére kevesebb következetlenséget rejtett magában. Az egyes ruhadarabok szöveges és képi dokumentációja elkészült, az öltözet kiegészült használati tárgyakkal (deszka), emléktárgyakkal (matricák, oklevelek, termékajándékok) és fotódokumentációval. Ezzel párhuzamosan az anyag egy részét bemutattuk a *Kortárs ruha-tér-kép* című kiállításon, amely (a múzeumlátogatókon

kívül) a kutatott csoport, a deszkások számára is láthatóvá és hozzáférhetővé tette a munka eredményeit (FEJŐS–FRAZON 2007c). A kiállítást saját kézjegyükkel is ellátták: a zárást megelőző napokban egy nagy nyilvános rendezvényen a kiállítási installációt egy „szeretek itt matrica lenni” feliratú, saját készítésű matricával is ellátták (FRAZON 2009b).

Mindkét koncepciónak voltak olyan módszertani előzményei, amelyek a gyűjteményi munkára vonatkoztak: az újrahasznosítás (más környezetben, egyelőre feltáratlan, de mégis látható módon) van jelen a Néprajzi Múzeum paraszti kultúrára és múltra vonatkozó részeiben is (mint például a javított eszközök, új funkciók szerint készített tárgyak). A deszkásruhatár pedig könyvnyedén szerves részévé válhat bármilyen történeti viseletkutatási munkának, amelyben a ruhatár, az öltözködés és a funkció, az alkalom vagy a korosztályi jellemzők szerepet kapnak. Viszont mindkét anyagnak megvannak a mai világhoz való kötődései is. Talán túlzás nélkül mondhatjuk, hogy jól egyesítik a tegnapot és a mátt annak ellenére, hogy különböző koncepciókat valósítanak meg, és annyi történet és tartalom van bennük, hogy lassan maguk is kiállítási forgatókönyvet írnak. És ez annak ellenére igaz, hogy mindkét kutatást folytathatnánk a már meglévő anyagok aprólékos feltárásával.

Újabb terep, újabb hangok – blog és web2

Minden évben menni kell tovább. 2008-ban talán a tárgyak özöne fölött érzett pánik szülte a web2-es lehetőségek ötletét és kipróbálását, valamint az anyagi források beszűkülése, ami egyre kevésbé tette lehetővé önálló kortárs témakörökre épülő kiállítások rendezését – nemcsak a Néprajzi Múzeumban, hanem a MaDok-hálózathoz tartozó intézményekben is. Ekkor került elő újra a 2002-es „összöveg”: a MaDok-program indításakor megfogalmazott küldetés. Így került porondra a *mobilitás és a mozgás* témaköre (ami ebben a szövegben mint külön javasolt témakör szerepelt, FEJŐS 2003a), mint valami olyan, amivel más intézményekkel együtt is lehetne dolgozni. Először csak egy kampány és egy blog készült, amelyben ez alkalommal nem a tárgyanyag és a mennyiség, hanem a szöveg és a minőség lett domináns. Sok újdonság került képbe, a végén mégis kudarcként értékeltem a munkát: sem a múzeum, sem a hálózat nem állt a téma mellé, a befektetett munka és az eredmények nagyon rossz arányt mutattak. Ez volt az *EtnoMobil* első felvonása: egy házi „barkácsolású” web2 felülettel és rengeteg ötlettel, amelyek kidolgozása végül idő- és energiahiány miatt elmaradt. De volt az ötletnek egy modulja, amelyre a látogatók ráhaptak, és szerzővé váltak a munkában. Ez volt a kampány blogfelülete, amelyet akkor (2009) egy ingyenes, szabad felhasználású tárhelyen (blogspot.com) üzemeltettünk.⁴ Ahogy ez a publikált szövegekből is érezhető, a bloggerek élvezték a „munkát”: bátran és kreatívan írták le nap mint nap reggeli és napközbeni kalandjaikat a városi tömegközlekedésben: autósoként, gyalogosként, utasként vagy vezetőként. Az egy hónapra hirdetett kampány lezárását követően is küldték bejegyzéseiket. És akkor bekövetkezett az, amitől már a 2002-es programszöveg is óva intett, és az intelm ellenére (ne pusztán képből és szövegből, hanem a tárgyakkal és tárgyakon keresztül dokumentáljuk a kortárs hétköznapokat) tárgyközpontú és gyűjteménygyarapításon alapuló múzeumi/gyűjteményi munka helyett kötet született, a MaDok-füzetek 7. száma (FRAZON, szerk. 2010), ugyanis a téma hirtelen olyanná vált, mint amit erre teremtettek. Jogos és fontos a kérdés: vajon rossz volt a témához a műfajválasztás? Talán igen. Viszont nyilvánvalóvá vált, hogy ráláttunk egy jól használható szöveges műfajra, amelyet már a műanyag-kiállításban is használtunk (bár nagyon más megközelítésből): a személyes történetre, amelyet a használók maguk mesélnek, hosszan vagy röviden, viccesen vagy drámaian, habitusuknak és életüknek megfelelően. A kampány során értettem meg először igazán azt, hogy ebben a műfajban és az emberek öndokumentációjában rengeteg lehetőség rejlik a múzeum szempontjából. Ahogy a fenti kutatási példából is kiderült, amikor mai témákkal foglalkozunk, sokszor ér össze saját hétköznapjainkkal és tapasztalatainkkal a tudomány. És ennek lehet hangja. Semmivel össze nem téveszthető, szubjektív regiszterben szóló hang ez.

A kísérlet két további munkában is folytatódott, más-más perspektívából. Az egyik az *EtnoMobil 2.0* – amely egyfelől webfelületként bővítette a web2-es alkalmazásokat, másfelől kiegészült egy lakókocsiban utazó kiállítással. (4–5. kép) És ez a vállalkozás újra kísérletet tett a MaDok-programban együttműködő intézmények friss tárgyainak és gondolatainak együttes megmutatására, ráadásul költséghatékony formában. Az *EtnoMobil 2.0* című

⁴ A blogfelület ma is elérhető: <http://etnomobil.blogspot.hu/>.

4. kép. EtnoMobil 2.0 – kiállítás, fotóműterem, archívum, 2011. június
A kiállítás részlete;
Sarnyai Krisztina felvétele

5. kép. EtnoMobil 2.0 – kiállítás, fotóműterem, archívum, 2011. szeptember, Budapest, Szabó Ervin tér

kiállítás az együttműködésre épített: a múzeumi/kiállítási munkához tizenhét múzeum/intézmény⁵ munkatársai adtak egy-egy műtárgyat, a hozzá tartozó beszélgető szövegekkel, a használók és/vagy a kutatók/muzeológusok hangjával. A kiállítás ezekből a friss kutatásokból

származó múzeumi műtárgyakból készült az erre a célra átalakított lakókocsiban, összesen tíz négyzetméteren. A huszonöt mesélő mind egy-egy kiállításszöveg szerzője volt. Voltak köztük kutatók, muzeológusok, egyetemi oktatók és tárgyhasználók. Saját hanggal, felismerhető szófordulatokkal, mesélős vagy leíró szöveggel. Minden szerző a vérmérséklete szerint. Tíz négyzetméternyi sokszólamúság, egy részletekből összeillesztett világ, amelyet a helyszínen a látogatók írnak tovább saját tárgyaikkal, történeteikkel és tapasztalataikkal. A kérdés mindenkinek ugyanaz volt: melyik az a tárgy, amely számodra kifejezi a mozgást és a mobilitást? Erre a kérdésre születtek meg a múzeumi⁶ és a tárgyhasználói⁷ válaszok.

A projekt az utazó kiállítás bezárását követően nem ért véget, hanem archívumként, interaktív web2 felületként működik tovább (a 2009-ben indított projekt teljes anyagának áttöltésével). A téma szöveg- és képanyaga mára jelentős. A fejlesztésnek nagy előnye, hogy az eddig külső blogokon hozzáférhető képek és szövegek áttöltését követően a forrásértékű anyag nem egy külső „felhőben”, hanem a múzeum saját tárhelyén található, ami az archiválási lehetőségek szempontjából is fontos. Az áttöltés után (6. kép) a projekt újabb kampánnyal bővült, amely azóta is folyamatosan működik mint a múzeum egyik forrásgyűjtő oldala.

A másik kísérlet egy évig utazó, majd ezt követően a Néprajzi Múzeumban egy szemeszter hosszan nyitva tartó tanulmányi kiállítás, amelyben egy újabb réteg

5 Az együttműködő intézmények voltak: Néprajzi Múzeum (Budapest), Laczkó Dezső Múzeum (Veszprém), Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény (Budapest), Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum (Budapest), XVIII. kerületi Pedagógiai és Helytörténeti Gyűjtemény (Budapest), Városi Múzeum (Nagyatád), Iparművészeti Múzeum (Budapest), Magyar Zsidó Levéltár (Budapest), ELTE BTK Néprajzi Intézet (Budapest), Tragor Ignác Múzeum (Vác), Savaria Múzeum (Szombathely), Palóc Múzeum (Balassagyarmat), Textilműzeum (Budapest), Budapesti Történeti Múzeum – Kiscelli Múzeum (Budapest), Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum (Budapest), Szabadtéri Néprajzi Múzeum (Szentendre), Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet – Bajor Gizi Színészmuzeum (Budapest).

6 Az EtnoMobil 2.0 című utazó kiállítás 2011. július 20.–október 4. között láthatta a közönség. A bezárás után a kiállítás teljes tárgy- és szöveganyaga ezen a linken tekinthető meg virtuális formában: <http://www.etnomobil.hu/tartalom/etnomobil-20-1>.

7 A látogatók (helyszíni és virtuális) történetei még ma is mozgásban tartják a projektet. A szüntelenül frissülő archívum itt olvasható: <http://www.etnomobil.hu/torte-netek>.

6. kép. EtMobil 2.0 – weboldal
 PrintScreen (2013. június 4. állapot)
<http://www.etnomobil.hu/>

került az eddigiekre: a kortárs kultúra és a jelentős történeti múlttal rendelkező tárgyi örökség párbeszéde. A *TÁRGYAS_RAGOZÁS* → *szubjektív etnográfia* című kiállításban a múzeum gyűjteményéből származó „rég” tárgyak és az elmúlt években múzeumba került kortárs eszközök rendeződtek össze hét tartalmi egységbe: közlekedés, teherhordás, gazdálkodás, táplálkozás, lakáskultúra, világítás és viselet, 33 tárgy hét képben. Klasszikus etnográfiai témák, régi és mai tárgyak: díszítőművészet, ősfarmák, tömegtermékek, formatervezett egyedi tárgyak. Éppen úgy, mint egy múzeumi gyűjteményben, együtt mesélnek a múlttól és a máról, hasonlóságokat és különbségeket állítanak egymás mellé, vitába szállnak egymással. Ez volt a cél, hogy az egymástól távoli idők, eltérő perspektívák és karakteresen más beszédmódok kerüljenek egymáshoz közel. De mi a kapcsolat egy 19. századi, finoman megmunkált bőrnyerreg és egy fröccsöntött gyerekjáték motor között? Erzőnk-e egyezést egy kanalas gém csőréből készített villa-kanál és egy eldobható evőeszköz-készlet között a formai és funkcionális hasonlóságokon túl? Elgondolkozunk-e azon a technológiai változáson, amelyet egy olajmécses és egy kézzel tekerős kondenzátoros zseblámpa jelent a világítás és a fény kultúrájában? Miként véd másként egy esőkalap és egy kerékpárossisak? Egy kézzel faragott támlás szék és egy fóliából hegesztett felfújható fotel mit mutat meg a lakáskultúráról, a kényelemről, a tárolásról? És persze a muzeológiáról. A kiállításban látható tárgyak esetében viszont az is fontos volt, hogy ne csak ugyanannak a koncepciónak más-más idejére mutassanak rá, hogy a jelen ne díszítőelem legyen a hosszú történet végén, hanem egyfajta kísérlet arra, hogy egyenrangú partnerek, bonyolult viszonyrendszerek és komplex megközelítések váljanak láthatóvá a segítségével. Hogy finomodjon a kép, hogy finomodjanak a viszonyrendszerek, és ne csak a tárgyak, hanem a tudósok és a tárgyhasználók között is.

Ebben a munkában is fontos szereplők a szövegek (7. kép), ami nyilván rendezői ambícióból is táplálkozik, és abból az elkötelezettségből, hogy elhitesseük végre a világgal: a látogató olvas. Ha érdemes, akkor olvas. De miről mesélnek a tárgyak? Kik a mesélők? Tudósok? A leltározást végző szakemberek? A termékeket előállító tervezők és designerek? Vagy akár az utca embere? A szomszéd néni? Esetleg mi magunk? Vagy így együtt? Igen. Ez a lényeg. Így együtt. És összehangolva. És ha sikerül a hangolás, akkor a kiállításban a múzeumi gyűjtemény mesél. A gyűjtemény különböző korú, megmunkálású, anyagú, díszítésű tárgyai, amelyek akár több mint száz éve vagy akár épp tegnap kerültek a gyűjteménybe. Más-más lehetőséget kínálnak, más-más összefüggésekre utalnak, van olyan, amiről nagyon sokat tudunk, van, amiről keveset, de addig faggatjuk őket, amíg csak bírjuk. De segítségükkel megmutathatjuk, hogy jön létre a tudás. És ez korántsem unalmas vállalkozás.

7. kép. TÁRGYAS_RAGOZÁS→ szubjektív etnográfia című kiállítás, 2013. május
Frazon Zsófia felvétele

Jutottunk-e valahova?

De honnan hova is jutottunk, van-e kapcsolat a példák között, és léptünk-e egyet előre abban, hogy az esetek segítségével messzebb is lássunk? A munkák bemutatásakor mindig utaltam a módszerek következetességére és következetlenségére, most pedig megfogalmazok néhány általánosabb elvet.

A jelenkori kutatások kiállításához kapcsolódása az elmúlt évek munkáiban is meghatározó volt. Ez azzal is összefügg, hogy azt a luxust egyre kevésbé engedhetjük meg magunknak, hogy a gyűjteményi kutatást és a kiállítási munkát két külön vágányon, egymástól függetlenül csináljuk. Ha egy múzeum kiállítási stratégiája három-öt évre előre jól felépített, ebben a gyűjteményi és kutatómunka elhelyezhető. Aránytalanságok az improvizációból és a kapkodásból erednek. A kiállítási katalógusok pedig nagyon jó közvetítők, amelyekben az aktuális kutatás feldolgozása is megtörténik. Nem tudom, hogy a mai jelenségekkel bíbelődő más muzeológusok égnék-e a vágytól, hogy minél több módszertani lehetőséget kipróbáljanak, de a fenti munkákból én a magam számára azt értettem meg, hogy a követhető úthoz sok tévedésen kell keresztülmenni. És ezek a tapasztalatok a legkritikább esetben működnek pusztán a szakirodalom elméleti következtetései megértésével. A tárgyhasználat személyes aspektusainak rögzítése pedig amúgy is a legérzékenyebb téma, amelyet nem lehet elég sokat gyakorolni.

De hogy lesz az ideiglenességből, az illékonyaságból, az esetekből intézményi gyűjteménygyarapítási stratégia? Működik-e az egyiknek az, amiben a másik jó? És adhatnak-e ehhez segítséget a történeti anyagból származó kérdések? Működik-e nagyban, amit már kicsiben kipróbáltunk? És talán a legfontosabb: tudjuk-e illeszteni a múzeumi munkát és a kortárs terepmunkát: időben, helyben és a napi munkavégzésben? Nincsenek jó híreim: csak nagyon sporadikusan. Látszik, hogy hosszabb, több évre tervezett munkába fér bele több perspektíva kipróbálása. Az is látszik, hogy minél kisebb a téma, annál komplexebbek a válaszok. Érzékelhető, hogy a munka során könnyen oldódnak fel a határok: például egy tárgy és egy tárgy képe között – ami a web2 lehetőségek használatával egyre égetőbb lesz. És akkor abban még korántsem lehetünk biztosak, hogy a közönséget érdekli, amivel bíbelődünk. Engem mégsem kedvetlenít el a kísérletezés. Azt hiszem, ez már a stratégia része. Innen lehet elkezdni megfogalmazni. Ehhez megtettük az első legfontosabb lépést: kipróbáltunk több egymásra épített, egymásra építhető megközelítést.

Irodalom

FEJŐS Zoltán

- 2003a Jelenkorkutatás és néprajzi muzeológia. In FEJŐS Zoltán (szerk.): Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása. Budapest, Néprajzi Múzeum, 7–24. (MaDok-füzetek, 1.)
- 2003b MaDok: egy kollektív jelenkutatási program körvonalai és intézményi keretei. In FEJŐS Zoltán (szerk.): Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása. Budapest, Néprajzi Múzeum, 115–132. (MaDok-füzetek, 1.)

FEJŐS Zoltán – FRAZON Zsófia (szerk.)

- 2006 Plasztik művek. Alternatív műanyagtörténet a celluloid könyvtáblától a felfújható fotelig. Budapest, Néprajzi Múzeum. (MaDok-füzetek, 4.)
- 2007a Műanyag. Budapest, Néprajzi Múzeum.
- 2007b Pillanatképek a mából. A kortárs kultúra múzeumi feldolgozása. Budapest, Néprajzi Múzeum. (MaDok-füzetek, 5.)
- 2007c Kortárs ruha-tér-kép. Budapest, Néprajzi Múzeum. (Kamarakiállítások, 14.)

FRAZON Zsófia

- 2005 A bódé: a naptárbejegyzéstől az alanyi beszédig. In FEJŐS Zoltán – FRAZON Zsófia (szerk.): Jelentésteli tárgyak. Budapest, Néprajzi Múzeum, 40–50. (MaDok-füzetek, 3.)
- 2007 Tárgyba zárt jelen – a kortárs tárgykultúra muzealizálása. In FEJŐS Zoltán – FRAZON Zsófia (szerk.): Pillanatképek a mából. A kortárs kultúra múzeumi feldolgozása. Budapest, Néprajzi Múzeum, 18–25. (MaDok-füzetek, 5.)
- 2009a A műanyagtól a finn metálig. A Néprajzi Múzeum kortárs gyűjteményének gyarapítási tendenciái, 2005–2008. Néprajzi Értesítő, XC. évf. 107–117.
- 2009b Szeretek itt matrica lenni In városi máz – városimázs blog, 2009. február 16. Internetcím: <http://varosimaz.blogspot.hu/2009/02/szeretek-itt-matrica-lenni.html>.
- 2011 Múzeum és kiállítás. Az újrarájzolás terei. Budapest, Gondolat.

FRAZON Zsófia (szerk.)

- 2008 Vízálló. Budapest, Néprajzi Múzeum. (Kamarakiállítások, 16.)
- 2010 EtnoMobil. Mozgásban a kortárs kultúra. Budapest, Néprajzi Múzeum. (MaDok-füzetek, 7.)
- 2011 TÁRGYAS_RAGOZÁSássubjektív etnográfia. Budapest, Néprajzi Múzeum. (DVD-katalógus.)

Mi MONDJUK MEG

2008 Mi mondjuk meg, mi a szép. Magyar Narancs, október 2. 42–43.

The place of the field and the sound of the object – in dialogue with the present

Case studies

When it was established in 2002 the plan and aim of the MaDok programme was to organise a documentation network for the present age, to include research and the expansion of collections. According to the original proposal, priority was given in the choice of themes and methods to a few themes selected in advance, while its functioning was to be based on network organisation and co-operation. In this article I examine how much of the original plan and proposal we have accepted in the past decade, what we have done differently in the course of research, and where the emphases have been placed in content and methodology. I seek to answer the question of how the objects and themes can be placed in the museum's broader acquisitions strategy. Can a pattern be observed? What methodological considerations lay behind the choice and documentation of objects? What plays a bigger role in a museum research: the realisation of an exhibition, or direct observation of the contemporary present combined with research on objects and fitting this into the museum's daily practice? Can we find a fit for museum work and contemporary field work: in time, place and the daily work? Finally: can we use the research carried out for exhibition work as a catalyst for the elaboration of a strategy for the expansion of the museum's contemporary collection? Can we strike a balance between questions of society today, for example the collection development trends of today's Museum of Ethnography, and the collection legacy? And can we draw up a plan that could be of use for other social museums?

Kiállítások és kiállítási stratégia a múzeumokban

A stratégiai tervezés a 20. század kulcsfogalma – de vajon a tudatos kiállításpolitikák megjelenése előtt milyen koncepciók mentén szerveződött a nyilvános gyűjtemények bemutatása, az interpretálás módja? Milyen múzeumot, kiállítást kíván a látogató a 21. században, és hogyan teljesíthetik küldetésüket az intézmények, megőrizve értékorientációjukat, ugyanakkor versenyelőnyt szerezve – vagy legalább pozíciójukat megtartva – a kulturális piacon?

Az emlékek csarnoka, templom vagy a biztos tudás tárháza, esetleg boltja a múzeumi kiállítás? Ha olykor-olykor elmegyünk egy jó kiállításra, megnézzük, nosztalgiázunk, élményeket kapunk, és azt érezzük, hogy igen, amit ott látunk, ezt mi már tudjuk? Vagy ha úgy jövünk ki a kijáraton, hogy arra gondolunk, milyen sok érdekes, új ismeretet sajátítottunk el?

Vajon ezt jelenti-e a múzeumi kiállítás? Az esetek túlnyomó részében a jó kiállításra évekkel később visszagondolva sokkal inkább hangulatok, impressziók maradnak meg bennünk a múzeumi élményről, és emellett csak másodlagosnak érezzük azt, hogy a látogatás során milyen mértékben bővültek ismereteink. Ha egy diák vagy felnőtt rendszeresen, kíváncsian – a formális vagy a nonformális tanulási folyamat részeként – jár múzeumba, és meghatározott szempontok szerint, a tanár vagy a múzeumi látlatvezető irányításával, segítségével dolgozza fel egy-egy látlat anyagát, akkor beszélhetünk a kiállításához kapcsolódó tudatos ismeretszerzési folyamatról. Nézzük, miként változott mindez, ha kicsit visszatekintünk a múzeumi világ múltjába!

Gyűjteménytípusok – a bemutatás lehetőségei és formái

A szerzeményezés módjai a 19. században és a 20. század első felében a bemutatás szempontjából is meghatározóak voltak. A magángyűjtemények az alapító gyűjtő érdeklődése alapján szerveződtek, anyaguk többnyire esetleges és vegyes műfajú volt. Céljuknak elsősorban a speciális teaurálást tekintették, a gyűjtemény a legritkább esetben volt nyilvános – a gyűjtő, a donátor saját maga akarta látni összegyűlt anyagát. Különböző okok miatt – amelyek között több esetben az is szerepelt, hogy a gyűjtő láttatni is kívánta kincseit – számos nagy magángyűjtemény nyilvánossá vált.

Az egyesületi gyűjtemények az egyesület célja és a tagok speciális érdeklődése alapján jöttek létre. Ilyen volt például az 1876-ban alakult „Tisza-zughi Archeológiai Magán-Társaság”. A feltárt leletanyag szakszerű feldolgozása nem volt biztosított, azonban az egyszerű leltárba vétel többnyire megtörtént. Az elhelyezés általában esetleges volt, az egyesületet mozgató személytől függött. Az alkalmi kiadványok, rövid ideig tartó, mai értelemben időszaki kiállításnak nevezett látlatok csak részleges nyilvánosságot jelenthettek. A gyűjtemény anyaga többnyire elkallódott, jó esetben nagyobb muzeális intézmény anyagába tagolódott be az egyesület működésének megszűnését követően.

Az iskolai gyűjtemények gyakran több száz éves múltra tekinthetnek vissza, rendszerint stabilan fennmaradnak. Az ajándékozók teauráló célja mellett a legfontosabb funkciójuk a szemléltetés, a gyűjtemény darabjainak bekapcsolása az iskolai oktatásba. A raktározás és a bemutatás módja szorosan kötődik a fenntartó intézményhez, az elhelyezés szertárszerű, a tárolás egyben a megtekintésre is alkalmas módon történik. Egyszerű leltárba vétel a jellemző, a tárgyak keletkezésére, használatára vonatkozó adatok a legritkábbak.

A döntően az 1870-es évektől szerveződő városi muzeális gyűjtemények az összegyűjtött anyagukat rendszerint először rövid ideig tartó, a helyi közösség figyelmét felhívó módon mutatták be. Példaként említhetjük a karcagi múzeum születését. Györfly István 1906-ban jelentette meg, *Alapítsunk Nagykun Múzeumot!* címmel közreadott gyűjtési felhívása volt a kiindulópontja a muzeális gyűjtemény megalkotásának. A gyűjtött anyagból az első kiállítást már 1908-ban megrendezték, ezzel is bizonyítva a szándék fontosságát, a muzeális intézmény létjogosultságát. Az

alapítók szándéka az adott település kulturális értékeinek feltárása, összegyűjtése és a közönségnek való bemutatása volt. Az eredmény a látogatható kiállítás, amelynek gyakran a városháza egy terme adott otthont. A tárlat többnyire egyszeri, installációja pedig alkalmi volt, bezárását követően folyamatos gondot jelentett a gyűjtemény elhelyezése, tárolása és rendszerint a hozzáértő szakember hiánya. A gyűjtemény sorsa sok esetben a gondozó személy más posztra kerülésével, halálával a szétszóródás volt.

Gyűjtemény és nyilvánosság – kiállítási stratégia a 19. század végén

A gyűjteménygyarapítás módjai ebben az időszakban közvetlenül magát a kiállítást is szolgálták. Elegendő példaként a Magyar Természettudományi Múzeum expedícióira vagy a hazai nagy néprajzi gyűjtemények szerzeményezési módjaira utalunk.

Elsősorban a háziipar és annak bemutatási szándéka volt a kiindulópontja ezeknek a kiállításoknak. Példája az országos nőiipari kiállítás, majd 1885-ben az első magyar néprajzi enteriőr. 1896-ban az ezredévi országos kiállítás néprajzi falujának megalkotása Jankó János (JANKÓ 1898, 2002), az *Ősfoglalkozások* paviloné Herman Ottó nevéhez fűződik. Bár műfaja szerint időszak kiállításnak értelmezhetjük, jelentősége azonban máig ható. A kiállítások legfőbb jellemzői, hogy az egész országra kiterjedő terepmunkán alapozódtak, és az adott témában rendelkezésre álló ismeretanyag teljes körű és tudományos megjelenítésére törekedtek. A néprajzi falu esetében a használat és a gyűjtés kora jelentős részben egybeesik. Herman Ottónál a legősibbnak vélt eljárástól, eszköztől indult ki, és a fejlettebb felé haladt a bemutatás maga is. A pavilonokban „legyezőszerű” volt az elrendezés, nagyméretű tárlókkal, zsúfoltsággal, magas tárgyszámmal, minimális szöveges információval, ugyanakkor írott kiállításvezető készült. A kiállítás bezárása után a tárgyak jó része műzeumi környezetbe került, további interpretálásuk azonban kevésbé volt megoldott, a szakszerűtlen kezelés, a zsúfoltság és a nem megfelelő tárolási viszonyok következtében jelentős pusztulás érte az anyagot.

Állandó és időszak kiállítások a múzeumokban – néprajzi példák

Xántus János fogalmazta meg a Néprajzi Tárnak a Nemzeti Múzeumból való kiköltöztetése indokaként a jobb tárolási és elhelyezési körülmények biztosítása mellett a közönség számára való hozzáférés fontosságát (Selmeczi 1997). Egy 1888-as levelében írja: „Nézetem szerint mi ily gyűjteményeket nem a külföldi turisták kedvéért állítunk fel, hanem azért, hogy segédforrása legyen a hazai kapcsolatos tudományoknak egyrészt, másrészt hogy a mi saját népünket oktassa s alkalmul szolgáljon ismeretek szerzésére, azok megérthetéseire és magyarázására hazánkban.”

Az *Ethnographia* hasábjain Vikár Béla adott fényképekkel is illusztrált tudósítást a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának első állandó kiállításáról, amelyet a Csillag utcai bérházban a Jankó János által kialakított koncepció nyomán Bátky Zsigmond valósított meg (GRÁFIK 2002). Bátky *Útmutatójának* (BÁTKY 1906) táblái akár kiállítási tablóként is felfoghatók, a tárgyak tematikus rendezettsége és elhelyezése a kötet oldalain tudatos szerkesztésmódra vall. Hasonló elhelyezési technikával találkozunk a 20. század fordulóján készült műzeumi kiállítások tablói, tárlóiban vagy a kiállításvezetők képes tábláin. S ha végignézzük a korai alapítású hazai múzeumaink első kiállításairól készült korabeli ábrázolásokat, kivétel nélkül azt tapasztaljuk, hogy minél több tárgy minél kisebb helyen való elhelyezésére törekedtek a rendezők, s a kiállítási installáció – gyakorlatilag kizárólag vitrin vagy puszta falfelület – egyben a tárolás helyszíne is volt.

Tárgygyűjtemények és az interpretálás módjai a 20. század második felében

A 20. század második felében ettől a vitrinek – Fejős Zoltán egy konferencián elhangzott kifejezésével „legyezőszerű” – tárgyrendezéses bemutatási módtól határozott elfordulás figyelhető meg (FEJŐS 2000, 2002; SELMECZI KOVÁCS – SZABÓ [szerk.] 1989). Elsősorban történeti szemléletű állandó kiállítások valósultak meg az 1960-as években. Még egy-két évtizede is gyakoriak voltak az olyan állandó kiállítások egy-egy településen, amelyek így kezdődtek: „[...] már az őskorban

is éltek itt emberek”, s úgy fejeződtek be, hogy „[...] napjainkban a legkorszerűbb gyárak működnek a településen”.

Az országos, megyei és városi múzeumok, helyi gyűjtemények muzeológiai tevékenységében a gyűjteményszerveződés és a kiállítások rendszere nem feltétlenül kapcsolódott szorosan össze ebben az időszakban, a gyűjtemények fejlesztése intézményi kompetencia volt, tagolásuk szakmai alapon történt. A korszak jellegzetessége ugyanakkor, hogy az állandó és időszakos kiállítások az interpretálás fő szinterei. Egy-egy gyűjteményi terület bemutatása, a gyarapodásra vonatkozó információ az intézmény által kiadott periodikában kapott helyet, ennek jellemző példái a *Néprajzi Értesítő* 1960-as években megjelentetett számai.

A kép, rajz, installáció, vitrin, bábu és egyéb ábrázolási módok voltak jellemzőek az 1970-es években készült kiállítások megjelenítésében, s maga a tárgy fontosságában, súlyában valahol csak jóval ezután következett (FEJŐS [szerk.] 2002).

A szabadtéri múzeumi kiállítás

A szabadtéri múzeumi kiállítások az országos szabadtéri múzeumok, valamint a regionális gyűjtemények önálló, áttelepített épületekben többnyire enteriorként megrendezett állandó kiállításai. A hazai tudománytörténeti előzmények sorába a már említett ezredéves országos kiállítás néprajzi faluja, a *Magyar ősfoglalkozások* pavilonja tartozik 1896-ból. A 20. században számos terv, elképzelés, koncepció született a szabadtéri múzeumok mint állandó kiállítások megvalósítására – Bátky Zsigmond, Vargha László, Sebestyén Gyula, Gunda Béla munkássága sorolható ide. Az 1967-ben alapított szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum mellett létrejöttek a hazai regionális szabadtéri gyűjtemények 1968–1979 között. Ezek: Zalaegerszeg – Gőcseji Falumúzeum; Szombathely – Vasi Múzeumfalú; Szenna – Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény; Sóstógyógyfürdő – Sóstói Múzeumfalú; Ópusztaszer – Nemzeti Történelmi Emlékpark Szabadtéri Néprajzi Gyűjteménye. A gyűjteményalkotás és a kiállítások a szabadtéri múzeumokban szorosan összekapcsolódtak (CSERI 2003). Állandó kiállításaik megvalósítása és működtetése speciális muzeológiai tudást, építészeti szakismeretet igényel, a kiállítási koncepció megalkotásától az épületkiválasztás, -lebontás, -áttelepítés, -tervezés, -felépítés, -karbantartás, -berendezés és -hasznosítás témaköréig.

Gyűjteményalkotás és kiállítás a 20. század végén

Az 1980-as évek közepéig tartott a kisebb helytörténeti gyűjtemények, falumúzeumok alapítási „láza”. A muzeális intézmény megszületése többnyire párhuzamosan zajlott a tárgyak és dokumentumok gyűjtésével a tájházi, helytörténeti gyűjtemény és kiállítása számára. Jellemző folyamat, hogy a különböző gyűjteménytípusok kezelése, gyarapítása és bemutatása a megyei, városi múzeumokban a szakágak specializálódásával járt, ami azonban csak a század utolsó évtizedében eredményezte az állandó kiállítások koncepcióváltozását. Az országos múzeumok kiállítási stratégiájának meghatározó elemévé ugyanakkor a gyűjteményfeltárás és -hasznosítás, a gyűjtemények újraértelmezése vált.

Az 1980-as évektől újabb kiállításmegformálási technikák is születtek. Az installáció szerepe határozottan megnőtt, s a látogató információszerzési lehetőségei kiszélesedtek, új megoldásokkal gazdagították a rendezők a tartalmakat: diavetítés, mozgófilm, hanghatások egészítették ki ezeket a kiállításokat, majd a számítógép is megjelent a múzeumok falai között. A következő évtized már az interaktivitás korszakát hozta világszerte. A múzeum a programkínálat növelésével és tematikai bővítésével egyre inkább igyekezett különböző tevékenységi formákba bevonni a látogatót.

Egy speciális bemutatási mód – a tanulmányi gyűjtemény

A nyilvánosságra hozatal egy speciális formájának tekintjük a tanulmányi gyűjteményt. Az 1970-es és az 1980-as évek muzeológiai gyakorlatában élesen elvált a kiállítás a múzeumi raktártól. E folyamat előzményei Magyarországon is több évtizedre nyúlnak vissza. A végeredmény, amit

ma már közhelyként tartunk számon, hogy a világ múzeumaiban őrzött műtárgyállomány mindössze öt százalékát láthatja a nagyközönség.

A bemutató raktár, tanulmányi gyűjtemény s így a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban 2003-ban megnyílt Néprajzi Látványtár is mintegy ellenpontja e folyamatnak (BERECZKI 2004). E múzeumi kiállítási forma előzményei tulajdonképpen Európában a 19. század közepéig nyúlnak vissza. Egy párizsi, mezőgazdasági gépeket bemutató kiállításról készített metszeten jól látható a törekvés, hogy a rendszerezett bemutatás és a tárolás együtt, ugyanazon a helyszínen történjék meg. A speciális közreadás biztosítja, hogy minimális, a tárgyat el nem fedő, ugyanakkor a hosszú távú megőrzést és elhelyezést megteremtő installációval a múzeumoknak eddig a közönségtől totálisan elzárt raktárai megnyíljanak, lehetőséget teremtve a tárgygyűjtemények – muzeológiai feldolgozást követő – széles körű megismerésére és értelmezésére.

Múzeum, gyűjtemény, kiállítás az ezredfordulón

A megújuló, a társadalom elvárásaira is reflektáló, a kulturális piacra kerüléssel is szembesülő múzeumi világ a múzeumi kutatások irányaiban is váltást hozott (ÉBLI 2005). A statikus kiállítás és a képeket szemlélő, netán unatkozó látogató helyett a látványos kiállítástechnikai megoldásokat preferáló kurátori tevékenységet és az interaktivitást lehetővé tevő, kiváló prezentációs technikákat helyezte előtérbe a múzeumokra adó, környezetükre figyelő intézmények falai között. Erőteljesen jelentkezett ezekben a folyamatokban az önreflexivitás, illetve az igény és a lehetőség arra, hogy a magánember, a múzeumba érkező látogató bekukkanthasson a színpalak mögé, megismerje a múzeum belső világát. (Vagy legalább azt, amit a múzeum látni enged magából.) Ezek a folyamatok lehetővé teszik a múzeumi gyűjtemények új kontextusba rendezését, újraértelmezését, esetleg ezen irányoknak megfelelően a gyűjteményezés is új megvilágításba kerül. Kifejezetten megfigyelhető ez a Néprajzi Múzeum és a Skanzen esetében, ahol egy-egy kiállítás, mint a *Műanyag* című Budapesten vagy a *Meg is mosakodjál! Higiénia a 20. századi falun* című elsőként Szentendrén, majd több helyszínen bemutatott időszak kiállítás mindkét intézmény 20. századi néprajzitárgy-gyarapításában új tárgytypusok gyűjteménybe kerülését követelte meg és eredményezte is, ami adott esetben az intézmény saját „múzeumi hagyományának” felülírásával járt.

A modernizációs folyamatok része a szabadtéri múzeumok esetében egy kiállítástechnológiai váltás is. Míg a „hagyományos” szabadtéri múzeum kizárólag enteriorként meghatározott kiállítási formában értelmezte gyűjteményeit, napjaink európai és immár hazai gyakorlata – mint a Skanzen 2010-ben megnyílt *Észak-magyarországi falu* tájegysége – helyenként közelít a természetvitrines megoldásokhoz. Nemcsak hogy megengedi a feliratok, szövegek mértékletes használatát, hanem a tárgyi világot kiállításaiiban sajátos kontextusba rendezve, a modern interpretációs technikák bevonásával segíti látogatóját a látottak értelmezésében, kérdések feltevésére ösztönözve, érzelmi attitűdöt, gondolkodást és elmélyedést váltva ki a korábbi, alapvetően élményszerzésre és nosztalgiára alapozott megoldások helyett/mellett.

Új irányok

A vizuális információnyújtás szerepe, fontossága az utóbbi évtizedben és napjainkban – kiegészülve többdimenziós hatásokkal – határozottan és egyre erőteljesebben növekszik. Ezentúl új jelenségek figyelhetők meg: a kiállítási katalógus, de a kiállítás saját, a virtuális térben önálló életre kelő honlapja is a tudományos feldolgozás produktumává válhat és válik. Jelentősen felértékelődik a nyilvánosságra hozatal szerepe, egyrészt a múzeumi közművelődés eszközeivel és útján, múzeumi rendezvényekkel, múzeumpedagógiai programokkal, másrészt pedig a tudományos publikációk és a virtuális elérés lehetőségeinek kitágulásával.

Kiállításpolitik, stratégia és kiállítási gyakorlat a múzeumokban

Egy múzeum kiállítási stratégiája mindig szoros összefüggésben áll a múzeum küldetésével, gyűjteményeivel, rendelkezésre álló vagy megszerezhető kapacitásaival. A policy magyar nyelvre nehezen fordítható kifejezése elsősorban azokat az irányelveket, szándékokat jelenti, amelyek a múzeum küldetésének megvalósításához alapvetően szükségesek. A múzeumi gyakorlat nyel-

vére fordítva a „fő csapás” irányát jelzi: a múzeum első számú vezetőjének feladata – a múzeum küldetésére építve – intézménye policyjének, majd erre alapozva kiállítási politikájának meghatározása vezetői pályázatában. Rendszert kell létrehozni, amely tartalmazza, mit akar tenni a múzeumával, a benne lévő gyűjteményekkel és kiállításokkal az általa befolyásolható időszakban, hová, milyen irányba, mennyi idő alatt akarja vinni az intézményt. A kiállítási politika célja, hogy a múzeum a saját gyűjteményét állítsa középpontba a kiállításaiival. Ebből alakítható ki az adott időszak – két, három vagy több év – kiállítási stratégiája, amely meghatározó része az intézményi stratégiának. A kiállítási politika szempontjainak érvényesítésében a tudatosság és a felelősségvállalás érvényesítése a vezető egyértelmű feladata.

A kiállítási stratégia

A kiállítási stratégiát az értékleltár, a portfólió elkészítését követően célszerű kidolgozni. Lényeges, hogy a kapcsolódó erőforrásterv a stratégia elengedhetetlen eleme, e nélkül esélytelen az eredményes megvalósítás. A kiállítási stratégia a múzeum adottságainak és lehetőségeinek tudatos elemzése, ismerete alapján készülhet, és a fenntartó egyetértése és támogatása mellett a szervezet belüli elfogadottsága is szükséges – szakmai és gyakorlati szempontból egyaránt. Kidolgozásakor egyértelmű válaszokat kell adnunk a *Mit?*, *Mikor?*, *Hogyan?*, *Kinek?*, *Mikor?*, *Miből?* kérdésekre (BERECZKI – SÁGHI 2010, VASÁROS 2010).

Irodalom

BÁTKY Zsigmond

1906 Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére. Budapest, Hornyánszky.

BERECZKI Ibolya

2004 A Néprajzi Látványtár és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum digitalizálási programja. Néprajzi Értesítő, LXXXVI. évf. 9–24.

BERECZKI Ibolya – SÁGHI Ilona

2010 Kiállításrendezés A–Z-ig. Az ötlettől a megvalósításig a közoktatás szolgálatában. Szentendre, SZNM–MOKK. (Múzeumliskola, 6.)

CSERI Miklós

2003 A szabadtéri múzeumok szerepe és lehetőségei a változó világban. Ház és Ember, 16. évf. 5–14.

ÉBLI Gábor

2005 Az antropologizált múzeum. Közgyűjtemények átalakulása az ezredfordulón. Budapest, Typotex.

FEJŐS Zoltán

- 2000 Útmutató néprajzi gyűjtemények értelmezésére. In FEJŐS Zoltán (főszerk.): A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Budapest, Néprajzi Múzeum, 9–49.
- 2002 A kiállítás mint átmeneti rítus. Néprajzi Értesítő, LXXXIV. évf. 57–68.

FEJŐS Zoltán (szerk.)

2002 A néprajzi kiállítás. Néprajzi Értesítő, LXXXIV. évf.

GRÁFIK Imre

2002 A Néprajzi Múzeum első állandó kiállítása és tervezett vezetője. In JANKÓ János: Kalauz a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának kiállításához 1898. Szerk. SZEMKEŐ Endre – GRÁFIK Imre. Budapest, Néprajzi Múzeum, 9–26. (Series Historica Ethnographiae, 12.)

JANKÓ János

- 1898 Az ezredéves országos kiállítás néprajzi faluja. In MATLEKOVITS Sándor: Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor. 5. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 815–949.
- 2002 Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése. Budapest, Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület.

SELMECZI KOVÁCS Attila

1997 Xántus János muzeológiai tevékenysége. Néprajzi Értesítő, 79. évf. 7–18.

SELMECZI KOVÁCS Attila – SZABÓ László (szerk.)

1989 Néprajz a magyar múzeumokban. Budapest–Szolnok, Néprajzi Múzeum – Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága.

VASÁROS Zsolt

2010 Kiállító – tér. Múzeumi tárlatok kézikönyve. Szentendre, SZNM–MOKK. (Múzeumi iránytű, 7.)

Exhibitions and exhibition strategy in the museums

Strategic planning was a key concept of the 20th century – but what conceptions were applied in presenting and interpreting public collections before the appearance of planned exhibition policies? What kind of museum and exhibition does the visitor wish to see in the 21st century, and how can the institutions fulfil their mission while preserving their values and at the same time gaining a competitive advantage – or at least preserving their positions – in the cultural market? The study examines the different types of collections and their possibilities and forms of presentation, deals with the questions of collection and openness, permanent and temporary exhibitions, collections of objects and ways of interpretation, as well as strategy and exhibition practice.

Kortárs tárgyak gyűjtése a Skanzenben

A szabadtéri néprajzi múzeumok megszerveződésüktől kezdve küzdenek azzal a tudományos problematikával, hogy hol végződjenek kutatásaik és kiállításaik időhatára. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum 1967. évi megalakulásakor az intézmény vezetői világosan meghatározták a tudományos koncepciót. A Skanzen célja Magyarország népi építészetének, lakáskultúrájának és életmódjának bemutatása eredeti, áttelepített épületekkel, hiteles tárgyakkal, régi településformák keretében, a 18. század második felétől az első világháborúig. Ennek alapján pontosan kirajzolódik a magyar néprajz klasszikus időhatára, azonban nem mondhatunk le az ezt követő korszak gazdasági, társadalmi változásainak dokumentálásáról és reprezentálásáról sem múzeumi kiállítások formájában (T. BEREZKI 2001. 10), ugyanis már az 1970-es évek elején felvetődött szakmai körökben a jelenkorkutatás problematikája, a kutatások időbeli bővítése.¹

A nagy kérdés: a „Miért?”

A néprajzi vagy tágabb értelemben véve az antropológiai kutatások fő irányai, kérdésfelvetései mellett számos további tényező van, mely indokolja a 20. századra irányuló tudományos vizsgálódások megkezdését és az eredmények bemutatását állandó vagy időszakos kiállítások keretében. A látogatói igények figyelembevételével megállapítható, hogy a múzeum törzsközönségének kor szerinti összetétele fokozatosan átalakul, s emiatt a 19. század várhatóan már nem kelti fel a látogatók érdeklődését. Napjaink felnőtt generációja már túlságosan távol került a rurális világtól, így egyre többet kell magyarázni. Eltűnik az érzelmi kötődés, nincsenek személyes tapasztalatok, és ha nem életmód-kiállítások keretében történik a bemutatás, az átélhetőség hiánya még inkább növeli a távolságot a látogató és a kiállítás, valamint annak üzenete között (CSERI 2010. 10–13).

A másik fontos nézőpont a gyűjtemény objektív vizsgálatával, feldolgozásával van szoros összefüggésben. A korszakra vonatkozó kutatások a múzeum portfóliójában lévő műtárgyállomány kiegészítését szolgálják. Hozzásegítenek minket a jelenkori népi építészet, életmód változásainak vizsgálatához és megfelelő mélységű feltárásához, a modernizáció előrehaladásának dokumentálásához és a hagyományos formák továbbélésének megértéséhez.² A kurátorok által létrehozott kiállítások nem adhatnak teljes, valósághű történeti képet, a teljesség csak úgy érhető el, ha a jelenkor tárgyai világát is vizsgáljuk.

A nemzetközi és a hazai alapok

Az elmúlt évtizedekben az európai kutatási trendekhez igazodva számos hazai kezdeményezés indult a közelmúlt néprajzi értelmezésére. Az európai szabadtéri múzeumokban is egyre hangsúlyosabb szerepet kap a 20. század bemutatása, mint például a walesi Cardifftól néhány kilométerre lévő St Fagans Nemzeti Történeti Múzeumában, a belgiumi Bokrijkben vagy a norvégiai Lillehammer melletti Maiuhaugen Szabadtéri Múzeumban, ahol az 1940 és 2000 közötti építészeti formákat, életmódokat mutatják be több épületen, enteriőrön keresztül (SÁRI 2007. 51–52).

Az alapkonceptióban meghatározott időhatárt feszegető enteriőrök a Skanzen több állandó kiállításában megjelentek. A *Nyugat-Dunántúl* tájegységben egy

1 1971-ben a Magyar Tudományos Akadémia új kutatási irányvonalat indított A falu társadalmi szerkezetének és a falusi életmódjának a változásai címmel. Ezután a szintén 1971-ben megrendezett *A néprajzi jelenkorkutatás problémái* című vitaiülés anyaga 1972-ben megjelent a Magyar Filozófiai Szemlében. Korábban e folyóiratban Voigt Vilmos *Napjaink néprajza* címmel foglalta össze a jelenkorkutatás előzményeit, az európai irányokat és a néprajz szempontjából releváns kérdéseket (FEJŐS 2003).

2 „Az évezred, illetve évszázadok fordulóján már a 20. század eleje is messzeségbe tűnik. Szükség van az 1930–40-es évek, a II. világháború időszakának, az ún. szocialista korszaknak a bemutatására is, mind építészeti, mind lakáskultúra és életmód tekintetében.” (CSERI 1999. 1251–1271.)

1800-ban épült, bagladi lakóház az 1930 utáni időmetszetben mutatja be egy polgárosodó parasztcsalád életmódját, lakáskultúráját. Az *Alföld* tájegységben a dusnoki szélmalomban lévő molnárlakás az 1940-es évek állapotát tükrözi. A *Bakony, Balaton-felvidék* tájegység nyirádi lakóházának konyháját 1946-ban átalakították. A berendezés már a modernizált állapotban jelenik meg. A *Dél-Dunántúl* tájegységben található hidasi épület berendezése a betelepített bukovinai székelyek lakáskultúráját és életmódját mutatja be az 1950-es években. Az észak-magyarországi falu bodrogközi típusú tervezésű cselemlakásában négy időmetszet jelenik meg: 1900, 1939, 1986 és 2003, valamint a hadastelken található domaházi lakóházban 1960 a bemutatás időmetszete. Ezen kiállítási egységek már határozottan utalnak az intézmény tudományos koncepciójának változására, a bemutatás idejének kiterjesztésére.

Nemcsak az időbeli bővítésről kell azonban szót ejteni, ugyanis Cseri Miklós 1998-ban megfogalmazta a Skanzen tudományos koncepciója idő- és térbeli, valamint tematikai bővítésének szükségességét.³ Ezt követően a 20. század kutatása, a 20. századi falu építészetének, lakáskultúrájának és életmódjának bemutatása önálló kiállítási egység keretén belül kiemelt tudományos feladatként is megfogalmazódott a Skanzen középtávú fejlesztési tervében, mellyel összhangban a gyűjteményezési és kiállítási stratégiában is konkrét változásokat irányzott elő az intézmény. A koncepciót éves kutatási programokra lebontva, a cselekvési tervekben megfogalmazott tematikus évekhez, időszaki kiállításokhoz kapcsolódóan tudatosan építette fel a 20. századi gyűjtemény gyarapítását (CSERI 2010. 98). Természetesen a stratégiai tervezéssel párhuzamosan világosan kijelöltük a kutatások korszakhatárait, a módszereket, a tematikákat, ugyanis a néprajzi muzeológia tárgygyűjtési stratégiája nem választható el a terepen végzett vizsgálatok problematikáitól (SÁRI 2003. 16).

A másik nagy kérdés: a „Hogyan?”

A gyűjteményezési szisztéma alapvetően kapcsolódik a jelenkor kutatás koncepcionális kérdéseihez, ugyanis ennek alapján emeljük a korszak tárgyait a múzeumi gyűjteménybe. A gyűjteményezési és kutatási stratégia szoros összefüggéséből adódóan komoly szerepet kap a közelmúlt értelmezése. Az etnográfiai módszerekkel végzett kutatások esetében számolnunk kell azzal, hogy adatközlőink miként tudják felidézni saját életük történéseit. A közvetlen emlékezet ma már az 1930–1940-es évekig tart, így ezt az időszakot tekinthetjük a közelmúlt kezdő időpontjának. Ebben az értelmezésben a Skanzen 20. századi tudományos vizsgálatai, gyűjteménygyarapításai a történelmi félmúlt, a közelmúlt vizsgálatában valósulnak meg, nem mellőzve az 1990-es éveket, valamint a rendszerváltozástól eltelt időszakot, melyek megértéséhez szükség van bizonyos rálátásra (T. BERECZKI 2003; SÁRI 2007). Történelmi szempontból a katalizmák határkövek a kutatások időbeli elhatárolásában.

A tudatos gyűjtés nélkülözhetetlen kritériuma a tematizálás, ugyanis a korszakra jellemző gyökeres társadalmi és gazdasági átalakulások következtében jelentős tárgybőséggel kell számolnunk. Elkerülhető a pontatlanság és a felületesség, ha konkrétan meghatározzuk a tér-, idő- és társadalmi státust, a cél a típus megjelenítése és a tipikus tárgygyűttesek múzeumi gyűjteménybe vétele. Az összetartozó tárgyak túllépnek egyedi tárgy voltukon, megfelelően dokumentálva egy közösség jellemzőjévé válhatnak. Az egyes elemek története, párosítva a mögöttük lévő szociális kontextussal, rész-egész kapcsolatban egészíti ki és értelmezi egymást (T. BERECZKI 2003. 50). Műtárgyállományunk gyarapodása alapvetően tárgygyűttesek adományozása, megvásárlása révén történik és történik jelenleg is. A tárgygyűttesek a gyűjtés, feltárás időpontjában még jelenkoriaknak tekinthetők, hiszen az adományozó még él, és tőle, illetve közvetlen hozzátartozóitól megfelelő információ szerezhető be. Egy konkrét időpontban zárul le a gyarapodás, így akár több évtized eszközkészlete egyben marad, mely időmetszet nagyszerűen dokumentálhatja egy család dinamikáját.

A kiállításrendezés vonatkozásában, az új épület-együttes létrehozása során az áttelepítés módszere, az eszközrendszer, a bemutatás tematikája, a *display* metódikája nem különbözik a skanzenes módszertől, vagyis életmód-kiállításokon, enteriőrökön keresztül mutatjuk be a korszak emblematikus kulturális sajátosságait.

3 A Nemzeti Kutatásfejlesztési Program 5/168. számú pályázata keretében A népi építészet, a lakáskultúra és az életmód változásai a 19–20. században című projekt a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, a Debreceni Egyetem Néprajz Tanszék, valamint a Pécsi Tudományegyetem Néprajz Tanszék közreműködésével valósult meg. A kutatási programot egy tanulmánykötettel zártuk le (T. BERECZKI – SÁRI, szerk. 2005).

1. kép. A 2007-ben, a MaDok program A mobilitás tárgyai című projektjének keretében megvásárolt kerékpárok

Kemecsi Lajos felvétele

A vizsgálatok módszertanát tekintve a néprajzi és muzeológiai kutatások metódusait használjuk, vagyis a forrásokat a feldolgozást követően adatbázisba rendezzük, a tárgyak leírást követően kerülnek a nyilvántartási rendszerbe. A kultúrakutatás komplex eszközkészletének használatára, illetve a monografikus tárgygyűjtés módszerére törekszünk. A korszak megfelelő értelmezése csak egy interdiszciplináris kutatói hálózat felépítésével lehetséges. Történészekkel, szociológusokkal, pszichológusokkal, néprajzosokkal együttműködve, a különböző kutatóintézetek, múzeumok és egyetemek bevonásával végezzük a korszak vizsgálatát, az eredmények értelmezését.

Kutatás – gyűjtés – elemzés

Elsőként 2001 és 2004 között, a Debreceni Egyetem és a Pécsi Egyetem Néprajz Tanszékeivel együttműködésben, egy pályázat keretében nyílt lehetőség a közelmúlt vizsgálatára.⁴ A középtávú kutatási program elsődleges célja két állandó kiállítási egység, a *Dél-Dunántúl* és a *Felföldi mezőváros* néprajzi alapkutatásainak folytatása és az ehhez kapcsolódó tárgygyűjtések, másodlagosan pedig a 20. századi változások dokumentálásának megkezdése. A 2004 közepén lezárult kutatási projekthez kapcsolódóan számos dokumentummal, fotóval bővült a múzeum adattára. Közvetett úton a 20. századi gyűjteményben is számolhatunk bizonyos mértékű gyarapodással, főképp a tekintetben, hogy a *Dél-Dunántúl* tájegység hidasi épületében 1950-es időmetszetet mutatunk be.

2006 és 2009 között egy OTKA-pályázat keretében⁵ Cseri Miklós és Sári Zsolt közösen készítették el a 20. századi épületegyüttes kutatási tervét. Ebben meghatározták, hogy a kutatási projekt célja az állandó kiállítási egység létrehozásához szükséges néprajzi alapkutatások elvégzése, illetve előzetes telepítési koncepció kidolgozása, melynek három fő területe van: épületfelmérések készítése, néprajzi alapkutatások, elsődleges telepítési terv elkészítése és épülettípusok kiválasztása. Helyszíneként Muraszemenye, Erdőbénye, Mád, Hidas, Ebes, Tordas, Tiszaigar, Kocs, Karcag és

4 Az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram (OTKA) K 62412. számú pályázata. Kutatásvezető: dr. Cseri Miklós, koordinátor: dr. Sári Zsolt. A kutatási program címe: *A 20. század falusi építészetének, lakáskultúrájának és életmódjának változásai*.

5 A projekt az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram (OTKA) K 82103. számú pályázatának keretében valósul meg. A kutatási program címe: *Rurális építészet, lakáskultúra és életmód a 20. században*. A kutatás vezetője: dr. Cseri Miklós és dr. Sári Zsolt.

2. kép. A szisztematikus tárgygyűjtés keretében megvásárolt családi kerekjármű-géppark darabjai
Kemecsi Lajos felvétele

3. kép. A családi gyűjtemény egyik darabja, egy roller
Kemecsi Lajos felvétele

Márianosztra szerepelt. Központi témákként azokat az alappilléreket rakták le, melyek nélkülözhetetlenek a további specifikációhoz, és illeszkednek a szabadtéri néprajzi múzeumok bemutatási módszereihez. Ezek a következők: a típusstervek összegyűjtése, elemzése, térbeli szóródásuk meghatározása a falusi építészetben; a gazdálkodási stratégiák átalakulása a századfordulótól 2009-ig; a modernizáció kérdésköre, konceptualizációja. Az életmód tekintetében a lakásbelső, a táplálkozás- és az öltözködési kultúra változásait emelték ki. Továbbá a közlekedés, a szállítás, a kereskedelem, a vendéglátás fejlődése, a közszolgáltatás, a közegészségügy, a közoktatás szerkezetének, illetve helyzetének átalakulása is a kiemelt tematikák körét bővítette. A kultúra, a sport, a szabadidő társadalmi értelmezése, a közösségekben betöltött szerepe, illetve a kisipar és a szolgáltatóipar innovációja, a településképp átforgatódáása és a migráció voltak még az első OTKA-pályázat kiemelt kérdései.

Az utóbbi négyéves kutatási projektre alapozva készítette el Cseri Miklós és Sári Zsolt a második négyéves ciklus kutatási tervét. Ebben elsődleges célként az épületegyüttes telepítési koncepciójának kidolgozását határozták meg. A projekt 2014-ben zárul.⁶

A 20. századi kutatásokra és gyűjteményezésre alapuló állandó, időszaki vagy vándorkiállításokhoz kapcsolódóan előirányoztuk a tárgyvásárlások koncepcióját és lehetséges forrásait. Illeszkedve az időmetszet alapvető kulturális sajátosságaihoz, a változás, a társadalmi dinamika bemutatása vált fókuszponttá. A Skanzen középtávú kutatási projektjének újszerűségét nemzetközi viszonylatban is az adja, hogy egy épületegyüttes formájában egy korszak emblematikus épületeit, életmódváltozásokat, életmód- és életvilágmodelleket, illetve az ezekhez kötődő, a lakáskultúrában megjelenő sajátosságokat, tárgykultúrát kívánjuk bemutatni.

A közelmúlt történéseinek dokumentálására irányuló tárgygyarapítás egyik generálója a Néprajzi Múzeum MaDok-programja volt. A közlekedés tematikus év előkészítéseként a MaDok *A mobilitás tárgyai* témája keretében Kemecsi Lajos munkájának köszönhetően számos pályázati forrás megnyílt előttünk különböző közlekedési eszközök vásárlására. 2007-ben tizenegy kerékpárral, illetve kurrens kerékpárvázzal gyarapítottuk a gyűjteményünket (1. kép). A korai anyagból kiemelkedik a Weiss Manfréd-gyárban a két világháború között gyártott *Toroczko*, valamint egy *Csoda* kerékpár váznyaktáblával ellátott váza. A második világháború utáni időszakból több kerékpár is bekerült, különleges festésével egy Rákosi Mátyás Művek által gyártott *Csepel Túra*, valamint egy hiánytalan felszerelésű és kifogástalan állapotú *Budapest* női kerékpár érdemel említést. Továbbá a kor kedvelt biciklikejéből egy *Úttörő* és egy *Tihany* női kerékpár is a múzeumba került.⁷

6 A Kemecsi Lajos által készített, A mobilitás tárgyai pályázat támogatásával megvalósult gyűjteménygyarapítás szakmai beszámolója alapján.

7 A Kemecsi Lajos által készített, A mobilitás tárgyai pályázat támogatásával megvalósult gyűjteménygyarapítás szakmai beszámolója alapján.

4. kép. A családi kerekéscsajmú-park kerekéscsajmú
Kemecsi Lajos felvétele

5. kép. A kerekéscsajmújavító ezmester eszközcállománya
Kemecsi Lajos felvétele

A szisztematikus tárgygyűjtés részeként egy család teljes kerekéscsajmú-parkja a birtokunkba került. A kerekéscsajmúkat a hozzájuk kapcsolódó kiegészítőkkel, eszközcscsajmúkkal, részletes tárgy történettel és fotódokumentációval együtt vásároltuk meg. A hat különböző méretű kerekéscsajmú és az összecscsajmúható roller egy Veszprém megyei faluban élő ötfős család tulajdonában volt. A két kamaszkorú fiú-, illetve egy leánygyermek és szüleik által használt járművek működőképeseek. A használatra vonatkozó igen alapos információcscsajmú bázis segítségével a tárgyak muzeológiai hasznosítási lehetősége igen széles (2–4. kép).

Harmadik elemként egy kerekéscsajmújavító ezmester eszközcállománya szerezünk meg. A tíz éve tevékenykedő, a hagyományos „ezmester”-feladatkört a kerekéscsajmúok irányába kibővítő tulajdonos házának udvarán és melléképületeiben kialakított területen végzi javítótevékenységét, és tárolja az újrahatszanosítható alkatrészeket. Vele együttműködve a tulajdonában lévő alkatrészek, kerekéscsajmúok és szerszámok megvásárlásával hitelesen megoldható a sajátos kézműves-tevékenység muzeumi dokumentálása. Az ezmesterrel készített interjúk, a több alkalommal a helyszínen folytatott terepmunka során készített fényképek lényegesen megnövelték a gyűjtött tárgyak információcscsajmú tartalmát. A beszerzett tárgyak segítségével a napjainkban meglévő – ám a „profi” és speciális szakszervizt igénylő javításoktól függetlenül létező – igényeket kreatív módon kielégítő tevékenység tárgyi világát sikerülhet rekonstruálni a múzeumban (5. kép).

Egy motorkerekéscsajmúval és egy Trabant személygépkocsival is bővült tárgyállományaunk, melyek gyűjteménybe kerülése szoros kapcsolatban áll az épületegyütteshez kapcsolódó néprajzi alapkutatócscsajmúkkal az ingázás témakörében. További kapcsolatként említhető a mezőgazdasági gépesítés tárgyi emlékeinek gyűjtéséhez, bemutatásához egy csettegő, egy 1950-es években gyártott Porsche traktor, illetve egy Hofherr traktor⁸ megvétele. A 20. század második felére jellemző vidéki agrárviszonyok átalakulása ezeken a darabokon keresztül reprezentálható. Az életmód-kiállításcscsajmúhoz, illetve azok élővé tételéhez szükséges gépgyűjteményünk gyarapítása eddig nem játszott jelentős szerepet gyűjteményezési stratégiánkban, így az említett darabok megvásárlásával határozott előrelépést tettünk ezen egység fejlesztésére.⁹

A MaDok Kiállítási dominó 2006 programjához kapcsolódóan készült el a *Meg is mosakodjál! Higiénia a 20. századi falun* című időszaki kiállításcscsajmú. A témához kapcsolódó tisztálkodási eszközök és tárgyak az időszaki tárlat előkészítésének időpontjáig nem önálló gyűjteményi egységként jelentek meg, hanem a háztartási egységbe soroltuk be őket. A tárgyi anyag közös jellemzője, hogy az 1940-es évek előtti időszakhoz kötődtek. A tárgyválasztás három módszerrel

8 A hazai mezőgazdaságigépgyártás és a parasztgazdaságok gépesítésének emblematiskus jellegű tárgyi emléke a Hofherr R–20622-es típusú traktor.

9 A Kemecsi Lajos által készített, A mobilítás tárgyi pályázat támogatásával megvalósult gyűjteménygyarapítás szakmai beszámolója alapján.

6. kép. A 20. századi gyűjtemény szappangyűjteményének darabja
A fénykép a Meg is mosakodjál! Higiénia a 20. századi falun című
kiállításához készült

Deim Péter felvétele

tént: teljes hagyatékvásárlás, szisztematikus, egy-egy tárgyra koncentrálnó vásárlás és adományozás révén.

A kiállításához Nagykanizsáról ajánlották fel egy típusterves lakóház (kockaház) teljes hagyatékát. A tárgyi anyag jelentős része az 1950–1970 közötti időszakra tehető, körülbelül húsz százaléka ennél korábbi, illetve mintegy harminc százaléka az 1980–2000-es években kerülhetett a háztartásba. Tételesen néhány darab: mosógép (1960), centrifuga, zománczott és műanyag lavórok, törülközők, mosópor, fogkefe, szappantartó, szappanok, fürdőszobai fogas, padláda, mosdószekrény, mosószappanok.

A kutatások során kiemelt figyelmet szenteltünk a szappannak. A Skanzen gyűjteményében több tucat háziszappan található, melyek között vannak önálló darabok és azonos háztartásból vagy faluból származó együttesek is. A gyarapítás során komoly hangsúlyt fektettünk a korszak emblemikus márkáira, mint például: Caola, Baba, Gabi, Opera, Fabulon. Újszerű módszertant alkalmazva felvettük a kapcsolatot közvetlenül a gyárakkal, így lehetőségünk kínálkozott arra, hogy egy termékcsalád teljes skáláját, komplett fürdőszoba-berendezéseket szerezzünk meg. Ezeket az együtteseket ugyan nem tudtuk egy adott szociokulturális közeghez kötni, viszont a tisztálkodószerek és -eszközök teljes keresztmetszetét adják. A témára vonatkozó tárgyalomány tekintetében jelentős gyarapodás zajlott az előkészítő szakaszban (SÁRI 2007; 2009; 6. kép).

Mindezekből világosan kirajzolódik, hogy az időszaki tárlatokhoz kötődő gyarapodás a tematikus gyűjteményfejlesztés egyik meghatározó eleme. Ezáltal speciális gyűjteményi egységek is kialakulnak a múzeumban, melyek egy-egy időszaki kiállításához kötődnek elsősorban.

Harmadik egységként a bútorgyűjteményre térünk ki. A Skanzen módszertanából kiindulva ez az egyik leggazdagabb gyűjteményünk. A kollekcióhoz szervesen kapcsolódó segédgyűjtemények tételeinek növekedése a kutatásokkal összefüggésben dinamikusabb volt. A tudományos koncepció bővítésével alakítottuk ki a 20. századi gyűjteményt, de a tanulmány legelején számba vett, a tárgyalta korszakra fókuszáló tárlatok, enteriőrök tárgyai alapozták meg a 20. század kulturális sajátosságainak feltárását a tárgyak, tárgyegettesek tekintetében.

Dilemmák és eredmények

A közelmúlt tárgyi anyagának összegyűjtése komoly problémákat vet fel a leltározás, a preventív konzerválás és a restaurálás területén. Fontos feladat például a *kortárs, jelenkor, közelmúlt, modernizáció* fogalmak meghatározása. A konceptualizálás ugyan a kutatások elején megtörtént, de mivel egy dinamikusan bővülő kérdéskörrel beszélünk, az idő előrehaladtával újabb adatok alakíthatják a meghatározásokat.

Textilgyűjteményünk gyarapításának stratégiáját alapvetően módosítanunk kell. A gyűjtemény jelentős részét a lakástextilek teszik ki. A korszakra jellemző változások miatt mind az anyagokban, mind az egyes ruhadarabokban is meghatározó módosulás tapasztalható. A hiteles interpretálás érdekében ezeket a „fehér foltokat” ki kell színezni.

A tárgyak leltározásánál szembesülünk azzal a ténnyel, hogy bizonyos tárgycsoportok különböző gyűjteményi egységek létrehozását teszik szükségessé. Például az elektromos eszközökét, vagy a *Meg is mosakodjál!* című kiállításban a törülközők korábban a textilgyűjteményhez tartoztak, most pedig egy új kategória, a tisztálkodási egység létrehozását követelték meg. A leltározás eddigi menetéhez képest új csatornák bevonása szükséges. A meghatározás során az eszközt gyártó cég vagy a világháló jelentős segítséget nyújthat.

A raktározás és a műtárgyvédelem tekintetében az anyagfeleségek kezelése, restaurálása igen komoly kérdéseket vet fel. A jövőre nézve ennek sarkalatos pontként kell megjelennie az intézmény éves munkatervében.

A tárgyak, tárgye gyűjtések gyűjtése során számos esetben igen részletes leíráshoz, történethez juthatunk hozzá, problémát jelenthetnek azonban a különböző jelentéstartalmak. Az adott családban, lakásban való megjelenésüktől kezdve a jelentésváltozás gyorsabb ütemben zajlik, a tárgyhoz való szubjektív viszony éppen az értelmezhetősége miatt több jelentéstartományt von maga után. A leltározás során ezek mindegyikét érdemes a leltárkönyvben rögzíteni.

A műtárgyállomány növekedése párhuzamosan zajlik a múzeum segédgyűjteményeinek gyarapodásával. A közelmúlt tárgyi kultúrája, életmódja dokumentálásának kezdetétől a Skanzen 20. századi gyűjteményébe 4577 darab tárgyat leltároztak be. A fotógyűjtemény témába vágó bővülése mintegy 4800 darabra tehető. Százhusz lakóház építészeti, néprajzi felméréséről készült dokumentáció, és körülbelül kilencezer lapnyi gyűjtési naplót, lejegyzett hangfelvételt és tematikus cédulát helyeztek el a múzeum adattárában. A 20. századi épületegyüttes kialakításához kapcsolódó kutatások nem zárultak le, a gyűjtések folyamatosan zajlanak. Minden évben több alkalommal rendezünk kutatótáborokat, s a közreműködő egyetemek és kutatóintézetek bevonásával workshopokon vitatjuk meg az eredményeket. Az éves konferenciák, a rendszeres tudományos közzététel tanulmányok és kötetek formájában pedig lehetőséget teremtenek a folyamatos társadalmi és szakmai visszacsatolásra.

Irodalom

T. BERECKZI Ibolya

- 2001 A népi építészet, a lakáskultúra és az életmód változásai a 19–20. században. Téka, 2001/2. sz. 9–18.
- 2003 A huszadik század üzenete – a közelmúlt jövője a múzeumokban. In FEJŐS Zoltán (szerk.): Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása. Budapest, Néprajzi Múzeum, 45–51. (MaDok-füzetek, 1.)

T. BERECKZI Ibolya – SÁRI Zsolt (szerk.)

2005 A népi építészet, a lakáskultúra és az életmód változásai a 19–20. században. Tanulmányok a Dél-Dunántúlról és Észak-Magyarországról. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum.

CSERI Miklós

- 1999 A harmincéves Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendrén. Eredmények és feladatok. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XXXVIII. évf. 1251–1271.
- 2010 A tudományos stratégia mint a változások generátora. In BERECKZI Ibolya – SÁGHY Ilona (szerk.): Múzeumvezetési ismeretek 1. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – MOKK, 94–103. (Múzeumi iránytű, 8.)

FEJŐS Zoltán

2003 Jelenkutatás és néprajzi muzeológia. In FEJŐS Zoltán (szerk.): Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása. Budapest, Néprajzi Múzeum, 9–24. (MaDok-füzetek, 1.)

SÁRI Zsolt

- 2003 Egy falu a 20. századból. A 20. századi épületegyüttes lehetősége a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. Ház és Ember, 16. sz. 15–30.
- 2007 A tisztálkodás tárgyai. (Meg is mosakodjál! Higiénia a 20. századi falun.) In FEJŐS Zoltán – FRAZON Zsófia (szerk.): Pillanatképek a mából. A kortárs kultúra múzeumi feldolgozása. Budapest, Néprajzi Múzeum, 48–53. (MaDok-füzetek, 5.)
- 2009 Szappantörténetek a Szabadtéri Néprajzi Múzeum gyűjteményéből. In JUHÁSZ Katalin (szerk.): Tiszta sorok. Tanulmányok a tisztaságról és a tisztálkodásról. Budapest, L'Harmattan – Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény – MTA Néprajzi Kutatóintézet, 246–253.

Collection of contemporary objects in the Hungarian Open Air Museum

The necessity of broadening the spatial, temporal and thematic aspects of research and exhibitions was marked as a main target of the museum's strategy in 1998. The research and display of the architecture and rural lifestyle of the 20th century also appeared in the medium-term development strategy. Both the time frame and thematic aspects of the research have been defined, in order to be able to manage the object collection and field research together.

The strategy of collection can be carried out in accordance with the medium-term research programme, therefore enlarging the number of objects is being conducted parallel with the development of sub-collections. Since the beginning of registering of recent time tangible cultural heritage 4577 objects (furniture, vehicles, household appliances), 4800 photos, 120 architectural survey documents and 9000 pages of field research have been registered to the Museums collections.

In connection with the 20th century research and increase of items, several problems have arisen in terms of inventory, documentation, conservation and restoration, the solution of which is significant with regard to future display.

Az Erdély épületegyüttes gyűjteményfejlesztési lehetőségei a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban

2006-ban tájegységfelelős muzeológusként Buzás Miklóssal, a múzeum főépítészével dolgoztuk ki a leendő Erdély épületegyüttes koncepcióját (VASS-BUZÁS 2007. 227–266). Célunk az, hogy Erdély népi építészetét és néprajzi jellegzetességeit tizenöt portán, egy unitárius templomon és vízgépeken keresztül mutassuk be a Szabadtéri Néprajzi Múzeum látogatóinak, és ezáltal részt vegyünk a határon túli magyar kultúra örökségének megóvásában, összegyűjtésében, társadalmatisztában. A múzeum a magyar néprajztudomány eddig elmaradt tartozását pótolja a múzeumi tematika szélesítésével, mely a határon túli magyarság sokszínű népi kultúráját reprezentálja majd.¹

Az Erdély épületegyüttes hiánypótló jellegű: habár a 19. század második fele óta több kísérlet történt Erdély néprajzának múzeumi bemutatására, ezek vagy csak időszakos kiállítások voltak (Jankó János millenniumi falujában hat porta szerepelt Erdély különböző vidékeiről; JANKÓ 1897. 54–71, 81–86, 116–119), vagy a történelem viharában csupán tervek maradtak (például Toroczka-Wigand Ede 1910-ben készítette el Marosvásárhelyre a Székelyföldi népművészeti múzeum tervét; BALASSA M. 2007. 203). A romániai szabadtéri múzeumokban (Kolozsvár, Nagyszeben, Bukarest, Máramarossziget) alulreprezentált az erdélyi magyarság népi kultúrája; a sepsiszentgyörgyi, csíkszeredai, gyergyószentmiklósi és székelykeresztúri múzeum udvarán ugyan látható néhány falusi épület, de a legjelentősebb alsócsernátoni Haszmann Pál Múzeum házai is csak a lokális székely népi építészeti örökséget reprezentálják. A Szentendrén létesítendő Erdély épületegyüttes megvalósítása mind a hazai, mind a külföldi szabadtéri muzeológiában nagy kihívásnak számít, hiszen szokatlan ekkora és kulturálisan ilyen komplex terület bemutatása.

Tanulmányomban az elmúlt évek tapasztalatait összegzem, bemutatom az alkalmazott módszerek sokaságát, a feladat összetettségét.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum alapításakor, 1967-ben csak a mai Magyarország területének bemutatására vállalkozhatott, a fenntartó Kulturális Minisztériumtól csak 1998-ban kapott engedélyt arra, hogy gyűjtési körét az egész magyar nyelvterületre kiterjessze. A múzeum munkatársai azóta sok szállal kapcsolódnak Erdélyhez, többek között 1996-ban a székelykeresztúri múzeumba került tarcsafalvi lakóház bontásánál segédkeztek (BALINT et al. 1999. 147–164), az Erdély népi építészetéről 1999-ben Tusnádon megrendezett konferencia kötetét a Szabadtéri Néprajzi Múzeum adta ki (BALASSA M. – CSERI, szerk. 1999), Balassa M. Iván pedig a kolozsvári székhelyű Transylvania Trust Alapítvánnyal közösen Erdély népi építészeti örökségének inventarizációs programját indította el. Tárgyak gyűjtésére ekkor még nem került sor. A múzeum munkatársaként először 2005 nyarán jutottam el Erdélybe, és Sabján Tibor révén egy magyarországi felméréstáborban vettem részt Batári Zsuzsannával együtt.²

Az Erdély épületegyüttes koncepciója összetett: az építészeti jellegzetességek (például falszerkezet, tüzelőberendezések, alaprajz) mellett figyelembe vettük a valósi, társadalmi paramétereket is, s arra törekedtünk, hogy minél átfogóbb képet adhassunk erről a hatalmas területről. Lényegesnek tartottuk, hogy csak olyan épületeket válasszunk ki áttelepítésre, amelyeknek rossz állaguk és a tulajdonosok modernizációs törekvései miatt a helyszínen nincs értékük és jövőjük, de megmentésük, múzeumi bemutatásuk mindenképpen

1 Az Észak-magyarországi falu tájegység 2006-ban véglegesített tájegységi koncepciójába bekerült egy Nemesradnótról (egykori Gömör vármegye, ma Szlovákia) származó kisnemesi porta, mely 2010-ben nyílt meg. Ebben az esetben a korábbi tájegységbe illeszkedik a határon túli falu háza, hiszen korábban ehhez a régióhoz tartozott. Erdély viszont egyedi néprajzi és népi építészeti sajátosságai alapján külön épületegyüttest alkot a múzeumon belül. Feladatunknak a történeti Erdély bemutatását tartjuk, a partiumi területről csak a Szilágyságot vontuk be, mely építészeti szempontból átmenet az Alföld és Erdély között.

2 A tábort Csajbók Csaba, a múzeum korábbi építész munkatársa és Veöreös András, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem oktatója szervezte.

1. kép. Homoródalmási gyűjtés

Kiss Nimród László és Gyarmati Sándor, a szegedi Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék hallgatói és Domokos Levente, a székelykeresztúri Molnár István Múzeum restaurátora Homoródalmás, 2007
Vass Erika felvétele

lényeges az erdélyi népi építészeti örökség szempontjából. Emiatt nemcsak eredeti épületekben gondolkodunk, hanem például a helybeli megőrzésre számító háromszéki kúria másolatban, a torockói ház pedig rekonstrukcióban épül fel 20. század eleji felmérések és rajzok alapján. Az enteriőrök mellett interaktív tematikus kiállításokat tervezünk, melyek az erdélyi jellegzetességek kultúrtörténeti hátterét ismertetik meg a látogatókkal. Így például a kalotaszegi csűrben a népviseletnek, a Küküllő menti házban a kukoricának és a puliszkának, a mezőségiben pedig a vidék népzenejének és néptáncának bemutatására, ez utóbbin keresztül a magyar–román interetnikus kapcsolatok megismerésére is alkalom nyílik.

Anyagi okok miatt arra nincs lehetőségünk, hogy Erdélyt olyan árnyaltan mutassuk be, mint a korábbi tájegységekben a mai Magyarország régióit, egy-egy vidéket csak egy-egy ház reprezentál majd. A koncepció kialakításakor emiatt is különösen ügyeltünk a társadalmi sokrétűség érzékeltetésére, arra hogy egyaránt jelenjenek meg módosabb és szegényebb rétegek is. Ezért például Szilágykeredről egy szegény, Kalotaszegről pedig vagyonosabb család portáját választottuk ki. Ugyanez kihatott a tárgyvásárlás folyamatára is: nemcsak az esztétikailag kimagasló tárgyakat gyűjtjük, hanem a mindennapok eszközeit is.

Az elmúlt évek során a koncepcióban lényegi változás a bemutatásra kerülő időszak kapcsán történt. 2006-ban Buzás Miklóssal még úgy gondoltuk, hogy a múzeum addig alkalmazott gyakorlatához igazodva az erdélyi épületek építése szempontjából a 18–20. század első fele a mérvadó, a szituációk tekintetében pedig többnyire az 1880–1910-es évek, míg a háromszéki kúriánál és a torockói háznál a 19. század eleje, Hunyad megye és a székelyföldi tanya esetében pedig az 1950-es évek. Azóta terepmunkáim, olvasmányaim és nyugat-európai szabadtéri múzeumokban tett látogatásaim (Detmold, Bokrijk, Arnheim) következtében módosult az elképzelésem. Az elmúlt húsz év gazdasági változásai és a globalizáció miatt mind az épületek, mind a tárgyak terén olyan változások történtek Erdély-szerte, amelyek szükségessé teszik a leendő épületegyüttesben bemutatásra kerülő időszak bővítését. A bemutatási idő ugyanis kénytelen igazodni a terep adta lehetőségekhez, a megvásárolható tárgyak korához, amiben az utóbbi évek alatt nagy változások történtek (leszámítva azokat a kiállításokat, esetünkben Torockót, ahol másolatban készítjük el a 19. század világának tárgyait). A gyűjtési tapasztalatokra építve az időbeli előremozdulás a múzeum újabb tájegységeiben is megtörtént (KEMECSEI 2008. 70; NAGYNÉ BATÁRI 2012. 187–194). A skanzenek területén világszerte új trendek jelentek meg, melyek szinte napjainkig elhosszabbítják a múzeumi bemutatás idejét, és a ma élő emberek életmódváltozására fókuszálnak az archaikumok megjelenítése mellett. Érzékenyek az olyan társadalmi problémákra, mint az országukat érintő migráció vagy az országhatárokon kívül élő közösségek. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum célja, hogy ehhez az áramlathoz csatlakozva a bemutatandó tematikát és a módszereket szélesítve a határon túli magyarság kisebbségi létéből adódó problémáira is figyeljen.

2. kép. A homoródalmási ház utcai frontján Buzás Miklós a sgraffitós díszítést fejtí ki
Homoródalmás, 2008
Vass Erika felvétele

Mindezek hatására az Erdély épületegyüttes a jelenlegi életmódot is bemutatja, továbbá reflektál a kommunizmus és a Ceau escu-időszak társadalmi következményeire.³

Módszertani szempontból lényegesnek tartom az egyéni életutakon keresztüli bemutatást. Úgy vélem, így sokkal jobban megismerhetik a látogatók az erdélyi emberek világát és azt, mi foglalkoztatta-foglalkoztatja őket. A korábbi időszakokat megjelenítő házakban terveim szerint filmekkel mutatom be a közösségek jelenét. A terepmunka során számomra elsősorban az egykori normák, mentális világok megismerése a cél, hogy a majdani kiállításban a látogató ezt is megismerje, és valamelyest megértse, mennyire más gondolatok foglalkoztatták az „elveszített világok”⁴ lakóit, vagyis az adott házban élt embereket. A terepen való jelenlét összetett folyamat: egyrészt törekszünk az adatközlő életének megismerésére, a konkrét múzeumi berendezéshez szükséges tanulságok leszűrésére (például az adatközlőt gyermekkorában milyen tárgyi világ vette körül, minek hol volt a helye, milyen elrendezésű volt a ház), ugyanakkor ezen túlmenően sokkal több információt kapunk, ha kellőképpen odafigyelünk. Tánczos Vilmos találóan adta a körülötte settenkedő szemtelen ördögök szájába az alábbi gondolatot: „[...] miközben a kis magnó gombjait nyomogatva furcsa dolgaid után kutakodsz, kérdőíveket töltesz ki és fényképezőgéped kattogtatod, közben még történik valami, ami kapcsolatban áll ugyan a »kutatott« tárggyal, de amit már nem te irányítasz... Vajon nem lehetséges-e, hogy voltaképpen ezek a maguktól beinduló, kérdőívekre fittyet hányó történések azok, amelyek a Hitelesség címkéjére számot tarthatnak?” (TÁNCZOS 2000. 7.)

A 2006-ban kidolgozott munkaterv alapján 2007 nyarán megszerveztem a homoródalmási (BUZÁS–VASS 2011. 21–52), illetve Hunyad megyei (BUZÁS–VASS 2010. 579–588) felmérőtábor, 2008 nyarán pedig öt unitárius templom felmérését, melyeken a múzeum munkatársai mellett néprajz és építész szakos hallgatók vettek részt.⁵ A múzeum szoros kapcsolatot tart a Kriza János

3 2009-ben NKA-támogatással Inaktelkén egy tisztaszoba 163 darabból álló berendezését tudtam megvenni, a festett bútorok 1960–1981 között készültek (VASS 2009. 123–140).

4 E téren egyik meghatározó könyvélményem IMHOF 1992.

5 2008 szeptemberétől 2012 augusztusáig az Erdély néprajzi képe a 19–20. században. Alap kutatás a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély tájegységéhez című (K72428. számú) OTKA-kutatás biztosította számunkra az épületegyüttes előkészítéséhez nélkülözhetetlen anyagi forrást. A projekt vezetője Bereczki Ibolya volt, a múzeum munkatársai közül az alábbi személyek vettek részt a kutatásban: Aranyos Sándor, Bálint János, Buzás Miklós, Csonka-Takács Eszter, Deim Péter, Filkó Veronika, Gyenizse Anikó, Gyimes István, Havay Viktória, Jakab Judit, Kemecei Lajos, Kiss Kitti, Román Árpád, Szegedi Gabriella, Szigethy Zsófia, Szőke Judit, Vajda Sándor, Vass Erika. 2012 szeptemberétől pedig a Tradíció és modernizáció Erdély néprajzi képének változásában a 19–21. században. Alap kutatás folytatása a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély épületegyütteséhez című (K 105556 számú) OTKA-kutatás keretében folytathatjuk a munkánkat. A projekt vezetője Vass Erika.

3. kép. Esztene részlete
Kápolnásfalu, 2011
Vass Erika felvétele

Néprajzi Társasággal és a székelyföldi (csíkszeredai, gyergyószentmiklósi, sepsiszentgyörgyi, székelykeresztúri és székelyudvarhelyi) múzeumokkal. A kutatás hazai és erdélyi kutatók együttműködésével zajlott és zajlik, összefogott csapatmunka valósul így meg, melynek tárgyasult eredménye az Erdély anyagi és szellemi örökségét bemutató épületegyüttes lesz.⁶ Kutatásunk interdiszciplináris jellegű, melyben történészekkel, műemlékes szakemberekkel, restaurátorokkal működünk együtt, és eredményeink publikálásával kölcsönösen előrébb tudjuk vinni egymás munkáját.

6 2011 tavaszán az épületegyüttesben szereplő portákat a koncentrált munka érdekében felosztottuk a múzeum néprajzos munkatársai között, egy-egy leendő tematikus kiállítás anyagának összeállítására pedig az adott téma jeles ismerőjét kértem fel (például a mezőségi csürbe tervezett néptánckiállítás-hoz Varga Sándort). A csapatmunka koordinálása és öt épület (unitárius templom, homoródmási, csíkszentsimoni, lozsádi és gyimesi porta, ez utóbbi Csonka-Takács Eszterrel közösen) áttelepítésének koordinálása és az enteriőrök berendezése maradt továbbra is a feladatomban, mindemellett folytatom a más vidékeken megkezdett kutatásaimat, és vezetem a felmértáborokat.

7 A múzeumba került Szabó Magdolna néprajzkutató 17 darabos szalmakalap-gyűjteménye is, melyet a székelyföldi szalmakészítést bemutató doktori disszertációjához (SZABÓ 2008) végzett kutatás közben gyűjtött, így ezek a jól adatolt darabok kiegészítik a mezőségi gyűjtemém révén bekerült kalapokat.

8 A terepre szkennert is viszünk magunkkal, hogy a gyűjtés során előkerült archív fotókat a helyszínen digitalizáljuk, így az eredeti fényképek a család tulajdonában maradhatnak.

Az OTKA-kutatás keretében 2008-ban Hétfaluban, 2009-ben és 2012-ben Háromszéken, 2010-ben Mezőségen, 2011-ben Gyimesben szerveztünk felmértáborot. Ezek célja az adott vidék alapos feltérképezése, dokumentálása, a leendő múzeumi épületek kiválasztása volt. A táborokba építész és néprajz szakos hallgatók is jönnek velünk, ezáltal a terepmunka a következő generáció nevelésében is fontos szerepet kap. A helyszínen megismertük a településen élők mindennapjait, szokásait, a jellemző mesterségek még élő képviselőiről pedig filmet készítettünk – ilyen például az inaktelki bútorfestés (VASS 2009. 123–140), a vajdakamarási és a széki szalmakalap-készítés⁷ –, végigkísérve a munka folyamatokat is, hogy a leendő kiállítás keretében mind ezt megjeleníthessük és átadhassuk a látogatóknak.⁸

A múzeum munkatársai által Erdélyben végzett kutatások a romániai örökségvédelem számára is segítséget nyújtanak, többek között az épített örökség helybeli megvédéséhez járulunk hozzá a gyűjtéseinkkel és a részletes dokumentációk elkészítésével. Így sokkal komplexebbé válik a munkánk: nemcsak a múzeumi adattárban őrizzük meg a jövő nemzedékek számára a dokumentált anyagokat, hanem a helybeli védettséget is erősítjük azáltal, hogy közkinccsé válhatnak a múlt emlékei. Szomorú tapasztalatunk, hogy a kutatás elején dokumentált épületek jelentős része már eltűnt, és csak a mi értékmentő tevékenységünk révén ismerhetik meg az érdeklődők az egykori értékeket. Tudatában

4. kép. Mit rejt a padlás?
Homoródalmás, 2006
Vass Erika felvétele

vagyunk annak, hogy a nemzeti identitás erősítésében nagy szereppel bír, hogy a lakosok szembesülhessenek saját gyökereikkel.⁹

A kutatás kapcsán összegyűjtött anyagok (filmek, fényképek, a diktafonra vett hanganyagok és azok 2100 oldalnyi legévelt változata, a 97 portáról és öt unitárius templomról bekerült manuálék és felmérések, fénymásolt szakirodalom, kéziratok stb.) mind a múzeum adattárába kerültek, megalapozva egy olyan erdélyi adatbázist, amely Erdély épített, tárgyi és szellemi kulturális örökségének nélkülözhetetlen forrása lesz. Az interjúk teljes leírását azért tartom fontosnak, mert így később azok a részletek is használhatók lesznek, amelyek közvetlenül a publikációkban nem szerepelnek, de a tárgyszavas adatbázis segítségével például egy tisztálkodás-takarítás tematikájú hasznosítási terv vagy rendezvény kapcsán könnyen lehet olyan interjúrészletet találni, amely az új program hiteles alapját jelenti.

Erdélyi gyűjtésünk eddigi eredményeit az *Erdély virágai. Egy kutatás pillanatképei 2006–2011* című kiállítás formájában adtuk közre látogatóinknak.¹⁰ A kiállításához fotópályázatot hirdettünk a látogatóink között: olyan amatőr felvételeket vártunk, amelyek az elmúlt három évben Erdélyben készültek, és amelyekhez a készítőik röviden leírták a kép készítésének történetét. A fotópályázat célja az volt, hogy a Skanzen a régióval kapcsolatos tudását azokkal az élményekkel, gondolatokkal, történetekkel, fotókkal is bővíthesse, amelyekkel látogatói gazdagodtak erdélyi kirándulásaik, útjaik során. A beküldött fényképekből és történetekből havonta megújuló válogatás került be a kiállításba, a legjobbnak ítélt fotó készítője pedig részt vehetett a 2012-ben Háromszéken rendezett felmérőtáborban. A kiállítás középpontjában egy önreflexív rész állt: az első, Homoródalmáson szervezett tábor alapján ismer-

9 A 12–14 főt megmozgató felmérőtáborok mellett sok egyéni kutatásra is lehetőség nyílt, én többek között Csíkszentsimonban (innen még 1999-ben szállítottak a múzeumba egy lakóházat [BERÉNYI-BUZÁS 2002. 221–232]), Homoródalmáson, Gyimesben kutattam, illetve a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai-ösztöndíjának segítségével bejártam Hunyad megye 42 települését, ahol magyarok éltek vagy élnek (VASS 2012a). Az OTKA nemcsak a múzeum alkalmazottainak gyűjtését tette lehetővé, hanem erdélyi kutatók munkáját is, így például Gazda Klára egy háromszéki földbirtokcsalád kapcsolattrendszerét tárta fel az általa megörzött gyászjelentőkön keresztül (GAZDA 2011. 95–123), Kinda István pedig a leendő épületegyüttes számára két filmet készített: 2009-ben a vargasi méhészetéről (KINDA 2011. 167–177), 2012-ben pedig a nagybacioni cserépvetésről. Olyan is előfordult, hogy az elért eredményeinkkel mások kutatását tudtuk segíteni. Például a Hunyad megyei Lozsádon végzett gyűjtéssel hozzájárulhattam a Néprajzi Múzeum Kiss Margit vezette NKA-kutatásához: a korábbi lozsádi templom famennyezetének hét darabja a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe került, Kiss Margit a bekerülésre vonatkozó dokumentumokat tárta fel (KISS 2012), én pedig a lozsádi parókian talált iratokat (VASS 2012b).

10 A kiállítás kurátora Vass Erika, rendezője és grafikai tervezője Buzás Miklós volt, közreműködött Andrikó Katalin, Bardóczi-Tódor Enikő, Batáriné Tóth Irén, Bereczki Ibolya, Hugyecsek Balázs, Jakab Dániel, Jakab Judit, Kovács Zsuzsa (VASS 2011). A Skanzen Galériában 2011. november 11.–2012. április 10. között látható kiállítást 2012 folyamán a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban, a csíkszeredai Csíki Székely Múzeumban, végezetül pedig a gergyószentmiklósi Tarisznyás Márton Múzeumban mutatták be.

tettem a munka különböző szakaszait a ház kiválasztásától a felméréseken, tárgygyűjtéseken keresztül az épület bontásáig és a restaurálásig. Ebben az egységben a munkánkat ábrázoló fotók, dokumentumok kerültek ki, melyeken keresztül a látogatók bepillanthattak a terepmunka kulisszái mögé. A kiállítás múzeumpedagógiai foglalkoztató része egy homoródalmási szobát elevenített meg: restaurátor munkatársaim a falakra a festett bútorok kontúrjait rajzolták, amit a foglalkozáson részt vevő gyerekek festettek ki. A festett bútor mintáit a gyerekek át is rajzolhatták papírra: a Jakab Dániel által restaurált, 1861-ből származó, 206 × 80 × 37 centiméteres tálas alapján 1:1-es méretben készült matricát a kiállítóterem üvegfalára ragasztottuk.

Az Erdélybe utazók közül nagyon sokakban olyan kép él, miszerint Erdély az ősi, autentikus vidék, ahol sok minden megmaradt a korábbi századokhoz hasonlóan romlatlannak. Valójában azonban a 20–21. század fordulóján Erdélyben is rohamos gazdasági fejlesztések indultak meg, melyek következtében néhány éven belül eltűnik az elmúlt évszázadok alatt felhalmozott értékek jelentős része. A modernizációs folyamatok a tárgykészletre is kihatnak: míg korábban az volt a jellemző, hogy a legtöbb család fő maga készítette el a háztartás számára szükséges tárgyak nagy részét, ma már mindenki a boltokban kapható műanyag vagy fémedényeket veszi meg.

A modernizációs folyamatok felgyorsulását különösen Gyimesben érzékelem, ahová 1998 óta rendszeresen visszatérek (VASS 2010). 2011 nyarán Gyimesben szerveztünk felmérőtábort, melynek keretében a múzeumi bemutatáshoz kerestünk és mértünk fel épületeket. Amikor 2012 novemberében Buzás Miklóssal visszatértünk Gyimesbe, a felmért épületek közül volt olyan kaliba, amelyet addigra tulajdonosa – egyik fő adatközlőm, akinek évek óta mesélek a munkámról és arról, hogy ne dobja ki a régi holmikat – elbontott, mert már ősdinak tartotta. Egy faházat pedig, melyben egy idős özvegyasszony él, az egyik unoka műanyag ablakokkal és ajtókkal látott el, a régi nyílászárók tüzre kerültek. A fiatalok számára ugyanis az öreg ház nem jelent értéket, csupán a nagymama halála utáni hasznosítást és a fűtési költségek csökkentését vették figyelembe (Magyarországon szerencsére vannak olyan példák, ahol a parasztház ablakait úgy cserélik ki, hogy asztalossal a korábbi stílusban készíttetnek új fakeretet, és abba helyezik el a hőszigetelt üveget).

A tárgykészlet kicserélődésével változik a tárgygyűjtési stratégia is, hiszen az újabb tárgyaknak is be kell kerülniük a gyűjteménybe, amennyiben a kiválasztott lakóház bemutatási időpontja a jelen időszak. A fényképek terén ennél jóval korlátlanabbak a lehetőségeink (itt a tárhelyek kapacitásának bővítése, a digitális technológia adatvesztési problémáinak kiküszöbölése a feladat), hiszen digitális gépet használva már nem kell számolni, hányadik filmkockát használtuk el, és így az épületek és a berendezés minden részletét megörökíthetjük. Ez persze a későbbi felhasználók esetében már magával hozhatja a kiállítás-technika változását is, újabb és újabb interaktív elemek bevonásával. A fényképek készítésekor ügyelni kell arra, hogy jól adaltok legyenek, hiszen az utókor számára csak így lehetnek hiteles források.

A tervezett *Erdély* épületegyütteshez 2007 óta biztosít forrást a Nemzeti Kulturális Alap, ennek segítségével vásárolhattuk meg és szállíthattuk Szentendrére a homoródalmási és lozsádi lakóépületeket, illetve a rákosdi csúrt, továbbá az épületek berendezéséhez szükséges tárgyakkal tudjuk évről évre gyarapítani a gyűjteményünket.

A szabadtéri muzeológia szempontjából a múzeumba került házak is műtárgynak számítanak, megvásárlásuk és bontásuk során törekszünk arra, hogy mindet adatot rögzítsünk. A kiválasztás időszakában igyekszünk minél többet megtudni az egykor ott élt személyekről, amennyiben lehetséges, anyakönyvek révén összeállítjuk a családfát, hogy rekonstruálhassuk az egykori családot. Lehet, hogy majd épp ez segít a bemutatás idejének kiválasztásában.¹¹ Nagyon izgalmas feladat a család tulajdonában megőrzött iratok, levelek, fényképek átnézése, a más családoknál vagy levéltárban folytatott kutatás pedig olyan analógiák napvilágra kerülését hozhatja, melyek szintén előrébb viszik a berendezés hiteles rekonstrukcióját. Homoródalmási terepmunkám során két parafernum levelet találtam, 1899-ből és 1905-ből, ezek tárgyösszeírása is nagy segítséget jelent. A múzeumi kivitelezéshez szükséges újrakészítési és berendezési javaslat elkészítése mellett Jakab Lászlóné kertészmérnök, a múzeum munkatársa minden egyes portához etnobotanikai tervet készít, ami az adott településen végzett gyűjtésen alapszik: a múzeumi telkekre csakis olyan növényeket telepítünk, amelyek a településen is fellelhetők voltak.

A konkrét családtörténetek mellett lesznek olyan házak is, ahol nem a család, hanem az adott közösség kerül a középpontba: a már említett Hunyad megyei

¹¹ Például a *Dél-Dunántúl* tájegység faddi házában többek között azért 1907 karácsonyát választotta Zentai Tünde, mert a család második gyermeke pár nappal korábban született.

5. kép. Önöntés Magyarzsákodon
Magyarzsákod, 2005
Vass Erika felvétele

kutatásomra építve a lozsádi házban a szórványmagyarokról, az asszimiláció folyamatáról fogok kiállítást rendezni.

Eddig négy lakóházat sikerült lebontani: 1999-ben a csíkszentsimonit, 2008-ban a homoródalmásit, 2009-ben a lozsádit, 2011-ben pedig a szilágyerkedit. Természetesen a többi helyszínen is megtörtént a házak kiválasztása, de megvásárlásukhoz még hiányzik a szükséges anyagi fedezet. A bontást mindig falkutatás előzi meg, melynek során rétegről rétegre haladva tárjuk fel a festést, így derülhet ki, hogy korábban milyen színvilág határozta meg a falak festését, Homoródalmáson pedig az utcai front két ablaka között az építés idejéből származó, szász hatást tükröző sgraffitós díszítés került elő. Különösen ügyelünk a nyílászárókra és a tüzelőberendezésekre vagy egykori cserepesek vélhető helyére, hogy kiderüljenek az átépítések, méretbeli módosítások. Homoródalmáson ugyan már elbontották a cserepest, de a falkutatás során sikerült megállapítanunk a méretét, más portákon pedig még előkerült néhány csempe (volt, ahol a padláson a lyukas tető alá tették esőfogónak, volt, ahol csirkeitatóként használták), így korabeli fényképekkel, rajzokkal kiegészítve már megtervezhető a cserepes, darabjainak gyártása pedig hiteles alpból indulhat ki. Ideális az lenne, ha a tárgyvásárlásra az épületbontással egyidejűleg kerülhetne sor, de ez szintén anyagi okok miatt nem minden esetben oldható meg.

A tárgyvásárlás elsődleges kritériuma a telepítési koncepcióban szereplő épületek berendezése, így kerülhető el a parttalanság; az anyagi lehetőségek mellett mindig az határozza meg, hogy a családtörténettel összhangban mely időszaknak megfelelően rendezzük be a házat, melyik kor elevenedik meg ott. Ennek alapján Homoródalmáson a 2007–2009-ben végzett gyűjtésem során az 1890-es éveket bemutató időszakhoz elsősorban a 19. századi festett bútorok vásárlására koncentráltam, így sikerült megvennem festett ládákat, padlálákat, egy „kamarás” asztalt, egy ágyat,

egy ágyvéget, egy kendőszeget és két falitékát. Ezekből az 1890-es évekre szeretném berendezni a házat. Ugyanakkor, ha hosszú távon gondolom végig a múzeum jövőjét, akkor az is jó lenne, ha arról a településről, ahonnan ház kerül a múzeumba, nemcsak az adott korszak bútorait vennék meg, hanem más-más korszakból származókat is. Ezzel lehetőséget teremthetnének a leendő muzeológusnak a ház majdani hasznosításához, hiszen én most viszonylag könnyen tudnék az 1950–1980-as évekből tárgyegyüttest vásárolni, ami ötven év múlva már sokkal nehezebb lesz, de anyagi korlátok miatt kénytelen vagyok figyelmen kívül hagyni ezeket a lehetőségeket, és szorosán csak a koncepció alapján folytatni a munkámat. Homoródalmásnál maradvá: 2007-ben egy lakatlan házban a 20. század első feléből származó, nagyon megkímélt állapotú bútoregyüttest találtam, de mivel Homoródalmáson a festett bútorokra koncentráltam, és az anyagiak arra voltak csak elegendők, ezt az együttest nem vásároltam meg. Persze kisebb tárgyak esetében könnyebb a változásvizsgálat tárgyi megjelenítésének kivitelezése. 2011 őszén a szilágykeredi ház bontásakor végeztem tepermunkát Gyenizse Anikóval az 1900-as évek elejétől kezdve nagyon sok szőtt, hímzett textíliát találtunk, melyek jól tükrözik a 20. századi technológiai és stílusbeli változásokat. Amennyiben lesz rá mód, szeretném, ha ezekből egy-egy sorozat bekerülne a gyűjteményünkbe, ami ugyan az időbeli sokféleség miatt az enteriőrben nem lesz látható, de termes kiállítás rendezéséhez kiváló anyagot nyújt, kiegészítve a készítőikkel vagy azok leszármazottai-val készített filmmel, ami a textíliákat tágabb kontextusba, többretű megközelítésbe helyezi.

A tárgyvásárlások menetét főleg a pályázati lehetőségek határozzák meg. Az első és máig legemlékezetesebb helyszín Homoródalmás, ahol 2007-ben és 2008-ban végezhettem vásárlással egybekötött tepermunkát. Eddig összesen 446 tárgy került be Almásról, a legegyszerűbb vésőtől a kvalitásos bútorig. Munkám első fázisában a múzeumi bemutatásra megvásárolt ház eredeti tulajdonosait kerestem fel, akik Székelyudvarhelyen éltek. Zoltán Gizella 1930-ban még ebben a házban született (Vass 2007. 557–569). Tőle 209 darab tárgyat tudtam megvásárolni, melyeket szintén almási születésű férje házában őriztek. Sajnos az újabb tulajdonos eladta a házban maradt festett bútorokat, így másikat kellett keresnem helyettük. Először azokba a házakba mentem el, amelyeket az építésszek felmértek. Ezek hasonló korúak voltak, mint a megvásárolt ház, ezekben remélhettem még hasonló bútorok meglétét, ha másutt nem, legalább a padláson. Később már szinte mindenki tudta, hogy régi tárgyakat keresek, és helyi segítők ajánlották, kit érdemes felkeresnem. Lakatlan házba is eljutottam, ahol olyan érzésem volt, mintha még az 1950-es években megállt volna az idő. Gyűjtéseim során szétnéztem a padlásokon és a csűrökben, melléképületekben, mert a számomra értékes 19. századi tárgyak már használaton kívül kerültek, de szerencsémre a paraziti mentalitás része, hogy semmit nem dobnak ki, hanem elrakják, hogy jó lesz az még valamire. E munkám során elsősorban ládákat, padokat, falitékákat tudtam vásárolni, de egy ágyat és az asztalokat már csak kereskedőtől tudtam beszerezni. Székre mint a használatnak leginkább kitett tárgyra nem akadtam, ez biztosan másolatban készül majd el, amihez jó analógiát jelent a helyi kultúrházban megőrzött gyűjtemény, de megnéztük a székelyudvarhelyi múzeum és a budapesti Néprajzi Múzeum anyagát is, ahol nagyon szép homoródalmási tárgyakat őriznek. A házról házra járás sok időt igényel, viszont közben mindig megismerem az eladó életét, a tárgyak pedig régi emlékeket csalogatnak elmé a tulajdonosból. 19. századi textíliák felbukkanására szintén kevés esély van már terepen. Almáson az volt a szerencsém, hogy egy csűrben tárolt festett ládában ráleltem egy egérfészekre, vagyis egy zsákra, amelyben egy csomó kidobált textília volt. Ezeket zsákostul elhoztam a múzeumba, ahol textilrestaurátor munkatársam, Papp Erzsébet a zsákban fellelt darabok közül sokat meg tudott menteni.

Itt szeretnék szólni az érték fogalmáról is – kinek mit jelent ez a szó? Számomra elsősorban mindenképpen a letűnt korokból megőrzött tárgyakat, legyen az egy esőfogó csempé vagy egy padláson porosodó cserépedény. Ha például egy hiányos bokállyra lelek, azt is elhozom, hiszen analógiának mindenképpen jó lesz még. A tárgyvásárlások részét képező alkudozás során viszont mindig az derült ki, hogy a helybelieknek nem ezek jelentik az értéket, hanem olyan tárgyak, amelyeket még saját maguk is használtak. Egyrészt a mezőgazdasági eszközök, másrészt a kenderfeldolgozás tárgyai, például olyan szövőszék, amelyet az eladó a szüleitől férjhezmenetelekor kapott, és amelyen Udvarhelyre költözésükig, az 1960-as évek elejéig rendszeresen szőtt, és amelyet „még lehet használni”, vagyis a megélhetéshez szükséges textíliákat előállíthatja, és pénzért kereshet vele. (Gyimesben még több olyan idős asszonnyal találkoztam, akik mind a mai napig használják a szövőszéküket, a rongyszőnyegekhez fonalat az elhasznált műszálás pulóverekből, kardigánokból nyernek.) Ugyanígy értékesnek tartják a saját szövésű textíliákat, amelyek bizony sok munkaóra befektetésével születtek meg. A vásárlás végén próbálunk minden tárgyat beárazni.

Azon pályázatok esetében, amikor a kiírás előre meghatározott tárgylista és szándéknyilatkozat alapján történő vásárlást írt elő, háttérbe szorult a tárgyak terepen való vásárlása. Ezt csak néhány olyan személlyel tudtuk megbeszélni, akiket régóta ismerünk, és megértették, hogy több hónap múlva fogunk visszajönni a tárgyakért, amelyeket addig meg kell őrizniük. Ilyen volt 2012-ben Gyimes, ahol Csonka-Takács Eszterrel 121 darab tárgyat vásároltunk vagy kaptunk ajándékba a sokéves ismeretségnek köszönhetően. A tulajdonosok helyébe elsősorban magyarországi gyűjtők, kereskedők kerültek eladóként, ami olyan szempontból volt nyereséges számunkra, hogy elsősorban a 19. század ma már terepen nem gyűjthető tárgyaival gyarapodhatott a múzeum (például kerámiák, festett bútorok, kalotaszegi népviselet darabjai).¹² Persze arra is volt példa, hogy erdélyi kereskedők nem várták meg, hogy visszatérjek a pénzzel, addigra már másnak adták el a tárgyat; számukra lényegtelen, hogy az múzeumba vagy például Németországba kerül-e.

Röviden szólok a logisztikai nehézségekről is. A nagy távolságok (a legközelebbi kutatópont, Szilágykerked 440 kilométer, a legtávolabbi, Forrófalva pedig 900 kilométer) miatt egy-két napra nem érdemes elutazni, csak ha az adott településen legalább egy hetet töltünk. A vásárláskor mindig kérdéses, hol tudjuk összegyűjteni a megvásárolt tárgyakat. Volt, ahol üres bolthelyiséget béreltünk ki erre a célra, másutt a lelkes ajánlotta fel a csűrjét. A szállítást a távolságok miatt kinti fuvarozócég végzi – csak Szilágykerkedről szállították a tárgyakat a múzeum teherautójával –, viszont mi csomagoljuk őket, hogy biztosan szakszerűen helyezhessék el a gépkocsin, és épségben megérkezzenek a rossz utakon is Szentendrére. Mindig jelen vagyunk a rakodásnál is, hogy minden rendben menjen, minden megvásárolt vagy ajándékba kapott tárgy felkerüljön a teherautóra.¹³

A múzeumba bekerült tárgyak megelőző állagvédelemben részesülnek, vagyis a fa alapanyagúak először gázosításon esnek át, a textileket a textilrestaurátor kitisztítja, a kerámiákat lemosják. A nagyobb tárgyak azonnali restaurálására nincs mód, csak kivételes esetben.¹⁴ A gyűjteménybe került tárgyakat beletároljuk és lefotózzuk. Ez azért is előnyös, mert a számítógépes rendszer segítségével könnyen visszakereshetők lesznek a tárgyak, és gyorsan megállapítható, milyen tárgyai vannak már az adott faluból.

A gyűjtés során nemcsak a leendő műtárgyak megszerzésére kell figyelniük, hanem a múzeumi foglalkozások alapjául szolgáló demonstrációs tárgyakéra is. Így például mezőségi szalmakalpok másodpéldányként nemcsak a műtárgygyűjteménybe kerültek, hanem a demonstrációs tárgyak közé is, ezeket a leendő kiállításban akár fel is próbálhatják a látogatók. Sokszor kapunk telefonon vagy levélben látogatói felajánlásokat is, amelyek révén nagyon jól hasznosítható tárgyak is bekerültek már a gyűjteménybe, viszont arra is számos példa akad, amikor a felajánló lomtárnak tekinti a múzeumot, ahová minden olyan tárgyat elvihet, amelynek otthon már nincs helye. A látogatók felajánlásai terén nagyobb dömpingre majd az épületegyüttes építése idején számítok, amikor még több hírforráson keresztül jut el az emberekhez az információ. Ezekben az esetekben arra kell ügyelniük, hogy azonos tárgytípusból (például 20. század második feléből származó korondi kerámia) szelektáljunk, mert a múzeum raktárainak befogadóképessége véges.

Összességében úgy érzem, 2006 óta nagy utat tetünk meg, az adattárunkban és a műtárgyraktárainkban külön erdélyi részleget hoztunk létre, ami egyrészt további kutatásoknak, másrészt a leendő épületegyüttesnek ad hiteles alapot. Az eddigiekből is látható, mennyire összetett az épületegyüttesrel kapcsolatos munka, ami mind tematikájában, mind jellegében sok mindenben a terep adta lehetőségek függvényében alakul, és így a kísérletező útkeresésnek is teret enged. A kutatásainkat a jelenleg zajló OTKA-program keretében a terveinknek megfelelően folytatjuk, és bízom benne, hogy hamarosan sor kerül az építési munkálatok megkezdésére is.

---

12 A műkereskedelemnek a néprajzi muzeológiai tárgygyűjtésben betöltött szerepét a 19. század végétől a 21. század elejéig ismertette tanulmányában Kemecsi Lajos (KEMECSI 2007. 57–59).

13 A kiviteli engedélyek megszerzése többnapos procedúra: a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal megyei kirendeltségeinek felkérésékor megkaptuk a kitöltendő űrlapokat és annak a néprajzos szakértőnek a nevét, aki rendelkezik a szükséges felhatalmazással. A szakértő az egyeztetést követően kiment a faluba, ahol összegyűjtöttük a tárgyakat, és elkészítette a hivatal számára a dokumentációt, ami minden egyes tárgyról részletes leírást és méreteket tartalmaz. Csíkszeredában mindezt magyarul tudtuk intézni, de Zilahon tolmács segített nekünk, illetve az angol volt a közvetítő nyelv. A tárgylista mellé minden egyes tárgyról két példányban színes fényképet is le kellett adnunk, majd vártunk az engedély kiadására, ami a hivatal munkatársainak segítőkészsége révén a következő napra el is készült.

14 Jakab Dániel a Képzőművészeti Egyetem Restaurátor Tanszékén írt szakdolgozatához a korábban már említett, 1861-ből származó tálast választotta, így ez a darab már a látványtárban nézhető meg.

Irodalom

BALASSA M. Iván

2007 Erdély a magyar szabadtéri muzeológia-ban. Ház és Ember, 20. sz. 203–224.

BALASSA M. Iván – CSERI Miklós (szerk.)

1999 Népi építészet Erdélyben. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum.

BÁLINT János – BUZÁS Miklós – CSERI Miklós – SÁBJÁN Tibor

1999 Egy tarcsafalvi lakóház bontásának tapasztalatai. In BALASSA M. Iván – CSERI Miklós (szerk.): Népi építészet Erdélyben. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 147–164.

BERÉNYI Mariann – BUZÁS Miklós

2002 A csíkszentsimoni lakóház bontása kapcsán. Ház és Ember, 15. sz. 221–232.

BUZÁS Miklós – VASS Erika

- 2010 Két kép. Lozsád népi építésze 1908, 2008. Acta Siculica, 579–588.
- 2011 A homoródalmási építészeti kutatások eredményei. Ház és Ember, 23. sz. 21–52.

GAZDA Klára

2011 Egy háromszéki földbirtokos család és kapcsolatrendszere. Ház és Ember, 23. sz. 95–123.

IMHOF, Arthur E.

1992 Elveszített világok. Hogyan gyűrték le eleink a mindennapokat – és miért boldogulunk mi ezzel oly nehezen. Budapest, Akadémiai Kiadó.

JANKÓ János

1897 Az ezredéves országos kiállítás néprajzi faluja. Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság.

KEMECSEI Lajos

- 2007 Műkereskedelem és néprajzi muzeológia. Magyar Múzeumok, 13. évf. 2. sz. 57–59.
- 2008 A Felföldi mezőváros tájegység megvalósítása a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. Ethnographia, 119. évf. 55–78.

KINDA István

2011 Meszesek. Népi iparűzés Vargyason a 21. században. Ház és Ember, 23. sz. 167–177.

KISS Margit

2012 A lozsádi református templom famennyezet tábláinak múzeumba kerülése. In Kiss Margit (szerk.): Festett famennyezetek, templomi faberendezések állami és egyházi fenntartású közgyűjteményekben. Internetcím: <http://nmimm-katalogus.hu/?p=168>.

NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna

2012 Új módszerek és eszközök szabadtéri múzeumok állandó kiállításainak létrehozására. (Doktori disszertáció.) Debreceni Egyetem, néprajzi doktori program. Internetcím: <http://gany.medes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/132484/5/Doktori%20ertekezes-t.pdf>.

SZABÓ Magdolna

2008 Szalmakötő háziipar Erdélyben. (Doktori disszertáció.) Szeged–Budapest. Internetcím: <http://doktori.btk.elte.hu/folk/szabomagdolna/diss.pdf>.

TÁNCZOS Vilmos

2000 Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék. Csíkszereda, Pro-Print.

VASS Erika

- 2007 Ház a Homoród mentéről. Acta Siculica, 557–569.
- 2009 Festett bútorok egy kalotaszegi településen. Ház és Ember, 21. sz. 123–140.
- 2010 A búcsú és búcsújárás mint rituális dráma. Szeged, szerzői kiadás.
- 2011 Erdély virágai. Egy kutatás pillanatképei 2006–2011. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum.
- 2012a A Hunyad megyei református szórvány-magyarság. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum.
- 2012b Lozsád református lakossága és temploma. In Kiss Margit (szerk.): Festett famennyezetek, templomi faberendezések állami és egyházi fenntartású közgyűjteményekben. Internetcím: <http://nmimm-katalogus.hu/?p=168>.

VASS Erika – BUZÁS Miklós

2007 Erdélyi épületgyűttes a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. Telepítési koncepció 2006. november. Ház és Ember, 20. sz. 227–266.

The possibilities of developing the collection of the Open-air Ethnographic Museum with a group of buildings from *Transylvania*

The Open-air Museum's aim in creating the planned *Transylvania* group of buildings is to show visitors the peasant architecture and ethnographic characteristics of Transylvania through fifteen houses, a Unitarian church and hydraulic machinery and thereby to take part in preserving and bringing together the Hungarian cultural heritage beyond the borders and making it available to society. The museum will be paying a long outstanding debt of Hungarian ethnology by expanding the themes covered by the museum to include the colourful popular culture of Hungarians beyond the borders.

The article sums up the experiences of recent years, showing the many methods applied and the complexity of the task.

Stand by. Az eleven, a holt és a néprajzi gyűjtemény Készlet, várakozás – múzeumok, gyűjtemények

Alighanem Klotz Miklós fotográfus *Stand by Erdély XXI.* fényképválogatása (KLOTZ é. n.) a néprajzi-antropológiai terepi fényképezés egyik legizgalmasabb 21. századi „hazai” gyakorlati megvalósulása – még ha őt nem is ez a szándék vezette megalkotásakor.¹ Nemcsak a fényképfelvételek lenyűgöző minősége, a fotográfus elismerten magas technikai-módszertani felkészültsége vagy akár a készített és katalógusban is publikált képek „sűrű” jelentéstelítettsége miatt (BÁN 2008. 191), hanem egyáltalán, a másik, az idegen emberek sorsának figyelmet szentelő magatartás, a világ múlására a fénykép időtlenségbe merevítésével való válaszadás *régimódi* gesztusa, valamint a vándorfotográfus 19. század végi léthelyzetei romantikus, 21. századi újraélésének igénye okán is. Klotz 2000-es években tett erdélyi útjai során nemegyszer valami olyasféle dolgot csipett el saját készítésű Argentum fakamerájával, és tett közzé emberi kiállításával, ami – miként azt mondani szokás – nagyon is benne van a levegőben. Ez az, amit Szűcs Erzsébet a jellemzően hosszú expozíció idejű, „fényrel rajzolt” fekete-fehér képek kapcsán így fogalmazott meg: szembenézés a várakozással (KLOTZ é. n.). De nem csak Romániában van ez így, Magyarország belső periferikus, „határszéli” vidékein úgyszintén, még a nyugati fertályon is; sőt – megkockáztatom – talán egész Európa, ha nem a hagyományos életformáknak és életmód-mintáknak hátat fordító földkerekség minden „hátrahagyott” szegletében (1. kép).

A finom tapintású katalógust kinyitva a behajtott fülön ez olvasható: „*Stand by ang.*, idegen eredetű szóátvétel egy olyan korban, amikor már nincs feltétlen törekvés direkt átvételek helyett anyanyelvi kifejezések megteremtésére. Jelentéskörébe tartoznak olyan személyek és dolgok, amelyek folyamatos készletben, ám tétlenül, az események befolyásolásának lehetősége nélkül várják, hogy szólítsák őket vagy szükség lesz rájuk. Ilyenek lehetnek:

- repülőgépre jegyet nem foglaló, az utolsó pillanatban megnyíló utazási lehetőségre váró utasok;
- a teljesen nem áramtalanított, készletben hagyott elektromos készülékek;
- színházban a főbb szereplők helyére betegség vagy sérülés esetén beugró tartalékszínészek;
- jelenlévő, de visszahúzódó, az ottlétükkel nem tüntető személyek;
- a valami mellett kitarító, valamely eszméhez vagy döntéshez hű maradó emberek.”

A „várakozók” sorát élményvilágunk sok területéről merítve folytathatnánk. Ám megkerülhetetlen témánk, a gyűjteményfejlesztés és annak stratégiái kapcsán rögtön igencsak ide kíváncsoznak a hazai múzeumi raktárak mélyére „rejtett”, soha vagy elenyészően ritkán kiállított műtárgyak hihetetlen tömegei – még ha közzétételre e „múzeumlerakatok” (KORFF 2012. 219) egy része bizonyára még csak nem is méltó. De szintúgy a lehetséges „terepeken” a gyűjteménygyarapításra valamiért egyszer talán alkalmasnak ítéhető, de még a magánházak padlásain, udvarain, valamikor nyüzsgő étellel teli, de az elmúlással üresen maradt szobák szekrényeiben szunnyadó régiségek is. Akárcsak a Klotz-féle fotókon szereplő emberek kezében attribútummá nemesedő, vagy ki tudja, még hol és merre található, kallódó, tárolódó, tán meglepően precízen megóvott paraszti munkaeszközök vagy akár egykor lélekkel teli falusi háztartások ma hasznavehetetlenségére ítélt egykori presztízstárgyai és egyéb, a néprajzos muzeológusok érdeklődési körébe még nem került, mert még általuk fel sem fedezett, még meg nem talált családi relikviák ezrei, a kortárs tárgykultúra „dibdáb” darabjainak végtelen milliói. „Voltaképpen nem mi vetettünk véget a használati értéknek, a rendszer maga számolta föl azt túlermeléssel. [...] Olyan sok üzenet

¹ Ezúton is köszönöm Sellyei Tamás Ottónak, hogy felhívta figyelmemet a fényképfelvételekre.

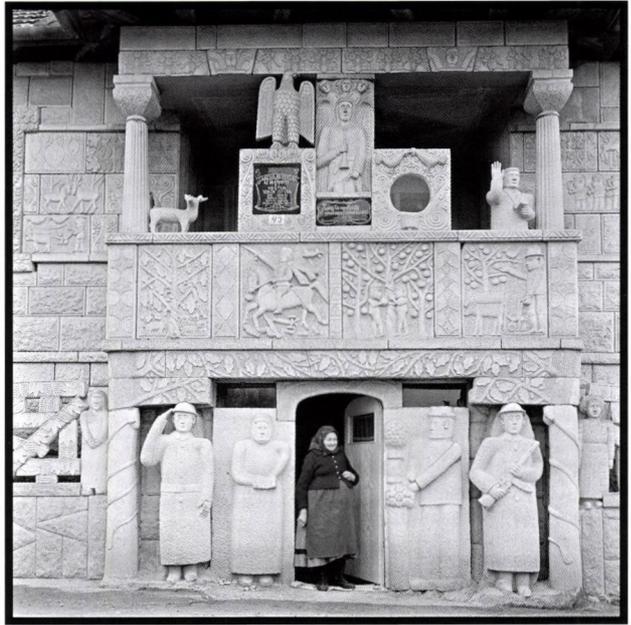
1. kép. Botár Árpád és Botár Árpai
gazdálkodók
Torockó, 2010
Klotz Miklós felvétele

és jel keletkezik és terjed, hogy már soha nem lesz idő elolvasni őket. Szerencsénkre!” – írja Jean Baudrillard, és azt hiszem, mélyen igaza van (BAUDRILLARD 1997. 33–34). Sőt, a „várakozóknak” ebbe a sorába illeszthetők a lehetőségeik szerint csak ajándékozás, csere vagy pályázati támogatás segítségével gyarapodni képes egyes hazai muzeális közgyűjtemények is. És nem utolsósorban az évtizedekkel ezelőtt mára elképzelhetetlen méretű apparátussal dolgozó, a néprajzi tájakhoz kötődő tárgyi kultúrákat egykor tömegével (néprajzi) múzeumi tárgyakká transzformálni képes (FEJŐS 2000. 19) „megyei múzeumok” – ó, *tempora mutantur et nos mutamur in illis* –, azok helyenként és időnként üresen tátongó folyosói, kiállítótermei. Most már visszatekintve a múltbeli kutatói és a mindenkori helyi, megyei politikai igényekhez igazodó intenciókból, a mindenkori hatalmi és politikai dimenzióktól terhes vágyakból és szándékokból megörökölt „megyei hatókörű városi” múzeumok sorsára és az oly sokszor kritizált „megcsontosodottságukra”, azt hiszem, számos megközelítésen keresztül (például jogtörténeti, közgazdasági, politikatörténeti, kultúraszociológiai stb.) lehetne levezetni jelenlegi nehézségeiket. Talán lenne is értelme ennek az időben közelre s távolabbra tekintő műtelelemzésnek, akár egyenként is.

Ám a nézőpont, melyet most mégis inkább képviselnék, az egyfajta, a hazai regionális múzeumok jelenbeli társadalmi-kulturális összefüggéseire fókuszáló, társadalom- és kultúratudományi (ön)reflexiókon nyugvó megközelítés vagy inkább a megítélésükre tekintettel lévő problémaérzékenység. Így érvelésem alapvetően a gyűjteményfejlesztés szélesebben értelmezett társadalmi összefüggéseire igyekszik fókuszálni, és kevésbé a „gyűjteménybe fordulás” lehetséges operatív, csak a muzeológusok számára releváns módozataira.

„Mi a feladata most egy vidéki néprajzi múzeumnak?”

A fenti kérdést Bátky Zsigmond 1906-ban, az elmúlt évszázad alatt is már sokat hivatkozott, a hazai néprajzi muzeológiát végső soron megalapozó, „*útmutató*” kötetében tette fel (BÁTKY 1906. 8). Nem véletlenül idézem őt, hiszen már maga a hivatkozás is mutatja, hogy néprajzi tárgyakat gyűjteni a 21. században legalább annyira régimódi dolog, mint Klotz módjára vidéki embereket fényképezni rurális „kisvilágokban”; az inusztriális nagyvárosoktól vagy a *horribile dictu* globális városoktól (*Global City*) távoli, tradicionális karakterükben megmaradt, nosztalgikus és esélytelenségükben is megható, de legalább ennyire nyugalmas tájakon. A valóság is leginkább

2. kép. Török Istvánné – kőfaragó férje által épített házuk előtt
Magyarvista, 2002
Klotz Miklós felvétele

az, hogy sem ezt, sem azt nem sokan teszik, és igazából nem minden gyűjtemény esetében olyan nagyon egyértelmű, hogy mit is kellene még egy néprajzos muzeológusnak gyarapítania rajta. Persze – és ez nem teljesen önellentmondás – a néprajzos muzeológusok mint gyűjtők „reménytelen” helyzete nem jelenti azt, hogy a „paraszti világ” ma már senkit sem érdekelne, sőt. De – minő distinkció! – például irodalmár-, archeológus-, művészettörténész-, történész- vagy helytörténészszemmel és -metodológiával vizsgálni mégsem ugyanaz, mint néprajzusként, pláne néprajzos-antropológus muzeológusként „gyűjteni”, kutatni – aztán megőrizni, megóvni, feldolgozni és közzétenni –, „vidéken”. Ráadásul, Klotz példájánál maradva, míg ő mint kortárs „vándorfotográfus” szabad akaratóból, egymaga gyakorolja eszményien szép, a régi nagyok példakövetésén alapuló fotográfusi hivatását, addig a néprajzi tárgyakkal foglalkozó professzionális muzeológia (!) igen jelentős következményekkel járó, sajátos közgyűjteményi intézményi kereteken belül működik, azaz kénytelen működni, minden lokalitásban máshogy. Ez nemcsak a terepi szubjektív vagy szikárabb szaktudományos igényességet képviselő egyéni vagy csoportos terepi „kalandozásokat” (az a bizonyos *quest*) determinálja, de a gyűjtés és gyűjteménygyarapítás muzeológiai eljárásait, lehetőségeit is elég konkrétan keretezi.² Még akkor is, ha bármilyen „puhának” is tűnnek azok a „kemény” társadalomtudományi, de főleg a természettudományi kutatók körében (2. kép).

Leszögezném, hogy mégsem tekinthetjük a hazai regionális múzeumokban felhalmozott, az eddigi kulturális reprezentációs folyamatokból kimaradó hatalmas kulturális, vizuális és szellemi „alvó” örökséget szerfelett semmirevalónak.³ Ugyanakkor a gyűjteményfejlesztés eljárásai tekintetében a gyarapításhoz mérten legalább ilyen jelentős módon egy „vidéki” muzeológusnak a már nyilvántartásaiban őrzött gyűjteménytestek felelős megóvását, illetve tudományos igényű feldolgozását – a múzeumi gyűjtemény a terep meghosszabbítása (LÉVI-STRAUSS 2001. 287–288) –, majd közzétételét is szinte egyszerre kell(ene) végeznie, hiszen mindez törvényileg is előírt.⁴ Ám, ha vesszük a bátorságot, és belenézünk a „vidéki múzeumok” néprajzi kollekció-

2 Például a szalafő-pityerszeri népi emlékegyüttes 2012-ben, az Őrségi Nemzeti Park Kulturális értékek az őrállók földjén című projektje segítségével lezárult felújításának és állandó kiállításának újrendezése kapcsán a még 2011 nyarán elindult terepi néprajzi gyűjtésről röviden lásd Tislér-Szigeti 2012.

3 Regionális kitekintésben érdemes felponzni a Gráfik Imre szerkesztői közreműködésével a Vasi Szemle Vasi Népművészeti Tárovatában 2008-tól megjelenő írásokat.

4 Lásd 2012. évi CLII. törvény a muzeális intézményekről.

inak kaleidoszkópjába, egyúttal összehasonlításul közelebb lépünk egy-egy magángyűjteményhez, azaz bepillantunk valamely hazai regionális vagy helytörténeti múzeumban hosszasan tevékenykedő néprajzos muzeológus „hagyatékába”, és egyúttal valamely szenvedélyes magános gyűjtő anyagába, bizony a minőség és az arányok „játékainak” újabb örvényeiben veszhetünk el. Nem egészen megnyugtató, de ez nem vagy főleg nem csak a néprajzi tárgyak kapcsán van, lehet így (lásd GOLOVICS–ÉBLI 2006).

Mégis, túl minden kételesen és múzeumi tapasztalaton, visszatérve a néprajzi muzeológia intézményesülésének alapvető kérdéseire – hiszen „a múzeumok története mindenekelőtt a gyűjtés intézményesülésének története” (MEIJER-VAN MENSCH – VAN MENSCH 2012. 97) –, az először 1906-ban megjelent kötetben Bátky által megfogalmazottak azért is megkerülhetetlenek, mivel azok nemcsak a néprajzi muzeológia hőskorszakában, hanem utána még évtizedeken át jelentős hatást gyakoroltak, és mintául szolgáltak a szépszámú hazai regionális múzeum kialakulásához – kollektióképzési elképzeléseikhez és gyakorlatukhoz –, törzsgyűjteményeik létrejöttéhez. A könyv egy eredeti első kiadású példányát például a Savaria Múzeum raktárkönyvtára alig megvilágított, kopottas Salgó polcain is felleltem, tele jó régi aláhúzásokkal; talán még abból a korból, amikor „a Nyugat királynője” szlogennel dicsőített Szombathely egyik legszebb központi parkjában álló „Kultúrpalota” közkönyvtárában is még mívés kézműves asztalosmunka tárlópolcokon található meg a „nyájas” olvasó ezt a könyvet is, és vele a többi sok ezer összegyűjtött szakirodalmat. Ám kár lenne a „provinciális” múzeumügyet övező egykori és mai ethosz civilizatórikus különbségein igazán sokat tovább fanyalogni. Akárhogy is, a méltán mérőföldkőnek nevezhető, 20. század eleji írás a néprajzi muzeológia lehetséges feladataira vonatkozóan meglepő módon a mai napig elgondolkodtató és figyelemre méltó. Lám, a már idézett, saját maga által feltett kérdésre Bátky történetesen így válaszolt (BÁTKY 1906. 8):

„Mi a feladata most egy vidéki néprajzi múzeumnak? Kétségtelenül kisebb körű, mint egy országosnak. Ha az utóbbiról azt mondtunk, hogy feladata hazánk mostani és régi kultúrkinccseinek lehető teljes bemutatása a végből, hogy magasabb szempontból nézve egyik mozaik darabkája legyen annak a képnek, melyet Földünk összes néprajzi múzeumai az egész emberiség anyagi művelődéséről nyújtanak, úgy erről azt kell mondanunk, hogy ez viszont hazánk tárgyi kultúrája képének legyen egy mozaik darabkája. És a miként egy országos néprajzi múzeumban teljesebb mértékben kell képviselve lenni hazánk tárgyi néprajzának, mint egy olyanban, mely a földgömb minden népére, tehát ránk is tekintettel van, azonképpen egy vidéki néprajzi múzeumnak is kimerítőbben kell bemutatnia a saját birodalma tárgyi anyagát (részletes bemutatás!). Erre pedig minden módja megvan. Domborítsa ki területének mindennemű néprajzi jellegzetességét más vidékekkel szemben, hogy különállást elfoglaló jogosultságát igazolni tudja. Egy-egy néprajzi múzeum, melyben az illető vidék régészeti, történeti-régészeti, s mindennemű művelődéstörténeti emlékei tárgyi néprajzi vagyonával együtt egybe vannak állítva, egy, a nemzeti közösségben önálló kis kultúrvilágot reprezentál, mely kiváló fontosságú nevelő eszköz a szülőföld szeretetére. Legjobban sikerül ez természetesen oly vidékeken, mely művelődésileg, továbbá földrajzi-néprajzi tekintetben önálló területekül alakultak ki az idők folyamán.”

Amennyiben eltekintünk attól, hogy figyelembe vegyük a szöveg keletkezésének különféle tudomány-, eszme- és politikátörténeti, illetve egyéb történelmi távlatú összefüggéseit, és csak a regionális néprajzi muzeológia mai gyakorlata számára létjogosultsággal bíró kijelentések értelmezésére koncentrálnunk, úgy gondolom, a következő „fordításhoz” jutunk el:

A vidéki néprajzi muzeológia feladatai a 20. század elején a 21. század elején „hazánk tárgyi kultúrája képének legyen egy mozaik darabkája” imázshordozó

„kimerítőbben kell bemutatnia a saját birodalma tárgyi anyagát” tudományos igényű
„különállást elfoglaló jogosultságát igazolni tudja” regionális/helyi identitást formáló, egységét garantáló

„a nemzeti közösségben önálló kis kultúrvilágot reprezentál” a régió/hely szellemét őrző

„nevelő eszköz a szülőföld szeretetére” oktatási helyszíneként működő

Vagyis, miként az évszázados gondolatok lehetséges „aktualitása/aktualizálása” is megmutatja, a néprajzzal (is) foglalkozó hazai regionális múzeumok szerepe, társadalmi elfogadottsága, még ha sokat változott is az elmúlt évszázad alatt, azért mind a mai napig mégsem működött teljesen eltérő módon a kezdeti, akkor még valóban *etnográfusi* feladatmeghatározásoktól. Nyilván az „ethnographicum”-ok körüli mai helyzet azért mégsem ilyen kézenfekvően egyszerű és perspektivikus, és nem csak a néprajz eredeti tárgya, a történelmi parasztság eltűnése következtében, már csak történetesen a „vidéki” múzeumoknak Bátky idézett szövegében implicit módon végig-

húzódo epigonszerepre ítélese miatt sem. Erre a jellemzően „centrum-periféria”, „nemzeti-regionális”, „a priori legitim – igazolásra váró” dialektikában való gondolkodásra, a helyi és regionális adottságokra és körülményekre, a maga módján intoleráns „világvárosi” attitűdre,⁵ illetve ebből eredően az országos és regionális múzeumok közötti szakmai fölé- és alárendeltségi viszony hosszú erőltetésére, úgy vélem, itt nem kell különösebb múzeumtörténeti példákat hoznom a hazai vidéki muzeológia elmúlt évszázadából. Ezt az igen súlyos szemléletbeli és ebből következő szakmai örökséget nem is hiszem, hogy a magyar múzeumok egyik napról a másikra, „varázsütésre” maguk mögött tudják majd hagyni.

A „vidéki” néprajzi gyűjtemények hazai regionalizmusban betöltött helyzetének megértése kapcsán talán az sem lehet utolsó szempont, hogy az ominózus és sokat emlegetett huszonegyedik órán már jócskán túl vagyunk, és már rég itt az idő, amelyre a magyar néprajz hajdan meghatározó nagy alakjai (például Bányai, Györfly, Visky) olyannyira készültek, ami gyűjteményekben nagymértékben motiválta őket. Most pedig, amikor „a mű elkészült”, mintha a „vidéki” múzeumok időnként magatehetetlenül „forognának” az elődök által rájuk hagyott regionális (például történeti vármegyei) örökség körül. De hol van mód az idő közben elszalasztott „vidéki” muzeológiai lehetőségek, szerepvállalások feletti morfondírozásra? Bagatell, szinte semmi ahhoz az elementáris dilemmához képest, ami a magyar múzeumügy kapcsán (is) egyre élesebben merül fel: ez pedig a *fenntarthatóság* meglete vagy nemléte – ő, örök átmenetek! A 21. századi rurális és (kis)városi fejlődési folyamatokat figyelembe véve, amelyek ugyan regionálisan eltérő tempóban, de mindenhol egyre komplexebb társadalmi-gazdasági kihívások közepette zajlanak, valóban ideje lenne „sebességet váltani”.

Világos, hogy a hazai regionális múzeumok, azaz a néprajzi muzeológiának jelentős mértékben intézményes háttérrel adó közgyűjtemények sem bírhatnak ki a világszerte tapasztalható, egyre gyorsuló funkcióváltás feladatai alól. Még akkor is így van, ha a múzeumokat sem kímélő globális gazdasági folyamatok (például virtuális hitelválság) és az őket jelentős részben befolyásoló fogyasztási igények alakulása az állami vagy önkormányzati fenntartású hazai közgyűjtemények „reakcióidejéhez” képest felfoghatatlanul gyors. E „gazdasági klímára” adott válasz legérzékletesebb példáiként hozhatók fel a világ élvonalába tartozó nyugat-európai világvárosok múzeumi és múzeumközpontjai, amelyek közül nem egyet olyan globális ikonokként működő, *blockbuster* időszaki és állandó kiállításokat, gigaprojektet felvonultató óriás „kulturplazákká” fejlesztettek – hazánkban elképzelhetetlen gyorsasággal –, amelyek az egyes világvárosok (például London, Párizs, Berlin) globális gazdasági és menedzsmentközponti szerepét is megfelelő színvonalon reprezentálják. Ugyanakkor, nem utolsósorban, a világ minden szegletéből „zaránokló” tömegek számára ezeket a „múzeumkolosszusokat” élvezhető élménnyé is varázsolják. Sőt, megkockáztatom, a globális kulturális fogyasztás és „életérzések” (*feeling*) bolygónkat körülölelő piacán már nemcsak keresletet elégítenek ki, hanem képesek arra is, hogy maguk is múzeumlátogatói igényeket ébresszenek. Talán részben az ilyen „múzeumplazákban” tett látogatások okozta hol „kulturárok”, hol „múzeumidill” élményekből táplálkoznak a hazai „provinciális” múzeumok, illetve, élvezetesen cirkalmas gondolatvezetések, de annál kegyetlenebbül degradáló múzeumkritikák is.⁶ Persze a hazai regionális múzeumok számára legalább ennyire kritikus módon nem csak például ösztöndíjas hazai egyetemi oktatók járnak-kelenek Európa és a világ nagy múzeumaiban, még ha véleményük rejtve is marad, és esetleg hazatérve inkább a hazai „köztől” való csendes távolmaradással reagálnak a szembetűnőn „kritikus” állapotokra.

Az ezredforduló utánra a múzeumok körül kialakult tömördek szélsőséges párhuzamosságának talán mégis az a leglényegibb eleme, hogy a világvárosok múzeumi által terjesztett működési minták – ó, Nyugat! – többek között együtt járnak a korábbi kulturális és oktatási funkciókat betöltő szerepvállalások csökkenésével vagy inkább azok átalakulásával, és az egyre inkább növekvő tendenciákat mutató fogyasztás jellegű múzeumi térhasználattal (lásd ENYEDI é. n.). Ilyenformán a múzeumokba települő kávézók, könyvesboltok, ajándékboltok (*museum shop*), koncerthelyszínek, mozik elterjedése, de a Föld szinte bármely pontjáról egy tenyérnyi smartphone-nal hozzáférhető digitális tartalmak terjesztése is a komplex kulturális szolgáltatásokkal való működtetés irányába mutat, és vonzza a világ „maradék”, de így sem kevés fizetőképese múzeumlátogatóját, miközben ezen

5 A csak röviden érintett „dialektikus” problematikával a magyar regionális múzeumok nincsenek egyedül Európában, még ha az a maga módján nem is általános, például az ausztriai tartományi múzeumok és a „centrum” (Bécs) közötti versenyhelyzetekről, illetve ezek sorában a budapesti Nemzeti Múzeumra való reflexiókkal, tanulságos összefoglalóként lásd Fliedl 2004. 280–285.

6 A „múzeumkritika” példajaként lásd <http://regi.sofar.hu/hu/node/59656>.

intézmények maguk is, akárcsak hordozó városaik, a transznacionális közösségek és identitások létrehozásának helyeivé válnak.

Szükségtelen hosszasan bizonyítani: a hazai lokális és (kis)regionális érdekeltsgű múzeumok ezeknek a globális érvényességű „múzeumgépezeteknek” szinte szöges ellentétei. Nemcsak koncepcionálisan és gyűjteményi tradícióik miatt, hanem már csak „identitásmúzeumokként”⁷ a nemzeti és regionális kultúrához fűződő viszonyuk égbekiáltó különbségei okán is. Ebből következően aztán egy újabb, szintűgy megkerülhetetlen kérdést kell feltennünk: az európai és hazai rurális térségekben, vagy „csak” a tulajdonképpeni néprajzi-etnológiai-antropológiai „terepkekhez” közel, a tulajdonképpeni vidéki városok és falvak „kisvilágai” közvetlen környezetében működő, regionális, „enciklopédikus” vagy szakosodott múzeumoknak is ezeket a világvárosi működési modelleket kell-e – akárcsak kicsiben is – követniük? És ha nem a szürke epigonválasz módzatainak hajszolása a sikeres fejlődési útjuk, akkor mégis hogyan és mit kell tenniük a kevésbé urbanizált vagy éppenséggel karakteresen rurális európai régiókban sikeres fenntarthatóságuk érdekében? Ezekkel a nem egykönnyen megválaszolható kérdésekkel csak azért bátorodom előhozakodni, mert mindezek a valós globális, európai és hazai földrajzi, gazdasági – és már a virtuális térben is nyilvánvaló (!) – helyzetkülönbségből adódó kontextusok a vidéki múzeumokon belüli néprajzi gyűjtemények fejlesztése kapcsán is számos újabb és újabb kérdést vet(het)nek fel, amelyekre a jövőbeni válaszadáshoz a 20. századi néprajzi muzeológiából mint *praxisból* elég keveset lehet kiolvasni.

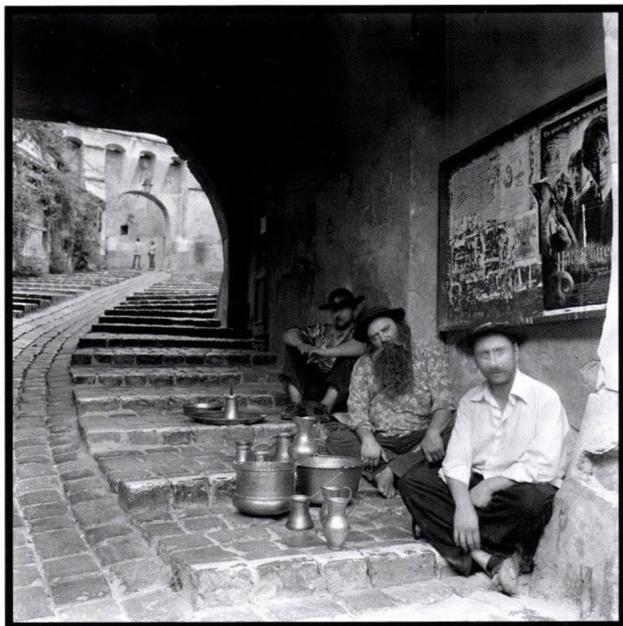
Főleg, ha a hazai „vidéki” muzeális intézmények nem képesek, vagy egyáltalán nem is akarják felismerni saját társadalmi-kulturális környezetük valódi dinamikáját, minőségét és a helyi vagy az őket hordozó lokalitásokra vonatkozó más térségekből feléjük irányuló reális igényeket, fogyasztói keresleteket. Ha pedig az „elefántcsonttoronyba” menekülés, az állandó védekező hátulrális helyett mégis a kortárs valós társadalmi-kulturális (például globális telekommunikáció, kulturális globalizáció, helyi fejlődés stb.) és politikai-gazdasági kontextusok (például vidékturizmus) figyelembevételével,⁸ az arra való reflexió igénye és terhe mentén kívánnak előremutatóan – azaz fenntartható módon – működni és a környezetükbe integrálódni, akkor az ott dolgozó muzeológusok valójában nem válnak-e inkább a helyi és regionális kulturális élet kulcsszereplői között otthonosan mozgó „gyűjteménymenedzserekké”, mintsem maradnak „hagyományos” szakkutató muzeológusok?

„...mik is hát azok a néprajzi tárgyak...” (Bátky Zsigmond)

7 „A Landesmuseum a saját régió dokumentálásának és bemutatásának modelljét szolgáltatta. A térség természeti és kulturális jellemvonásainak ismerete a regionális identitás mozgatórugójaként működött. A 19. század folyamán ez a koncepció tovább decentralizálódott. Megjelent az enciklopédikus múzeum új generációja: a helytörténeti múzeum. A helytörténeti múzeum archetípusát a kontinensen a német Heimatmuseum testesíti meg.” (Meijer-van Mensch – van Mensch 2012. 106.)

8 „Egy új generáció képviselői vagyunk, a forradalmi technológiai újítások világában élünk, egy új összefüggérendszerben, amelynek jövője kérdéses, de hatása jelenleg elképzelhető. Még mi sem asszimilálódunk az »interaktivitás« korszakához, ahol minden mindennel összekapcsolódhat. [...] Átléptünk a tömegtermelés, a tárgyak, eszmék és emberek határtalan integrációjának korszakába, ahol a változások egyre gyorsabban történnek, és amellyel a társadalom teljes szegmensei vagy bizonyos országok teljes lakossága képtelen lépést tartani [kiemelés – I. P.], így marginalizálódik, és nem képes teljes értékűen részt venni a számunkra legalapvetőbb folyamatokban sem [...]” (BATES 2007. 50).

Ami már múzeumba került, és néprajzi leltárkönyvben szerepel, az már „megvan” – persze érhetnek még miniket meglepetések. Ugyanakkor egy nyitott gyűjteményként működő közgyűjteménynek feladata a kulturális javak gyűjtése is. Idevágóan javasolom, lapozzuk fel újra Bátky írását: „[...] gyűjtenünk mindazt kell, a mi parasztkultúránk, népünk élete (ezentúl csak ezt tartjuk szemünk előtt) illusztrálására szükséges” (BÁTKY 1906. 9). Ez az első olvasatra igen egyszerűnek tűnő és ma már irigylésre méltó tisztánlátással megfogalmazott, praktikus kijelentés viszont legalább még egy újabb kérdéssel szembesít bennünket: hol is van ma szükség a „parasztkultúra” megjelenítésére, ha tetszik: „néprajzi múzeumra”? Erre a kérdésre felelhetünk úgy is, hogy hát pontosan ott, ahol a népi kultúra eredetileg is otthon volt: „vidéken”. Ha tetszik, egyszerűen úgy is mondhatnánk, ahol a helye van – vagyis csak volt. Hiszen – minő triviális valóság! – a magyar vidéki társadalom nemhogy nem olyan ma már, mint a paraszti társadalom idején volt, de még csak olyan sem, mint az 1970-es vagy az 1990-es években. Például – ebből következően – a diákrón néprajzi gyűjtések során

3. kép. Rézedényeket áruló cigányok
 Segesvár, 2003
 Klotz Miklós felvétele

szembesülhetünk azzal a – valljuk meg, valójában nem túl meglepő – felismeréssel, hogy a múzeumba gyarapításra kiszemelt tárgyak esetében „már nincs közvetlen kapcsolat a tereppel, a tárgyakat készítőikkel-használókkal” (KEMECSEI 2007. 57). Ezzel párhuzamosan és bizonyos gyűjteményfejlesztési stratégiák kapcsán sem lényegtelen kontextusokban – Európa más rurális térségeihez hasonlóan – egyre kevésbé a vidék mezőgazdasági termelő funkciója a domináns; így azonfelül vagy amellett, esetleg ahelyett egyre inkább válnak valaha volt néprajzi tájak a szórakozási és szabadidős tevékenységekre használt terekké (vö. BESSIÈRE, 1998; 3. kép).

Nem mellékes módon a hazai vidékre vonatkozó kollektív gondolkodás kapcsán igencsak ide kívánczik Kovách Imre vidékszociológiai megközelítésű állítása: „a rurális idill a város lakó polgárság kulturális terméke, egyfajta szimbolikus táj, amely a nyüzsgő, konfliktusokkal teli város ellenképe” (KOVÁCH 2007. 7). Vagyis a magyar lakosság, azon belül is az egyre korosabbak elképzeléseiben a vidék olyan, elsősorban a természeti értékeket és hagyományokat őrző területeket jelent, ahol „egészségesebb, teljesebb, szebb élet élhető, mint a városokban” (MEGYESI 2007. 35). Így a már említett és a „vidéki” múzeumokra irányuló általános megítélést meghatározó attitűdök és jelentéshálók igen mély társadalmi beágyazottságból fakadnak, aminek nemcsak a regionális múzeumok az „áldozatai” – és a *vidékreprezentációk* alkotói –, hanem például – nézzünk körül! – a város, városrész vagy kistélepyülés „jó hely” érzetének létrejöttében (vagy elmaradásában) szerepet játszó többi érdekelt *aktor* is, mint például a helyi vendéglős, hoteles, biciklikölcsönző, civilszervezet, művelődési ház, színház, fejlesztési ügynökség, önkormányzat stb., melyek fenntarthatósága valójában egymás sikerességétől is függ.

Azonban a befolyásoló hatások nemcsak egyirányúak, hiszen a hazai és az akár évszázados múltú vidéki múzeumoktól a befogadó társadalom irányába is érvényesülnek hatások. Erre a legjobb bizonyíték az, hogy a hazai vidékkel kapcsolatos attitűdöket még mindig befolyásolják a paraszti kultúra tárgyi és egyéb anyagi meghatározottságú emlékei, és azok mint korszimbólumok, illetve jellegzetes „magyaros” tárgyak, nemzeti szimbólumok („magyaros” egyenlő „paraszti” sztereotípiák) a mai napig meghatározóak a magyar társadalom közgondolkodásában (KAPITÁNY Á. – KAPITÁNY G. 2002. 110).

A jelenkori vidékképek megtestesüléseire, valamint a kapcsolódó vidéki idill átélésére szolgáló, leginkább időszakos társadalmi térhasználatoknak legszembetűnőbb és legkézenfekvőbb példái a máig töretlen népszerűségnek örvendő parasztházak (CSURGÓ 2007. 52) és berendezésük. Ezek a jellemzően eredetileg a 19. században vagy a 20. század első felében épült, részben teljesen átalakított-fennmaradt falusi lakóépületek, „privát tájházak” már legalább egy évszázada

4. kép. Balázs Sándor zsidelyt készít
Kászonfelfűz, 2000
Klotz Miklós felvétele

mint vidékszimbólumok vannak jelen társadalmunkban, és nem utolsósorban turisztikai és ingatlanpiaci szempontból is könnyen azonosíthatók mind a városiak (hazaiak és külföldiek), mind a vidékiek (helyiek) számára. Az ilyen épületekkel kapcsolatos térhasználati módok (például hétvégi vagy kulcsos ház, apartman, vendéglő, látványműhely stb.) viszont szintúgy visszahatnak a hazai vidékről való képzetekre és *vidékimázsokra*, melyekre aztán persze a vidékre költöző városiak és az időszakosan ott tartózkodó turisták is hatással vannak (CSURGÓ 2007. 52).

Ilyenformán a népi/paraszti eredetű tárgykultúra múzeumok által el nem idegenített emlékei hatáson jelen vannak társadalmunkban: egyrészt generációsan a népi kultúra iránti *nosztalgia* kellékeiként, másrészt pedig legújabbán a globalizáció felismert negatív hatásaival szemben védelmet kínáló *autenticitás*, hitelesség és eredetiség, illetve a vágyott *otthonosság* érzete iránti igény kielégítésének eszközeiként. Sőt, a regionális múzeumok társadalmi szerepének csökkenése szempontjából legalább ennyire tanulságos módon a néprajzi, de nem néprajzi múzeumi tárgyak (!) a tradicionális népi/falusi kultúra *újraélését* (például aratóbemutatók, látványgazdaságok, népművészeti tábork stb.) lehetővé tevő eszközökként is egyre popularizálódnak, szembeötlően elsősorban a hagyományos kézművesség és a gasztronómia területein, illetve legújabbán a hagyományos magyar gyümölcs- és kertkultúra kapcsán (például Tündérműhely mozgalom).

Élő hagyományok vidéken – eszközök és helyszínek – valóságos jelenlét

Úgy vélem, legalábbis munkahipotézisként felvethető, hogy a helyi élő hagyományok, illetve a hozzájuk kötődő hagyományos tárgykultúra közgondolkodásbeli felértékelődése a jelenkori társadalmi igények három szintjén is felvázolható. Ezek közül az első egyfajta, talán leginkább *individuális szint*, amelyben domináns motiváció a saját intellektuális igények kielégítése mellett vagy azon is túl a politikai identitás, a politikai közösséghez tartozás kifejezése. Ez azért is érdekes, mert akárcsak a többi szép tárgy gyűjtése esetében (ÉBLI 2008. 12), maradvá a parasztházak példájánál, a néprajzi-népművészeti-népies tárgyak birtoklásának igénye, az abból következő gyűjtési folyamat megkerülhetetlenül összefüggésbe kerül esetünkben a néprajzi szakirodalmi ismeretekben való elmélyüléssel, illetve az arra való hivatkozással, esetleg annak kritikájával. Ennek a tulajdonképpen már a népi gondolkodók óta képviselt, vagyis egykori nép-nemzeti, mára inkább csak nemzeti életeszménynek és sajátosan magyaros világszemléletű magatartásnak például az egyik legemblematikusabb kortárs közéleti szereplője a Balaton-felvidéki Salföldön élő festőművész, Somogyi Győző, aki falusi otthonában a 18. század végi, 19. század eleji, reformkori hagyományos, paraszti vidéki nemesi/kisnemesi életmód rekonstrukcióját valósítja meg már évtizedek óta (KAPILLER 1995). A művészember az egyszerre valóságos és fiktív világok közt megélt lakóhelyén az „aranykort” kívánja felvillantani, de leginkább azt a mában átélhető valósággá transzformálni, „hétköznapi ellenállássá” fejleszteni; mégpedig egy letűnt társadalmi-kulturális állapottal kapcsolatos ideák materiális tartalmakká alakításával (SZJÁRTÓ 2008. 171–172; 4. kép).

A személyes tárgyi környezetben tehát a népi kultúra tárgyi emlékei funkcionálisan még mindig egy koherens, az 1989–1990-es rendszerváltás előtti az államszocializmusra, ma a globális kapitalizmusra reflektáló ellenvilág megteremtésének kellékeiként is jelen lehetnek a magyar társadalomban. Ennek a nem csak a Káli-medence környékére jellemző, és nem csak humán értelmiségi attitűdnek (például az újra „felfedezett” Órség) az egyik legfontosabb célja napjaink „technikai, pénzcivilizációjával” és annak aktuális trendjeivel való individuális szembenállás demonstrálása a néprajzi, illetve a letűnt polgárvilág, polgárosodó parasztság egykori tárgyi kultúrájának emlékeivel. Sőt, akár azon is túllépve a néprajzi tárgyak egyfajta menedékként is működő, alternatív privát „tárgy univerzum” kialakításának alkotóelemeivé válhatnak.

A néprajzi-népművészeti-népies tárgyaknak az ilyen „értelmezői közösségekben” (MASON 2012. 142) még akár csak a lakáskultúrára szűkülő dekorációs eszközként való használatában irántuk megnyilvánuló, tulajdonképpen multhatatlan érdeklődést részben nyilván magyarázza, hogy azoknak számos típusa még mindig „aránylag kisebb értékű s viszonylag köznapinak számító tárgyak” (FEJŐS 2006. 232). Persze ez a viszonylagosság már korántsem az, mint mondjuk a 19. század végén. Ennek belátásához elég végigsétálni és kérdezősködni egy régiségpiacon, mondjuk Győrben vagy Grazban, esetleg Felsőőrött (Oberwart, Bgl.). Akárhogy is, a néprajzi (műzeumi) tárgyra vonatkozó, néprajzos muzeológusok által használt tudományos narratívák mellett igen sokféle szubjektív, illetve szubkultúrákhoz kötődő jelentéstartalom lehet jelen társadalmunkban. Ennek egy, a kortárs irodalmi kontextusba ágyazott érzékletes példáját kínálja a Kemenesalján, Berzsenyi Dániel szülőházával szomszédos egyházashetyei parasztházában

alkotó Ambrus Lajos író, illetve a dolgozószobája egyik sarkában álló, megörökölt, régi, „méteres” gyalu kapcsán született esszéje (AMBRUS 2012). Az írás többek között a „különös szépségű tárgy” személyes történetét, életrajzát és az azokkal kapcsolatos írói képzettársítások prózai megfogalmazását nyújtja, miközben napjaink aktuális árvíz- és belvízvédelmi, ökológiai kérdéseit is feszegetve Andrásfalvy Bertalan ártéri gazdálkodással kapcsolatos művére is több helyen hivatkozik.

A néprajzi jellegű személyes családi emlékek tulajdonlásán alapuló tárgyhasználatától és a néprajzi-népművészeti-népies tárgyak otthoni őrzésétől azonban egészen a nyilvános gyűjtemények létrejöttéhez is vezethet út. A mai vidéki, alulról szerveződő, kezdeti fázisban lévő lokális muzealizációs folyamatokra kitűnő példa a Vas megyei aprófalú, Tokorcs legrégebben épült, másfél évszázados lakóháza és annak jelenbeli átalakulása kiállítóhellyé (ÖLBEI 2012). A három helyiségből álló, tornácos, vályogfalú parasztház mind a mai napig lakott épület. A „Péntek-porta” mégis 1994-ben, a benne lakók halálát követően indult el a sajátos, „privát muzealizációs” folyamatok irányába, amikor az elhunyt szülők tiszteletére a tulajdonos *megőrizte* az épülettel együtt annak házberendezését, amelyet aztán saját hímezésekkel és dísztányérokkal dekoráltak tovább. A személyes emlékek megőrzésének gesztusán túllépve a nyilvánosság felé fordulásban jelentős mérföldkő, hogy a házat és berendezését közzétették a 2012. évi Kulturális Örökség Napjai programjának részeként, aminek köszönhetően már ezen első alkalommal több mint száz látogatója volt (ÖLBEI 2012).

A fenntartáshoz szükséges módon innen már „csak” egy következő logikus lépés eljutni a második, összetettebb, másokat is a megőrzés és a megóvás tevékenységébe vonó, de még mindig önkéntes feladatvállalásokkal járó szintre, a *lokális közösségfejlesztés* irányába. A szintúgy Vas megyei Nick faluban például egy civil szervezet végzi ezt a munkát, mégpedig a Nicki Szent Anna Templomért Alapítvány (TETTRE KÉSZ 2012). Tevékenységük kiváltója a község templomának, annak környezetének és a tartozék épületrészek megóvásának sürgető feladata volt. Ehhez az alapítvány adományokat gyűjtött, és persze pályázatokon vett és vesz is részt, aminek eredményeként felújították a régi templomot, a helyi önkormányzat pedig az épületek környezetét tette rendbe. Az „alulról”, önszerveződen fejlesztő faluközösség már parkot is épített, a gazdasági tartozék épületből pedig kiállítóhely lett, ez az úgynevezett „kemencés kiállítóhely”. A régi kemence újbóli használatbavételén túl a falu lakói saját, otthon megőrzött-megmaradt régi paraszti használati eszközökkel rendezték be a falu új közösségi terét, ahol foglalkozásokat is tartanak: az idősebbek megtanítják a helyi fiatalokat fát oltani, befőttest készíteni és lekvárt főzni, kemencében sütni stb., vagyis csupa olyan dologra, amire az önellátó paraszti vagy a 20. század második felében már csak parasztos háztartásokhoz kötődő egykori tárgykultúra még ismert helyi darabjai is valójában használatosak voltak.

A helyi közösségfejlesztésen túl, a múzeumi gyűjteményeken kívül található, élő társadalmi használatban lévő népi vagy csak népies tárgykultúra egy újabb, még összetettebb funkcióhoz is juthat a vidéki társadalomban, mégpedig: a *helyi termékek és szolgáltatások* szintjén. A nonprofit helyi értékőrzéstől és -teremtéstől elrugaszkodva már a for-profit tevékenységek szintjén artikuláló, kortárs vidékfejlesztési folyamatokra jó példa Rábahídvégen a Csodaszarvas Tájpark,⁹ szintén Vas megyében. A Rába folyó partján, tizenhat hektáron fekvő „tájpark” promóciója az itt kialakított „néprajzi környezetet” igyekszik hangsúlyozni, aminek kapcsán elsősorban szabadiós szórakozási és kikapcsolódási szolgáltatásokat kínál. Mindezt a tulajdonképpen természetközeli népi kultúrával kapcsolatos sztereotípiák egyvelegének szembevető hangsúlyozásával teszi. Van itt „erdei iskola, tájház, csodálatos nádfedeles és kézzel faragott építmények, jurták, tanösvény, őshonos állatpark, nyári nomád tábor és erdei drótkötélpálya”, mindemellett horgászó is (BARANGOLÁS 2012). A „tájpark” mérete és működése leginkább a szabadtéri néprajzi múzeumokra emlékeztető, ám alapvetően megkülönbözteti tőlük az, hogy muzeális gyűjteménye egyáltalán nincsen, és ilyenformán működtetői az eredetiségre és a néprajzi hitelességre sem igazán törekcsenek. Helyette, úgy tűnik, létrehozói és finanszírozói, illetve mindazok, akik fizetnek az itt kínált szolgáltatásokért, megelégszenek a vidékkel, illetve a szűkebb régióval (Őrség, Hegyhát) kapcsolatos általános képzetekből összeálló „magyar idill” kulisszájával, vagyis – beláthatjuk – a múzeumokhoz hasonló reprezentációs stratégiák és *display* (FRAZON 2011. 22) alkalmazása sem múzeumspecifikus privilégium – „vidéken” sem.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a helyi szolgáltatások nehezen működnek helyi termékek nélkül. Szándék szerint az egyre népszerűbbé váló helyi termékek valójában nem mások, mint a táji adottságok figyelembevételével és a helyi eszközök felhasználásá-

⁹ Lásd <http://www.csodaszarvastajpark.hu/> (letöltés: 2013. január 22-én).

val, valamint nem utolsósorban a helyi emberek részvételével készülő élelmiszerek, kézműves- és használati tárgyak.¹⁰ Kritériumai többek között: a termék/szolgáltatás előállításának hagyományos (eszközök, eljárások, munkafolyamatok stb.) jellege, a felhasznált alapanyagok származási helye, a termék összetevői, a termék/szolgáltatás egyedi jellege, a termék/szolgáltatás termelési/igénybevételi kapacitása, a termékhez/szolgáltatáshoz kötődő egyéb szolgáltatás (látványműhely, kisállat-simogató stb.). Ez csupa olyan szolgáltatás- és termékfejlesztési lehetőség, amely a regionális múzeumok néprajzi gyűjteményeiben és segédgyűjteményeiben (például adat-, fotó- és könyvtár stb.) felhalmozott, „tetszhalott” kisregionális érvényességű néprajzi tudás, a dokumentált népi műveltség, illetve az adott helyről és térségből származó tárgyak alkotta gyűjtemények (például másolat, rekonstrukció, mintakép, alkotói inspirációs forrás, termékfejlesztés stb.) bizonyos fokú *aktualizálásának* lehetőségét rejti magában.¹¹

A néprajzi gyűjtemények mint a vidéki kultúra erőforrásai

Annak érzékeltetésére, hogy ezekben a jelen idejű gazdaságfejlesztési kontextusokban¹² a regionális múzeumok gyűjteményei miként válhatnak a térségi hagyományok és a rájuk épülő szolgáltatások valorizációjának eszközeivé, egy közép-európai viszonylatban is feltűnően sikeres fejlesztési folyamat néhány kiemelten fontos lépését kívánom röviden vázolni. Ez nem más, mint az osztrák Ybbs és Erlauf folyók menti hegyvidéken található, alsó-ausztriai Ybbsitz mára negyed évszázadot felölelő, örökségalapú fejlődéstörténete. Itt tehát a település önkormányzata először 1986-ban jelentkezett azzal az igényével, hogy felújítva megőrizze a térség régi kovácsműhelyeit, illetve magát a regionális sajátosságú vasművesség mesterségét is. Ehhez 1990-ben egy egyesület jött létre tanárok, kovácsok, múzeumok és polgármesterek részvételével, amely *fejlesztési koalíció* 1996-ban LEADER-térséget hozott létre. Ennek köszönhetően – lényegében az Európai Unió támogatásával – egy mai napig valóban működő turisztikai útvonal jött létre a „kovácsfalvak” összekötésére, amelynek résztvevői a kézművesség történetével ismerkedhetnek.¹³ Még 1998-ban rendezték az első Ferraculum fesztivált, ahol százak és ezrek ismerkedhetnek a régió kovácshagyományával. 2000-től ybbsitz-i központtal új koncepciót dolgoztak ki a további *fejlesztésekhez*, saját arculati elemekkel (például logó, weboldal, reklámanyagok). 2008-tól a helyi középiskola igazgatója „kovácsakadémiai” képzést indított, hogy újabb, fiatal generációk vehessék át a hagyományos kézművestudást, 2010-től pedig az osztrák szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékére is felvették. Ma az egyesület további fejlesztési területekkel foglalkozik, olyan célokat követve, mint a *kulinária régió, turisztikai régió, energia autonóm régió, oktatási és tanulási régió, a múlt és jövő régió* kialakítása.

Talán e rövid leírás is jól érzékelteti, hogy a vidéki múzeumok ezekben a múzeumokat és közönségüket, illetve környezetüket integráló kontextusokban (vö. MEIJER VAN MENSCH – VAN MENSCH 2012. 122) váltak a térségfejlesztési folyamatok aktív résztvevőivé és olyan belső erőforrásokká, amelyek hatékonyan működnek együtt a helyi közösségekkel és a regionális gazdasági szereplőkkel, a térségi adottságok figyelembevételével. A *regionális hálózatban* működő, örökségalapú fejlesztési koalíció tagjaiként¹⁴ a múzeumok gyűjteményei a térségi hagyományok és a rájuk épülő szolgáltatások valorizációjának, felértékelődésének eszközeivé is váltak egyben. Vagyis egy kulturális régióra kidolgozott

10 „Nézzük, mit is jelent a helyi termék kifejezés [...] Azok a termékek, amelyek hozzátartoznak egy adott település, térség, tájegység, régió identitásához, és létrehozásukban a helyi gazdasági rendszer vesz részt. A termelés során létrejövő hozzáadott érték helyi szinten jelenik meg, helyi szinten járul hozzá az egzisztenciák fejlődéséhez. A helyi termékeket jellemzően mikro- és kisvállalkozások termelik, amelyek között jelentős az önfoglalkoztató vállalkozás. Az ügyvezető, a könnyebb érthetőség kedvéért említ néhány példát is: őrségi tökmagolaj, vasi dödölle, hőveji csipke, tájborok. Ezek a termékek több, közös jellemzővel is rendelkeznek, így általában kisebb mennyiségben készülnek, egyedi, az adott térségre jellemző karakterük van. Ami, persze hosszú idő alatt alakul ki, gondoljunk csak az őrségi kaspóra, kerámiákra, vagy a kőszegi tájborokra.” (Sz. J. 2008.)

11 Az igényes kézműves tárgyalakítás lehetséges és a mában érvényes sokszínűségének nagyszerű példájaként lásd Destovnik, red. 2012.

12 „Az örökség növekvő szerepével kapcsolatban három fő gazdasági dimenziót jelölhetünk ki. Először: maga az örökség is gazdasági szektor, forrásokat használ fel, terméket hoz létre, hasznot hajt, és munkalehetőséget teremt. Másodsor: része a gazdasági fejlesztéseknek, mint katalizáló, illetve integráló tényező. Végül, a gazdaságirányításnak is eszköze, mindenféle területi szinten, a nemzetközitől a helyiig.” (Graham et al. 2004. 394.)

13 Lásd Kulturpark Eisenstraße é. n.

14 1997 óta a tizenhét múzeum *projekttalpai* és nem a közigazgatási határok figyelembevételével megalakult *múzeumi szövetség* keretében működik együtt.

5. kép. Vörös László NSU motorjával
Kispiacról (Szerbia)
Torockó, 2010
Klotz Miklós felvétele

komplex örökségvédelmi stratégia mentén az épített, tárgyi és szellemi kulturális örökség hosszú távú együttes gondozása képes volt hatékonyan segíteni a fenntarthatóságot. Tanulságos az is, ahogy a kulturális örökség élményalapú átélésére kínált lehetőségek az oktatáshoz is jól illeszthetővé váltak. Ybbsitz példája azt is megmutatja, hogy a helyi hagyományok megismertetése és népszerűsítése miként tudja aktívan támogatni a helyi kulturális termékek és szolgáltatások piacait, illetve miként járulhatnak hozzá hatékonyan a helyi és regionális kulturális erőforrások a kapacitásépítéshez, az innovációhoz és a vállalkozási szellemhez. Mindezek következtében tehát az ezekbe a fejlesztési folyamatokba bevont vidéki múzeumok akárhogy is, de mindenképpen a regionális gazdasági körforgás aktív és fontos részeseivé válhattak. Ám mindeközben azt is látnunk kell, hogy ez a siker negyed évszázadnyi, egymást követő és megerősítő fejlesztési projektek eredményeként jöhetett létre. Vajon a jövőben lesz még ilyen fejlődésre esélye más európai, benne hazai rurális térségekben fekvő múzeumoknak is (5. kép)?

Konklúzió helyett: mire jó a „vidéki” múzeum?

A 21. századi múzeumok átalakulásával kapcsolatban Graham Black nem kevesebbet állít, mint hogy a legújabb technológiai és társadalomfejlődési folyamatok (demográfiai és generációs változások) közepette a múzeumok vagy átalakulnak, és megőrzik létjogosultságukat látogatóik számára, vagy a biztos halál vár rájuk – és itt mindegy, hogy melyik hol is áll a finanszírozási nehézségek tekintetében (BLACK 2012). A jövőbeni túlélés szempontjából az egyik legnagyobb problémának azt tartja, ha egy múzeum valamiért elbizonytalanodik a jövőképeben. Persze erre a „betegsére” általános „gyógyszer” elképzelhetetlen, hiszen „csak” Európában megszámlálhatatlanul sok és sokféle múzeum működik. A nemzetközileg elismert és tekintélyes múzeumteoretikus a következő általános, a 21. században releváns múzeumfunkciókat sorolja fel (BLACK 2012. 5):

- kulturális kincsek tárháza;
- kikapcsolódási és turisztikai attrakció;
- a helyi önbecsülés forrása;
- a formális és az informális oktatás erőforrása;
- bevételtermelő;
- a fizikai, gazdasági, kulturális és társadalmi megújulás közege;
- a helyi közösség emlékezte, mely lényeges és reprezentatív alkotója az egész társadalomnak;
- hozzáférhető mindenkinek – intellektuális, fizikai, társadalmi, kulturális és gazdasági értelemben;
- a kulturális sokszínűség ünneplője, a társadalmi beilleszkedés támogatója, célja az életminőség javítása;
- a párbeszéd és a tolerancia helye, közösségi találkozóhely, a civil elkötelezettség támogatója;
- proaktív a fejlesztésben, projekteket menedzsel, és azokban együttműködik;
- minőségi szolgáltatások és a pénz értékének mintaképe.

A gyűjteményfejlesztés kapcsán a leginkább figyelemreméltó Black gyűjteménygyarapítással kapcsolatos vaksága. Talán azért, mert ebben a 21. századi paradigmában (Múzeum 2.0), a fenntarthatóság kérdésének megoldását mindenek elé helyező megközelítésben a múzeum intézményesülésének súlypontja már nem is a gyűjteményfejlesztés, hanem a *kiállítás* és a látogatókkal való *kommunikáció*, a *(közösségi) részvétel* és a *párbeszéd* primátusa.

Ne feledjük, Bátky Zsigmond „útmutatójának” hazai megjelenését követően még fél évszázad sem telt el, amikor egy 1954-es UNESCO-kiadványban Claude Lévi-Strauss a következőket jósolta: „Az antropológiai múzeumok azelőtt embereket küldtek – akik csak egy irányba utaztak –, hogy hozzanak tárgyakat, amelyek meg ellenkező irányba utaztak. Ma azonban az emberek a szélrózsa minden irányába utazgatnak; s minthogy a kapcsolatok e megsokasodása az anyagi kultúra egységessé válásához vezet (ami a primitív társadalmak esetében leggyakrabban a pusztulással egyenértékű), bizonyos tekintetben azt mondhatjuk, hogy az emberek kezdik helyettesíteni a tárgyakat. Az antropológiai múzeumoknak oda kell figyelniük erre az óriási változásra. Az a hivatásuk, hogy tárgyakat őrizzenek, fennmaradhat, de fejlődni nem fejlődhet, még kevésbé újulhat meg.” (LÉVI-STRAUSS 2001. 288.)

A gyűjtemények csendben „várakoznak”.

Irodalom

AMBRUS Lajos

2012 Fokok és tocsogók. In AMBRUS Lajos: Lugas – tertium datur. Budapest, Kortárs

BÁN András

2008 Kutató tekintet. In BÀN András: A vizuális antropológia felé. Budapest, Typotext, 183–192.

BARANGOLÁS

2012 (X): Barangolás a Csodaszarvas Tájparkban. Szombathelyi Maraton. Ingyenes városi közéleti hetilap, 8. évf. 36. sz. 4.

BATES, Daniel G.

2007 Globalizmus és fejlesztés – antropológiai megközelítésben. Anthropos, 4. évf. 1–2. sz. 48–55.

BÁTKY Zsigmond

1906 Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére. Budapest [Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége].

BAUDRILLARD, Jean

1997 A rossz transzparenciája. Budapest, Balassi – BAE Tartóshullám – Intermedia.

BESSIÈRE, Jacinthe

1998 Local Development and Heritage: Traditional Food and Cuisine as Tourist Attraction in Rural Areas. Sociologia Ruralis, vol. 38. no. 1. 21–34.

BLACK, Graham

2012 Transforming Museums in the Twenty-First Century. London – New York, Routledge.

CSURGÓ Bernadett

2007 Képek és képzetek a mai magyar vidékről. In KOVÁCH Imre (szerk.): Vidékiek és városiak. A tudás- és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon. Budapest, L'Harmattan, 45–66.

DESTOVNIK, Irena (red.)

2012 Podobe Rokodelske Ustvarjalnosti. Rokodelski izdelki ezmejnega območja / Die Vielfalt Handwerklicher Schaffens. Handwerksprodukte aus dem grenzübergreifenden Gebiet. Klagenfurt, Slowenischen Kulturverband in Klagenfurt.

ÉBLI Gábor

2008 Műgyűjtés, múzeum, mecénatúra. Esettanulmányok a jelenkori magyar gyűjtéstörténetből. Budapest, Corvina.

ENYEDI György

é. n. A városok kulturális gazdasága. Internetcím: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/ipar_es_gazdasagtortenet/A_magyar_varosok_kulturális_gazdasaga/pages/002_az_elmelet.html.

FEJŐS Zoltán

– 2000 Útmutató néprajzi gyűjtemények értelmezésére. In FEJŐS Zoltán (főszerk.): A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Budapest, Néprajzi Múzeum, 9–49.

– 2006 A néprajzi műgyűjtés kezdetei. In FEJŐS Zoltán (szerk.): Huszka József, a rajzoló gyűjtő. Budapest, Néprajzi Múzeum, 230–243.

FLIEDL, Gottfried

2004 Múzeumban. Esszé az osztrák tartományi múzeumok (Landesmuseum) szerepéről és történetéről. In ERDŐSI Péter – SONKOLY Gábor (szerk.): A kulturális örökség. Budapest, L'Harmattan – Atelier, 267–303.

FRAZON Zsófia

2011 Múzeum és kiállítás. Az újrarajzolás terei. Budapest, Gondolat.

GOLOVICS Lajos – ÉBLI Gábor

2006 Múzeum és műgyűjtés: verseny vagy együttműködés? Golovics Lajos művészettörténész és Ébli Gábor esztéta beszélgetése. Magyar Múzeumok, 12. évf. 4. sz. 14–15.

GRAHAM, Brian – ASWORTH, G. J. – TUNBRIDGE, J. E.

2004 Az örökség gazdaságfejlesztési stratégiáiban. In ERDŐSI Péter – SONKOLY Gábor (szerk.): A kulturális örökség. Budapest, L'Harmattan – Atelier, 393–419.

GYÖRGY Péter

2006 Múzeumkritika. Internetcím: <http://regi.sofar.hu/hu/node/59656>.

KAPILLER Ferenc

1995 Megélt aranykor. Salföldi beszélgetések Somogyi Győző festőművésszel. Vasszilvágy, Magyar Nyugat.

KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor

2002 Tárgyak szimbolikája. Budapest, Új Mandátum.

KEMECSI Lajos

2007 Műkereskedelem és néprajzi muzeológia. Magyar Múzeumok, 13. évf. 2. sz. 57–59.

- KLOTZ Miklós
 é. n. Stand by Erdély XXI. Balatonboglár, Miró Fotóművészeti Alapítvány.
- KORFF, GOTTFRIED
 2012 Tároló és/vagy generátor. Gyűjtés és kiállítás viszonya a múzeumban. In PALKÓ Gábor (szerk.): Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum – Ráció Kiadó, 219–238.
- KOVÁCH Imre
 2007 Előszó. In KOVÁCH Imre (szerk.): Vidékiek és városiak. A tudás- és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon. Budapest, L'Harmattan, 7–9.
- KULTURPARK EISENSTRASSE
 é. n. Kulturpark Eisenstraße. Internetcím: http://www.ybbsitz.at/wDeutsch/Bildung_Verein/Kulturpark_Eisenstrasse_Oetscherland/index.shtml. (Letöltés: 2013. január 22-én.)
- LÉVI-STRAUSS, Claude
 2001 Strukturális antropológia I. Budapest, Osiris.
- MASON, Rhiannon
 2012 Múzeumok, galériák, kulturális örökség. In PALKÓ Gábor (szerk.): Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum – Ráció, 127–154.
- MEGYESI Boldizsár
 2007 A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei. In KOVÁCH Imre (szerk.): Vidékiek és városiak. A tudás- és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon. Budapest, L'Harmattan, 27–43.
- MELJER-VAN MENSCHL, Léontine – VAN MENSCH, Peter
 2012 A szaktudományos felügyeletől az együttalkotásig. A gyűjtés és a múzeumi gyakorlat fejlődése a 19. és a 20. században. In PALKÓ Gábor (szerk.): Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum – Ráció, 97–126.
- ÖLBEI Lívía
 2012 A Péntek-porta vendégkönyve. Vas Népe, 57. évf. 218. sz. 5.
- SZIJÁRTÓ, Zsolt
 2008 A hely hatalma: lokális szcénák – globális folyamatok. Budapest, Gondolat.
- Sz. J.
 2008 Termeljünk helyi terméket. Lesz munka, jobb lesz a gazdaság és még értékeket is őrzünk! Internetcím: http://munkaado.nyugat.hu/tartalom/cikk/34403_termeljunk_helyi_termeket_lesz_munka_jobb_lesz_es_is. (Letöltés: 2013. január 22-én.)
- TETTRE KÉSZ
 2012 Tettre kész közösség. Vasárnapi Vas Népe, 13. évf. 37. sz. 4.
- TISLÉR-SZIGETI, Éva
 2012 Adni és kapni – Néprijzi kutatás határok nélkül. 2011 nyara. Vasi Szemle, 66. évf. 1. sz. 122.

Stand by.

The quick, the dead and the ethnological collection

In connection with the question of the possibilities for development of ethnological collections, the article wishes to draw attention to the present-day complex social and cultural connections of regional museums and at the same time offers a glimpse into the problems of expanding collections and of ethnological and cultural anthropological museum procedures for updating collections in the 21st century. The article's point of departure is that the regional museums in Hungary with a very respectable past (also) dealing with ethnology currently have to face numerous extreme contradictions. One of the most important features of these is that the strengthening of the operating patterns and consumption-type use of museum space spread by museums of the world's big cities is forcing museums with local and (micro)regional interests to rethink their role in society and their tasks. The article tries to argue that the diverse meanings and functions that have emerged in the recent past that give relics of the material culture of folk/peasant origin an effective presence in our society today can be put to good use in future ways of developing and updating the regional ethnological collections.

It is important to recognise that the ethnological objects not appropriated by museums can be used not only as props in the nostalgia of generations for folk culture, but more recently also as means bestowing authenticity, credibility and originality offering protection in face of the recognised negative impacts of globalisation, and also providing the longed-for feeling of homeliness, and making it possible to *relive the experience* of traditional folk/village culture. In addition to the use of objects based on the ownership of personal family relics of an ethnological nature and the preservation at home of ethnological, folk art and folk-style objects, new kinds of collections achieving various forms of openness and exhibition places defining themselves as "ethnological" are also being created. These could even serve as a basis for local *community development* through the activity of preservation and the collective care of the built, material and intangible cultural heritage. Indeed, not incidentally, in certain respects, folk or even only folk-style material culture in living social use is also appearing on the market for local products and services in rural society.

As a consequence of all this it would appear that the regional identity museums created on the basis of notions of social demands that no longer existed at the time and that to a significant extent provide the institutional background for museological ethnology must face the task of a change of function. In the midst of the increasingly complex socio-economic processes all this is unavoidably linked to the question of sustainability. In this way, it can be expected that the emphasis in the institutionalisation of successful regional museums in the future will not be on the development of collections but much rather on exhibition and communication with visitors, the primacy of (community) participation and dialogue.

Gyűjteményfejlesztési kísérletek a szentesi Koszta József Múzeumban

Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy egy vidéki múzeum példáján keresztül az elmúlt nyolc-tíz esztendő gyűjteményfejlesztési tapasztalatait összegezzem, amelyek sokkal inkább kísérletek sorozataként értelmezhetők, semmint egy következetesen érvényre juttatott és alaposan átgondolt stratégia részeként. Napjainkban a muzeológusok azzal a helyzettel szembesülnek, hogy a muzealizáció¹ révén elméletileg végtelenre nyílt a múzeumi gyűjteményeket gyarapító tárgyak állománya, gyakorlatilag bármelyik általunk használt, bennünket körülvevő tárgyból műtárgy válhat a nejlontáskától a népi iparművészek által készített alkotásokig. Tanulságos párhuzam vonható a száz évvel ezelőtti és a mai viszonyok között a néprajzi tárgy jelentésének definiálására, körülírására tett kísérletek vonatkozásában. A néprajzi gyűjtemények létrehozása természetesen egyúttal járt a megőrzésre érdemesnek ítélt tárgyak körének meghatározására irányuló alapelvek megfogalmazásával. Hogy mit is tartottak néprajzi tárgynak? A kérdésre könnyen választ adhatunk, ha alaposan görccs alá vesszük a 20. század elején a szentesi sajtóban napvilágot látott gyűjtési felhívásokat.²

Napjainkban a gazdasági-társadalmi hatások és sok más tényező következtében eltűnő, illetve jelentős mértékben átalakuló paraszti tárgyi kultúra olyan sajátos helyzetet idézett elő, amely ismételten szükségessé teszi a néprajzi tárgy fogalmának körülírását. A hazai néprajzi muzeológiában ma már széles körben elfogadott tételként értelmezhető az a törekvés, miszerint a néprajzi gyűjteményeknek valamiképpen viszonyulniuk, reflektálniuk kell a tárgyi kultúra változásaira, máskülönben egy-egy kollekció jövője a kiegészítő gyűjtésekre fog szorítkozni. Mielőtt a példák ismertetésére rátérnék, érdemesnek tartom röviden bemutatni a szentesi Koszta József Múzeum néprajzi gyűjteményének fejlődését, amely segíthet rekonstruálni a korábban alkalmazott tárgygyűjtési technikákat is.

A Koszta József Múzeum néprajzi gyűjteményének létrejötte, formálódása

A múzeum 1897-ben társulati intézményként kezdte meg működését,³ habár érdemes megjegyezni azt, hogy megalakulásakor az 1850-es évek végéig visszanyúló iskolai gyűjteményt is magába olvasztott. A Csongrád-megyei Történelmi és Régészeti Társulat megalakulásakor a megye múltjának felderítését, a megye területén

1 A fogalom definiálására vonatkozóan lásd KORFF 2004. 18–27.

2 A társulat elnöksége 1908-ban tette közzé felhívását az Alföldi Ellenzék hasábjain, amelyben próbálta ösztönözni a lakosságot a tárgyak adományozására. A szöveg megfogalmazói a gyári termékek elterjedésével magyarázták a tárgyi kultúra átalakulását. Az „utolsó óra” elképzelés is megjelenik, ami arra sarkalta a korszak muzeológusait, hogy mentsék meg, ami még menthető. Milyen tárgytípusok adományozására próbálták ösztönözni a helyieket, azaz milyen tárgyakat tekintettek néprajzi tárgynak? A felsorolásból kitűnik, hogy a régi, népies ruhadarabok, házi eszközök, szerszámok és bútorok tartoztak ebbe a körbe. Farkas Sándor az egyik helyi lapban tett közzé felhívást Csongrád vármegyei néprajzi múzeum megalapítására vonatkozóan. Elsősorban a „szomszéd művelt nagy nemzetek” hatásától féltette a nemzeti kultúra megnyilvánulásait. Meggyőződése, hogy a mai fogalmainkkal élve a megfogható (gazdasági és házi szerszámok), illetve a megfoghatatlan vagy szellemi örökség (szokások, zene, népdalok, tánc) veszélynek van kitéve, ezért össze kell gyűjteni a „magyar lélek magyaros alkotásait”, amelyek forrásként szolgálhatnak a különböző művészeti ágak számára. A dokumentálandó és gyűjtendő tárgyak, jelenségek köre megítélése szerint a régi magyaros lakberendezésekre, a gazdászati, az iparosság régi szerszámaira, illetve a mesékre, mondákra, népdalokra és a táncokra terjed ki. Farkas Sándor tehát Csongrád vármegye népének jelenét és közelmúltját bemutató néprajzi múzeumot kívánt létrehozni. Érdekes párhuzam vonható a 20. század eleje és napjaink viszonyai között, mivel Farkas Sándorhoz hasonlóan ma is a tárgyi kultúra változásaival kell szembesülnünk, ami különböző megoldások kidolgozására ösztönözheti a szakembereket (*Alföldi Ellenzék*, 1908. január 19. 1–2.); FARKAS 1904.

3 1897. május 23-án a tagok megtárgyalták az alapszabályokat, és megválasztották a társulat tisztségviselőit (*Szentesi Lap*, 1897. május 26. 3.).

Csongrád vármegye Történelmi és Régészeti Társulat múzeuma.

Agyagművesség.

1. kép. A múzeum kerámiagyűjteménye Untermüller Ernő képeslapján

található régiségek gyűjtését, a történelmi értékű romok fenntartását, a történelmi és régészeti tudományok iránti érdeklődés felkeltését, illetve az ilyen irányú ismeretek terjesztését tűzte ki célként. A módszeres néprajzitárgy-gyűjtés elindítása Szentesen Farkas Sándor nevéhez fűződik, aki tevékenysége során többzernyi paraszti munkaeszközt és használati tárgyat halmozott fel (BÁTKY 1903. 33–45). Gyűjteményének egy részét a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának ajándékozta, ami az intézmény történetében jeles eseménynek számított, mivel az általa felajánlott tárgyak jelentős mértékben gyarapították a már meglévő gyűjteményeket (például állattartás, földművelés, kerámia stb.; SÁFRÁNY 2000. 79–80; SZUHAY 2000. 55–56). 1897 szeptemberében a Csongrád megyei Történelmi és Régészeti Társulat múzeumában a régiségek és a néprajzi tárgyak állománya 401 darabot tett ki, amelyből 266 Farkas Sándor és felesége adománya volt⁴ (*Szentesi Lap*, 1897. szeptember 26. 1–2). A társulat 1899-ben kiadott évkönyve szerint a néprajzi tárgyakat szekrényben, illetve a falon helyezték el. A 84 darab néprajzi tárgy sorszámot is kapott (1012–1083), ami jelzi a törekvést a nyilvántartásba vételre.

4 Az egykorú sajtóbeszámoló szerint Farkas Sándor ötvenezer darabból álló etnográfiai gyűjteményéből 1902-ben, a Nemzeti Múzeum fennállásának 100. évfordulója alkalmából az intézmény néprajzi osztályának tízezer tárgyat adományozott.

5 Az Alföldön a 20. század első évtizedében több településen is rohamos gyorsasággal kezdődött a néprajzi gyűjtemények létrehozása. 1914-ig a háromezres darabszámot meghaladóvá fejlődött a debreceni, a kecskeméti, illetve a szegedi múzeum néprajzi osztálya (SZILÁGYI 1990. 6–7).

A gyűjteményt különböző csoportokba sorolták, azaz megkülönböztették egymástól az edényeket, a dísz tárgyakat, illetve a háztartási és gazdasági eszközöket (BERECZ, szerk. 1899. 38–39). 1908-ban a társulat felhívást tett közzé néprajzi tárgyak gyűjtésére vonatkozóan, aminek eredményeként hamarosan önálló néprajzi osztály létesült.⁵ 1910-ben Untermüller Ernő helyi nyomdatulajdonos nyolc képeslapot készíttetett a néprajzi és a régészeti gyűjteményről, amelyek közül több napjainkban is fellelhető, és jól kifejezi a korszakban alkalmazott reprezentációs technikákat (*Szentesi Lap*, 1910. október 20. 3.; 1. kép). 1913-ban a néprajzi gyűjtemény 2392 tárgyból állt, amelyeket tizenhárom

tematikai (halászat, földművelés, pásztorélet, népies faragások, szövés-fonás, kékfestés, népies zene, agyagművesség, mézeskalácosság, kisipar, háziipar, parasztszoba berendezése, ruházat) csoportba soroltak. Az önállóvá vált néprajzi osztály tárgyai a múzeum ligeti épületében létrehozott kiállítások formájában váltak hozzáférhetővé a látogatók számára. Az úgynevezett negyedik szobában képek, régi bútorok, az ötödikben az ősfoglalkozások (halászat, pásztorkodás, gazdálkodás), népies faragások, népies zeneszerszámok, a hatodikban pedig a szövőipar, az agyagművesség, a kékfestés, illetve a mézeskalácosság tárgyi emlékei kaptak helyet (*Szentesi Lap*, 1913. szeptember 14. 1.). 1937-re a néprajzi osztály által őrzött műtárgyak száma elérte a 3740 darabot,⁶ a második világháború idején a gyűjtemény azonban jelentős károkat szenvedett, az anyag fele szétszóródott vagy megsemmisült. A háborús eseményeket átvészelő műtárgyállomány 1954-es újraeltárolását követően a gyűjteményt mennyiségi szempontból folyamatos gyarapodás jellemzi. Az 1970-es évek elején került a múzeum birtokába Papp Imre önkéntes néprajzi gyűjtő hagyatéka, amely személyes tárgyai mellett több ezer oldal terjedelmű, a szentesi népélet különböző jelenségeit megőrkítő kéziratos dolgozatot tartalmaz. Ezek a munkák alkotják mind a mai napig a néprajzi adattár jelentős részét.⁷ Az 1970-es évek végétől a gyarapodások közül több szempontból is kiemelkednek az iparoshagyatékok, amelyek helyi kézművesek tevékenységéhez kapcsolódnak. Említést érdemel a Dóczy-féle kádár-, a Nagy József-féle cipész-, a Rébéli-Szabó-féle szíjgyártó-, a Kürti Szabó Imre-féle asztalos-, a Nagy Bálint-féle bognár-, a Tihanyi Sándor-féle kovács-, illetve a Vidovics-féle műhely. A legutóbbi évek gyarapodásai közül kiemelkedik Istenes Ferenc⁸ szentesi állatorvos magángyűjteménye, amely több száz kerámiát tartalmaz⁹ sok más tárgytypuson kívül.

Kísérletek, próbálkozások a helyi ifjúsági csoportkultúrák muzealizációjára

A hagyományosnak mondható, elsősorban a paraszti tárgyi kultúrára fókuszáló gyűjtési technikák mellett 2002-től kezdtünk el gondolkodni új típusú stratégiák alkalmazásán, amelyek elsősorban a néprajzi gyűjtemény időhatárainak a jelen felé közelítésére irányultak. Az első próbálkozások egy jelenségkörhöz, a helyi ifjúsági csoport- vagy szubkultúrákhoz kapcsolódtak,¹⁰ amelyek múzeumi dokumentálása, bemutatása Nyugat-Európában már lassan több évtizedes múltra tekinthet vissza.¹¹ Sikerült egy olyan magángyűjtővel kapcsolatot teremteni, aki az 1980-as évek végétől egyik központi alakja volt a helyi alternatív vagy underground jelzővel illethető zenei és művészeti életnek. A gyűjteményének bizonyos részeiből, egységeiből rendezett időszaki kiállítások jelentették tehát az első próbálkozásokat arra vonatkozóan, hogy a jelenkor tárgyi kultúrájának egy-

6 Csongrádmegyei Hírlap, 1937. március 6. 2.

7 Papp Imre dolgozatainak közzététele az elmúlt években vett újabb lendületet. Az 1980-as években Juhász Antal szerkesztésében napvilágot látott köteten kívül sikerült megjeleníteni az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó ünnepi szokásokat elemző írásait. Tervbe vettük a disznótorok sajátos világát felidéző dolgozatának kiadását is (Papp 1982; 2008).

8 Istenes Ferenc 1926. február 15-én született Udvardon. Családját a második világháború után telepítették ki a Felvidékről. 1956-ban szerzett képesítést az Állatorvostudományi Főiskolán, majd Szentesre került, ahol körzeti állatorvosként közel negyven esztendőig tevékenykedett. Területéhez tartozott a Berek, a Berekhát, a Bereklapos, az Alsórért, a Felsőrért, a Nagyhegy és a település kiséri része. Megbecsült állatorvosként munkája során jórészt olyan tanyai gazdálkodókkal került kapcsolatba, akik tisztában voltak vele, hogy szenvedélyesen gyűjti a népi kultúra emlékeit, éppen ezért szívesen ajándékoztak neki használaton kívüli tárgyakat, amelyek évről évre gazdagították gyűjteményét.

9 A tárgyegyüttes legjelentősebb egységét a kerámianyag képezi, amely több száz darabból áll. A fazekastermékek között megtaláljuk a különböző típusú használati edényeket, de reprezentatív darabok is előfordulnak. Külön csoportot alkotnak a fehér engobe-os, zöld mázas, karcolt díszítésű butellák, amelyek egyedi megrendelésre készültek. A helyben, azaz Szentesen előállított fekete és mázas edények mellett kiemelkednek a gömörifazekak, valamint a révi mesteremberek által készített, fehér szemmotívummal díszített korsók. A kerámianyag jelentősége elsősorban abban rejlik, hogy jó néhány olyan, helyben készített terméket tartalmaz, amelyeket a kutatás Szentessel kapcsolatban eddig még nem ismert.

10 A téma részletes kifejtését lásd Mód 2008. 59–82.

11 A kortárs kulturális jelenségek közül napjainkban egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik a rock- és a popzenei kultúra gyűjtése és dokumentálása iránt, ami jó néhány múzeum fő profiljává vált világszerte. Nemcsak a már-már kultusz tárgyként tisztelt híres előadóművészek személyes dolgairól (hangszerek, ruhák stb.) beszélhetünk, hanem azoknak a fiataloknak az anyagi kultúrájáról is, akik valamelyik ifjúsági szubkultúra tagjaiként a tárgyak segítségével fejezik ki saját identitásukat, hovatartozásukat vagy éppen a világról vallott nézeteiket. A modern társadalmakban szocializálódó egyén számára a zenei stílusok, irányzatok sajátos identitásteremtő tényezőként jelenhetnek meg, ezért a hozzájuk kapcsolódó tárgyak, dokumentumok számos információt hordozhatnak az egyéni életutakról és a közösségek működéséről.

egy szeletét múzeumi keretek között bemutassuk, illetve az intézmény gyűjteményi rendszerébe integráljuk.¹²

A 2004 novemberében megnyíló *Szentes Underground. Egy kisváros ifjúsági szubkulturái az 1990-es években* című időszaki tárlat a magángyűjteményen keresztül igyekezett bemutatni a rendszerváltást követően kialakuló helyi ifjúsági csoportkultúrákat, amelyek országosan is ismertté váltak. A városban sorra alakultak az amatőr zenekarok, irodalmi és előadói esteket szerveztek. Olasz Sándor újságíró *Rock-relikviák a múzeumban* címet viselő írásában érzékletesen igyekezett jellemezni ezt az időszakot: „Nem azért mondom, de ha húsz-harminc év múlva kutatók böngészik a helyi sajtót, aligha hiszik el, hogy a kilencvenes évek eleje aranykora volt Szentes rock-történelmének. Híreket, hogy az adott héten épp melyik neves banda látogatott a városunkba, nem fognak találni a Szentesi Életben, pedig volt időszak, amikor a koncertek helyszínéül ugyanazon épület szolgált, amelyikben a szerkesztőség működött. Később, amikor már nem lehetett szó nélkül elmenni az országos hírnévre szert tett események mellett, megjelent valami, amiben nem volt sok köszönet.” (OLASZ 2004a.)

A különböző zenei irányzatokat, művészeti törekvéseket az 1991 februárjában alakult Fanatic Műhely fogta össze, amelynek tevékenysége eleinte arra irányult, hogy a helyi fiatalság számára programokat kínáljon fel. Nemcsak koncertek szervezését vállalta fel, hanem kiállításoknak, színi előadásoknak is igyekezett teret engedni. Jó példa erre az 1991 szeptemberében rendezett *Holtpont* tárlat, amelynek látogatottsága minden előzetes várakozást felülmúlt. Az úgynevezett VEGA Szövetség hathatós támogatásának köszönhetően állandó helyszínt találtak, ahol egy-egy rendezvény alkalmával több százan is megjelentek. 1991. április 20-án rendezték meg Szentesen az amatőr rockzenekarok találkozóját, amelyen a helybeli zenekarok (Flex, Bíbor Kőd) mellett tiszaföldvári, petőfibányai, orosházi, szegedi, paksi, nyíregyházi, szekszárdi, budapesti, tolnai és esztergomi együttesek is felléptek. 1992-ben a Fanatic Műhely klubot hozott létre a Sportszálló legfelső emeletén, amely „Narancs Klub-Drogambulancia” néven működött. Elsősorban alternatív zenekarokat hívtak meg, jóllehet dzsessz-, folk- és rockegyüttesek is bemutatkozási lehetőséghez jutottak. Az 1990-es években két, alkalmanként, azaz három-négy havonta megjelenő lapot adtak ki, amelyek közül az amatőr kulturális *fanzine*-ként¹³ meghatározható *Életjel* elsősorban a helyi, illetve a városban fellépő zenekarok és művészek bemutatását célozta meg. A *Nouva* az előzővel ellentétben országos terjesztésű lapnak számított, amelyben zenei és a különböző társzművészetekkel foglalkozó írások jelentek meg. A Fanatic Műhely megalakulását követően arra törekedett, hogy Szentesen minél több, országszerte

is népszerű zenekarnak teremtsen fellépési lehetőséget, aminek eredményeként 1992-ben egy angol, egy jugoszláv és egy skót együttes koncertezett a városban, de tevékenységüknek köszönhetően lépett fel a településen többek között a Tankcsapda, a Kispál és a Borz, a Pál Utcai Fiúk, valamint a Vágtázó Halottkémek. Az Arató Mátyas gyűjteményében található plakátok összetételéből jól látszik, hogy az 1990-es évek első felében Szentesen rendszeresen megfordultak a nevesebb hazai együttesek, ami a pezsgő zenei élet egyértelmű bizonyítéka.

A magángyűjtő tökéletesen megfogalmazta azt a hatást, amit a látogatók többsége átélt a kiállítás megtekintése során: „Először is senki nem hiszi el, hogy egy ilyen anyag bekerülhetett a múzeumba. Valamiféle meglepetés, a múzeumban gyönyörű festmények találhatóak, minden vitrinekben van. Csendben kell sétálni a szőnyegeken, nem szabad hangoskodni. Hogyan kerülhet bemutatásra mégis egy fénymásolt poszter?” Hatásosnak bizonyult, hogy a gyűjtemény darabjait igyekeztünk a megszokott kiállítási technikák és installációs eszközök segítségével bemutatni, ami magában foglalta többek között az anyag különböző tematikai csoportokba sorolását. A plakátokat, posztereket színes kartonokra ragasztottuk, üveglap alá tettük. Igyekeztünk a kiállított darabok többségét feliratokkal is ellátni, amelyek kiemelték jelentőségüket, szerepüket.

12 Arató Mátyas számára a gyűjtés motívációját egy olyan kiállítás jelentette, amely az 1980-as évekből származó underground zenei plakátokról készült, és az 1990-es évek elején rendezték meg Budapesten a Fiala Művészek Klubjában. Miután megtekintette, koncertplakátokat kezdett gyűjteni, amelyek elsősorban a saját zenei ízlését fejezték ki. Később ez a szempont háttérbe szorult, mivel szisztematikusan féltette azokat a tárgyakat, dokumentumokat, amelyek tevékenységéhez (koncertek szervezése) kapcsolódtak szorosan. Tíz év alatt jelentős mennyiségű anyag gyűlt össze, amely koncertplakátokból és -jegyekből, hangkasszettákból, CD-kből, fényképekből és különböző típusú szórólapokból, plakátokból áll. A kiállítás lebontását követően a gyűjtemény bemutatott egységét a MaDok-program keretében sikerült megvásárolnunk a múzeum számára.

13 Az elnevezés az angol *fan* (rajongó) és a *magazine* szavak összeolvasásából származik. Olyan zenei vagy zenei indítástú kiadvány, amely tanulmányokat, kritikákat, riportokat, fotókat, verseket, rajzokat és képregényeket közöl hasábjain.

2. kép. A Szentés Underground. Egy kisváros ifjúsági szubkultúrái az 1990-es években című időszaki kiállítás részlete Szentés, 2004
Mód László felvétele

A kiállítás rendezése során arra törekedtünk, hogy bevonjuk a gyűjtőt a munkába. Nem volt lehetőségünk arra, hogy az egész anyagot bemutassuk, mivel nem állt rendelkezésünkre elegendő hely, ezért válogatni kellett. Nem tudtuk eldönteni, hogy mi az, ami fontos és kevésbé lényeges, emiatt segítségre volt szükségünk. A rendezés első fázisában válogatást végeztünk, amely különböző szempontok figyelembevételén alapult. Először is klasszifikálni kellett az anyagot, ami azt jelentette, hogy elkülönítettük egymástól a magyar és a külföldi zenekarok koncertplakátjait. A kazetták és a CD-k vitrinekbe kerültek, a filmvetítésekhez és a színi előadásokhoz kapcsolódó dokumentumok szintén külön csoportot alkottak, az újságokhoz hasonlóan. A szelekció bizonyos esetekben esztétikai szempontokon nyugodott. Tanulságos volt számunkra az, hogy a gyűjtő ugyanazt az anyagot teljesen másképpen rendezte el, ami azzal magyarázható, hogy jómagam nem vettem részt az eseményekben, ő viszont az egyik kulcsfigurának számított.

Olasz Sándor *Föld felett a földalatti* című írásában a következő módon igyekezett jellemezni a kiállításrendezés során alkalmazott megoldásokat: „Ami pedig a kiállítást illeti: meglepett! Nem csak azért, mert olyan események plakátjait is viszontláttam, amelyekről megfedkeztem. Inkább, mert különös érzés volt szakszerűen elrendezve, hiteles magyarázó szövegekkel ellátva szembesülni mindazon kulturális programok tárgyi emlékeivel, amely programokat annak idején ösztönösen hoztunk létre.” (OLASZ 2004b; 2. kép.)

Az első kiállítás sikerén felbuzdulva a meglehetősen sokszínű magángyűjteménynek egy másik részét, magyarországi bakelitlemezből egy sajátos csoportját próbáltuk időszaki tárlat keretében

bemutatni.¹⁴ Kiállításunk nem a bakelitlemezek használatának módozatait követte nyomon, hanem a borítók segítségével a magyar rockzene történetének fontosabb állomásaival ismertette meg a látogatókat. A témára vonatkozó általános ismeretek közvetítése mellett a kiállítás a hatalom és a zene kapcsolatát is a középpontba állította, amit a főcím is kellőképpen kifejezett: „Túrt, Támogatott, Tiltott”.

A tárlat összeállítása során arra törekedtünk, hogy az anyagot három nagy tematikai egységre rendezzük. Magyarországon az első társadalmi méretekben is érzékelhető „robbanásnak” a beatmozgalom tekinthető, amelyhez számos, mára legendássá vált zenekar (Illés, Omega, Metro stb.) kapcsolódik. Külön csoportba soroltuk a rock-, a blues- és a metálegyüttesek lemezeit. Az 1980-as évek elején megélenkült a rockélet undergroundja, hiszen a hard rock egyre gyakrabban hangoztatott kifáradásával, válságával egy időben új zenekarok jelentek meg, amelyek saját magukat tudatosan a punk vagy az új hullámos jelzővel illették.¹⁵ Különös értéket képviselnek azok a lemezek, amelyekből néhány tízezer a boltokba került, a többi viszont valami miatt megsemmisítették. A kiállításrendezés során igyekeztünk bemutatni a mikrobarázdás hanglemezt is, amelyet a CD néhány év alatt teljesen kiszorított a mindennapi használatból.¹⁶

A 2007. május 18-án megnyílt időszaki kiállítás előzményeként az a 2006 áprilisában rendezett tárlat szolgált, amely Arató Máttyás lemezgyűjteményét mutatta be a különböző zenei stílusoknak, irányzatoknak megfelelően a helyi ifjúsági házban. Az ünnepélyes megnyitóra az Életjel Kulturális Egyesület által szervezett Életjel Napokon került sor. A Koszta József Múzeum időszaki kiállítóterében megrendezett tárlat ezzel szemben a rockzenére koncentrált, ezért dzsessz- vagy népzenei albumokkal nem találkozhatott a látogató.

A sajtóban napvilágot látott híradások szinte mindegyike kiemelt egy-egy lemezborítót, amelyen keresztül megpróbálta bemutatni a tárlat üzenetét. A hanglemezyűjtők is érdeklődést mutattak, de voltak olyanok is, akik a kiállítás kapcsán fedezték fel saját lemezeiket ismét. Bennük éppen a tárlat tudatosította azt, hogy az általuk őrzött, de zenehallgatásra már nem használt hanghordozók valamiféle értékkel bírnak. Terveink között szerepel a lemezgyűjtemény megszerzése is, de a gyűjtő mind ez ideig nem mutatott hajlandóságot az anyag esetleges felajánlására vagy eladására.

Mindkét kiállítás jelentős mértékben megváltoztatta a múzeumból kialakított képet, mivel a tárlatokat megtekintők megtapasztalhatták azt, hogy jelentős mértékben kibővült a bemutatható és a gyűjteményekben elhelyezhető tárgyak köre, a fiatal korukban átélte eseményekhez kapcsolódó dokumentumokból, hanghordozókból is válhat múzeumi műtárgy. Fontos ugyanakkor az a tapasztalat is, hogy a jelenkor vagy a közelmúlt tárgyi kultúrájának gyűjtése során nagymértékben támaszkodnunk kell a magángyűjteményekre, amelyek természetesen csak egy szűk szeletét képviselik a modern anyagi kultúrának. Tanulságként megfogalmazható, hogy a lokális ifjúsági csoportkultúrák dokumentálására, múzeumi reprezentációjára tett kísérletsorozat mindenféleképpen sikeresnek mondható akcióként fogható fel. Az azonban világossá vált számunkra, hogy nem feltétlenül a szentesi Koszta József Múzeumnak kell a modern tárgyi kultúra ezen szegmensére specializálnia. Már csak azért sem, mert egy harmincezer lakosú vidéki kisváros nem biztos, hogy megfelelő terepet, színteret kínál ehhez. Egy-egy ifjúsági csoportkultúrák napjainkban kevés képviselője akad a településen, emiatt meglehetősen körülményesnek tekinthető, számos nehézségbe ütközik kutatásuk, közösségi, tárgyi kultúrájuk dokumentálása.

---

14 Arató Máttyás első bakelitlemezeit 1978-ban szerezte meg, ami az Omega együttes *Csillagok útján* című albuma volt. Lemezeinek nagy részét Szentesen, az egyik könyvesboltban vásárolta, a külföldiekhez viszont Szabadkán, a piacon vagy a Yugoton kiadó boltjában jutott hozzá. Jugoszláviában az 1980-as években számos nyugat-európai vagy amerikai zenekar albumát újranyomták, így könnyen meg lehetett venni ezeket. A másik beszerzési forrást az jelentette számára, hogy egyik ismerősének a külföldön élő rokonai rendszeresen küldtek lemezeket, amelyeket meg tudott vásárolni. A magyar kiadású bakelitek szinte mindegyikét meg lehetett venni, mert viszonylag kevés album jelent meg. Arató Máttyás gyűjteménye körülbelül nyolcszáz példányból áll, amihez még mintegy kétszáz kislemez társul. A ritkaságok közé azok az 1980-as években kiadott újhullámos lemezek tartoznak, amelyek viszonylag kis példányszámban jelentek meg. (Amikor eltűnt a bakelit, akkor kezdett tudatosan az antikváriumokban vásárolni.)

15 A téma részletes kifejtését lásd SEBŐK 2002.

16 A második világháborút követően a technológia fejlődésével kimentek a divatból a gramofonlemezjátszók, és egyre többen jutottak hozzá a vinyl-, ismertebb nevén bakelitlemezejátszókhöz. Eleinte kelet- vagy nyugatnémet gyártmányú készülékek kerültek a fogyasztókhoz, később viszont megjelent a magyar Orion és Videoton márkák, amelyek egyre nagyobb arányban kapcsolódtak be a szórakoztató elektronikai iparba.

Az elmúlt évek törekvései, gyűjteményfejlesztési kísérletei

Az elmúlt években a jelenkor tárgyainak gyűjtését gátolta az a körülmény, hogy nem sikerült olyan jól körülhatárolható tárgycsoportot találnunk, amelynek muzealizációja sikeresen elvégezhető, végrehajtható lett volna. Úgy tűnik, hogy egyes hagyatékok részeként azonban lehetőség nyílt újabb és újabb tárgyak integrálására. Példaként szolgálhat erre a Szalva házaspár anyaga, amely több területen is új perspektívákat nyithat a néprajzi gyűjtemény gyarapítása előtt.¹⁷ A hagyatékok áttekintése során bukkantunk rá egy sajátos tárgycsoportra, olyan reklámtáskákra, szatyrokra, amelyeket Szalva Péter és felesége feltehetőleg későbbi felhasználás céljából őrzött meg, azaz funkcionális szerepet szántak nekik. A ma már nem létező vállalatok, cégek logóit tartalmazó, műanyagból, nejlomból készített használati tárgyak a muzeológus döntése következtében műtárggyá válhatnak. A Szalva-hagyaték más vonatkozásban is újabb lökést adhat a koncepcionális, meghatározott tárgycsoportokra irányuló gyűjtésnek. Munkásságuk nemcsak új zöldségfajták nemesítésére, a Szentese környéki kertészkedés múltjának feltárására irányult, hanem tudatosan próbálták megalkotni, létrehozni a szentesi zöldségek, zöldségtermesztés imázsát is. Logókat, különböző szimbólumokat terveztek, amelyek változatos formában jelennek meg a különféle tárgyakon. Mindehhez a Szalva-hagyatékon túl megfelelő alapot jelenthet a néhány évvel ezelőtt útjára induló törekvés, amely a bolgárkertészkedéshez kapcsolódó munkaeszközök, dokumentumok, fényképek gyűjtésére irányul. A szakemberek figyelmét mind ez idáig elkerülte e foglalkozási csoport sajátos tárgyi kultúrája, amelyhez sok esetben Magyarországon korábban ismeretlenek számító szerszámok kapcsolódnak.

Ezekre az alapokra építve terveink között szerepel a helyi kertészársadalom sajátos tárgyi világának dokumentálása, a munkaeszközök változásán keresztül egészen a napjainkra már országos hírnévnek örvendő szentesi lecsófesztiválig. További tájékozódást, gondolkodást igényel az, hogy valójában milyen típusú tárgycsoportok kapcsolhatók a helyi kertészek életmódjához a tradicionális tárgykészlet megváltozását követően. A nagyüzemi természetis előtérbe kerülésén kívül továbbra is fennmaradt a házi- vagy kiskerti keretek között megvalósuló zöldségtermesztés, ugyanakkor a gépesítés, illetve a termásvíz és a fóliasátrak alkalmazása óriási technológiai megújulást eredményezett. Felmerülhet tehát a kérdés, hogy miképpen viszonyuljunk a változásokhoz. Gyűjtsünk fóliasátorvázakat, gépeket vagy éppen műanyag ládákat és rekeszeket, amelyek egy-egy időszak technológiai megoldásainak emlékei?

2007 óta a figyelem elsősorban nem a tárgyak gyűjtésére irányult, habár történt egy-két kísérlet erre vonatkozóan is. Említést érdemel egy sajátos közösségi szintér, a Szentesei Fodrász Szövetkezet működésének dokumentálása, amelynek apropóját az szolgáltatta, hogy az úgynevezett Fehér-házban 1973 óta működő társulás a megszűnés szélére került. A tagok önállóan folytatták tovább tevékenységüket a város különböző pontjain bérelt műhelyekben. A gyűjtést is tulajdonképpen ez a mozzanat akadályozta, mivel a fodrászok döntő többsége munkaeszközeitől nem vált meg, továbbra is használja őket. Amit viszont sikerült a múzeumban elhelyezni, az a két üvegtábla, amelyek a férfi- és a női fodrászatot hirdették. A fodrászok és az utolsó vendégek visszaemlékezéseit többórányi hangfelvétel őrzi az utolsó hajvágásról készített filmfelvétellel egyetemben (3. kép).

A modern anyagi kultúra dokumentálása és gyűjtése mellett az elmúlt években egyre hangsúlyosabbá vált az elsősorban nem tárgyi vonatkozású jelenségek (például térhasználati formák, emlékezési technikák, lokális ünnepek és fesztiválok stb.) rögzítésére való törekvés, amelynek eredményeként a múzeumi adat-, illetve fotótárak állománya gyarapodott jelentős mértékben.

2011-ben a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének részvételével nemzetközi diákszemináriumot szerveztünk, amelynek keretei között a szentesi főtér, azaz a Kossuth tér¹⁸ min-

---

17 Szalva Péter 1920. április 27-én született Szentesen, ahol felmenői kertészkedéssel foglalkoztak. A Kertészeti Egyetemen 1962-ben doktorált, majd 1969-ben *A karalábé korai termesztésének agrotechnikája* című értekezésével a mezőgazdasági tudományok kandidátusa, 1985-ben a mezőgazdasági tudományok doktora minősítést szerezte meg. 1992-ben adományozták számára a Kertészeti Egyetemen a címzetes egyetemi tanári címet. A Magyar Tudományos Akadémián, különböző egyetemen és intézményekben több száz tudományos, népszerűsítő és gyakorlati előadást tartott. Tizenkét szakkönyve jelent meg nyomtatásban. Új alapokra helyezte a kertészettörténeti kutatásokat. Feleségével, Juhász Erzsébettel együtt kidolgozták a szentesi zöldségtermesztő körzet fejlesztési irányelveit, amelyek hozzájárultak az exportlehetőségek bővítéséhez. A Szalva házaspár 1979-től, nyugdíjba vonulásukat követően főként díszzöldségek nemesítésével foglalkozott (HORVÁTH 2004).

18 A szentesi főtér (Kossuth tér) az 1880–1890-es évek folyamán nyerte el valódi, városiasnak mondható arculatát. A piac és a környező üzletházak, pénzügyintézetek révén a város kereskedelmi, a közhivatalok révén pedig közigazgatási központjává vált.

3. kép. Az egyik utolsó hajvágás

Szentes, 2011

Lantos Imre felvétele

dennapi és ünnepi használatát, a Kísér, illetve a Lapistó városrészekhez kapcsolódó fesztiválokot vizsgáltuk.¹⁹ A kutatás során választ kívántunk kapni arra a kérdésre is, hogy létezik-e napjainkban városrészekhez kapcsolódó identitás, hol húzódnak a helybeliek szerint a városrészek határai. Nemegyszer a helyi társadalom intézményei is városrészek szerint szerveződnek, ami sajátos identitásformák kialakításának lehet alapja. Az elmúlt években ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy az önszerveződés eredményeként megalakuló egyesületek, illetve a helyi érdekek képviselőit programjukba illesztő politikusok vagy vállalkozók olyan ünnepeket alkotnak meg, amelyek az adott városrészhez kapcsolódó azonosságtudat kialakítását és megerősítését célozzák. A szeminárium keretei között kísérletet tettünk arra is, hogy a köztéren (elsősorban a szentesi Kossuth tér) megfigyelhető hétköznapi²⁰ és rituális térhasználati stratégiákat dokumentáljuk. A rendelkezésre álló levéltári források és a helyi sajtótermékek elemzése során nyomon követhetjük azt, hogy miképpen nyert a kereskedelmi célokat betöltő térség szimbolikus, reprezentációs funkciókat. Érdekes színfoltját jelenti a főtér használatának az idős szentesi férfiak egy csoportja vagy – ahogyan helyben nevezik – az Öreg Fiúk Klubja, akik mindennap délután találkoznak a tér egy adott pontján, ahol megvitatják az éppen aktuális eseményeket. Nemegyszer javaslatokat is megfogalmaznak a főtér átalakítására vonatkozóan. A Kossuth tér használatának átfogó vizsgálata szélesebb társadalmi rétegekre, csoportokra is kiterjedt, és magában foglalta a politikai vagy megemlékezési rítusok elemzését is. A kutatás során a résztvevők interjúkat, fényképfelvételeket készítettek, részt vevő megfigyelést folytattak, adatközlőik egy részével pedig mentális térképeket rajzoltattak, amelyek a múzeum néprajzi adattárát gyarapították.

¹⁹ A kutatást a város közvéleménye határozottan pozitívan fogadta, amelynek háttérében az húzódnak meg, hogy a tudományos érdeklődés által a saját kultúrák bizonyos szegmensei felértékelődtek.

A városrészekhez kapcsolódó fesztiválok dokumentálása során megfigyelhető, hogy a szervezők próbálják a tér kitüntetett pontjait (például Szent Vendel-szobor stb.) bekapcsolni az ünnepi térszerkezetbe, mintegy

4. kép. Az 1956-os emlékművek

Szentes, 2012

Mód László felvétele

szimbolikusan beemelve a közösségi identitásba. Időnként alkalom nyílik a lokális kultúra bizonyos elemeinek reprezentációjára is, amire tanulságos példát szolgáltat a Kiséri Napok²¹ keretei között megrendezett talicska- vagy kakasszépségszerzés.²²

A rituális térhasználat, illetve az egymással versengő emlékezetek kapcsolatának értelmezésére kínálnak izgalmas terepet a szentesi református nagytemplom melletti térségen, a Kiss Bálint utcában elhelyezkedő emlékművek, amelyeket egymástól különböző politikai elveket valló pártok, csoportosulások állítottak, kifejezve ezzel igényüket a múlt szimbolikus birtokbavételére. Az 1956 emlékezetét reprezentáló emlékművek ugyanakkor lehetőséget nyújtanak annak a sajátos folyamatnak a megragadására is, amelynek során a szentesi reformátusok által használt sírjából, a *gombosfából* történelmi eseményt kifejező szimbólum vált (4. kép).

A helyi amatőr filmklub²³ alkotásainak vizsgálata a városi térhasználat dokumentálása és reprezentálása szempontjából számos tanulságot hordozhat: hogyan jelenik meg a város az 1960-as, 1970-es és az 1980-as években készített filmekben, melyek voltak a közösségi színterek, és miképpen használták őket? A film-kockákon május elsejei felvonulások résztvevői tűnnek fel, vagy ma már nem létező szórakozóhelyek világa jelenik meg sok más eseménnyel együtt, amelyek napjainkban

20 A témát Szemerédi Ágnes, a Szegedi Tudományegyetem néprajz szakos hallgatója fejtette ki részletesen szakdolgozatában (SZEMERÉDI 2012).

21 Az első alkalmat a Hazafias Népfront kezdeményezésére 1985-ben rendezték meg Kiséri Napok '85 néven. A rendszerváltás után néhány év szünet következett, majd 1997-től indult újra útjára a fesztivál, amelyhez sajátos térhasználat kapcsolódik. Az események jórészt a városrész legforgalmasabb pontjain zajlanak. A fesztivál elemzését Pintér Zsófia végezte el szakdolgozatában (PINTÉR 2012.)

22 Ilyen típusú elemekkel próbálják bevonni a fesztivál keretei közé a szervezők a helyi lakosokat, akik rendszerint aktív szerepet vállalnak ezekben a programokban.

23 A tagok *Szentesi Híradó* címmel 1960 és 1982 között viszonylag rendszeresen, évente néhány alkalommal tíz-tizenöt perc terjedelmű alkotásokban bemutatták a legfontosabb helyi eseményeket, történeteket. Az elmúlt években Karikó-Tóth Tibor kezdeményezésének köszönhetően a filmek jelentős részét digitalizálták, ami azt jelentette, hogy hozzáférhetővé váltak a nagyközönség számára is (Szentesi amatőr filmklub 1. Szentes, TEAM Számítástechnika, 2006; Szentesi amatőr filmklub 2. Szentes, TEAM Számítástechnika, 2007; Szentesi amatőr filmklub 3. Szentes, TEAM Számítástechnika, 2008; Szentesi videó újság 1. Szentes, Szentesi Városi Könyvtár Nonprofit Közhasznú Kft., 2009).

a lokális múlt, illetve emlékezet szerves részei (például az úgynevezett Fehér-ház építése, *Ki nyer ma?* Szentesen stb.).

Próbáltuk és próbáljuk értelmezni azt is, hogy miképpen változik a különböző korszakokban a Szentesről hivatalos szinten megszerkesztett városkép, és hogyan épül be a helyi lakosság identitásába. Ebben nyújtanak segítséget a településről megjelent útikönyvek, kiadványok vagy éppen azok a buszmegállóknál elhelyezett plakátok, amelyeken gyakran tűnnek fel imázs-konstruáló szövegek.

Összegzés

A számba vett példák egyértelműen igazolják azt, hogy a gyűjteményfejlesztési stratégiák kidolgozása kapcsán nem hagyhatjuk figyelmen kívül az időhatárok kitágítását, közelítését a jelenhez. A muzealizáció révén egyre bővülő műtárgyállomány alkalmas arra, hogy az intézményhez különböző társadalmi csoportok köthessék, kapcsolhassák identitásukat. A modern anyagi kultúra gyűjteményi integrálása során a múzeumoknak specializálódniuk kell bizonyos tárgycsoportokra, mivel lehetetlen vállalkozásnak tűnik a teljességre törekvő gyűjtés érvényre juttatása. Fontosnak ítélem ugyanakkor a jelenben megragadható és tanulmányozható kortárs társadalmi jelenségek dokumentálását. Ebben a vonatkozásban is számolnunk kell tárgyakkal, ám sokkal inkább a fizikai tér elemeihez kapcsolódó társadalmi gyakorlatok, térhasználati szokások és emlékezési technikák rögzítése és értelmezése lehet hangsúlyos szempont.

Irodalom

BÁTKY Zsigmond

1903 Farkas Sándor nagy-alföldi magyar néprajzi gyűjteménye. Néprajzi Értesítő, 4. évf. 3. sz. 33–45.

BERECZ Sándor (szerk.)

1899 A Csongrádmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve. I. évf.

FARKAS Sándor

1904 Alapítsunk néprajzi múzeumot. Ethnographia, 15. évf. 444.

HORVÁTH György

2004 Volt egyszer egy kutató. Szentes, Szalva Péterné.

KORFF, Gottfried

2004 A tárgykultúra múzeumi feldolgozásának nehézségei. A muzealizálás mint intézményeken túlmutató trend. In Fejős Zoltán – Frazon Zsófia (szerk.): Korunk és tárgyaink – elmélet és módszer. Fordításgyűjtemény. Budapest, Néprajzi Múzeum, 18–27. (MaDok-füzetek, 2.)

MÓD László

2008 Az ifjúsági csoportkultúrák múzeumi reprezentációjának lehetőségei. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Néprajzi Tanulmányok. Studia Ethnographica 6. 59–82.

OLASZ Sándor

- 2004a Rock-relikviák a múzeumban. Szentesi Élet, november 12. Internetcím: http://www.szentesinfo.hu/szentesielet/2004/45_1112/18.htm.
- 2004b Föld felett a földalatti. Szentesi Élet, november 19. Internetcím: http://www.szentesinfo.hu/szentesielet/2004/46_1119/15.htm.

PAPP Imre

- 1982 A parasztember élete Szentes tanyavilágában. Válogatott néprajzi írások. (Sajtó alá rendezte és az előszót írta: Juhász Antal.) Szentes, Szentes Város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága Művelődési Osztálya.
- 2008 Az emberi élet fordulóinak ünnepi szokásai a szentesi reformátusok körében. (Sajtó alá rendezte és az előszót írta: Mód László.) Szentes, Koszta József Múzeum.

Pintér Zsófia

2012 Egy lokális ünnep – a szentesi Kiséri Napok elemzése. (Szakdolgozat.) Szeged.

SÁFRÁNY Zsuzsa

2000 Állattartás – pásztorművészet gyűjtemény. In Fejős Zoltán (főszerk.): A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Budapest, Néprajzi Múzeum, 75–96.

SEBŐK János

2002 Rock a vasfüggöny mögött: hatalom és ifjúsági zene a Kádár-korszakban. Budapest, G M.

SZEMERÉDI Ágnes

2012 Térhasználat a szentesi Kossuth téren. (Szakdolgozat.) Szeged.

SZILÁGYI Miklós

1990 Szándékok és eredmények a vidéki múzeumok néprajzi gyűjteményeinek megalapozásához 1920 előtt. Ethnographia, 101. évf. 1–50.

SZUHAY Péter

2000 Földművelés-gyűjtemény. In Fejős Zoltán (főszerk.): A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Budapest, Néprajzi Múzeum, 51–74.

Attempts at collection development in the József Koszta Museum in Szentes

In his article the author attempts, through the example of a small town museum, to sum up the collection development experiences of the last 8-10 years that can be seen as a series of experiments rather than a consistently pursued and carefully elaborated strategy. Besides the collecting techniques that can be regarded as traditional, focused mainly on peasant material culture, from 2002 we began to think about pursuing strategies of a new type, directed principally at bringing the time limits of ethnological collection closer to the recent past and the present. The first attempts were linked to a particular phenomenon, the local youth group cultures or subcultures. Since 2007 attention has been directed mainly not at collecting objects, although one or two attempts were made in that direction too. The collecting of objects from the present time was also impeded in recent years by the fact that we were not able to find a clearly definable group of objects that could be successfully musealised. However, it appears that there could be an opportunity to integrate more and more object types as part of individual legacies. The examples examined clearly confirm that consideration must be given to expanding the time limits towards the present when elaborating collection development strategies.

A változó vallásosság tárgyi világa – funkcióban és a múzeumi gyűjteményekben

Kutatási tapasztalatok

A vallási néprajz témakörében végzett gyűjtőmunkám során, az egykori Gömör megye szlovákiai részén figyeltem fel a római katolikus templomok néprajzi szempontból is értelmezést kívánó gazdag, ma már jórészt használaton kívüli textilkészletére.¹ Néhány év elteltével Jász-Nagykun-Szolnok megye katolikus településeinek egy részén is alkalmam nyílt betekinteni e tárgycsoport „életébe”. Írásom e két területen gyűjtött adatokat igyekszik összegezni, a tendenciákat, közös és eltérő jellemzőket áttekinteni. E tárgyak üzenete a néprajzi muzeológia számára is hasznosítható, főként akkor, ha bekerülhetnek a gyűjteményekbe, ám a rájuk vonatkozó megszerzett információk révén akkor is, ha nem.

A római katolikus templomokban a textilek mint liturgikus kellékek két fő típusba sorolhatók, két alapfunkcióban jelennek meg. Egyrészt a liturgikus tér berendezésében, másrészt a papi személyek és kíségtők viseletként. Az egyház szabályozásai ezt a tárgycsoportot is minden korban érintették. Legutóbb – a liturgikus tér egyéb elemeivel együtt – 1962–1965 között a II. vatikáni zsinat rendelkezett használatukat illetően. A zsinat jelentős, máig ható változtatásokat határozott el. „Ez a korábbi, központilag vezérelt, uniformizált liturgiából a helyi egyházak adottságait és igényeit figyelembe vevő liturgikus pluralizmus felé nyitott utat. Lényeges elemei: a nemzeti liturgikus nyelvek bevezetése, az inkulturáció, a laikus apostolkodás hangsúlyozása, a liturgikus tér (szentély, szembemiséző oltár) átrendezése, új liturgikus könyvek megjelenetése stb.” (KATOLIKUS LEXIKON é. n.) A ruhadarabok, terítők színükkel fejezik ki az épp aktuális időszak vallási tartalmát. A liturgikus színek használata szintén szabályozott. Fehér a húsvéti idő, a karácsony és az Úr ünnepeinek színe, a Mária-ünnepeké, a nem vértanú szenteké, mindenszentek, Keresztelő Szent János születése, Szent János evangélista, Szent Pál megtérése és Szent Péter székfoglalása ünnepeinek színe. Piros a virágvasárnap, nagypéntek, pünkösd, az Úr szenvedéseinek, vértanúk, apostolok, evangélisták ünnepeinek színe. A zöld az évközi vasárnapok és hétköznapok színe. Lilát adventben, nagyböjt idején és gyászmisén ír elő a *Római Misekönyv*. Fekete a gyászmise színe, rózsaszín az advent harmadik vasárnapjára és nagyböjt negyedik vasárnapjára. A színek ilyen alkalmazásától el lehet térni nagyünnepeken, ha a legünnepelesebb, legnemesebb anyagból készült öltözékek színe más (ARATÓ–OROSZ 2001. 126). Mindezen előírások megtartása mellett is lehetséges azonban – az előírások² is megengedik –, hogy a templomok élő közössége maga is alakítsa a liturgikus teret. Jól látható ez a szobrok, freskók esetében, amelyek stílusát az alkotóművész személyének megválasztásán keresztül a „megrendelő” határozta meg.

A 20. században, amelyből az általam vizsgált templomok textilanyagának zöme származik, e mellett a megengedő egyházi szabályozás mellett néhány más tendencia is alakította a templombelsőket. Ezek közül talán annak volt legközvetlenebb formálóereje, hogy a templomok felszerelési tárgyai készletként kerültek a vallásgyakorló közösségek látóterébe. A 20. század első évei óta állandóan élénkülő kereskedelmi forgalom ezt a tárgycsoportot is elérhető, megvehető áruvá tette. Ezt példázza az is, hogy az 1900-ban elindult *Egyházi Műipar* már csak kisebb részében volt folyóirat, alapfunkciója ugyanis az volt, hogy katalógusként eljuttassa az aktuális kínálatot a potenciális megrendelőkhöz (TERDIK 2008. 325). A jelenség párhuzama a háziipar magyarországi megszervezése. Kresz Mária a népművészet felfedezésével foglalkozó alapvető tanulmányában ezt a

1 A tanulmány e része a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

2 „E témakörben, főként ami a szent felszerelési tárgyak és szent ruhák anyagát és formáját érinti, az egyes területek püspöki karai illetékesek abban, hogy e konstitúció 22. pontja értelmében alkalmazkodjanak a helyi igényekhez és szokásokhoz.” (SACROSANCTUM CONCILIIUM 1963.)

kérdést is érinti, végigköveti a népművészet háziiparban betöltött, többször módosult szerepét. A gyökerek – egyházművészetben és háziiparban – azonos felismerésből erednek. Angliából indult az a mozgalom, amely „[...] az ipar művészi voltára és ezáltal közvetve a népművészetre felhívta a figyelmet [...]” Már a manufaktúra széjjelszakította a fizikai és a szellemi munkát: míg a céhbeli kézműves egyben művészes is volt mesterségének, ismerője az anyagnak és a technikai lehetőségeknek, a manufaktúrában, és méginkább a gyáriparban, a tervezés és a kivitelezés elszakadt egymástól. Ez a felismerés teremtette meg az igényt, amelyet »művészi ipar«-nak, »iparművészet«-nek neveztek el.” (KRESZ 1968. 2.) Ám míg az 1900-as években a háziipar pártoló már a tömegáru ellen dolgoztak, a kegytárgyforgalmazás éppen ekkor vált tömegessé.

Mindezek mellett az oltáregyletek működéséhez hasonlóan a templomok közösségeinek saját munkája is megjelenhetett a liturgikus térben. A közösségekben szépnek, értékesnek elfogadott kézimunkák egyházi jellegűvé formálása a közösségen belüli reprezentációnak, az adakozás nyilvánossá tételének, netán engesztelő szándékának, de a vallásosság mértékének is jele, eszköze lehetett. A néprajztudomány a vallásosság tárgyi világával legtöbbször ilyen megközelítésben foglalkozott. Ezért leginkább olyan jellegű munkák születtek, amelyek leltárszerűen vették számba a vallásosság egy-egy konkrét térhez kötődő tárgyait. (A református egyház esetében például FELHŐSNÉ CSISZÁR 1999; FELHŐSNÉ CSISZÁR et al. 1999; P. SZALAY 1999; 2000–2001, 2001; TAKÁCS 1983. Katolikus egyházi feldolgozások például BARNA 2003; JÓZSA 2004.) Ezek a tendenciák mindkét vizsgált területen felfedezhetők.

Dél-Szlovákia Rimaszombati járásának egy településén, Baracán (szlovákul Barca) sikerült teljes felmérést készítenem a templom textilkészletéről. A sekrestyében tárolt darabok összeírása során minden esetben feljegyeztem azok méreteit, alapanyagát és technikáját, valamennyiről fotót és részletfotót is készítettem. A felvételek alapján végeztük el a készítő és az ajándékozó kilétére irányuló azonosítást. Ebben két személy volt segítségemre, az 1931-es születésű, ma már Tornalján élő Stefanovics Béláné Pricz Regina és Sándor Katalin (1921–2008). Mindketten buzgó vallásgyakorlóként, de a templomnak mintegy „gondnokaiként, gazdáiként” is ismerték annak tárgyi világát. A liturgikus tér berendezéséhez használt tárgyakról (tehát a miseruhákat és a papi öltözet egyéb darabjait nem érintve) tanulmány is született 2007-ben, ezért ezúttal részletekbe nem bocsátkozom (GECSE 2007). Ekkor készült írásom az anyag bemutatását a teljes készletek felsorolásával kezdi, és a szórványdarabokkal zárja. A „leltár” középső részét adó, néhány darabos készletek áttekintése során a készítés technikáját tekintettem a rendszerezés kiindulópontjának. A kutatás kiderítette, hogy a falu asszonyai határozottan törekedtek arra, hogy templomukat maguk lássák el oltár- és egyéb terítőekkel. A felmérés megmutatta, hogy valamennyi rendkívül munkaigényes kézimunka, egy részét maguk készítették. Fokozatosan pontos rendje alakult ki annak – természetesen az erre vonatkozó hivatalos, egyházi szabályozás figyelembevételével –, hogy melyik ünnephez melyik terítő „illik”. A felmérés a terminológia szempontjából is tanulságos volt. Említett tanulmányomban az egyes darabok megnevezéseit összevettem a *Liturgikus lexikon* megfelelő címszávaival (VERBÉNYI, szerk. 2001). Olykor teljesen azzal azonos kifejezéssel jelölték az egyes tárgyakat, máskor a baracai megnevezést (a valódi tájszavakhoz hasonlóan) a „hivatalos” egyházi „köznelv” nem is ismeri. A terminológia mellett nem kevésbé érdekes a darabok korának meghatározása, pontosabban a kort jelző kifejezések jelentéstartalmának a falutörténethez, egy-egy plébános szolgálati idejéhez kötése és mindennek az egyéni életutakba való beágyazása. A templom textillel való ellátása korjelző jelenség is, hiszen az alapanyagok, nemegyszer a technikák is szorosan kötik a szent helyet a profán világhoz, azaz a kereskedelmi kínálat-hoz. Jól követhető általuk a textilkínálat változása, sőt annak egy-egy történelmi fordulóponthoz vagy korszakhoz kötése is (például „Régi csehek alatt volt ilyen panama...” – azaz az első Csehszlovák Köztársaság idején). A kutatás legfontosabb tanulságai mégis a templomot használó közösségre vonatkoznak. Bizonyos határok között tartja a textillel való ellátás közösségi-egyéni igényt a hely szent jellege is, ám a falu önszabályozó ereje és a külvilág pozitív véleményének megtartására való törekvése is. Ez a fajta többirányú igazodás minden esetben egy nagyon kényes egyensúly mércéjének vetette alá az új darabot: nem lehetett jellegtelenül szerény és hivalkodóan díszes sem, nem lehetett túl színes, de díszítetlen sem. A kézimunka és a gyári termék közösségen belüli presztízsének megfelelően ez a jellegzetesség is elvárassá vált: nem lehetett túl egyszerű kézimunka, ugyanakkor nem felelt meg az igényes, de mégis „csak” gyári anyag sem. Mindamellet elvárás lett az is, hogy egyházi jellege, de legalábbis egyfajta komolysága, méltósága legyen, a lakástextilektől mindenképpen különböznie kellett.

Egyelőre nem áll módomban ezt a textilanyagot más települések, templomok, közösségek hasonlóan felmért anyagával összevetni, erről a kelléktípusról ilyen célú összeírások mind ez

1. kép. A körmeneti kereszt terítője
Agócs Ferencné Kovács Izabella munkája
Gecse Annabella felvétele

ideig nem készültek. Kiindulási alap híján megválaszolatlan marad a kérdés, hogy szokatlan-e vagy természetes az a sajátosság, hogy a faluban élő idősebb nemzedékek nagyrészt ma is adományozóhoz és készítőhöz kötik a darabokat. Amennyiben a készleteket is egy darabként kezeljük (és ezt az adományozó szempontjából megtehetjük), kilencven textiliával számolhatunk a baraccai templom egyházi kellékei között. (Valójában ez összesen 287 darabot jelent.) A kilencvenből 49 esetben az azonosítók pontosan emlékeznek mind a készítő, mind az ajándékozó nevére. Hét esetben csak az ajándékozó személyét ismerik, a készítőt nem. Fordított helyzetre mindössze két példa van, amikor az ajándékozót nem ismerik, de a készítőt igen. Harminc darabról egyáltalán semmit nem tudnak, ám ezeknél fontos megemlíteni, hogy valamennyi ismeretlen a szórványdarabok közül való, készlet ezek között egyáltalán nincs.

Amellett, hogy a vallásosság egyik megnyilvánulásának tekintjük a templom textilekkel való ellátását, felszerelését, lehetetlen nem észrevenni ennek egy másik jelentését is: azt, hogy a textilek léte mellett a templomjáró asszonyok körében annak is nagy (volt) a jelentősége, hogy ki adományozta a darabot, hiszen ezt az esetek többségében számon tartják. Valójában a falu társadalma jelenik meg e darabokon keresztül a templomban, így a vallásos lelkület mellett egészen profán arca is van a jelenségnek: a falusi társadalomban elfoglalt hely, rang megfelelő, illő korlátok között és megfelelő formában felmutatott megjelenítése.

A teljes felszerelés néhány készlete és darabja megenged egynémely következtetést azzal kapcsolatban is, hogy mitől válhat valami olyan értékű a közösség szemében, amely lehetővé teszi, hogy egy kézimunkafajta a templomba kerüljön. A templomba kerülés legtermészetesebb útja az, amikor a kézimunka élő gyakorlata kerül be a szent kellékek közé. Ez jelenik meg – például – a körmeneti kereszthez készített terítőben. Ez a 79 × 51 centiméteres darab vagdalásos és szállhúzásos technika vegyítésével készült, rendkívül gazdagon díszített. Alapanyagát Szlovákiában „panamáknak” nevezik. Mértani közepén készítője nyílást hagyott, abba illesztik a keresztet (1. kép).

Hasonló, mégis más utat tesz meg az a textília, amely nem teljesen a helyi kézimunka-hagyományból kerül a templomba. Ennek jó példája a nagyhéten a Szent Sír fölött manapság is látható oltárszegély. A 230 × 34 centiméteres darab alapanyaga fehér lepedővászon, mely szinte teljes látható felületén vagdalásos mintával gazdagon díszített. Széles mintasávjában kereszttek és kelyhek váltakoznak, ez is jelzi, hogy eredetileg is szent célból készült. Egyetlen időszakban használták, nagyhéten. Seltsám László plébános (aki 1969–1989 között szolgált Baracán) ajándékozta, akinek körmöcbányai édesanyja készítette. Ez a terítő azt az esetet képviseli, amikor nem helyi, de rangosnak értékelt kézimunka kerül a templomba. Rangját nemcsak az adja, hogy eredetileg is templomi textilnek készült, hanem az is, hogy a közösség leginkább tisztelt tagjához, a plébánoshoz kötődik (2. kép).

Arra is találtam példát ebben a templomban, amikor egy-egy textíliának a templom nem eredeti, hanem második helye, amikor némi átalakítás után egy más célból készült textília kapott új

2. kép. A Szent Sír oltárszegélye
Seltsam László plébános
édesanyjának munkája
Gecse Annabella felvétele

3. kép. Nagyheti oltártakaró
Gecse Annabella felvétele

funkciót azzal, hogy valaki a templomnak ajándékozta. Ez előfordult már a 20. század elején is, de az 1990-es években is. A 200 × 170 centiméteres nagyheti oltártakaró eredetileg halotti lepedő volt, és Bodnár Gáborné ajándékozta templomi célra az 1910–1920-as években. Felső szélén egy, alsó szélén két fehér- és lyukhímzéssel gazdagon díszített, cakkos szélű fodor díszíti. Gyolcsból készült, középső, legnagyobb része díszítetlen. Kizárólag nagyböjttben használják, ezzel takarják le a Mária-oltárt (3. kép).

A másik ilyen darab a 137 × 94 centiméteres „szentségtakaró”. Műszálas, tüll alapanyagú, minden sarkán lekerekített darab, szélén körben gyöngyfonalból gépi hímzés díszíti. Bodnár Gézőné Tóth Margit varrta az 1990-es években, lánya elsőáldozási fátylából (4. kép).

Minden eddig említett esettől különbözik annak a készletnek az útja, amelynek még a készítőjét, alapanyagát is alapos utánajárással választották ki. A tizenöt darabból álló, szőlőfürtös mintájú készlet vékony horgolócérnából készült, recsecsipke-technikával. Díszítményét, a receháló kitöltését vallásos motívumok – kereszt, kehely, szőlőfürtök, szőlőlevelek – adják. Az egész készletet (a későbbiekben „mezőkövesdi garnitúrának” nevezték el) Pricz Árpádné Tokár Etelka ajándékozta az 1970-es évek elején. A visszaemlékezések szerint mezőkövesdi apácák készítették. „Méretet adtak le az apácáknak vagy a közvetítőjüknek, akik templomi kézimunkával foglalkoztak.” A készítők mezőkövesdiek voltak, de a baracai asszonyok „az ózdi asszonyoktól hallották híriüket”. Pricz Árpádné a „pamutot”, azaz fonalat maga vásárolta, a hazait (esetünkben ez az akkori Csehszlovákiát jelenti) jobb minőségűnek tartotta. Úgy rendelte meg a terítőket, hogy a készítők összesítették a méreteket, és az egészet (vagyis az azonos szélességű darabokat) egy darabban készítették el, a megrendelő szabta aztán fel megfelelő nagyságú darabokra. Az ajándékozó senkinek nem árulta el a készlet árát. Kizárólag nagyünnepeken használják.

A készlet igazán jól megvilágítja ennek a kistelepiülésnek a kapcsolati hálóját, érzelmi, társadalmi, földrajzi kötődéseit. Mezőkövesd a búcsújárás egyik célpontjaként korábban is szent tartalommal szerepelt a baracaiak mentális térképén, bizonyára ennek is szerepe volt a döntésben. Az „ózdi asszonyok” a kis falu történetének nehézségeire utalnak. Ózdi, az ózdi gyár a 20. század elején még munkaadó volt – az iparban kereső baracaiak számára is. Paládi-Kovács Attila is említi a munkásokat körülbelül húsz kilométeres sugarú körből vonzó gyárat mint egy újabb információs, kommunikációs csatorna kialakítóját (PALÁDI-KOVÁCS 2007. 53). Arra is volt példa, hogy falusi lányok Ózdra mentek férjhez. Leginkább azonban úgy kötődik a magyarországi város sorsa

4. kép. Az elsőáldozási fátlyból lett szentségtakaró
Gecse Annabella felvétele

5. kép. A „mezőkövesdi garnitúra” egy darabja
Gecse Annabella felvétele

Baracáéhoz, hogy 1946-ban a kitelepítést elkerülendő több család oda költözött. Ilyen, egyrészt rokoni, másrészt egykori lokális kapcsolatok tették lehetővé az információszerzést (5. kép).

Valószínűleg minden egyes tárgy esetében hosszan lehetne elemezni azokat a hatásokat, amelyek eredményeképp a textilá liturgikus kellékké vagy templomi berendezési tárggyá válhatott. A fentiekben említett esetekkel csupán utalni szeretnék arra, hogy ilyen adatokkal ellátva milyen használható és értelmezhető üzenete van/lenne ennek a tárgycsoportnak a múzeumi gyűjteményekben is.

Vizsgálódásom másik területe Jász-Nagykun-Szolnok megye egy része. Itt egy nagyobb, más vezérfonalú kutatás részeként szereztem adatokat néhány templomi textiltípusról. 2010-ben Zsolnay László művészettörténész vezetésével, Szebenyi Nándor közreműködésével változó intenzitással, de hét hónapon keresztül végeztük azt az alapfelmérést, amelyből mutatóványképpen egy kiállítás készült a Szolnoki Galériában. („Nagy Isten kedvében – örök dicsőségben”. *Templomok művészete* című kiállítás a Szolnoki Galériában. 2010. november 22.–2011. január 30.) Később tanulmány formájában tapasztalatainkat közzé is adtuk (ZSOLNAY et al. 2012). Igyekezünk kihasználni megyei múzeumi szervezetünk előnyös adottságait, elsősorban azt, hogy különböző szakmák – ezúttal a művészettörténet és a néprajz – dolgozhattak együtt. Kiállításunkkal az volt a célunk, hogy képet adjunk a környék egyházi művészetének stílusairól. Jász-Nagykun-Szolnok megye két katolikus egyházmegyéhez tartozik. A Szolnoktól északra eső terület az Egri Főegyházmegye része, a délre eső részek pedig Szolnokkal együtt a Váci Egyházmegyéhez tartoznak. Munkánk az Egri Főegyházmegye templomait érintette.

Településeink:

Abádszalók, Alattyán, Besenyszög, Fegyvernek, Jánoshida, Jászsalsószentgyörgy, Jászapáti, Jászberény, Jászboldogháza, Jászdózsa, Jászfelsőszentgyörgy, Jászfákóhalma, Jászkisér, Jászladány, Jászszentandrás, Jásztelek, Karcag, Kótelek, Kunhegyes, Nagyiván, Nagykörű, Szajol, Tiszabó, Tiszafüred, Tiszagyenda, Tiszaigar, Tiszaörs, Tiszaörvény, Tiszapüspöki, Tiszasüly, Tiszaszőlős, Törökszentmiklós.³

A folytatást igénylő alapkutatás során művészettörténész kollégáim a templomok építészeti képeire, berendezésükön belül a falfestményekre, szobrokra, ötvösmunkákra koncentráltak, a néprajzos feladatot pedig elsősorban a textilek jelentették. Ezekben a településeken (egyelőre) nem készítettem a baracaihoz hasonló, részletesen adatoló összeírást, mindössze egy több ezer fotóval felszerelt alapfelmérést. A Baracán tapasztalt tendenciák némelyike itt is felbukkant, mások számomra újdonságként jelentek. Itt is érvényes az, hogy mindig az azt készítő, megrendelő, de leginkább (liturgikus tárgyként) használó közösségnek és papjának ízlése döntötte el, hogy melyik tendencia érvényesült például egy oltárterítőben. Ezúttal a Jász-Nagykun-Szolnok megyei tapasztalatok közül csak a legérdekesebb eseteket emelem ki. A templomok berendezési tárgyai között

3 Ezúton is köszönöm azon plébánosok, templomgondnokok és hívők segítségét, akik céljainkat támogatandónak ítélték, és lehetővé tették a tárgyak kölcsönzését, akik betekintést engedtek számunkra templomaik belső világába.

6. kép. Az abádszalóki templom könyvtartójának vertcsipke terítője

Gecse Annabella felvétele

7. kép. A tiszai templom oltárterítője

Gecse Annabella felvétele

8. kép. A jászboldogházi Szent Antal-oltár feliratos terítője

Gecse Annabella felvétele

a készítés technikája tekintetében a legerősebben a csipke szerepel. Minden általunk bejárt település templomában talákoztunk különféle csipketechnikával készült oltárterítővel, mellékoltárokhoz készült terítőkkal, ambóra, szószékre, szentélykorlátra készített terítővel, de sok helyütt lobogókkal is. Magas értéket jelentő kézimunkajellege miatt kerülhet a templomba mint a közösségek legértékesebb terébe – noha a technika feltűnő gazdagságát az egyházi szabályozások inkább kerüldőnek, mint alkalmazandónak ítélik.⁴ A csipketechnikák közül leggyakoribb a csomózott rece, ezt követik a horgolt csipkék, de – és ennek különleges helyi értéke is van – az abádszalóki templomban teljes készlet vert csipkével talákoztunk (6. kép).

A tárgy és a készlet helyi értékét a nagykunági vertcsipke mintákhoz, a második világháború végéig a vidéken intenzíven működő bedolgozói hálózathoz való kötődése adja. Ha mintaelemként tekintve nem is vagy nehezen rokonítható azzal, a csipke templomba kerülését is befolyásolja a karcagi Móga-csipkék 1930-as évekbeli népszerűsége, az ebből kinövő abádszalóki csipketelep létrejötté, amely nem csupán akkori munkalehetőséget, hanem ennek a kézimunkának máig érezhető presztízsértéket is adott (ERDEI T. 2004). Jóllehet a fehér- és lyukhímzés, a vagdálós technika nagyon gyakori a fehér- és alsóneműkön, ágyneműn, az igényes kivitelű, vallásos motívumokkal díszített darabok templomi használatra is alkalmasak, fehér színük jól illeszkedik a helyi szent jellegéhez. E technikák rendkívül szép alkalmazásával talákoztunk a tiszai templom oltárterítőinél (7–8. kép).

Az eddig említett kézimunka-technikák a templombelsőben állandónak és általánosnak tekinthetők, a csipke és a fehér szín minden vallásos szempontnak, valamint ünnepitér-igénynek megfelel. Találkoztunk azonban olyan darabokkal is, amelyek nem ezeket a tendenciákat követik. A szecesszió stílusjegyeit viseli

⁴ A szabályozások az oltárterítő kapcsán fogalmazzák a legszigorúbban. „Ha az oltár menzája nemes anyagból készült, nem szükséges annak teljes letakarása. Elég a nemes vászonnál, anyagában díszített kisebb terítő is. Kerülni kell a csipkedíszítést és az ízléstelen hímzést.” (OROSZ–ARATÓ 2001. 160.)

9. kép. A tisaörsi templom
lila virágos antependiuma
Gecse Annabella felvétele

magán az a tisaörsi antependium, amelyet ma már nem használnak, azonban szépsége miatt gondosan őriznek. Technikája keresztszemes, hímzése színes (9. kép).

Ezekből az esetekből is látható, hogy a „hivatalos”, egyházi szabályozás keretein belül, amikor a közösségek saját ízlése dönt egy-egy tárgyat illetően, a templomba kerülő tárgyakkal ezen belül is rangosaknak kell lenniük. A szép, az értékes fogalma változhat, ám az nem, hogy a templomi textileknek a mindenkori legmagasabb kategóriába kell tartozniuk. A 20. századról elmondhatjuk, hogy miután első éveiben „felfedezték”, folyamatosan, állandóan jellemzi a népművészeti érdeklődés. Már az első évtizedekben tapasztalható volt, hogy a szélesedő érdeklődés, ismertség eredményeképpen a népművészet (a fogalom tartalmának változékonyságával együtt is) értéké vált. Fejős Zoltán ennek a folyamatnak így foglalja össze a kezdetét, gyökereit:

„A népművészet felfedezése előtt, vagyis a múlt század utolsó 2-3 évtizedét megelőzően csak elvétve lehet találkozni avval a jelenséggel, hogy az uralkodó osztály, a parasztság felett álló különböző társadalmi rétegek tudatosan fordulnának a paraszti tárgyai felé [...]. Az idők változásának jele, hogy jó két évtizeddel később már magán az uralkodócsaládon belül is felbukkannak a paraszti készítésű viseleti darabok s más díszesen megmunkált tárgyak. Mindez már a népművészet felfedezésének következménye: az egzotikum és kuriózum iránti érdeklődés látványos megnyilvánulása. A népies háziipar s ezen belül a műves háziipar, amelyek a korabeli szóhasználatban a ma nagyjából népművészetinek ítélt tárgyak körére vonatkoztak, gazdasági, nemzeti és művészi érdekek nyomán kerültek a figyelem előterébe. [...] A népművészet a nemzeti kultúra szimbólumrendszerébe különböző csatornákon keresztül épült be.” (FEJŐS 1991. 143.)

Ugyanitt említi, hogy ennek a „felfedezésnek” az első, kiugróan népszerűvé lett tájegysége Kalotaszeg volt, majd Torockó, a Sárköz és a matyók. Mezőkövesd 1910-ben lett Kalotaszeg igazi „vetélytársa”. 1908-ban a Tulipán Szövetségen keresztül már szerepeltek matyó darabok a londoni viláigiállításon.

„A növekvő kereslet kielégítése érdekében az OMHSZ 1911-ben telepet létesített Mezőkövesden, ahol a hímzéseken kívül népviseletbe öltöztetett babákat, papucsokat is készítettek. Egy évre rá a mezőkövesdiek saját Háziipari Szövetkezetet alapítottak. A mezőkövesdi divat ezekben az években érte el tetőpontját (legalábbis az 1918 előtti korszakban).” (FEJŐS 1991. 150.)

Ettől kezdve minden lehetséges csatornán terjedni kezdett a „matyó divat”.⁵

A második világháború körüli időkre a népművészeti érdeklődés konkretizálódott, sok helyen a saját vidék értékeinek őrzése felé fordult, ám a 20. század elején a matyóhoz hasonló népszerűsége szert tett tájegységek olykor felülírták ezeket a helyi szándékokat, máskor azok mellett léteztek. A „matyó divatnak” és a népművészet értékéért értelmezésének egyaránt jó példája, hogy az úgynevezett matyó hímzés a temp-

5 A matyó népművészeti témájú gazdag irodalomból leginkább Fügedi Márta foglalkozott a kérdéssel társadalomtörténeti megközelítésben, funkcionális elemző módszerrel is (FÜGEDI 1997).

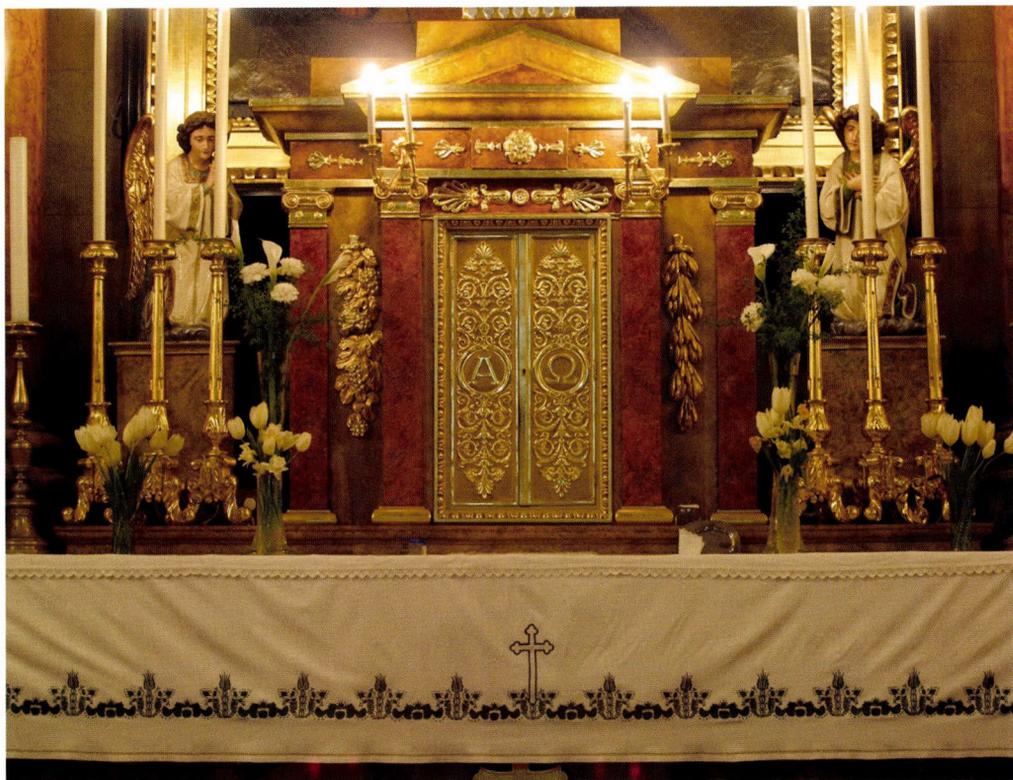

10. a-c kép. A jászfelsőszentgyörgyi csengőszalag
Ménkü János felvételei

11. kép. Jászsági szűcshímzés szentségház terítőjén
Bíró János felvétele

A helyi közösségek létfelét kívánó templomi tárgyak: csengőszalagok, ruccsok, terítők szentségházra, jászgyőrpánsra, jászsági szűcshímzéssel

12. kép. Jászsági szücshímzés mintaelemeivel díszített terítő a jászberényi Szentkúti-templomban
 Bíró János felvétele

lomba is bekerülhetett. A templomokban, amelyek anyagába betekintést nyertünk, csengőszalagon találkoztunk vele. (A sekrestyeajtó mellett elhelyezett csengőkkel jelzik a papok, ministránsok a mise kezdetét, amikor kilépnek a sekrestyéből, meghúzzák az általában a szemöldökfa magasságában elhelyezett, szalaggal ellátott csengőt. Ez tehát nem mindenki számára látható, ám nagyon fontos szerepet betöltő tárgy, egy nem látványos, ám fontos helyen.) Itt megengedhetőbb a sok szín, a fényes hímzőfonal, a gazdag mintaszerkezet használata. A színesség valamennyi csengőszalagra jellemző, ám az egyik közülük valóban matyó rózsás (10. a–c kép).

Egész más „ideológia” húzódik a jászsági templomok egyik jellegzetes textiltípusa mögött. A jászsági hímzés fogalmán ma már sokan azt a textilre tervezett, az egykori szücs hímzés mintaszerkesztését fellazító, motívumait újraserkesztő hímzésfajtát értik, amellyel lakásbelsőben és templomokban egyaránt találkozhatunk. A hímzés egyszínű, a subák zöldjéhez hasonló. Bathó Edit leírásából is tudjuk, hogy a korábban színes subákon az egyetlen szín már a polgárosuló ízlés jele volt (BATHÓ 2009. 8). A Jászság erős hagyományörző igényének tudható be, hogy a jászberényi hímző szakkör a helyi, jászsági minták megőrzésére és újjáélesztésére szakosodott. 1984-ben Fejér Mária tanítványaiból szerveződött az első közösség Jászberényben, majd csatlakoztak hozzájuk jászapáti és újszászi hímzők, hogy alkotóközösségként találják meg a módját a szücs hímzés textilre alkalmazásának. A Jász Népi Díszítőművészeti Alkotóközösség nem másolta, hanem mintegy újraserkesztette az egykori szücs mintákat. 1997-re egy kiállításnyi anyag gyűlt össze munkáikból (MISI – SZABÓ PÁL 2009. 14). Nem láthatóan – a mintakönyvekbe, a történeti anyagba való betekintés lehetővé tételével – korábban is hozzájárult ehhez a Jász Múzeum, ám ezen a ponton a kiállítások rendezésével mintegy legitímálta a jelenséget. Ezzel tulajdonképpen megnyílt az út az úgynevezett jászsági szücs hímzés mint már elfogadott, tudományosan is igazolt, értékes és értékőrző, hiteles történeti gyökerű kézimunka templomokba kerülése előtt (11–14. kép).

13. kép. A jászberényi Nagyboldogasszony-templom szembemiséző oltárának és könyvtartójának szücs-hímzés-mintájú terítője

Bíró János felvétele

14. kép. Szücs-hímzés elemeivel díszített terítők a jászberényi Nagyboldogasszony-templom Mária-oltárán és térdeplőjén

Bíró János felvétele

A jászszági templomok többségében antependiumon, mellékoltár-terítón, de egész készleten is találkozunk az effajta hímzéssel. Szabó László 1998-ban készült tanulmányában a jász öntudat alakulását történeti korszakokra osztotta. Megkülönböztette az etnikai tudat korát (tovább bontva, de lényegében a 15. század végéig), a közjogi tudat korát (tulajdonképpen a török időkig), a jász és kun tudat összefonódásának korát (a 17–18. századig), „az egységes jász tudat belső szakadásának korát” (1702-től 1876-ig) és az ezzel párhuzamosan kialakuló közigazgatási tudat korát, végül a „jász történeti és kulturális tudat korát” (SZABÓ 1998). A „jászszági szücs-hímzés” megjelenése a templomokban a kulturális (ön)tudat korába illeszkedik, azon belül is egy magas reprezentációs igényű kulturális tudat időszakának tekinthető. Meglátásom szerint a Jászság erős vallásossága, erős, etnikai gyökerű öntudata és a népművészeti örökség őrzésére építő kulturális érdekvédelme fejeződik ki benne.

Csak apró adalékként jegyzem meg, hogy nem is kutatási területünkön, hanem Kunszentmártonban fedezhető fel ennek a legfrissebb párhuzama. Ott az utóbbi években fazekasok szakosodtak arra, hogy Bozsik Kálmán múzeumi gyűjteményben fennmaradt edényeiről másolatokat készítsenek. A Bozsik-mintákat (mint annak idején a szücsmintákat a Jászságban) Ország László hímző, a népművészeti mestere átültette textilre. 2012-re készült el ilyen hímzéssel díszített templomi kollekciója (15–17. kép).

Tehát az a kép, amellyel egy-egy templomban találkozunk, többszörösen összetett. A templom nem csupán a vallásosság, hanem az azonosságtudat kifejezésének, az egyház hivatalos rendtartásának és a helyi közösség ízlésének, erejének, reprezentációs igényének is tere.

A Jász-Nagykun-Szolnok megyei alapkutatóból a népművészet és a szent tér viszonyának három típusa rajzolódik ki, a népművészet fogalmkörébe tartozó tárgyak liturgikus térbe kerülésének három útja lehetséges. (A három típus megnevezése csak egymáshoz való viszonyában igaz, hiszen ezen a területen sem létezik az „abszolút spontán” fogalma.) Spontán és egyenes az az út, amikor a helyi kézimunka-hagyomány technikai változtatás nélkül kerül a templomba, esetleg a vallási szimbólumok jelzik, hogy templomi tárgynak készültek. Idetartozik például a tiszai garai oltárterítő. Nem spontán, mert külső hatás okozta az abádszalóki csipke templomba kerülését. Nyomon követhető, hogy mikor bukkant fel ez a technika a településen, a helyiek megtanulták – majd értékesítették is a darabokat. Ez a piaci tapasztalat mutatta fel a kézimunka értékét, tehát alkalmasságát a szent tér díszítésére. A külső hatás miatt felbukkanása nem spontán (Tiszai garához viszonyítva), ám ettől kezdve az útja egyenes. A jászszági szücsmintákkal hímzett templomi textilíák esete a legbonyolultabb. Itt egy, a hagyományos elemeket reprezentációs igénnyel átszerkesztett mintakincs került előbb a lakástextilekre, majd ezt követte az a lépés, hogy a szent tereket a közösség azonosságtudatának, a „jász öntudatnak” nyilvánítására használva a templomokban is megjelent.

15. kép. Bozsik-minták kerámián és textilen
Gecse Annabella felvétele

16. kép. Bozsik-mintákkal hímzett misseruha 1.
Gecse Annabella felvétele

Irodalom

- ARATÓ Miklós Orbán – OROSZ L. Athanáz
2001 Liturgikus színek. In VERBÉNYI István (szerk.): Liturgikus lexikon. Budapest, Szent István Társulat, 126.
- BATHÓ Edit
2009 A jászsági szűcsök műves mestersege. In MISI Éva – SZABÓ Pál Antalné (szerk.): Jászsági szűcsminták textíliákon. Második, bővített kiadás. Jászberény, Jász Múzeumért Alapítvány, 5–13. (A Jászság népművészete, 2.)
- BARNA Gábor
2003 Egy szent raktár. / A sacred depot. Tárgyak, szimbólumok, kommunikáció. / Objects, Symbols, Communication. Szeged, SZTE Néprajzi Tanszék. (Devotio Hungarorum, 10.)
- ERDEI T. Lilla
2004 A Móga csipke és a karcagi csipketelep. A magyar csipke múltja és jelene III. Magyar Iparművészet, 4. sz. 7–10.
- FELŐS Zoltán
1991 Népművészeti divat a múlt század végén és a századelőn. In HOFER Tamás (szerk.): Népi kultúra és nemzettudat. Tanulmánygyűjtemény. Budapest, Magyarországtudató Intézet, 143–158.
- FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta
1999 A „megterített asztal”. Úrasztali terítők a horvátországi református templomokban. Néprajzi Látóhatár, 4. sz. 219–235.
- FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta et al.
1999 Máramaros-Ugocsa Egyházmegye. In P. SZALAY Emőke – KÜLLŐS Imre (szerk.): Magyar Református Egyházak javainak tára. A határon túli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga. Kárpátaljai Református Egyház I–V. Budapest, Orsz. Ref. Gyűjt. Tcs.
- FÜGEDI Márta
1997 Mítosz és valóság: a matyó népművészet. Miskolc, Herman Ottó Múzeum. (Officina musei, 6.)
- GECESE Annabella
2007 „Áldassál, Szentháromság...”. In H. BATHÓ Edit – GECESE Annabella – HORVÁTH László – KAPOSVÁRI Gyöngyi (szerk.): Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei múzeumok évkönyve XVI. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, 169–197.
- JÓZSA László
2004 Szent ez a hely. A kunszentmártoni római katolikus templom liturgikus eszközei. DAMNA: 5084-04. (Damjanich János Múzeum Néprajzi Adattára.)
- KATOLIKUS LEXIKON
é. n. Katolikus lexikon. Internetcím: <http://lexikon.katolikus.hu/L/liturgikus%20reform.html>. (Letöltés: 2012. december 1-jén.)
- KRESZ Mária
1968 A magyar népművészet felfedezése. (Az európai népművészet felfedezésének 100 éves évfordulójára). Ethnographia, LXXIX. évf. 1–36.
- MISI Éva – SZABÓ PÁL Antalné
2009 Próbálkozások régi szűcsminták megmentésére és az elért eredmények. In MISI Éva – SZABÓ PÁL Antalné: Jászsági szűcsminták textíliákon. Második, bővített kiadás. Jászberény, Jász Múzeumért Alapítvány, 14–16. (A Jászság népművészete, 2.)
- NAGY ISTEN KEDVÉBEN
2010 „Nagy Isten kedvében – örök dicsőségben”. Templomok művészete című kiállítás a Szolnoki Galériában. 2010. november 22.–2011. január 30. Kiállításvezető. Szolnok
- OROSZ L. Athanáz – ARATÓ Miklós Orbán
2001 Oltárterítő. In VERBÉNYI István (szerk.): Liturgikus lexikon. Budapest, Szent István Társulat, 160.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila
2007 A kommunikáció néhány sajátossága egy ipari körzetben Észak-Magyarországon. In PALÁDI-KOVÁCS Attila: Ipari táj. Gyárak, bányák, műhelyek népe a 19–20. században. Budapest, Akadémiai Kiadó, 47–55.

<<

17. kép. Bozsik-mintákkal hímzett miseruha 2.

Gecse Annabella felvétele

SACROSANCTUM CONCILIUM

1963 A II. vatikáni zsinat Sacrosanctum Concilium kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról. 1963. december 4. Internetcím: <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=1#SC126>. (Letöltés: 2012. december 1-jén.)

SZABÓ László

1998 A jász öntudat története. In UJVÁRY Zoltán (szerk.): A Jászság a magyar kultúrában. (Konferencia 1995.) Szolnok, MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Testülete, 54–66. (Jász-kun-ság füzetek, 12.)

P. SZALAY Emőke

- 1999 Úrasztali edények a horvátországi református gyülekezetekben. Néprajzi Látóhatár, 8. sz. 237–246.
- 2000–2001 XVII. századi ötvösmunkák a Kárpátaljai Református Egyház gyülekezeteiben. In Sz. MÁTHÉ Márta – SELMECZI László (szerk.): A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 75. Debrecen, Déri Múzeum, 225–248.
- 2001 A századforduló ízlésváltozása Kárpátalján a református egyház kenyérszító tálainak tükrében. In S. LACKOVITS Emőke – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): Népi vallásosság a Kárpát-medencében 5. Konferencia Pápán 1999. június 22–24. I. köt. Veszprém, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 13–21.

TAKÁCS Béla

1983 Református templomaink úrasztali terítői. Budapest, Református Zsinati Iroda.

TERDIK Szilveszter

2008 „Kitűnő munka, kiváló versenyképesség és nagybanitermelés”. Réta és Benedek egyházi műiparintézete. FONS. Forráskutatás és Történeti Segédtudományok, XV. évf. 3. sz. 325–360.

VERBÉNYI István (szerk.)

2001 Liturgikus lexikon. Budapest, Szent István Társulat.

ZSOLNAY László – GECSE Annabella – SZEKENYI Nándor

2012 „Nagy Isten kedvében – örök dicsőségben”. Gondolatok a Templomok művészete című kiállítás kapcsán. In GULYÁS Katalin – HORVÁTH László – KAPOSVÁRI Gyöngyi (szerk.): Tisicum – a Jász-Nagykun-Szolnok megyei múzeumok évkönyve XXI. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, 269–291.

The material world of changing religiosity – in function and in museum collections.

Research observations

My study compares the results to date of research on the same theme in two different regions. I made a detailed survey of the complete stock of textiles in the Catholic church of Baraca, Slovakia. The conclusion I have drawn from this work is that the sacred space is not only a place expressing religious contents but also a manifestation of the community's internal balance of power. The data preserved in the memories of the members of the religious community made it possible to classify the 287 items into further groups. It is obvious that the greater part of the church's stock of textiles was originally made for church use while the rest has found a secondary place here. A comparison of the technique, the motifs and the basic material of the stocks and the scattered items gives a precise picture of the community's concept of beauty and value. It is very instructive to compare the names given to the different types with the "official" church expressions: it shows that there is actually no terminology for this type of object in the ethnology of religion.

The other field of my work was parishes and churches in Jász-Nagykun-Szolnok County belonging to the Eger Archdiocese. I obtained these data as part of a multifocal art historical data collection. It can be clearly seen from the textiles in the churches of 32 settlements examined that the treatment of folk art as a value left its imprint also in the sacred spaces. The handwork tradition of the given settlement generally appears among the textiles in the churches; in addition I also identified two other ways in which a type of textile can enter the church. One is that the local community learns a technique from outside, uses it for a practical purpose and when it finds that it has a market value, makes pieces of the same type for its own church. An example is the bobbin lace of Abádszalók. The type of embroidery known as "Jászság furrier's embroidery" can be found in all the churches of the Jászság region. In reality it is not furrier's embroidery but an adapted version of it. The embroidery type was created so that the motifs of the Jászság furriers would be preserved from oblivion, even if the techniques were forgotten. This is how the embroidery shifted from leather to textiles, but with a looser structure. Given that the Jászság is a region with a strong demand for representation and keeps its traditions alive although slightly altered, it was almost inevitable that the re-created embroidery type would find its way into the churches, because in the Jászság too (as in the case of Baraca), the church is not only a sacred space but also reflects the community's internal power relations.

K. Kovács Péter tiszteletére

A Néprajzi Múzeum az Ethnológiai Adattár 1950 és 1973 közötti osztályvezetőjének tiszteletére emlékülést rendezett 2011. november 2-án. Az emlékülésen Kovács Anikó és Kovács Réka K. Kovács Péter élettörténetének főbb csomópontjait mutatta be gazdag fotóanyag segítségével. Forrai Ibolya előadásában K. Kovács Péternek a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában végzett vezetői és gyűjteményszervezői tevékenységét, míg Granasztói Péter a tudományos munkásságát méltatta. Különleges pillanata volt a megemlékezésnek a K. Kovács Péter által, 1943–44-ben vezetett ugocsai kutatótábor két egykori egyetemi hallgató résztvevőjének, Göncz Árpádné Göntér Zsuzsának és Gábrriel Andrásnak valamint Paládi-Kovács Attilának, Varga Mariannak, Györgyi Erzsébetnek, Attányi Károlynénak, Balassa M. Ivánnak hozzászólása, amelyeknek köszönhetően kirajzolódott, kiteljesedett K. Kovács Péter összetett vezetői, kutatói munkássága, empátikus és színes személyisége valamint óriási szakmai teljesítménye, amivel felépítette a néprajztudomány központi archívumát a Néprajzi Múzeumban.

Granasztói Péter

K. Kovács Péter, Budapest, 1952,

Francisey József felvétele

F 200028

Emlékek K. Kovács Péterről születésének centenáriumán

A *Magyar Szemle* 2011. nyári számában rövid emlékező írás jelent meg K. Kovács Péterről egyik leánya, Kovács Anikó tollából. A cikk említi a Táj- és Népkutató Központ 1938 novemberében, a Károlyi-palotában megnyitott és a tiltakozások hatására néhány héttel később sietősen be is zárt kiállítását, továbbá K. Kovács Péter közreműködését a kiállítás előkészítésében. A kiállításról megnyitása idején nyomtatásban megjelent ismertető valóban említi a központot vezető három professzor tanársegédei, tanítványai között K. Kovács Péter nevét, miként Kiss István *Visszaemlékezések a Táj- és Népkutató Központ kiállítására* című írásában is megtalálható a név érintőleges említése, de valóságos szerepe elsikkad Elek Péter, Kiss István, Kovács Imre, Benda Kálmán, Kádár László és mások közreműködésének hangsúlyos bemutatása mellett. Tudjuk, hogy Teleki Pál nem csupán megróttá tanítványait, de Elek Pétert kirúgta, K. Kovács Péter pedig önként mondott le gyakornoki állásáról. Eleket Magyar Zoltán vette szárnyai alá, Kovács Pétert pedig Györfly István vette magához, és foglalkoztatta a röviddel később vezetése alatt újraindult Táj- és Népkutató Intézetben.

Kovács Anikó előbb említett írása és az általa közzétett dokumentumok alapján úgy látom, hogy K. Kovács Péter szerepe sokkal jelentősebb, hangsúlyosabb volt annál, mint ahogy eddig gondoltuk. Nem kétséges, hogy Teleki Pál tehetséges tanítványának tekintette. Miért utaztatta volna egyébként az Amerikai Egyesült Államokba Kosáry Domokos társaságában? Miért tűrte volna el, hogy Györfly maga mellé vegye, miután elhagyta a József Nádor Műszaki és Gazdasági Egyetem Földrajzi Tanszékét? Miért vonták be 1940 nyarán a magyarul, németül és olaszul kiadott Erdély-album munkálataiba, amelyet Teleki Pál és Hóman Bálint vezetésével egy kiváló csapat hozott létre (Deér József, Rónai András, Tamás Lajos, Kniezsa István, Thienemann Tivadar, K. Kovács Péter, Mosca Rudolf)? K. Kovács Péter előtt akkor még nyitva állt a pálya, de a háború, a frontszolgálat és a hadifogság keresztezte bontakozó tudományos karrierjét. Későbbi múzeumi állásában nem érte, nem érhetette el azokat a tudósi pályán igazán számon tartott eredményeket, amelyeket publikációkban, könyvekben, egyetemi előmenetelben, katedrában szoktak mérni.

Előre kell bocsátanom, hogy számunkra, a velem egyívású etnográfushallgatók számára főként K. Kovács László és K. Kovács Péter világította meg azt a két világháború közötti helyzetet, amelyet előttünk az 1950–1960-as években az iskola és a propaganda eltagadott, meghamisított. Azt aényt, hogy az 1920–1930-as években, az „átkos Horthy-rendszerben” is tovább tanulhattak a kétkézi emberek tehetséges gyermekei. Nem olyan tömegesen, mint az 1950–1960-as években, de a legjobbak akkor is hozzájuthattak egyetemi, sőt akár külföldi ösztöndíjakhoz is, és válhatott belőlük mérnök, orvos, tudós, politikus, író stb. Egyetemi oktatóink még a terepgyakorlatok és az egyetemi bálók, multságok alkalmával sem beszélhettek velünk olyan nyíltan, mint Péter bácsi és múzeumi kollégái tették. Fokról fokra nyílt a szemünk, és kezdtük felfogni, hogy Teleki Pál, Klebelsberg Kunó, Szekfű Gyula, Hóman Bálint nemcsak a néprajzot, a Néprajzi Társaságot, a múzeumot és Györfly István ügyeit támogatták, de maguk is a magyar értelmiség, a hazai középosztály gyarapítását, felrűssítését tűzték ki célul. Támogatták a kétkézi emberek, a köznép gyerekeinek iskoláztatását. Tisztában voltak a falusi társadalom megoldatlan szociális bajaival, volt fogalmuk az egyke terjedéséről, ismerték az írók szociográfiai műveit, és tudtak az egyetemi ifjúság falukutató akcióiról. A Teleki támogatásával létrejött Táj- és Népkutató Központ valójában válasz volt a spontán kibontakozott falukutató mozgalomra, mely elindult a Sarlóval, folytatódott a Szegedi Fiatalokkal és más egyetemi szerveződésekkel (Soli Deo Gloria), melyekből az *Elsüllyedt falu a Dunántúlon*, Kemse falu monográfiája is megszületett. (Mellesleg Teleki előszavával jelent meg 1936-ban.) Az érzelmekre ható, írói eszközöket használó népi szociográfiával szemben Teleki tudományosan megalapozott falu- és társadalomkutatást szeretett volna

látni, erre szolgált a Táj- és Népkutató Központ megalapítása 1938-ban. K. Kovács Péter annak a gondolatiságát vitte tovább még az 1950-es években is, amikor az Ohati Állami Gazdaság mindennapi működését, életét dokumentálta. Nem hagyományos értelemben vett néprajzi vizsgálatra törekedett, hanem az egész elesett falusi (pusztai) társadalom látteleletét kívánta elénk tárni és megörökíteni. Ebben a törekvésében nagyon közel állt az akkor még ideológiailag távol álló Kardos Lászlóhoz. Tudjuk, hogy a tájkatató táborokban a bölcsészek mellett jogász-, „dögész”-, közgazdász- és orvostanhallgatók is akadtak. Részint azért, mert a leendő értelmiség nagyobb részével meg akarták ismertetni a falut, és azért is, mert a falu népét minél több oldalról, minél több vizsgálati szempontból akarták megközelíteni, részint pedig azért, mert a népet nem csupán megismerni akarták, hanem művelni, nevelni, igényekre ébreszteni. Ez a „népnevelő” attitűd a korábbi népi szociográfiának, az egyetemista fiatalok falujárásainak is igen lényeges eleme volt.

Az évforduló alkalmából néhány személyes élményemet szeretném megosztani a tisztelt emlékező Néprajzi Társasággal. 1958-ban Debrecenben történelem-földrajz szakon kezdtem egyetemi tanulmányaimat, és olyan professzorok tanítványa lehettem, mint a történész Szabó István és a geográfus Kádár László. Már az első őszen bejártam a néprajzi tanszékre, és a második szemeszterben – Szilágyi Miklós érveire hallgatva – harmadik szakként a néprajzot is felvettem. Gunda Béla, a néprajz szak professzora szintén Teleki köpönyegéből bújik ki, akárcsak K. Kovács László és fivére, K. Kovács Péter, később pedig Molnár Balázs. Először 1960 őszen jártam az Ethnológiai Adattárban, amikor már sikeresen felgyűjtöttem a *Magyar néprajzi atlasz* I-IV. füzetét Borsod megyében, Domaházán. Gunda Béla „tanszéki kiküldetésben” irányított a Néprajzi Múzeumban sok időt töltő Barabás Jenőhöz és az akkor „atlaszszerződében” álló, főként adminisztrációt végző Hegyi Imréhez, hogy további kiképzésben részesítsenek. Ikvai – akkor még Iváncsics – Nándor barátom tanácsolta: „Menj a Péterekhez! A Péter bácsiék szívesen fogadnak!” (A többes számot K. Kovács Péter és helyettese, Morvay Péter kettősének megjelölésére használta.) Korábban csak K. Kovács Lászlót ismertem, akit a budapesti és a debreceni néprajzi tanszék közös tanulmányi kirándulásain Egerben és Istenmezején szájítva hallgattunk mi, zöldfülű debreceni „gólyák”. Minden megállóban leginkább köréje sereglettünk, hogy nevetgélve hallgassuk formabontó és politikai értelemben véve is „szabad szájú”, rögtönzött kiselőadásait.

Amikor K. Kovács Pétert először meglátogattam, bemutatkoztam, rögtön kikérdezett: „Ki fiaborja vagy? Kik a tanáraid? Mi érdekel Téged a földrajzon, a néprajzon belül?” Bevallottam, hogy az „emberföldrajz”, amit abban az időben már a „gazdaságföldrajz” megjelöléssel váltottak fel, de én jobban szerettem a földrajzi irányzat „korszerűtlen”, elavult nevét. Akkoriban a domaháziak irtásos földművelése, a barkó kupecfalvak marhatartása és annak a vidéknek a teherhordó eszközei, emberi erővel végzett szállításmódjai foglalkoztattak – minthogy Gunda professzor úr azoknak a tanulmányozásával bízott meg. Feleleteim elnyerhették a tetszését, mert attól kezdve úgy kezelt, mintha közeli rokona vagy tanítványa lennék. A bemutatkozást követően végigkataluzolt az adattáron, és munkatársainak is bemutatott. Megmutatta az akkor már létező adattári katalógusokat, elsorolta, megmutatta a fontosabb gyűjteményi csoportokat, azok tárolásának, nyilvántartásának rendszerét. A kéziratárban le is emelte a nehéz tárolódobozok némelyikét, kinyitotta a dossziékat, és rögtön kommentálta, kinek a gyűjtése, honnan való a többségében gépelt kézirat, publikált-e már belőle a gyűjtő vagy más kutató stb. Emlékszem, egy-két dossziéről rögtön megjegyezte: „Ebben Fél Edit gyűjtése van, a te témádhoz is nagyon jó adatok vannak benne, de ezt nem adhatom oda senkinek. Edit ezt az anyagát is zárolta, ezt még valamikor fel akarja dolgozni.” Már akkor is ámultam azon, hogy K. Kovács Péternek „minden a fejében volt”. A kéziratár akkoriban mintegy tízezer tételét mind ismerte, és a cédulák százezreiről is volt némi emléke, hiszen azokat mind ő rendezte fondokba, ő archiválta.

Kollégái többségét és a fiatal muzeológusokat arra nevelte, hogy nem elég a gyűjtéseket legépelni, kicédulázni, de először a cédulákat is tematikus rendbe kell rakni, majd be kell számozni, hogy könnyen áttekinthető legyen az anyag. Akkoriban Morvay Péter végezte az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom ügyeit, a társadalmi gyűjtők instruálását, a találkozők szervezését. Molnár Balázs főként a fényképgyűjtemény ügyeivel foglalkozott, és különösen a paraszti munkaműveletek mozzanatainak (például csizmahúzás, gyékényhám készítése) mozgófilmet kiváltó fényképsorozataival bíbelődött sokat. Lassacskán beszoktam az adattárba, megismertem egész felépítését, legtöbb részlegét, és tudtam, milyen kéressel kihez forduljak. Ebben az ott dolgozó hölgyek is sokat segítettek. Emlékezem Iványinéra, aki később sokat gépelt nekem. Később a leánya, Erika is a múzeumban lett gépiró. Ott dolgozott Bagó Mária, egy időben Regdon Rezsóné, és talán még másokat is kellene említenem.

Nagyon nem tudják azok a mai reformerek, mi a múzeum lényege, akik azt hiszik, hogy a néprajzi múzeumokat nagyon egyszerűen össze lehet vonni, összevonni vagy akár Szentendrére telepíteni, amikor a PM spórolni kíván a kultúrán, különös tekintettel a könyv- és levéltárakra, múzeumokra. A múzeum lelke nem a kiállítás, hanem a nyilvántartás, az adattár, a könyvtár, a dokumentáció. A Néprajzi Múzeum tárgygyűjteményei, kéziratára, fotó-, diapozitív-, mozgófilm-, rajz- és egyéb gyűjteményei egyedülálló, pótolhatatlan értékek. A Néprajzi Múzeum Európában egyedülálló, a magyar mellett a világ sok népének kulturális emlékeit őrző „értéktár” és ilyen értelemben véve is „nemzeti kincs”. A néprajzi gyűjtemények, a kulturális örökség tárgyi emlékei éppúgy történeti források, mint a levél- és képtárak, a régészeti és művészettörténeti gyűjtemények. Ide nem csupán azért járunk, hogy tanulságos kiállításokat lássunk, hanem azért is, hogy olvassunk, kutassunk, és a többes számba belefoglalom a néprajzkutatók mellett az összes rokon tudomány művelőit, a kultúra és társadalom történetének minden ide járó kutatóját. A könyvtár és a sok gyűjteményt felölelő Etnológiai Archívum nyilvános, engedéllyel bárki kutat-hat bennük. Erősen korlátozná a kutatás lehetőségét, ha ezek a központi, országos gyűjtemények elkerülnének az ország fővárosából. Ugyanis a könyveket, kéziratokat eredetiben is meg kell tekinteni, ezért a kutatónak kézbe kell vennie őket, ezenkívül a mikrofilmek és a digitalizált anyagok is a levéltárakban, múzeumokban tanulmányozhatók a legbiztonságosabban.

1966 elején Barabás Jenő és Szolnoky Lajos vezetésével kezdtük el a *Magyar néprajzi atlasz* kitöltött gyűjtőfüzetek feldolgozását, az első munkatérképek megszerkesztését. Attól kezdve minden évben hosszú heteket, összességében hónapokat töltöttem el a Néprajzi Múzeumban „atlaszmunkán”. Pesten feleségem szüleinek lakásán szálltam meg, ahová későn jártam „haza”. Akkoriban gyakran meglátogattam K. Kovács Pétert, akinek az volt a privilégiuma, hogy a napi hivatali munkáját 12 órakor kezdte el, és este 8-ig maradt bent a múzeumban. Ezért többnyire este 6-7 óra tájban szoktam felmenni hozzá az első emeletre, amikor a többiek már mind hazamentek, és csendes volt az épület. Néhanapján Bodrogi Tibor, az akkori igazgató is felnézett, ha valamilyen kimutatás, statisztika hiányzott még az adattárról a múzeumi éves beszámolóhoz. Rövid ideig maradt, legfeljebb félig szívta el aktuális cigarettáját – köztudottan egyiket a másiktól szokta meggyújtani. Itt említem, hogy a múzeum hajdani igazgatói közül ketten tudták, mire való az adattár, milyen kincs az ott felhalmozott szöveges és képi információ: Bodrogi Tibor és Balassa Iván. Az 1950–1960-as években ők adták a legtöbb erkölcsi és anyagi támogatást ahhoz, hogy az adattár gyűjteményei gyarapodjanak, nyilvántartása, mutatózása segítse elő az anyag fel-tárását, a kutatók munkáját. Úgy látom, hogy az adattárat finn mintára K. Kovács László alapít-totta, az indulásnál a stockholmi tapasztalatokkal Gunda Béla is támogatta, de K. Kovács Péter volt az a mindenes, aki rendkívüli alázattal, páratlan rendszeretettel, hozzáértően, kellő tárgyi tudással és a buldog szívósságával, több évtized munkájával felépítette ezt a páratlan gyűjte-ménygyűttest.

Elmondhatom, hogy nekem K. Kovács Péter atyai barátom volt, aki segített eligazodnom nem-csak a szakmában, hanem az úgynevezett nagybetűs Életben is. Nyitogatta a szememet, és olyan kérdésekre is kitért, mint a vidéki fiatal beilleszkedése a városi életbe, a pályakezdetés buktatói, a házasságkötés megfontolása. Abban is segített, hogyan tekintsek leendő hivatásomra és abban vállalható feladatomra. Szavaira jól emlékszem ma is: „Ti vagytok azok, akiknek át kell venne-tek a helyeket. Ne higgy a kommunistáknak! Nem igaz, hogy a grófi világban nem tanulhatott a falusi gyerek. Láthatod, mi is itt vagyunk a bátyámmal. A néprajzot a grófok támogatták! [Az utalás Klebelsberg Kunóra és Teleki Pálra vonatkozott.] Minket meg Gundát is, Kovács Imrét is Teleki, a gróf támogatott a pályánkon.” Aztán folytatta a történetet Győrffyvel, az általa támoga-tott falusi fiúkból lett gyakornokokkal (Lajos Árpád, Fehér Gyula), a Győrffy-kollégium és a népi kollégiumok történetével.

Akadtak gyakorlatias tanácsai is: „Vigyázz a professzoroddal! Nehogy úgy járj te is, mint Varga Gyula meg Nagy Béni.” Akkoriban, egyetemi hallgatóként én még nem ismertem őket, s nem tudtam, miért, hogyan kellett távozniuk a debreceni tanszékről. Péter bácsi jól ismerte Gunda Bélát, és tudta róla, mennyire labilis, hirtelen haragú ember. Olyasmire is figyelmeztetett, mint a családnév fontossága, a „Nomen est omen” igazsága. „Vigyázz a nevedre!” – cseng ma is a fülemben. Akkoriban előnevünket nem viseltük, a „paládi” ragadványnévként szerepelt apám és nagyapám munkakönyvében. Tudta, hogy nagyapám Szatmárból, Ugocsából kerültek Ózdra a történeti Magyarország 1918-as összeomlása idején.

K. Kovács Péter és bátyja is kinevelték az 1960-as években terjedő szokást, amikor az asszony elhagyta apai családnévét, és férje családnévéhez toldotta saját keresztnevét. Péter bácsi kajánul

mesélte el, hogyan gratuláltak bátyjával együtt Ortutay Gyulának kisebbik leánya, Zsuzsa gyors előmeneteléhez, amikor feleségét (szül. Kemény Zsuzsát) Ortutay Zsuzsa néven a Nőszövetség országos elnökévé választották, és arról hírt adott a sajtó. (Ortutay bosszankodott, hiszen tudta, hogy a K. Kovácsok bosszantani akarják az álnok gratulációval.) Mindketten fejtegették nekem, miért előnyös, hogy a magyar a családnevet írja előre, és miért helytelen, hogy a finnek ebben elszakadtak tőlünk meg a japánoktól, és majmolják a nyugati írásmódot. Hiszen a katalógusokban, a bibliográfiában, a telefonkönyvekben az egész világ minket követ, a családnevet veszi előre.

Azt is többször hallottam tőlük, hogy a földrajzi nevekhez, a történelmi magyar nevekhez fogal-körömmel ragaszkodnunk kell. Nemcsak Bécs, Prága, Varsó írásmódja, kiejtése, de a szomszéd országokhoz került térségek, vidékek város- és községnevei, víz- és hegynevei is fontosak. A magyarnak Kassa az mindig Kassa, Kolozsvár pedig mindig Kolozsvár marad, bárhogy nevezik a mai birtokosai. Addig érezhetjük magunkat otthonosan a Kárpát-medencében, amíg minden jelentős helység, folyó és hegység nevét megőrizzzük, amíg minden fontos pontját meg tudjuk nevezni a saját nyelvünkön.

Teltek, múltak az évek, és szakunk egyre több neves tudósát ismerhettem meg. Szerencsémre az 1970-es évek elején Ortutay Gyulához, az MTA Néprajzi Kutatócsoportjához kerültem. Abban az évtizedben, ha nem is lehettem tanítványa Ortutaynak, Tálasinak, mégis szoros szakmai kapcsolatba kerültem velük. Tálasi el is várta, hogy rendszeresen megkeressem, és tanácsait kérjem aktuális kutatási problémáim megoldásához. Számos fontos útbaigazítást adott, és nemegyszer saját könyvtárából kiemelt könyvet kölcsönzött nekem azokban az években. Elmondhatom, hogy sokat tanultam tőlük, és még említhetnék számos nevet az idősebb nemzedékből. Mégis a pályám elején kapott atyai tanácsokat érzem a leginkább meghatározónak, azt a bizalmat és nyitottságot, amellyel K. Kovács Péter fogadott az adattárban. Bevallom, én hosszú tanári pályám alatt és még manapság sem szoktam olyan nyíltan és szabadon megnyilatkozni először, másodszer látott egyetemistém hallgatónak előtt sem pályatársakról, sem politikusokról, ahogy azt K. Kovács Péter tette. Örökre lekötelezett engem azzal, hogy a legelső között vette emberszámba azt a tájékozatlan egyetemistát, aki voltam akkoriban. (Fivére évekkel később fogadott bizalmába, és vált számomra „Tanár úr”-ból „Laci bácsi”-vá.)

Azt kívánom, hogy az adattár későbbi és mai vezetői, munkatársai tárják fel minél részletesebben K. Kovács Péter egész munkásságát, sajátos életművét. Nem kétséges, hogy az életpálya legerjedelmesebb és legsúlyosabb részét néprajzi múzeumi szolgálata, a hazai néprajzi gyűjtést, dokumentálást, archiválást szervező és tevőlegesen végző tevékenysége tette ki. A múzeumépítő, gyűjteménygyarapító etnográfusnak állít emléket a szak, ha feltárja és bemutatja K. Kovács Péter egész oeuvre-ét, közhasznú életművét. Szolgálata, szakmai alázata nem engedte, hogy kiteljesedjen tudósi karrierje, és nagyobb számban megszülessenek, publikussá váljanak néprajzi tanulmányai. Azok összegyűjtése, kéziratban maradt írásainak közreadása bizonyára árnyalná a róla kialakult összképet is.

Ugocsától Ohatig. K. Kovács Péter a terepen

K. Kovács Péter egy kortárs és barát, Balassa Iván szerint nem tartozott a könnyen író szakemberek közé, mert „egy-egy kérdést sokáig hordott magában, valósággal kiérlelve azt” (BALASSA 1982. 616). K. Kovács Péter, mint Forrai Ibolya megemlékezéséből is kiderült, nem a kutatói karriert részesítette előnyben, hanem az Ethnológiai Adattárban eltöltött több évtizeden keresztül éppen a néprajzi kutatás, a tudományos munka alapfeltételeit teremtette meg, hiszen mai, divatos szóval nemzetközi összehasonlításban is egyedülálló módon hozzáférhetővé tette a paraszti kultúrát dokumentáló legfontosabb kéziratokat, például a szakmutató vagy a földrajzi mutatórendszer kialakításával, számtalan kézirat, hagyaték megszerzésével, a kéziratok bejelentésével, az önkéntes néprajzi gyűjtőpályázat működtetésével. K. Kovács Péter ezzel a munkájával tudományos sikereket nyilván nem tudott elérni, mert az ilyen munkákat – akárcsak manapság – akkor sem értékelte a kortárs tudományos közvélemény. Ugyanakkor az ilyen és ehhez hasonló teljesítmények igazán hosszabb távon hasznosulnak, és tudatosításukban ez a megemlékezés is fontos lépés.

K. Kovács Péterről többnyire mint kitűnő szervező egyéniségről beszélnek, ugyanakkor leginkább kéziratokban fennmaradt tudományos munkássága, kutatásai egy modern társadalomtudományos szemléletű és különösen az 1940–1960-as években intenzív kutatásokat folytató kutató képét rajzolják ki. Nem vállalkozhatok K. Kovács Péter teljes tudományos munkásságának ismertetésére, inkább csak kéziratai alapján tennék néhány szubjektív megállapítást.

Annyit talán fontos megemlítenünk, hogy K. Kovács Péter *Az életformák változása a táj életében. Észak-Tiszántúl gazdasági élete* címmel 1948-ban készítette el 150 oldalas és nyolcvan térképmellékletet tartalmazó doktori értekezését a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán. A gazdaság- és társadalomföldrajzi végzettség és főleg az ezzel járó, a társadalmi folyamatokra rendkívül nyitott szemlélet végig meghatározója lesz K. Kovács Péter kutatói pályájának.

Tudományos és szakmai pályafutásának első időszaka a 20. század egyik legizgalmasabb, szemléletében pedig legmodernebb vállalkozásához, a táj- és népkutató mozgalomhoz, az úgynevezett táj- és népkutató táborkozhoz és az azokat szervező, de megnevezéseiket folyamatosan változtató intézményekhez kapcsolódott.

Az első táj- és népkutató tábort a Táj- és Népkutató Intézet (a Táj- és Népkutató Központ utóda) 1939 júliusában szervezte Kiskunhalason. 1944-ig az ország különböző pontjain további húsz tábort szervezett az intézet, amely Györfly István halála után, 1939 őszétől Kádár László vezetésével a Műegyetem Gazdaságföldrajzi Tanszékéhez tartozott, majd 1941-től a Teleki Pál Tudományos Intézet Államtudományi Intézetének osztálya lett. 1945-ben Néptudományi Intézet néven önállósult, és a Kelet-európai Tudományos Intézet tagintézete lett, amelyet 1949-ben feloszlattak (Kiss 1984. 606–607; Kósa 1982. 146–147).

A Népkutató Központ-Intézetet komplex, de kifejezetten társadalomtudományi kutatási célokkal és elkötelezettséggel három egyetemi tanszék vezetője, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter, Teleki Pál (Műszaki és Gazdasági Egyetem Földrajzi Tanszéke), Györfly István (Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajz Tanszéke) és Magyar Zoltán (Pázmány Péter Tudományegyetem Közigazgatási Intézete) alakította. Előzménye volt egy Tatán és Tiszafüreden végzett közös szociográfiai, néprajzi, gazdaságföldrajzi kutatás sikere és tapasztalata, illetve egy, a Károlyi-palotában a központ által szervezett, a bezárásához vezető politikai botrányt is okozó, legendás kiállítás (1938. november 22.–december 9.). A kiállításon a három tanszékhez köthető kutatások eredményeiről számoltak be. Ezek egyrészt alap kutatások voltak, másrészt az akkori Magyarország gazdasági-társadalmi-közigazgatási problémáit, sorskérdéseit mutatták be, és azok megoldására javaslatokat is tettek. A kiállításon zömében térképek, grafikonok, táblázatok szerepeltek, amelyek olyan témákat-problémákat exponáltak, mint a birtokviszonyok – a feudális

nagybirtokrendszer megreformálása, a közigazgatási reform elkerülhetlensége. Több téma is nyíltan nagybirtokellenes volt, ezért nem véletlen, hogy heves támadások után a kiállítást Teleki bezáratta (Kiss Lajos 1984).

K. Kovács Péter már a kiállítás megrendezésében is aktívan részt vett, a második teremben (*Tiszántúl* címmel) az általa készített térképsor a kultúrtáj öt nemzedék alatti változását mutatta be. A kiállítás bezárását követően munkatársa lett a Táj- és Népkutató Intézetnek, és 1949-ben azok közé a tisztviselők közé tartozott, akik a Néptudományi Intézetből a Néprajzi Múzeumba kerültek. Ebben az évben egy hivatalos irat szerint K. Kovács Péter végezte az intézet központi adminisztrációját, leltározta a térkép- és fényképanyagot, és hosszabb tanulmányt írt a Tiszántúl öntöző gazdálkodásának hatásáról a gazdasági változásra (ehhez részletes térképet is szerkesztett.)¹

Fő tevékenysége és feladata az 1940-es években az intézet, majd osztály által szervezett kutatótáborok szervezése volt. A Táj- és Népkutató Intézet létrehozása és egyik fő tevékenysége, a kutatótáborok szervezése elválaszthatatlan a korszak társadalmi, politikai folyamataitól, erről Kádár László így vallott 1943-ban, az Államtudományi Intézet táj- és népkutató osztályának évkönyvéhez írt bevezető kéziratában:²

„A nemzet állandó fejlődése folyton újabb intézmények szervezését teszi szükségessé, amelyek valamilyen formában magát a fejlődést szolgálják. Bizonyos időszakban a nemzet életében végbemenő átalakulás üteme meggyorsul. Az ilyen korszak természetes velejárója a fejlődés vagy fejlődés szolgálatában álló intézmények számának megnövekedése. Különösen az új kutatóintézetek azok, amelyek sűrű megjelenése, valamint a régebbi intézmények újjászervezése valósggal forradalmi ütemű átalakulásra, fejlődésre utal.”

Az intézet célkitűzése az volt, hogy a magyar ifjúság – különösen szakirányú főiskolákon való – egyoldalú nevelését az élet bonyolultabb összefüggéseinek megláttatásával teljesebbé tegye. Ezt a célt oktató-nevelő munka mellett gyakorlati foglalkozásokkal kívánták elérni. A nevelőmunka előadások tartását jelentette az önként jelentkező diákoknak (körülbőlül háromezred fő 1938 és 1945 között), akiknek kétharmada budapesti volt. A gyakorlati munkát a következőképpen foglalta össze Kádár László:³

„A nevelőmunka betetőzése a kutatócsoportok munkájában van meg. A kutatócsoportoknak átlag 15 tagjuk van, s az összetételük olyan, hogy minden szakma képviselve van minden kutatócsoportban. A kutatócsoportok egy-egy kisebb tájat vagy nagyobb községet dolgoznak fel teljes monográfia alakjában. A csoportot az intézetnek egy-egy idősebb tagja vezeti, aki maga is szakember, többnyire valamelyik szakcsoport vezetője is, de általános látóköriénél fogva megvan a képessége a csoport munkájának átfogó irányítására.”

A kutatócsoport munkája egész éven át tartott: először a tájra vonatkozó irodalmi, statisztikai és térképes anyag összegyűjtése és feldolgozása történt meg, ezután szervezték a kutatótáborokat a nyári, esetleg a téli szünetben. A kutatócsoport helyét úgy szabta meg az intézet, hogy azok az ország különböző tájainak egy-egy típusát képviseljék. A kutatócsoport munkájának betetőzése a gyűjtött anyag feldolgozása, a monográfia megírása – lett volna.

K. Kovács Péter mint széles látóköri szakember, mint vezető irányította több kutatócsoport tevékenységét, szervezett több kutatótáborot. A jelenleg elérhető adatok alapján a következő táborokban vett részt:⁴

1939: Bars-Hont, Tiszaderzs, Derzstomaj, Rábaköz;

1940: Órség, Milota;

1941–1942: Visk, Makád, Kopács;

1942: Bácska, Bogdánd;

1943 Tihany, Ugocsa.

1 Dr. Malán Mihály, a Néptudományi Intézet helyettes igazgatójának levele. Néprajzi Múzeum, kéziratár, NMI 295/1949.

2 Az Államtudományi Intézet táj- és népkutató osztályának 1943. évi évkönyvtervezete és három tanulmánya. Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 4649.

3 Az Államtudományi Intézet táj- és népkutató osztályának 1943. évi évkönyvtervezete és három tanulmánya. Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 4649.

4 Táj- és népkutatás, 1938–1945. (Emléklés a Néprajzi Társaságban.) Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 20686.

5 Táj- és népkutatás, 1938–1945. (Emléklés a Néprajzi Társaságban.) Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 20686.

A kutatótáborok története még feldolgozásra vár, és K. Kovács Péter sem írta meg, csak 1981-ben, röviddel halála előtt Kresz Máriát tájékoztatta, leginkább a táborokról és azok résztvevőiről.⁵ A kutatótáborok közül kiemelkedik az ugoccai 1943 nyarán és 1944 januárjában, hiszen a legtöbb résztvevővel és valószínűleg a legjobban előkészítve szerveződött meg K. Kovács Péter vezetésével.

K. Kovács Péter nagy figyelmet fordított az ötvenes években arra, hogy a kutatótáborok anyaga fennmaradjon, beleértve szervezési irataikat is. Ezek közül gazdagságában kiemelkedik az ugoccai kutatótá-

bor anyaga,⁶ amelyen keresztül betekintheünk a szervezés nagy munkáján kívül abba is, hogy milyen szemlélettel és kutatási célokkal indultak el a tanárok és diákok egy-egy terepmunkára. Lenyűgöző az a levelezés, az a nyilvántartás, amelyet K. Kovács Péter vezetett az ugoccai kutatótáborról. Minden levél, irat, nyilvántartás fennmaradt a jelentkezők, a résztvevők és a táborba vitt könyvek listájától a gyűjtési-kutatási témákig, útmutatókig, kérdőívekig. Nincs mód ezek részletes ismertetésére, csak néhányból szeretnék idézni, ami közelebb hozza ezeknek a táboroknak a hangulatát és főleg – ami az egyik leglényegesebb szempont – rendkívül modern, interdiszciplináris szemléletét. A kutatótáborok modernségét és különlegességét az adta, hogy társadalom-földrajzosok, közigazgatási szakemberek, néprajzosok, szociográfusok és történészek alakították ki a kutatási témákat, valamint az is, amit Kádár László idézete is magában foglalt: a jelen társadalmi problémái iránti érdeklődés. A kutatótáborok többsége a második világháború utolsó éveire esett, ami különösen igaz az ugocsaira, és ez a mai szemmel elképzelhetetlen helyzet jól tükröződik annak az 1943. július 13-i *Kárpáti Híradó* című újságnak a híreiből is, amelyet K. Kovács Péter szintén elített a tábor dokumentációi között. Míg az utolsó oldalon *Az egyetemi hallgatók érdekes tanulmányútjáról Ugocsán*, addig a címloldalon *Sziciliában a partraszállók előretörése elkeseredett védekezéssé változott* címmel olvasható egy-egy cikk.⁷

Mivel több tábor is határon túli területeken zajlott (például az ugoccai vagy a bácskai), gyűjtéseik pótolhatatlan, az utolsó pillanatokban összegyűjtött információkat, dokumentációkat tartalmaznak. K. Kovács Péter 1943. június 30-án írt leveléből⁸ az ugoccai és általában a többi tábor működésére, mindennapjaira is fény derül:

„Vezetésem alatt kb. 40-50 kutató érkezik Ugocsa megyébe földrajzi, társadalom- és néprajzi kutatómunkára július 4-én. Egyhetes, Nagyszőlősnön történő helyi előkészítés után 2-3-as csoportokban mennek az egyes községekbe, hol kb. 2 hétig maradnak. Erre az időre feladatuk és munkájuk megkívánja, hogy lehetőleg gazdáknál lakjanak. Jó lenne, ha itt étkelhetnének. Fialat, egyetemet végzett emberek vagy egyetemi hallgatók. Nem igényesek, viszont teljes napi munkájuk megkívánja a kielégítő táplálkozást”. És a levél folytatódik a kutatótábor apró részleteivel.

Hangsúlyoznunk kell, hogy ezek nem néprajzi kutatótáborok voltak, hanem egy község, egy nagyobb táj társadalmi (szociográfiai), gazdasági viszonyainak monografikus feldolgozását tűzték ki célul. Ez legszembeütőbben a feltétlenül elvégzendő munkák című, 22 tételes listából derül ki, ahol a 21. „A néprajzi szempontok”, míg az első tíz között olyanokat találunk, mint a falutérkép, házlapok, anyakönyvi adatok, birtokmegoszlás, művelésiág-megoszlás térképe, állatszám, de olyan további tételek is szerepelnek a listában, mint a gépek száma, beszerzési és értékesítési piac, a nemzetiségek helyzete, jellemzése stb.⁹ De ez a modern társadalomtudományos megközelítés még jobban, részleteiben is tetten érhető egy-egy téma megmaradt útmutatójában, ami szintén megerősíti, hogy a hangsúly a jelenkutatáson volt.

K. Kovács Péter egyik vezetője, szervezője és kutatója volt a táboroknak, de természetesen mások is bekapcsolódtak ebbe a munkába, mint Tálasi István, Mádi Zoltán, Morvay Péter, Pap László, Kovács Ágnes, Kresz Mária, Barabás Jenő, Újváriné Kerékgyártó Adrienne, illetve a további résztvevők-diákok között ott találunk több később ismert néprajzost-történészt, mint Csillery Klárát, Gyenes Antalt, Kardos Lászlót, Katona Imrét, Molnár Balázst, Márkus Istvánt, Szabó Lászlót, Szűcs Sándort, Takács Istvánt, Újvári Imrét és még lehetne sorolni a neveket, akik szorosabb vagy lazább kapcsolatban voltak a táj- és népkutató mozgalommal.¹⁰

K. Kovács Péternek a szervezőmunka mellett a kutatótevékenységre kevesebb ideje maradt, ez inkább 1949 után, amikor a Néprajzi Múzeumba került, teljesedett ki. Ekkor fordult tudományos tevékenysége a néprajz felé, azon belül is az állattartás és különösen a Hortobágy környéki állattartás témáit kutatta.

Kutatómunkájáról, kutatási céljairól például jól tájékozódhatunk egy 1953–1954-es kutatási terveit felvázoló munkatervből.¹¹ Ebből kiderül, hogy a Néprajzi Múzeum munkatársaként kutatómunkáját az alábbi munkaközösségek keretében végezte:

6 A táj- és népkutató osztály ugoccai kutatótáborainak szervezésére és tudományos irányítására vonatkozó dokumentumok. Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 4633.

7 A táj- és népkutató osztály ugoccai kutatótáborainak szervezésére és tudományos irányítására vonatkozó dokumentumok. Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 4633.

8 A táj- és népkutató osztály ugoccai kutatótáborainak szervezésére és tudományos irányítására vonatkozó dokumentumok. Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 4633.

9 A táj- és népkutató osztály ugoccai kutatótáborainak szervezésére és tudományos irányítására vonatkozó dokumentumok. Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 4633.

10 Táj- és népkutatás, 1938–1945. (Emlékkülés a Néprajzi Társaságban.) Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 20686.

11 K. Kovács Péter: Állattartás, 1951–1954. Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 15327.

1. Magyar földművelés és állattartás a feudalizmus és a feudálkapitalizmus korában munkaközösségben, Tálasi István vezetésével.

2. A termelészövetkezeteket és állami gazdaságokat tanulmányozó munkaközösségben, amelyet Kardos László is vezetett.

A következő konkrét témákban tervezett, illetve 1950–1952 között részben már végzett is gyűjtőmunkát:

1. Az állati munkaerő előkészítésének és nevelésének kérdése, valamint a fejlődés betanításának kérdése.

2. A szilaj- és félszilajtartás fenntartása és a vásárfogalom kérdése.

Ezen belül a következő résztemák kutatása szerepelt munkatervében: az alföld-felvidék viszonylatban fennálló népi állatforgalom, a vásározás-hajtás hivatásos foglalkoztatottjai: hajcsárok, ágensek, parasztkupecsek stb. „Külön foglalkozom a pásztoregényiségekkel (miben látják a mesterség lényegét, mi határoz: fizikum, figyelem, akarat, testi-lelki adottság stb. Alkalmazkodás a szilaj viszonyokhoz.”

3. A Ohati Állami Gazdaság állattartásának vizsgálata

– Mi, mennyi benne hagyományos paraszti vagy a volt bérlő elődök állattartásából átvett?

– Hogyan, kik adják, veszik, egyeztetik a tapasztalati tudást a gazdaság állattartásában a szakemberek ismeretével (káderhelyzet és -nevelés)?

– A gazdaság szerepe az ország és a elsősorban környezete állattartásában.

K. Kovács Péter 1953-ban és 1954-ben hetven-hetven nap terepmunkát tervezett, a földművelés és állattartás munkaközösséggel 42 napot Hajdú-Bihar, Heves, Borsod megyében, míg az ohati kutatására 28 napot.

Az Etnológiai Archívum kéziratgyűjteményében megtalálhatók ezek a gyűjtések, jól áttekinthető tematikus bontásban, legépelve. A legtöbb anyagot szülőfalujában, Tiszacsegén gyűjtötte, de Borsodivánkán vagy néhány más, közeli településen is végzett terepmunkát. Ezekből a kutatásokból származnak K. Kovács Péternek zömében az állattartás témájában napvilágot látott publikációi is.

Amikor az emlékülésre készülés során megnéztem a Néprajzi Múzeum fotótárában a K. Kovács Péter által készített fényképeket, nagy meglepetés ért, hiszen nagyon sok fényképet találtam, és nagyon karakteres, izgalmas felvételeket, ami nem mindig jellemző a néprajzkutatók által készített fotókra. A képek egyrészt tudatos, szisztematikus dokumentáló törekvést fejeztek ki, másrészt a felvételeken helyi közösségek elevenedtek meg. Bár Tiszacsegén és más Hajdú-Bihar megyei településen az állattartás témáját kutatta-gyűjtötte, a jelen eseményei, változásai és dokumentálásának igénye továbbra is megmaradt, amit sok száz felvétel bizonyít.

Legnagyobb hatásúak az Ohati Állami Gazdaságban készült felvételek voltak, mert ezek nagy érzékenységgel adták vissza az 1950-es évek elején zajló folyamatokat és az ebben részt vevő embereket.¹² Csak az ohati fotók megismerése után néztem meg a kéziratot anyagot,¹³ amely csak fokozta kíváncsiságomat, mert a fotókon szereplő témák módszeresen kidolgozva, legépelve tematikusan is megtalálhatók voltak. K. Kovács Péter célja egyértelműen egy állami gazdaság működésének néprajzi-szociológiai-gazdaságtörténeti feltárása volt az 1950-es évek elején, az érdekelte, hogy miből lett ez a gazdaság, hogyan szervezik a munkát, milyen társadalmi-kulturális háttérű emberek vezetik, kik a tagok, hogyan zajlanak a mindennapok az 1950-es években. A gazdaság történetének, szervezeti felépítésének és gazdálkodásának ismertetése, kutatása mellett részletesen sok interjúval feldolgozta a gazdaságban dolgozók tevékenységét, társadalmi hátterét, köztük a vezetőséget, mint Gaján János gazdaságvezetőt, Kovács László vezető agronómust vagy az állatorvost és felelős vezetőt, Fejérvári Józsefet. De hosszabb interjúkat készített a legegyszerűbb beosztású dolgozókkal is, például Katona István 77 éves éjjeliőrrel, aki a lovakra vigyázott, és 65 éve lakott Ohaton, vagyis még a 19. század végén került a gazdaságba, amikor Fried Emil volt a bérlő. K. Kovács Péter fényképei szorosan kapcsolódnak a gyűjtött anyaghoz, hiszen a gazdaság épületein kívül megjelennek a különböző üzemegek, a gazdaság mindennapjai, de legszuggesztívebbek az interjúkhoz szorosan kapcsolódó portrék a gazdaságban dolgozókról. Közülük különösen nagy hangsúlyt kapott a Herpergel család, akik régóta Ohaton éltek, tagjai

12 Néprajzi Múzeum, fotótár, ltsz.: F 117564-118091.

13 Állattartás, 1951–1954. Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 15327. Ohati Állami Gazdaság, 1953. Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 10828.

behálózták a gazdaságot, kulcspozíciókban voltak. A Herpergel József 29 éves segédagronómus-sal készített interjúból kiderül, hogy a család 1885-ben jött Ohatra dohányosnak. A sertésenyésztés és a juhászat különösen nagy hangsúlyt kapott a kutatásban, hiszen K. Kovács Pétert az állattartás részletei, tevékenysége érdekelte a leginkább. Olvashatunk a kocsisok feladatairól, az állattartás szerteágazó témáiról, hiszen az egyes üzemegységekben folyó munkát is részletesen dokumentálta. Ismereteit például a kanászbrigád vezetőjével, a fiaztatóssal, Illés Józseffel – és lehetne sorolni tovább a személyeket, akikkel – folytatott beszélgetések, interjúk alapján szerezte.

K. Kovács Péter megközelítésének, kutatásának különlegessége, hogy olyan, akkoriban a jelenben banális, megszokott, mindennapi tevékenységeket, eseményeket is dokumentált, mint a gumicsizma-viselet, az április 4-i ünnepség, amikor „Pokróczné elvtársnő személyzeti főnök elnökölt” és a mozielőadáson a *Csak a papa meg ne tudja* című, 1941-es szovjet filmet vetítették, amit műsoros est követett. De fotózta, dokumentálta, leírta a gazdaság faliújságjait, köztük a Villámablát, ahol a gazdaság dolgozói a különböző egységek nevében egymásnak üzengettek, főleg munkafegyelmi kérdésekben.

K. Kovács Péter monográfiát tervezett *Az Ohati Állami Gazdaság* címmel. Nem valószínű, hogy mindent közölhetett volna abból, amit feltárt az 1960-as években. Napjainkban ez pótolhatatlan kordokumentuma az 1950-es évek Magyarországnak, amely interdiszciplináris, néprajzi-szociológiai-gazdaságtörténeti szemléletével egyértelmű folytatása a táj- és népkutató mozgalom kutatási szemléletének.

Bízom benne, hogy sikerül ezt a munkát a Néprajzi Múzeumnak majd kisebb szerkesztéssel megjelentetni, de a Táj- és Népkutató Központ, osztály és a kutatótáborok története is még megírásra vár. Az ehhez szükséges dokumentumokat K. Kovács Péter megmentette, rendszerezte és hozzáférhetővé tette mindenki számára.

Irodalom

BALASSA Iván

1982 K. Kovács Péter 1912–1981. *Ethnographia*, 93. évf. 4. sz. 616–618.

KISS Lajos

1984 Visszatekintés a Táj- és Népkutató Központ kiállítására. *Ethnographia*, 93. évf. 4. sz. 605–637.

KÓSA László

1982 Táj- és Népkutató Központ. In ORTUTAY Gyula (főszerk.): Magyar néprajzi lexikon 5. Budapest, Akadémiai Kiadó, 146–147.

K. Kovács Péter gyűjtés közben, Hortobágy, Hajdú-Bihar megye, 1951

K. Kovács László felvétele

F 133385

K. Kovács Péter, a néprajztudomány központi archívumának megteremtője

Évfordulók, megemlékezések idején önként adódik az igény és a lehetőség, hogy számvetést készítsünk értékeinkről és örökségünkről. Számvetés ez a mostani emlékülés is, amikor K. Kovács Péter születésének közelgő századik (1912. július 4.), halálának pedig alig elmúlt harmincadik (1981. szeptember 19.) évfordulóján az Ethnológiai Adattár fáradhatatlan munkására és örökségére emlékezünk. Életének első feléről a közelgő évfordulók alkalmából leánya, Kovács Anikó készített ismertetést, és tette közzé a *Magyar Szemlében*. Életének második fele szorosan kötődik a Néprajzi Múzeum, közelebbről az Ethnológiai Adattár történetéhez.¹

Ebben az írásban – múzeumi pályafutását vázlatosan végigkövetve – szeretném megvilágítani, hogy miből áll K. Kovács Péter tudományos hagyatéka, amely egyúttal bemutatja azt a szellemi teljesítményt, amelyet csaknem negyed százados múzeumi szolgálata alatt megvalósított és reánk hagyott.

Egy kutatói pálya kezdetei

K. Kovács Péter Kovács Anikó által megírt élettörténetéből egy nagy ívű tudományos életpálya lehetősége bontakozik ki, amelyet a háború és a hadifogság félbeszakított. E rövid időszak fő csomópontjai a következők:

K. Kovács Péter 1933–1937 között a budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán végezte tanulmányait, de emellett földrajzi és néprajzi stúdiumokat is hallgatott. 1938-ban lett Teleki Pál gyakornoka, majd később tanársegédje. Aktívan részt vett a Teleki Pál, Györffy István és Magyary Zoltán által alapított Táj- és Népkutató Központ munkájában, amelynek meghatározó eseménye volt az 1938 novemberében, a Károlyipalotában rendezett kiállítás, amely a magyar vidék gazdasági és szociális problémáira hívta fel a figyelmet. Ennek a nagy politikai botrányt okozó és emiatt bezárt kiállításnak az egyik termét már K. Kovács Péter állította össze.

1939-től a táj- és népkutató mozgalom egyik szervezője, több kutatótábor aktív résztvevője vagy vezetője volt. Az egyik legnagyobb szabású tábor Ugocea megyében tartották a vezetésével 1943 júliusában.

1945–1947-ig szovjet fogságban volt. Szabadulása után visszatért az Államtudományi Intézetbe, majd 1948-ban védte meg egyetemi doktori disszertációját *Életformák változása a táj életében – Észak-Tiszántúl gazdasági élete* címmel.

1949-ben a Kelet-európai Tudományos Intézet tagintézeteként működő Néptudományi Intézet megszűnt, annak anyagát és munkatársait a Néprajzi Múzeumba helyezték át (K. Kovács Péter mellett Morvay Pétert, Kovács Ágneszt és Albán Tündét).

A Néptudományi Intézet akkori helyettes igazgatója, dr. Malán Mihály így jellemezte K. Kovács Péter intézeti munkáját:

„Dr. K. Kovács Péter végezte az intézet központi adminisztrációját, leltározta a térkép- és fényképanyagot, és hosszabb tanulmányt írt a tiszántúli öntöző gazdálkodás hatásáról a gazdasági változásra, s ehhez részletes térképeket is szerkesztett. Jelenleg kórházban fekszik, szabadságából semmit nem vett még ki.”²

1 Kovács 2011; Balassa 1982; Selmeczi Kovács 1982.

2 Dr. Malán Mihály: Áthelyezések a Kelet-európai Intézet Néptudományi Intézetétől a Néprajzi Múzeumba. Néprajzi Múzeum, kéziratár, NMI 205/1949.

K. Kovács Péter és az Ethnológiai Adattár

K. Kovács Péternek muzeológusként először a társadalmi néprajzi gyűjtés szervezése volt a feladata, valamint a kéziratgyűjtemény (EA) és később a dokumentációgyűjtemény (EAD) kezelése, emellett pedig két évtizedig az Ethnológiai Adattár helyettes vezetője, majd főosztályvezetője volt.³

Múzeumi munkásságának közel két és fél évtizede egy kialakítás alatt álló, új szervezeti egység megszervezésével, irányításával telt. Erről vallanak a Néprajzi Múzeum és az Ethnológiai Adattár irattárában található 1950–1973 közötti jelentései, kiterjedt levelezése s a gyarapodási napló, valamint a kéziratgyűjtemény leltárkönyveinek adatai, magyarázó feljegyzései. Ezek alapján idezem fel K. Kovács Péter szervező-, irányító- és muzeológiai tevékenységének legfontosabb elemeit.

Az Ethnológiai Adattár feladatát és gyűjtőkörét, működési elveit az 1938-ban K. Kovács László által kifejtett elképzeléseknek megfelelően alakították ki és határozták meg. A tervezetben felmerült javaslatok 1939 után hosszú évtizedekre meghatározó programot adtak az Ethnológiai Adattár és a Néprajzi Múzeum egésze, egyúttal a magyar néprajztudomány művelői számára, s kisebb-nagyobb módosulásokkal többségük megvalósult a későbbiek folyamán.⁴ Bár az Ethnológiai Adattár szervezeti keretei 1939-ben megteremtődtek, az egyes gyűjteménycsoportok létrehozása és feltöltése tartalommal hosszú folyamat eredménye, s ebben a folyamatban igen jelentős szerepe volt K. Kovács Péternek. A ma is létező gyűjtemények – belső profiltisztítások során – múzeumi pályafutása elején és az ő közreműködésével fejlődtek ki.

K. Kovács Péter 1950-től a kéziratgyűjtemény vezetője volt; munkatársai közé tartozott Kovács Ágnes, Vajda Judit és Morvay Péter. A gyűjtemény leltározott állománya ekkor 1869 tételből állt, s a jelentős leltározatlan állomány olyan hagyatékokat foglalt magában, mint például Baráthosi Balogh Benedek, Xántus János, Bíró Lajos, Herman Ottó, Sebestyén Gyula, Kálmány Lajos kéziratai, a táj- és népkutató táborok anyaga stb.

K. Kovács Péternek egy minden részletében új szervezeti egységet kellett létrehoznia, ami azt jelentette, hogy irányításával új munkaszobákba költözött a Könyves Kálmán körúton működő Néprajzi Múzeumban az Ethnológiai Adattár. Az új munkaszobák mellett a gyűjtemények elhelyezése is javult az új tárolóberendezések beszerzésével. A gyűjtemények költöztetése, mozgatása rendezőmunkákkal párosult, és ebben az időszakban már megélenkült a gyűjtő, a muzeológiai és a tudományos feldolgozó munka is.

Az 1950-es évek fő munkája azonban a szervezeti keretek kidolgozása volt. Így készült el többszöri átgondolás, újrafogalmazás után az Ethnológiai Adattár szervezeti és működési szabályzata,⁵ mely meghatározta az egyes gyűjtemények gyűjtő- és feladatkörét, a feldolgozás-szakleltározás és a használat rendjét. Az Ethnológiai Adattár nagy gyűjteményeket és feladataikat meghatározó szervezeti kerete napjainkig szinte változatlan formában működik, kisebb átalakítása csak 2009-ben következett be, amikortól új megnevezéssel, Etnológiai Archívumként működik az „adattár”.

Ebben az időszakban, az 1950-es években már készült a kéziratgyűjtemény leltározott állományának kutathatóságát lehetővé tevő szerzői, földrajzi és szakmutató.⁶ K. Kovács Péter javaslatára 1961-ben vezették be az évenkénti gyarapodás nyilvántartására az Ethnológiai Adattár egységes, úgynevezett „átmenő” (ÁEA) leltárkönyvét (ide vezette át a korábbi leltározatlan kéziratokat is), a tudományos gyűjtőhálózat nyilvántartó füzetait s végül az országos néprajzi gyűjtőpályázat leltárkönyvét. Szükség volt az átmenő nyilvántartások bevezetésére, ugyanis a gyűjtemények feldolgozása-szakleltározása és mutatózása nem tudott lépést tartani a hatalmas gyarapodással.

A muzeológiai feldolgozó munka mellett K. Kovács Péter újjáélesztette az amatőr néprajzi gyűjtők levelezőhálózatát, akiknek közreműködésével tematikus kér-

3 Az Ethnológiai Adattár első osztályvezetője Szendrey Ákos volt, aki egyben főigazgató-helyettes, 1946-ban és 1956-ban megbízott főigazgató is volt. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy ebben az intervallumban, 1949–1973 között tíz főigazgatója volt a Néprajzi Múzeumnak. Lásd erről Fejős 2000. 932.

4 K. Kovács László: Az Ethnológiai Adattár és a néprajzkutatás, ill. muzeológia tervezete (1938). Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 8275; K. Kovács L. 1939.

5 Az Ethnológiai Adattár szervezeti és működési szabályzata. Néprajzi Múzeum, kéziratár, NMI 863-0182/1952. 1954-ben újabb szervezeti és működési szabályzat készült, amely a kéziratgyűjtemény szakcatalogus-rendszerét és használati szabályzatát is tartalmazta.

6 K. Kovács Péter – Morvay Péter: Az Ethnológiai Adattár kéziratgyűjtemény szakmutatójának tervezete (1951). Néprajzi Múzeum, kéziratár, ltsz.: EA 14814.

dőíves gyűjtéseket szervezett a kéziratgyűjtemény. Ebbe a gyarapító irányvonalba illeszkedett az országos néprajzi pályázat megszervezése, majd folyamatos működtetése is.⁷

Az Ethnológiai Adattár munkájának megismertetésében és főleg a korszak egyik fő szakmai prioritásának megvalósításában, a néprajzi gyűjtés szervezésében az 1952–1964 között megjelent *Adattári Értesítő* főszerepet játszott. E kiadványon keresztül tartotta a kapcsolatot a Néprajzi Múzeum az önkéntes gyűjtőkkel, például útmutatók, kérdőívek, gyűjtési tematikák népszerűsítésével.

Egy másik folyóiratot is alapított a Néprajzi Múzeum ebben az időben, a *Néprajzi Közleményeket*, amelyben adatközlések, gyűjtések eredményeit publikálták, több esetben a kéziratgyűjtemény anyagából is.

K. Kovács Péter az 1950-es években aktívan részt vett a különböző néprajzi munkaközösségek és a megyei gyűjtések munkájában. A tiszacsegei, borsodivánkai, ohati terepmunka gyűjtései – akárcsak más múzeumi munkatársak esetében – az adattárba kerültek, hiszen az adatgyűjtések beadásával pontosan elszámoltatták a kollégákat.

Az 1950-es években azonban már nemcsak a múzeum dolgozóinak gyűjtései, hanem a Múzeumok Országos Központjának rendelkezése értelmében valamennyi magyar múzeum munkatársainak minden néprajzi természetű feljegyzése, anyaggyűjtése az adattárba került.

Különmegállapodások alapján az egyetemi intézetekkel, tanszékekkel is folytak cserék, s ezzel megvalósult a rendszeres néprajzi kutatás és a gyűjtemények tervszerű gyarapítása. K. Kovács Péter irányításával ez a kapcsolatrendszer jól működött (egészen az 1970-es évek közepéig, a Néprajzi Múzeum újabb költözéséig), s végül is ez tette lehetővé, hogy az Ethnológiai Adattár s így kéziratgyűjteménye is valóban a magyar néprajztudomány központi intézményévé váljon, amely számos kézikönyv, tanulmány, monográfia stb. alapvető forrásul szolgált.

A hatvanas években viszonylag nyugalmas időszak következett az Ethnológiai Adattár s így a kéziratgyűjtemény életében: „csak” a felhalmozódott kéziratok anyag rendezése, feldolgozása volt az aktuális feladat az ekkor véglegesített, egységesített katalógusrendszerek és nyilvánvártási előírások alapján. K. Kovács Péter a folyamatos évi gyarapodások feldolgozása mellett a korábbi leltározatlan állományból főleg a nagy hagyatékok feldolgozását végezte el. Ő fejezte be Jankó János, Herman Ottó, Kálmány Lajos, Gönczi Ferenc hagyatékának, valamint a táj- és népkutató táborok anyagának rendezését és leltározását.

Saját tudományos munkája háttérbe szorult a fenti sokrétű, időigényes szervezői, osztályvezetői, gyűjteménykezelői tevékenység mellett. Kutatási eredményeit csak részben publikálta. Néprajzi gyűjtéseinek kéziratjai (74 darab) és fényképei (több száz darab) a gyűjteményekben található. Cikkei, tanulmányai az állattartás, pásztorkodás témakörében jelentek meg a néprajzi folyóiratokban.⁸ Írásaiban sok olyan jelenséget, problémakört fejteget, amelyek a szakkereskedés figyelmét elkerülték, például az ártermelő szarvasmarhatartásról, a paraszti szakismeretekről, a borjúnevelés gyakorlatáról, a jószág betanításának kérdéseiről. Kéziratok hagyatékában még sok kiadásra érdemes kézirta van: az alföldi pásztorviseletről, a kupeczközpontokról és -típusokról, a béresek életéről stb.

K. Kovács Péter munkásságának legfontosabb eredménye tehát az, hogy vezetése alatt az Ethnológiai Adattár a néprajztudomány legnagyobb és legfontosabb tudományos forrásbázisává fejlődött, valamint megvalósult a folyamatos anyag- és adatgyűjtés a kötelezően kiépült tudományos és a társadalmi néprajzi gyűjtőhálózaton keresztül. Szervezőmunkájának köszönhető, hogy sok jeles néprajzkutató, így például Herrmann Antal, Sebestyén Gyula, Viski Károly, Cs. Sebestyén Károly, Szendrey Ákos, Gönyey Sándor, Domanovszky György, Vargha László, Morvay Péter stb. hagyatéka a Néprajzi Múzeumba került.

Balassa Iván sommásan így értékelte munkásságát 1982-ben: „A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában, ott is különösképpen a Kéziratgyűjteménynek felvirágoztatásában, gyűjtések, hagyatékok megszerzésében szerzett komoly érdemeket. Ez utóbbi gyűjtemény működésének eredményeként több mint húszszorosára növekedett. Elkészült névmutatója, megindult földrajzi és szakmutatóval történő ellátása. El nem évülő érdeme a hatalmas kézirtatos anyag rendszerezése, mely nélkül ma a magyar néprajztudomány nagy összefoglalásait nem lehetne elkészíteni.” (BALASSA 1982. 617.)

7 Lásd az éves jelentések adatait, továbbá K. Kovács Péter beszámolóját a gyűjtőhálózat fejlődéséről (Néprajzi Múzeum, kézirtár, ltsz.: EA 2/1953). Az Ethnológiai Adattár kérdőívrendszeréről lásd az *Adattári Értesítő* folyamatos tájékoztatóit 1952–1964 között.

8 Például K. Kovács P. 1951; 1956; 1958.

„A hagyaték”

1973 szeptemberében vettem át az általa szívvel-lélekkel gondozott kéziratgyűjteményt. 1973-ban, nyugdíjazása előtt a kéziratgyűjtemény anyagának átadásáról készült jegyzőkönyv adatai jól mutatják azt a hatalmas mennyiségű munkát, amelyet elvégzett.⁹

A mintaszerűen feldolgozott és gyarapított kéziratgyűjtemény leltározott tételszáma 1973-ban meghaladta a tízezret. A leltározott állomány anyaga már kutatható volt a hagyományos nyilvántartási rendszer, cédulakatalógus segítségével.

A feldolgozásra váró, szintén tízezres tételszámú, több százezres oldalszámú anyag nagysága jelzi, hogy milyen ütemben gyarapodott a gyűjtemény ebben az időszakban, és hogy milyen sikeres volt az adattár gyűjtési tevékenysége. Például 1952 és 1972 között nyolcezer tételre gyarapodott az országos gyűjtőpályázat anyaga. De a többi leltározásra váró kézirat anyaga összetétele is jelzi a gyarapodás szerteágazó irányait: 1950–1954 között működő néprajzi munkaközösségek keretében gyűjtött anyagok, Nagy-Czirok László kéziratai, a Kiss Gabriella-féle mesegyűjtemény tételei, az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség népi építészeti felmérései, a népköltészeti szövegkataszter, a népszokás- és a tánckataszter, a népi sportjáték és a népi gyermekjáték katasztere, Vargha László népi építészeti katasztere stb.

Ma, közel négy évtized, gyakorlatilag egy emberöltő múlva elmondhatjuk, hogy K. Kovács Péter fent ismertetett hagyatékának szakleltározása befejeződött (a népköltészeti szövegkataszter és a sámánhitarchívum kivételével).

A kéziratgyűjtemény teljes anyaga a K. Kovács Péter által bevezetett nyilvántartási rendszer és cédulakatalógus segítségével EA 1–32000 leltári számig kutatható, sőt ma már a hagyományos nyilvántartási rendszert továbbfejlesztő számítógépes adatbázisa is a kutatás rendelkezésére áll.

Az 1973-ban átvett körülbelül tízezres leltározott állományú gyűjteményt 2009-ben az EA 32856 leltári tétellel adtam tovább. A több mint húszeszes gyarapodás jelentős része K. Kovács Péternek köszönhető, az ő hagyatékából származik.

***

K. Kovács Péter elévülhetetlen érdeme, hogy az adattár jó munkatársi közösséggé alakult, bevett a közös, belső adattári ünnepeket (ezt ma csapatépítésnek nevezik), nagy türelemmel, szinte kézi vezérléssel irányította az osztály munkáját, naponta ellenőrizte és megbeszélte az elvégzett munkát, valóban képviselte az osztály és a munkatársak érdekeit azzal, hogy gondoskodott az utánpótlás kineveléséről, és hogy magánemberként is mindig számítani lehetett segítségére.

Személyesen 1971-ben ismertem meg, s 1972-től vele dolgoztam a kéziratgyűjteményben. Tanítómesteremnek tekintem őt, tőle tanultam a gyakorlati muzeológiát, a hagyatékok rendezésének mikéntjét, a kéziratok források feltárásának aprólékos, elemző eljárásait.

---

⁹ Átadás-átvételi jegyzőkönyv. 1973. augusztus 31. Néprajzi Múzeum, kéziratár, NMI 5317/1973-5.

Irodalom

BALASSA Iván

1982 K. Kovács Péter 1912–1981. Ethnographia,
93 évf. 4. sz. 616–618.

FEJŐS ZOLTÁN (főszerk.)

2000 A Néprajzi Múzeum gyűjteményei.
Budapest, Néprajzi Múzeum.

KOVÁCS Anikó

2011 K. Kovács Péter emlékére. Magyar Szemle,
5–6. sz. 98–114.

K. KOVÁCS László

1939 Néprajzi muzeológia. Néprajzi Értesítő,
31. évf. 2–4. sz. 261–293.

K. KOVÁCS Péter

- 1951 A járó-, vonó- és fejtőszószág betanítása
Tiszacsegén. Adatok a Hortobágy-széle kezes-tar-
tásához. Ethnographia, 60. évf. 1–2. sz. 370–395.
- 1956 A falu tehene. Néprajzi Értesítő, 38. 277–
302.
- 1958 Szabados borjú. A borjúnevelés és össze-
függéseinek kérdéséhez. Ethnographia, 69. évf. 2.
sz. 261–270.

SELMECZI KOVÁCS Attila

1982 K. Kovács Péter. Néprajzi Hírek, 1–2. sz.
51–52.

To commemorate Péter K. Kovács

On 2nd November 2011 the Museum of Ethnography held a special session to commemorate the man who was the head of the Ethnological Archive from 1950 to 1973. In her paper Ibolya Forrai spoke of Péter K. Kovács's activity as head of the Museum of Ethnography's Ethnological Archive and his work of organising the collection, while Péter Granasztói paid tribute to his scholarly work and Attila Paládi Kovács recalled his memories of Péter K. Kovács.

The first stage of Péter K. Kovács's scholarly and professional career was linked to one of the most exciting and in its approach the most modern social science undertakings of the 20th century, the Region and Folk Research movement, the so-called Region and Folk Research camps and the constantly changing institutions that organised them (Region and Folk Research Institute, Folk Studies Institute).

Péter K. Kovács came to the Museum of Ethnology in 1949 and was head of the Ethnological Archive until his retirement in 1973. He created the basic conditions for ethnological research and scholarly work by making the most important manuscripts documenting peasant culture accessible in a way that was unique even by international standards, e.g. by creating the trades index or the geographical index, acquiring countless manuscripts and legacies, and operating the competition for Voluntary Ethnological Collectors.

A Néprajzi Múzeum kiállításai, publikációi és programjai 2012-ben

Kiállítások

ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁS

A magyar nép hagyományos kultúrája

I. emeleti kiállítótér, 1200 m²

IDŐSZAKI KIÁLLÍTÁSOK

NŐK, SZŐNYEGEK, HÁZIIPAR

2011. június 24.–2013. január 20.

AMAZÓNIA. UTAK AZ INDIÁNOKHOZ

2011. július 14.–2012. október 28.

ERDÉLYI TEMPLOMOK

2011. szeptember 17.–2012. február 26.

KAURI ÉS NAGYÍTÓ

Oceániai ékszerek Bíró Lajos gyűjteményéből

2011. szeptember 30.–2012. április 1.

Savaria Múzeum, Szombathely: 2012. április 17.–június 24.

Móra Ferenc Múzeum, Szeged: 2012. július 6.–szeptember 9.

Herman Ottó Múzeum, Miskolc: 2012. szeptember 20.–november 25.

Déri Múzeum, Debrecen: 2012. december 7.–2013. február 24.

ÚJ SZERZEMÉNYEK, FRISSEN RESTAURÁLT MŰTÁRGYAK, 2011

2012. március 5.–augusztus 26.

Hagyományosan a Néprajzi Múzeum Napján, március 5-én nyílik az előző év jelentősebb gyűjteményi gyarapodásait bemutató időszaki kiállítás. A Néprajzi Múzeum gyűjteménye 2011-ben összesen 523 tárgyval és több száz fotóval gyarapodott, ebből adott ízelítőt a kiállítás, amely két különleges, restaurált betlehem bemutatásával is kibővült. A bemutatott új szerzemények időben és földrajzi szempontból is változatos képet nyújtanak. A látogatók régi és új, hagyományos és modern, hazai, európai és Európán kívüli tárgyak sokszor kalandos útját követhetik, immár a múzeumba került műtárgy nézőpontjából.

1. kép. Az Új szerzemények, frissen restaurált műtárgyak, 2011 című kiállítás részlete
Sarnyai Krisztina felvétele

A regionális gyűjtemény többek között a finnugor kongresszusra érkező résztvevők tárgyival, mari viseleti darabokkal, egy teljes bolgár népviselettel, két pamíri székkel, Fuszek Frigyes gyűjtéséből származó afrikai textilekkel gyarapodott. A háztartásgyűjteménybe Lakatos Tibor Gyula gyűjteményéből korondi kerámiák, valamint egy gömöri korsó, Dunakesziről pedig bútorok kerültek. Tovább folytatódott a hintáskollekció darabjainak begyűjtése is. A textilgyűjteménybe többek között mai falvédők, egy csíkszentkirályi, nejloncsíkokból szőtt szőnyeg, egy különleges történetű matyó terítő, egy kislány magyar népviselete és egy cifraszűr került be. Az Etnológiai Archívum Kása Béla mintegy kétszáz fotójával, egy mintarajzgyűjteménnyel és mintakendőkkal lett gazdagabb. (1. kép)

*Néprajzi Múzeum, földszinti folyosógaléria, 80 m²
Rendezte: Szarvas Zsuzsa*

Rakosi60@neprajz.hu

2012. március 9.–május 1.

2012-ben volt hatvan éve, hogy a Néprajzi Múzeum mai épületében megnyílt a Rákosi Mátyás 60. születésnapjára rendezett kiállítás. Ennek apropóján válogatott a kurátor az akkor bemutatott tárgyak közül. A nagy anyagból – mely javarészt Rákosit életető, neki ajándékként készített textíliákból, faragásokból, kerámiákból, karikás ostorokból, népviseletes babákból, gépek és eszközök kicsinyített másaiból stb. áll – a múzeumban őrzött tárgyak közül mutattunk be darabokat, kiegészítve a Nemzeti Múzeum anyagával. Ez a tárlat egyben további kutatásokra is ösztönzött, ugyanis bárki beküldhette a hatvan évvel ezelőtti emlékeit a Rákosi-kiállításról. A kiállítás virtuális formában megtalálható a Néprajzi Múzeum honlapján:

<http://rakosi60.blogspot.hu/p/sztarkiallitas-kossuth-teren.html>. (2. kép)

*Néprajzi Múzeum, a Díszterem előtti galéria, 70 m²
Rendezte: Fejős Zoltán*

2. kép. A *Rakosi60@neprajz.hu* című kiállítás részlete.
Sarnyai Krisztina felvétele

„IGAZ HITBEN VÉGIG MEGMARADJUNK...” NÉPÉNEKKUTATÁS AZ 1950-ES ÉVEKBEN Kiállítás a Szakrális Művészetek Hete és a Lajtha-év alkalmából

2012. szeptember 15.–2013. február 17.

Azokat a dallamokat, amelyeket a vallásos közösség templomi vagy egyéb liturgikus alkalmon énekel, népdaloknak nevezzük. Ezek közé nemcsak a templomi énekek tartoznak, hanem vallásos eredetű népszokások énekei, a köszöntők egy része vagy halottvirrasztókon énekelt halottasok is. A vallásos népdalok és a világi dalok egyszerre voltak jelen a nép életében, népzenei hagyományaink kutatása, megőrzése és újratanítása mellett mégis kevesebb figyelmet fordítottunk népdalaink gyűjtésére, bemutatására, megőrzésére.

Népdalokat már Vikár Béla fonográf-felvételei között, majd Kodály gyűjtéseiben is szép számmal találunk. A tudatos népdalgyűjtést azonban Volgy István kezdte meg az 1930-as években. Lajtha László a második világháború előtt már bekapcsolódott e munkába. A háború után, az 1950-es évektől folytatta a népdalkutatásokat, mikor a Népművelési Minisztérium anyagi támogatást nyújtott a Néprajzi Múzeum kötelékén belül Lajtha által irányított, állandó népzene-kutató munkacsoport (hivatalosan: a Művelődésügyi Minisztérium Néprajzi Hangfelvételek Gyűjtő-, Készítettő- és Feldolgozó Csoportja) létrehozásához.

A kiállítás a Lajtha László és a vezetésével megalakult „Lajtha-csoport” által feltérképezett, gyűjtött, dokumentált anyagokon keresztül mutatja be a népdalokat mint olyan vallásos emlékeket, amelyek a magyar szellemi kulturális örökség része. A kiállításban kották, jegyzőkönyvek, tárgyak, interjúk és zenei felvételek segítségével ismerhetik meg a csoport tevékenységét, gyűjtéseik fontosságát az 1950-es években.

*Néprajzi Múzeum, földszinti folyosógalleria, 80 m²
Rendezte: Pálóczy Krisztina*

JÉGSZAKADÁS

A klímaváltozások hatásai Grönlandon

A Dán Kulturális Intézet kiállítása

2012. április 17.–június 24.

A Dán Kulturális Intézet szervezésében megvalósult kiállítás a klímaváltozást úgy mutatta be, ahogyan azt az Ilulissatban lakók megélik, az UNESCO világörökségi listáján szereplő híres fjord közelében. Az író és fotográfus Jorgen Chemnitz készítette, portréfotókból, videointerjúkból, valamint poszterekből felépülő kiállítás a klímaváltozás veszélyeinek tudatosítására törekedett.

Néprajzi Múzeum, 2. emeleti kiállítótér, 60 m²

Rendező: Jesper Boysen

Koordináció: Vámos-Lovay Zsuzsa

A BERLINER SCHLOSS

Humboldt-Forum: A projekt

2012. június 25.–július 8.

A kiállítás Európa egyik legnagyobb és legjelentősebb múzeumfejlesztési projektjét mutatja be. A Humboldt-Forum a német főváros szívében, a Berliner Schloss barokk homlokzata mögött jön létre. A projekt a 21. századi Németország legnagyobb kulturális építészeti beruházása.

Néprajzi Múzeum, 1. emeleti galéria, 70 m²

Koordináció: Nagel Edith

CASA MARE

Frank Gaudlitz fényképei

A berlini Európai Kulturák Múzeuma és a Néprajzi Múzeum közös kiállítása

2012. július 19.–október 28.

Frank Gaudlitz fotográfus egész alakos, színes felvételeken örökítette meg azokat az embereket, akikkel a Duna mentén tett utazásai során találkozott. A felvételek lakásukban, a legközvetlenebb privát szférájukban készültek. Különös jelentőséget kapott a „tisztaszoba”, az a helyiség, amelyet csak az ünnepi alkalmakkor használnak. A projekt során Gaudlitz főleg azokat a területeket utazta be, ahol különböző etnikumok élnek együtt. Erdélyben és a Bánságban románokat, németeket, magyarokat és romákat, Dobruzsában törököket, tatárokat, mozlím romákat, aromunokat, németeket, lipovánokat és ukránokat, Magyarországon a magyarok mellett székelyeket, németeket, hollandokat, horvátokat, szerbeket és romákat, Moldvában román moldvaiakat, gaga-uzokat, a Vajdaságban szerbeket, horvátokat, szlovákokat, németeket, magyarokat, ukránokat és romákat fényképezett. A kiállításon összesen több mint kilencven felvétel szerepelt. (3. kép)

Néprajzi Múzeum, 2. emeleti kiállítótér, 90 m²

Rendező: Beate Wild, társrendezők: Csorba Judit, Szeljak György

3. kép. A Casa mare. Frank Gaudlitz fényképei című kiállítás részlete. Sarnyai Krisztina felvétele

WORLD PRESS PHOTO

2012. szeptember 28.–október 28.

A World Press Photo szervezet minden évben megrendezi az elmúlt év eseményeiből készült sajtófotóversenyét. A képek a legkülönbözőbb kategóriákban mutatták be az elmúlt év legfontosabb és legmeghatározóbb eseményeit.

Néprajzi Múzeum, aula, 400 m²

Koordináció: Nagel Edith

KÜLSŐ HELYSZÍNEEN BEMUTATOTT KIÁLLÍTÁSOK

TÁRGYAS RAGOZÁS→ SZUBJEKTÍV ETNOGRÁFIA

A Néprajzi Múzeum utazó kiállítása

Veszprém, Nagyatád, Miskolc

2012. április 25.–november 3.

Az elsősorban a múzeumpedagógiára épülő tanulmányi kiállítás hét témakörben harminchárom tárgyat mutat be. A tárlaton a múzeumi gyűjtemény mesél. A kollekció különböző korú, megmunkálású, anyagú, díszítésű tárgyai akár több mint száz éve vagy akár épp tegnap kerültek a gyűjteménybe. Más-más lehetőséget kínálnak, más-más összefüggésekre utalnak, van olyan, amelyről nagyon sokat tudunk, s van, amelyikről keveset, de addig faggatjuk őket, amíg csak bírjuk. Harminchárom tárgy hét képben.

Rendezte: Frazon Zsófia

Múzeumpedagógia: Joó Emese

FEKETE-KÖRÖS-VÖLGY LAKÓI ÉS TELEPÜLÉSEI A SZÁZADFORDULÓN

Dr. Györffy István 1911. évi néprajzi kutatásának fényképei

a budapesti Néprajzi Múzeum gyűjteményéből

A Néprajzi Múzeum és a várasfenesi Györffy István Alapítvány közös kiállítása

Várasfenes, Nagyszalonta, Tenke, Gyanta, Köröstárkány, Nagyvárad, Békéscsaba

2012. június 3.–

Györffy István kolozsvári egyetemi éveibe befejezése után, első kutatási helyszínei között kereszte fel 1911-ben a Fekete-Körös völgyét és az ott etnikai elzártságban élő magyarságot. Másfél hónapos gyűjtőútjáról számos tárgy, rajz és térkép mellett közel százötven különböző technikával készült saját fotóval tért haza. A képek egy részét a következő években a *Néprajzi Értesítő*ben, illetve a *Földrajzi Közlemények*ben megjelent különböző tanulmányaiban publikálta, többségüket azonban még sem kiállítás keretében, sem nyomtatásban nem láthatta a közönség. A várasfenesi Györffy István Táj- és Népmismereti Otthon avatására készült fotókiállításnak – amely nyolc táblán tematikus bontásban, valamint hat átvilágítófólián közel száz képet tár a látogatók elé – külön értéke, hogy százegy év után a fotók készítésének helyszínére viszi vissza a képeket, éppen azokba a közösségekbe, amelyeknek korábbi tagjait ábrázolják. Az utazó kiállítás Várasfenes mellett eddig Nagyszalontán, Tenkén, Gyantán, Köröstárkányban és Nagyváradon volt látható, következő állomása 2013 májusában Békéscsaba.

Rendezte: Gebauer Hanga

FINNUGOR NÉPEK A NÉPRAJZI MÚZEUMBAN

A Néprajzi Múzeumnak a VI. finnugor világtalálkozó tiszteletére rendezett kiállítása
Siófok, Kálmán Imre Művelődési Központ
2012. szeptember 6–29.

A Néprajzi Múzeum a Siófokon 2012. szeptember 5–7. között megrendezett VI. finnugor világtalálkozó tiszteletére különleges válogatást állított össze az Európa-gyűjtemény finnugor és a textilgyűjtemény magyar anyagából. A száz tárgyból álló kiállítás a finnugor népek mindennapi életének sokféle területét jelenítette meg.

Rendezte: Katona Edit és Kerezi Ágnes

JELENTŐSEBB TÁRGYKÖLCSÖNZÉSEK

CSABAI ÉKES LAJOS KIÁLLÍTÁSA

Budapest, Magyar Zsidó Múzeum, 2012. március 13.–július 13.

Csabai Ékes Lajos (1890–1944) festőművész emlékkiállításán helyet kaptak azok az akvarellek, amelyeket még 1914-ben, iparrajziskolásként néprajzi gyűjtésen Baranya megyében készített. Kölcsönzött tárgyak: 8 darab akvarell (témái: szobabelső, festett lóca, festett láda, viseletek).

SZABAD A PÁLYA. TECHNIKAI FEJLŐDÉS ÉS MINDENNAPOK A DUALIZMUS KORÁBAN, 1867–1914

Budapest, Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum, 2012. március 21.–december 31.

A Közlekedési Múzeumban megrendezett időszaki kiállítás Magyarország 1867 és 1914 közötti közel fél évszázadának technikai vívmányait, újításait mutatja be, és képet ad nemcsak a kor nagy ívű gazdasági fejlődéséről, hanem a korabeli mindennapokról is. Az egyes tárgykörök elrendezése pavilonszerű, ahogy az a 19. századi világkiállításokon megszokott volt.

Kölcsönzött tárgyak: falvédő, abrosz, ágyterítő, varrógépterítő, rongyszőnyeg, dunyha, párna (9 tárgy).

A RÉGI CSALLÓKÖZ HALÁSZATA

Fülek (Filakovo), Füleki Vármúzeum, 2012. április 27.–szeptember 7.

A Csallóközben élő emberek mindennapjai a vízhez kapcsolódtak, a halászat volt az egyik legfontosabb megélhetési forma, napjainkban is számos település-, család- és dűlőnév őrzi ennek emlékét. A kiállításra került fotók és tárgyi emlékek a térség ármentesítés előtti korszakát, a Duna egykori élő és holtágrendszerének gazdagságát mutatta be. A korábban Dunaszerdahelyen bemutatott tárlat anyagát láthatták az érdeklődők Füleken is.

Kölcsönzött tárgyak: vizahorog, ólom, fentő (9 tárgy).

JELSZAVAINK VALÁNAK: HAZA ÉS HALADÁS – MAGYARORSZÁG HADTÖRTÉNETE 1815–1866

Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2012. május 23.–

A 2012 májusában megnyílt időszaki kiállítás – amely Magyarország 1815–1866 közötti katonai történetét mutatja be – egyben egy később elkészülő állandó kiállítás első része.

Az itt látható tárlaton az 1848–1849-es eseményekhez kötődő képzőművészeti anyagból tekinthetnek meg az érdeklődők egy reprezentatív válogatást, illetve láthatnak a forradalommal és szabadságharcokkal kapcsolatos maketteket, fegyvereket, egyenruhákat.

Kölcsönzött tárgyak: karikás ostor, bicska, kés, dohányzacskó, korsó, kulacs, fatányér (13 tárgy).

HIVATÁSUNK AZ ÉLET. A REFORMÁCIÓ ÉS A NŐK

Budapest, Evangélikus Országos Múzeum, 2012. június 5.–október 31.

Hogyan éltek az evangélikus nők az elmúlt évszázadokban, és mennyire befolyásolta életüket, lehetőségeiket az, hogy evangélikusok? – Ezekre a kérdésekre is választ adott ez a kiállítás, amelynek a nagyobb tematikai egységei a következők voltak: a családi élet, a nők egyházi szolgálata, kiemelkedő evangélikus nők és a nőnevelés intézményei.

Kölcsönzött tárgyak: pohár, díszkendő, fejkendő, falvédő, lepedő, lepedővég, láda, falitükör, mécses, énekeskönyv, játékedény, játékteknő, rongybaba, füzetek kéziratos imákkal és köszöntőkkel (28 tárgy).

TISZTA FORRÁS

Budapest, Duna Palota, 2012. augusztus 2.–szeptember 2.

A Wartha Vince Kerámiaművészeti Alapítvány által készített kiállítás a százéves hódmezővásárhelyi Művészek Agyagipari Majolika Telepének történetét mutatta be. A több mint száz eredeti, 1912 és 1938 között az alapítók által készített műtárgy nagy része dél-alföldi városból származik, ezeket egészítik ki a közgyűjteményekből származó kerámiák.

Kölcsönzött tárgyak: cserébutella, Miska-kancsó, cseréptányér, -tál, -kancsó és -kulacs, hor-dókulacs, cserépkanta (18 tárgy).

SZÜLETÉS. A GYERMEKÁLDÁS KULTÚRÁJA

Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum, 2012. szeptember 8.– 2013. augusztus 30

A kiállítás kultúrtörténeti megközelítésben kíséri végig a kisgyermek megszületését és az idekapcsolódó (nép)szokásokat a várandósságtól a szülésen, a gyermekágyon, a keresztelőn át a kisgyermek első néhány évéig. A hagyományos népi kultúra emlékei mellett 21. századi tárgyakat és fényképeket is bemutatnak.

Kölcsönzött tárgyak: frászkarika, ólomöntet, játéksörgő, ing, zubbony, kötény, kalap, mérőszalag, kaparó (bábaeszköz), valamint gyógyításra használt gyöngysor, bögre, üveg, hajfonat (22 tárgy).

A „ZICHY-EXPEDÍCIÓ”

Székesfehérvár, Szent István Király Múzeum, 2012. szeptember 14.–december 16.

A 175 éve született Zichy Jenő (1837–1906) életútját mutatta be a székesfehérvári múzeum időszaki tárlata. A gróf kalandos élete korabeli fotók, rajzok, metszetek, festmények, szobrok és egyéb, hozzá kapcsolódó műtárgyak segítségével elevenedett meg az érdeklődők számára.

Kölcsönzött tárgyak: kendő, öv, pipa, burnóttartó, borivó kanál, korsó, rézkancsó, ezüstvetretes bot, tör, pisztoly, puska (17 tárgy).

„MINDEN BAJBAN VÉDELMEZŐ”. OROSZ FÉMIKONOK A 18–20. SZÁZADBÓL

Balassagyarmat, Palóc Múzeum, 2012. szeptember 15.–szeptember 30.

A magánátjatosság, az áhítat eszközeit, a fémikonokat állították középpontba a korábban Veszprémben bemutatott kiállítás alkotói. Ezek a kisméretű, hordozható fémreliefek már a bizánci kultúrában is elterjedtek voltak, azonban virágkorukat a 18–19. századi oroszországi művészetben élték.

Kölcsönzött tárgyak: ikon, füstölő, ágyterítő, szentkép, kendő, női ing, férfiing, dísztörülköző (16 tárgy).

„A SZÍVÜNK MÉLYE UGYANAZ...”

Budapest, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya – Párbeszéd Háza,
2012. szeptember 26.–október 9.

38 roma festmény a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből.

KAMPF UM DIE INNERE WAHRHEIT

(Lélekben tomboló háború)

Lipcse (Leipzig), Galerie für Zeitgenössische Kunst, 2012. október 6.–december 9.

A budapesti Trafó Kortárs Galériában megrendezett kiállítást mutatták be Lipcsében. A Kis Varsó művészcsoport kutatása – amely a magyar köz- és magángyűjtemények anyagát vizsgálta az agresszív kispasztikai műfaji ábrázolásának szempontjából – alapján készült ez a tárlat. Ezekben az alkotásokban felfedezhetők az erőszak mintázatai, a militáns témák és a hadi cselekmények.

Kölcsönzött tárgyak: bányászfigura (szobor), katona lovon (szobor), halál (bábfigura), katona bronzszobra, katona faszobra (7 tárgy).

HÁROM FALU, EGY VÁROS

Jánossomorja, Kozma Galéria, 2012. október 18.–

A korábban meglévő, de bezárni kényszerülő helytörténeti és néprajzi állandó kiállítást most új helyen rendezték meg Jánossomorján. Ezen újra láthatóvá válnak a település emlékeiből összeállított tárlók és enteriőrök.

Kölcsönzött tárgyak: bokály, tányér, tál, rongyszőnyeg (8 tárgy).

A FOLKLORISTA BARTÓK ÉS A NÉPI HANGSZEREK MAGYARORSZÁGON

Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Zenetudományi Intézet Zenetörténeti Múzeuma, 2012. október 30.–

Két, népzenehez kapcsolódó kiállításnak is otthont ad a budapesti Zenetörténeti Múzeum: az egyik a budapesti Bartók Archivum tárlata a Bartók-hagyatékból, valamint a Kodály Archivumból, amely ritkán vagy korábban még soha ki nem állított eredeti dokumentumok, kéziratok, levelek, fényképek segítségével nyújt bevezetést Bartók életművének egy szeletébe. A másik kiállításon pedig nem csupán a népi hangszerek puszta bemutatása volt a rendezők célja, hanem a hagyományos társadalom hangszerkultúrájának történeti áttekintését is igyekeztek megjeleníteni.

Kölcsönzött tárgyak: rövidfurulya, hosszúfurulya, népi fuvola, frikiós dob (6 tárgy).

ÉVGYŰRŰK FOGLALATÁBAN: BALÁSY GYULA FAMUNKÁI ÉS BALOGH ERNŐ: ERDÉLYI TÁJAKON

Dombóvár, Dombóvári Helytörténeti Gyűjtemény, 2012. november 6.–2013. március 13.

Kettős kiállítás nyílt Dombóváron: a városhoz kötődő, száz évvel ezelőtt született sokoldalú közösségi (a faművességen kívül még jegyzett fotográfus és filmes) alkotó ember, Balásy Gyula fafaragásai mellett láthatók a néhai dr. Balogh Ernő kolozsvári geológusprofesszor erdélyi fotográfiái is.

Kölcsönzött tárgyak: fotók (41 fotó).

„NAPKELETRŐL JÖTTEM, NAGY PALOTÁS RAKOTT VÁROSBA KERÜLTEM”. KÓS KÁROLY VILÁGA, 1912

Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2012. november 9.–2013. március 13.

A Kós Károly építészeti munkásságának első hét évét, a családi, baráti és a kollégáihoz fűződő kapcsolatait bemutató kiállítás fotók, képeslapok, levelek és önéletrajzi visszaemlékezések segítségével vázolta az építész, író és politikus pályájának kezdetét.

Kölcsönzött tárgyak: butykos, tál, bokály, csempe, sulykolófa, vetélő, vőfélykendő (27 tárgy).

„HOMOKBA TEMETETT MÚLT”. DÉRI FRIGYES EGYIPTOMI GYŰJTEMÉNYE EGY ELFELEDETT NÍLUSI UTAZÁS TÜKRÉBEN

Debrecen, Déri Múzeum, 2012. november 23.–2013. június 22.

Egy 160 évvel ezelőtti nílusi utazást idéz a Déri Múzeum legújabb kiállítása. A tárlat középpontjában a több ezer éves múmiák, illetve a vizsgálatukat bemutató eszközök és eredmények állnak. Ezek mellett számos néprajzi és természettudományi műtárgy, valamint olyan relikviák is megtekinthetők itt, amelyeket az egykori debreceni tanár és utazó, Kovács János hozott magával a Nílus menti országból.

Kölcsonzott tárgyak: fülbevaló, nyakék, amulett, fejedő, mellény, gyerekcipő, hímzett papucs, fapapucs, karperec, rózsafüzér, nyereg, légykergető, kard, tőr, bicska, váza, tükörkeret, figurális bőrdörzsölő, parázstartó, pohár, korsó, kulacs, dohánytartó, kígyóbűvölő fuvola, furulya, dob, textilkép (59 tárgy).

Publikációk

GYŰJTEMÉNYI KATALÓGUS

BIRÓ ANNA

2012 Huon-öböli fej- és mellészek. Bíró Lajos gyűjteménye 1. / Head and Chest Ornaments from Huon Gulf in the Bíró Collection. Budapest, Néprajzi Múzeum. (A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai, 19.) (4. kép)

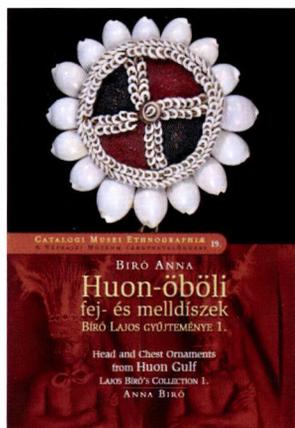
GRÁFIK IMRE

2012 A nyereg. (2., bővített kiadás.) Budapest, Néprajzi Múzeum. (A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai, 6.)

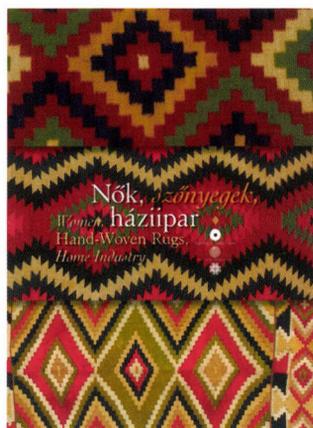
KIÁLLÍTÁSI KATALÓGUS

FÜLÖP HAJNALKA – LACKNER MÓNICA – LANDGRÁF KATALIN ET AL.

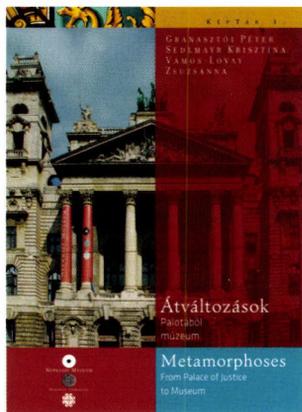
2012 Nők, szőnyegek, háziipar / Women, Hand-Woven Rugs, Home Industry. Budapest, Néprajzi Múzeum. (5. kép)

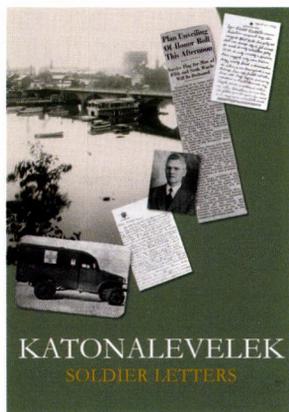
4. kép. A *Huon-öböli fej- és mellészek* című katalógus borítója

5. kép. A *Nők, szőnyegek, háziipar* című katalógus borítója

6. kép. Az *Átváltozások. Palotából múzeum* című kötet borítója

7. kép. A *Katonalevelek* című kötet borítója

KÉPTÁR

GRANASZTÓI PÉTER – SEDLMAYR KRISZTINA – VÁMOS-LOVAY ZSUZSANNA
2012 *Átváltozások. Palotából múzeum. / Metamorphoses. From Palace of Justice to Museum.* Budapest, Néprajzi Múzeum. (KépTár, 3.) (6. kép)

FORRÁSKIADVÁNY

KOVÁCS ILONA
2012 *Katonalevelek. Az amerikai magyarok második generációja az amerikai hadseregben a második világháború idején / Soldier letters. Second Generation American Hungarian soldiers in the US Army during World WAR II, 1942–1945.* Budapest, Néprajzi Múzeum. (Fontes Musei Ethnographiae, 10.) (7. kép)

AZ ÉN GYŰJTEMÉNYEM

BIRÓ ANNA – SEDLMAYR KRISZTINA
2012 *Óceániai ékszerek.* Budapest, Néprajzi Múzeum.

ÉVKÖNYV, FOLYÓIRAT

FEJŐS ZOLTÁN (főszerk.)
2012 *Tabula* 14. évf. 1–2. Budapest, Néprajzi Múzeum.

SZARVAS ZSUZSA (szerk.)
2012 *Néprajzi Értesítő* 94. évf. Budapest, Néprajzi Múzeum.

DVD-K

MaDok-filmek 6–9. 2010–2011
2012 Budapest, Néprajzi Múzeum. (8. kép)

- A restaurátor-műhelyek titkai – vezetett látogatások (10. kép)
- Tárlatvezetések a kiállításokban nyolc alkalommal
- Vajda László könyvtárának bemutatása
- *Bokréta és biciklilánc*. A magyar néprajzi filmfesztivál programja
- Kapcsolódó filmvetítések és beszélgetések a készítőikkel
- Koncert – Darvas Kristóf harmonikaművész

2012. ÁPRILIS 1. VIRÁGVASÁRNAP A NÉPRAJZI MÚZEUMBAN

- Hagyományos húsvéti vásár, kézművesműhely és játszóház
- Mesterségbemutatók, tojásdíszítés a kézműves-kiállítás és -vásár mestereivel
- Kézművesprogramok, a kiállításokban játékos és szakmai tárlatvezetések
- *A virágvasárnap természete*. Ismeretterjesztő beszélgetés és múzeumi tárgyvizsgálat néprajzkutatókkal

2012. ÁPRILIS 2–3. TÖLTÖTT RÓZSA ÉS KAKASTARÉJ

Vetített képes előadás és tojásdíszítési gyakorlatok felnőtteknek

2012. ÁPRILIS 20. KIS KÖNYVES ÉJ

A Muzbo, a Néprajzi Múzeum boltjának programjai. Épületséta, könyvbemutatók, beszélgetések

2012. MÁJUS 6. „TISZÁN INNEN – DUNÁN TÚL”

A VII. országos népdaléneklési minősítőverseny a Néprajzi Múzeumban

2012. MÁJUS 19–20. RENDEZD TE!

A Néprajzi Múzeum programjai a *Múzeumok majálisán* (Magyar Nemzeti Múzeum, Múzeumkert). Interaktív játékok, kézművesprogramok, múzeumi kiadványok értékesítése

2012. JÚNIUS 16. MÚZEUMOK ÉJSZAKÁJA

- Exkluzív múzeumi túrák pincétől a padlásig, játékos múzeumi túrák gyerekeknek, tematikus tárlatvezetések, zenés múzeumi kávéház, kézművesműhelyek (11. kép)
- Mesés rajzok: Igazgyöngy Alapítvány
- Az éjszaka tárlata: *Rajzok, hímzések, üvegek*
- Kőszegi Edit: *Mesés rajzok* (dokumentumfilm-premier)
- Kosárfonó, szegkovács, rézműves. Jelenthet-e kiutat a mélyszegénységéből a hagyományos cigánymesterségek újraélesztése? A filmbemutatót követő beszélgetés vendége L. Ritók Nóra, El-Hassan Róza, Lackner Mónika és Spitzer Gyöngyi Soma
- Termékvásár az Igazgyöngy Alapítvány mesés rajzokkal díszített hímzések táskáiból
- Üvegfestő-kézművesműhely és módszertani bemutató
- *No Corruption*: a szendrőládi kosárprojekt és El-Hassan Róza
- Termékvásár a projekt során készített vesszőfonott laptoptáskákból, Pedig nád! Kosárfonó kézművesműhely. Vesszőfonott műtárgyak bemutatója a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből
- A *No Corruption* kosárfonó kézművességet megújító képzőművészeti projekt vetített képes bemutatója. El-Hassan Róza előadása
- Filmek vetítése és beszélgetés a filmekről: Szóts István filmrendező-operatőr 100. születésnapjára
- *Jégpróba*. Grönlandi játszóház: próbatételek, ügyességi játékok inuit módra

MÚZEUMOK ŐSZI FESZTIVÁLJA

- 2012. október 5. A fotógyűjtemény felfedezése
- 2012. október 26. A műtárggyűjtemények pedagógiai hasznosítása

10. kép. Restaurátorműhely látogatás a Néprajzi Múzeum napján.
Sarnyai Krisztina felvétele

11. kép. Tárlatvezetés a *Nők, szőnyegek, háziipar* című kiállításban.
Sarnyai Krisztina felvétele

- 2012. október 19. A technológiagyűjtemény felfedezése
- 2012. október 12. *Kulisszatitkok nyomában* – egész napos program
Épületséták, restaurátor-műhelyek látogatása, a könyvtár felfedezése
- 2012. november 11. *Ha lúd, legyen kövér!*
Családi Márton-nap lengyel szemmel. A Múzeumok Őszi Fesztiváljának programja.
Tárlatvezetések négy alkalommal, kézművesműhely-foglalkozások
- 2012. szeptember 12.–november 28. *Itt a vége? Vagy mégsem?*
Az ősi maja civilizáció és a világvége. Gyarmati János előadás-sorozata
Előadások a *Lásson, értsen: a múzeumban és a helyszínen* sorozatban
- 2012. szeptember 12. Az ősi maják és más közép-amerikai népek vilásképe, teremtésmítoszai
- 2012. szeptember 26. Maja időszámítás és írás
- 2012. október 10. Maja prehistória körvonalakban
- 2012. október 24. A maja városok, a csillagok háborúja
- 2012. november 7. Királyok, harcosok, parasztok
- 2012. november 21. Valóban világvégét jósoltak a maják 2012-re?
- 2012. október 8.–2013. december 3. *Mindig van új a nap alatt!*
Néprajzi szabadegyetem felnőtteknek: nyugdíjasoknak, egyetemistáknak, főiskolásoknak. Ismeretterjesztő előadás-sorozat archív filmek, fotók és a kiállításokban nem látható, raktárakban szunnyadó műtárgyak bemutatásával
- 2012. október 8. Aztékok és a spanyol hódítók – Gyarmati János
- 2012. november 5. Obi-ugorok között – Kerezi Ágnes
- 2012. december 3. Afrikai maszkművészet – Földessy Edina

2012. NOVEMBER 23–25. ADVENT IDEJÉN. ÜNNEPI VIRÁGDÍSZEK

Kiállítás, verseny, bemutató és ArtEtno-vásár

2012. DECEMBER 15. ADVENTI HANGOK KERTJE

Koncert és családi karácsonyváró délután a Néprajzi Múzeumban

Összeállította: Máté György – Szarvas Zsuzsa

XCIV
2012

Szerzőink figyelmébe

A Néprajzi Értesítőbe szánt kéziratok leadásakor a szerkesztők munkájának megkönnyítése érdekében a következőket kérjük figyelembe venni:

A kéziratok terjedelme nem haladhatja meg az 1 ívet (40 000 karakter), ebbe bele értendők a fotók, táblázatok, rajzok, grafikonok, a jegyzetek és a bibliográfia. A szöveget kettes sorközzel gépelve, elektronikus és kéziratos formában egyaránt (a nyomtatott formában van lehetőség a speciális kívánások, kiemelések, képek helye stb. jelölésére), mindenfajta formázás, kiemelés nélkül kérjük. Ez alól csak a kurziválás a kivétel. A címeket, alcímeket a szövegtől egy-egy ENTER-rel válassza el (ne emelje ki, ne húzza be). Az új bekezdéseket csak ENTER beütésével kérjük jelölni (nem tabulátorral, nem sorkihagyással, nem sorbehúzással).

Az angol rezümé elkészítéséhez szükség van egy körülbelül fél oldalas összefoglalásra.

Az irodalmi hivatkozásokra szövegekzi, zárójeles formát használjunk, a szerző kiskapitális betűtípussal írt vezetéknevével, az évszámmal és az oldalszámmal (HOFER 1983. 39–40).

A terjedelmesebb jegyzetek lábjegyzetbe kerüljenek.

A bibliográfia elkészítésénél a következő szempontokat kérjük érvényesíteni: A vezetéknevet kiskapitális, a keresztnévet normál betűtípussal írjuk! A következő sorba kerüljön az évszám, majd egy szóközt követően a mű címe. Itt is kerüljünk mindenfajta formázást! Ne csak a kiadási helyet, hanem a kiadót is tüntessük fel!

PÉLDÁK

Egyszerűs önálló mű esetén:

FÜLÖP Hajnalka

2002 Nyeregtakarók. Budapest, Néprajzi Múzeum. (Kamarakiállítások 6.)

Többszerűs önálló mű esetén:

FÉL Edit – HOFER Tamás

1997 Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban. Budapest, Balassi.

Gyűjteményes kötetek tanulmányai esetén:

BALÁZS György

2005 Malmok, molnárok. In SZULOVSKY János (szerk.): A magyar kézművesipar története. Budapest, Magyar Kereskedelmi és Iparkamara. 403–412.

Folyóiratokban megjelent tanulmányok esetén:

BALASSA Iván

1952 A Néprajzi Múzeum kapcsolatai az orosz néprajztudománnyal. Néprajzi Értesítő, 63. évf. 1–2. sz. 171–201.

Internetről származó írás esetén:

HAIDER Edit

é n. A lépegető libajáték. Internetcím: www.libajatek.hu

NÉPRAJZI MÚZEUM

MUSEUM OF ETHNOGRAPHY

ISSN 0077-6599

9 770077 659005